

Fórum Társadalomtudományi Szemle

neGyedévenkénT-MeGjeLenő-TudóMányos-FoLyóráT
XVII.-évfolyam

Főszerkesztő
csanda-Gábor

Főmunkatárs
Fazekas-józsef

a-szerkesztőbizottság-elnöke
ÖLLős-László

szerkesztőbizottság

biró-a.-Zoltán,-csanda-Gábor,-Fazekas-józsef,-Fedinec-csilla,-Gyurgyík-László,-
Hunčík-Péter,-LampI-Zsuzsanna,-Lanstyák-István,-Lengyel-Zsolt,-Liszka-józsef,-
Mészáros-andrás,-simon-attila,-szarka-László,-Tóth-károly,-végh-László

Tartalom

Tanulmányok

Gaucsík-István a-szövetkezeti-autonómia-jegyében.-a-Hangya-érdekérvényesítési- stratégiai-csehszlovákiában-(1919-1923)-.....	3
Lanstyák-István a-standardizálás-mint-nyelvalakítási-tevékenység-	27
kerényi-éva Megy-a-gőzös-várgedébe.-Fürdőélet-a-19.-századi-Gömörben,-5-	57
eduard-nižňanský Zsidók-deportálása-szlovákiából-1938-novemberében-és-zsidó- táborok-a-(cseh)szlovák-magyar-határ-menti-„senki-földjén”-	81
MarTina-Flamová „a-zsidókérdés-megoldása”-1938-novemberében--- zsidók-deportálása-szlovákia-egyes-járásaiban-	109
Miloslav-Michela a-holokauszt-komáromi-történetéhez-	121

FedInec-csILLa

„...olyan-ez-a-kép,-mintha-egy-összetört-tükör-volna-a-magyar-társadalom,-illette-a-magyar-lélek”.-Hokky-károly-(1883-1971)-élete-és-tevékenysége- 133

bóna-LásZLó

adalékok-besztercebánya-etnikai-változásaihoz.-alkalmazkodási-stratégiák-egy-értelmiségi-asszimilációs-életpálya-tükrében- 153

könyvek

Žeňuchová,-katarína:-Zbierka-ludovej-prózy-s amuela-cambela.-Prameň-k-výskumu-rozprávačskej-tradície-na-slovensku (Liszka József) 173

bárány-erzsébet- csernicskó-István-(szerk.):-Українсько-угорські-міжмовні-контакти:-минуле-i-сучасність/az-ukrán-magyar-nyelvi-kapcsolatok-múltja-és-jelene (Gazdag Vilmos) 176

realizované-s-finančnou-podporou-Úradu-vlády-slovenskej-republiky--program-kultúra-národnostných-menšín-2015

Fórum-Társadalomtudományi Szemle, XVII. évfolyam 2015/2, Somorja

Fórum-Társadalomtudományi Szemle
a szerkesztőség címe: Fórum-kisebbségkutató-Intézet,-Park-u.-4,-931-01-somorja.-e-mail:-csanda@foruminst.sk •-kiadja:-Fórum-kisebbségkutató-Intézet,-somorja.-IČo:-34-028-587.-Felelős-kiadó:-Tóth-károly-igazgató •-nyomdai-előkészítés:-kalligram-Typography-s.r.o.,-érsekújvár •-nyomta:-infopoint-s.r.o.,-dunaszerdahely •-Megjelent-a-szlovák-köztársaság-kormányhivatala-támogatásával •-Példányszám:-600 •-ára:-3-€ •-2015-június •-nyilvántartási-szám:-ev-904/08 •-Issn-1335-4361 •-Internet:-http://www.foruminst.sk •-kéziratokat-nem-örzünk-meg-és-nem-küldünk-vissza.

Fórum-Társadalomtudományi Szemle, XVII. évfolyam 2015/2, Somorja

Fórum-Társadalomtudományi Szemle
adresa-redakcie:-Fórum-institút-pre-výskum-menšín,-Parková-4,-931-01-Šamorín.-e-mail:-csanda@foruminst.sk •-vychovateľ:-Fórum-institút-pre-výskum-menšín,-Šamorín.-IČo:-34-028-587.-Zodpovedný:-károly-Tóth-riaditeľ •-Tlačiarenská-príprava:-kalligram-Typography-s.r.o.,-nové-Zámky •-Tlač:-infopoint-s.r.o.,-dunaszerdahely •-s-finančným-príspevkom-Úv-sr •-náklad:-600 •-cena:-3-€ •-jún-2015 •-evidenčné-číslo:-ev-904/08 •-Issn-1335-4361 •-Internet:-http://www.foruminst.sk

a-szövetkezeti-autonómia-jegyében a-Hangya-érdekérvényesítési-stratégiái-csehszlovákiában (1919–1923)¹

IsTván Gaucsík

In-terms-of-cooperative-autonomy.-advocacy-strategies-of-the-Hangya
cooperative-in-czechoslovakia-(1919–1923)

338.2(437)*1919/1923*

334-(437)(091)

keywords:-history-of-cooperatives,-cooperative-policy,-cooperative-autonomy,-nationalism.

ez-a-tanulmány-a-fentiekben-vázolt-bonyolult-problémakörnek-csak-az-egyik-szeletével, a-magyar-szövetkezettörténet-elfelejtett,-alig-kutatott-fejezetével,-az-első-világháború utáni-szervezeti-átrendeződések-csehszlovákiai-vonatkozásainak-szentel-figyelmet, főképpen-a-fogyasztási-szövetkezeteket-illetően.

a-vizsgálat-tárgyát-a-Hangya-zárolt-és-elkobzott-szlovákiai-érdekeltségei-alkotják. arra-vagyok-kíváncsi,-hogya-Hangya-vezetése-milyen-érdekérvényesítő-politikát-és irányvonalat-képviselet-csehszlovákiában-a-különutas-szlovák-szövetkezeti-ambíciókkal szemben,-hogya-pozícióit,-vagyonát-és-kapcsolathálóit-megőrizze.-Hogyan-reagált-a-csehszlovák,-illetve-szlovák-nemzetépítő-stratégiákra,-a-nemzetpolitikai-érdekek-szövetkezeti-megjelenítésére?-a-Hangya-vezetése-milyen-stratégiákat-alkotott-és-azokat milyen-utakon-próbálta-érvényesíteni?-Milyen-jogi,-gazdasági-és-kereskedelmi-indokokkal-próbálta-alátámasztani-követeléseit?-Figyelmet-szentelek-a-tanulmányban-a-nagyszombati-kirendeltség-hányatott-sorsának,-a-rapszodikus-szlovák-magyar-szövetkezeti-tárgyalásoknak-és-az-alkalmazott-taktikáknak.-Megvizsgálom,-hogya-csehszlovákiai Hangya-vagyon-szerteágazó-kérdésköre-hogyan,-mennyire-jelent-(jelenhetett)-meg-az-1921–1923-közötti-csehszlovák-magyar-gazdasági-tárgyalásokon,-és-ezek-az-egyeztetések-milyen-eredménnyel-zárultak.

Új-keretek-között

s-zlovákia-gazdasága--azon-belül-az-új-szövetkezeti-felépítmény-is--adminisztratív-mesterséges-úton-jött-létre.-az-új-csehszlovák-államkeretben-a-szlovákiai-és-kárpátaljai-területek-tovább-őrizték-agrárjellegüket.-az-ipari-agrár-jellegű-cseh-országrészekkel szemben-s-zlovákia-államfordulat-utáni-gazdasági-problémáinak-gyökerét,-egyben-a-szövetkezeti-élet-zavarait,-a-monarchia-és-a-történelmi-Magyarország-egységes-gazda-

1- a-tanulmány-a-bolyai-jános-kutatási-Ösztöndíj-támogatásával-készült.

ságának- és- munkaerőpiacának- szétesésében,- munkamegosztási- rendszerének- felbomlásában-jelölhetjük-meg-(kosta-1989,-63-66.-p.)

a-hosszú-távú-gazdaságfejlődés-problémáit-ez-a-kiinduló-helyzet-konzerválta:-a-létrejött-gazdasági-szervezet-sérülékeny-volt,-mind-nemzetközi-szinten,-mind-belföldön.-szlovákia--kárpataljáról-nem-is-szólva--a-csehországi-területekkel-szemben-értékesítési-gondokkal-küzdött.-a-szlovákiai-régiók-a-két-világháború-között-ugyan-nyersanyag-és-élelmiszer-szolgáltató-területekként-voltak-jelentősek-a-köztársaságon-belül,-a-növekedés-jelei-azonban--igaz,-az-1920-as-évek-első-felének-szociálisan-fájdalmas-szerkezetváltási-folyamataira-rácsatlakozva--csak-az-1930-as-évek-közepétől-növekvő-állami-szerepvállalás-és-befektetések-eredményeképpen-mutakoztak-(Hallon-2004,-325-327.-p.)

az-impériumváltás-után-szlovákiában-egy-új,-felülről-irányított-szövetkezeti-modell-kialakítása-kezdődött.-szlovákiában-1919-től,-valójában-a-köztársaság-fennállásáig,-a-központi-szövetkezet-(Ústřední-družstvo,-a-továbbiakban-k s Z)-volt-a-szövetkezeti-mozgalom-legfontosabb-irányító-szerve.-kizárólag-szlovák-szövetkezetek-hozták-létre-1919.január-23-án,-Zsolnán,-erős-cseh-és-szlovák-agárparti-hátszéllel.-(Hanula-2011,-26.-p.) a-később-megalkotott-210-es-törvény,-mely-alapján-a-k s Z-működött,-nem-vonatkozott-a-prágai-és-brünni-cseh-szövetkezeti-központok-szövetkezet-alapításaira-szlovákia-területén.² a-k s Z-az-agrárpárt-holdudvarába-tartozott-és-szorosan-együttműködött-a-leg-erősebb-cseh-központtal-(Ústřední-jednota-hospodářských-družstev).³ szlovákia-specifikus-gazdaságpolitikai-helyzete-szintén-nagymértékben-befolyásolta-a-szövetkezeti-intézményrendszer-anyagi-bázisának-kiépítését-és-további-fejlesztését.-(Fabricius-Holec-Pešek-virsik-1995,-72-77.-p.)

a-magyar-szövetkezeti-központokat-a-területelszólásokkal-érzékeny-vesztésig-érte.-szlovákia-területére-az-országos-központi-Hitelszövetkezet-(a-továbbiakban-o k H)hálózatából-a-hitelszövetkezetek-17,19%-a-(428),-a-tagok-15,67%-a-(109-424)-és-az-üzletrészek-13,03%-a-(6,4-millió-korona),-a-betétek-14,44%-a-(42,3-millió-korona)került.-az-összes-hitelszövetkezeti-vagyon-11,92%-ot-(67-millió-korona)-tett-ki.-(s chandl-1938,-53.-p.) a-Gazdák-biztosító-szövetkezetének-vagyon-a-kényszerfelügyelet-alá-került.-ez-a-szövetkezeti-központ-végül-pozsonyi-fiókján-keresztül-adta-el-összes-szlovákiai-és-kárpataljai-üzletét-a-k s Z-nek.-a-szeszfűző-szövetkezetek-a-Fructusszal-szakították-meg-kapcsolataikat-és-rendelődtek-alá-a-szlovák-szövetkezeti-központnak.⁴

a-Hangya-szervezetét-sem-kerülték-el-a-változások,-sőt-a-tagszövetkezetek-számát-tekintve-a-határváltozások-a-magyar-szövetkezeti-központok-közül-a-legnagyobb-arányban-érintették.-ennek-hosszú-távú-jogi,-strukturális⁵-és-gazdasági-következményei-voltak,-miközben-a-határokon-túlra-került-tagszövetkezetek-helyzete-és-a-központ-vagyonasúlyos-politikai-kérdésként-is-megjelent.-a-vagyonjogi-ellentétek-a-csehszlovák-magyar

2- ez-a-kivétel,-az-agrárok-befolyásának-csökkentése-érdekében,-szociáldemokrata-nyomásgyakorlásra-került-be-a-törvénybe.

3- *Dvacet let Ústředního svazu československých družstev* 1928,-99.-p.;-národní-archiv,-Ústřední-jednota-hospodářských-družstev,-235.-doboz,-3316v./vo.,-2594.-3.-března-1923.

4- slovenský-národní-archív-(a-továbbiakban-s n a),-Ústřední-družstvo-(a-továbbiakban-Úd),-1400.-doboz,-különböző-szövetkezetek-iratai.

5- a-Hangyának-a-20.-század-elejétől-a-Felvidéken-kiépített-kirendeltségi-hálózata-széthullott.-a-budapesti-központ,-a-balassagyarmati-és-sátoraljaújhelyi-kirendeltségek-vonzáskörzetei-a-határ-következtében-felbomlottak.-a-nagyszombati-fiók-éppen-ezért-értékelődött-fel.

kapcsolatok- alakulásának- az- egyik- fontos- tényezőjeként- is- jelentkeztek.- az- etnikai szempontok- érvényesülése- és- érvényesítése- pedig- a- kisebbségi- szövetkezetépítés lehetőségét- helyezte- előtérbe.

a-trianoni-békeszerződés-előtti-konfliktusos-időszakban-a-Hangya-tagszövetkezeteinek- legnagyobb- hányada- csehszlovákia- (29,24%)- és- r- ománia- (28,18%)- területére került.-j-ugoszlávia-és- ausztria- részesedése- (3,6%-és- 1,8%)- elhanyagolhatónak- tekinthető.- ez- a- helyzet- alapvetően- meghatározta- a- Hangya- vezetésének- stratégiáját- érdekeltségeinek- meg-, illetve- átmentése- érdekében.

a- nemzetiségi- megoszlás- tekintetében- a- határokon- túl- a- magyar- ügyviteli- nyelvű, illetve- magyar- etnikai- területen- található- fogyasztási- szövetkezetek- alkották- a- legnagyobb- csoportot.- ez- a- Hangya- állományának- meghatározó,- 64,68%-át- jelentette. jelentősebb- arányt,- 12,04%-ot- képviseltek- a- szlovák- szövetkezetek.- a- többi- etnikum- közül- még- a- románokat- kell- megemlíteni- 3,73%-kal,- de- a- többiek- (németek,- ruténok, horvátok)- részesedése- jóval- kisebb- volt.- Fontos- csoportot- alkottak- a- nemzetiségileg- kevert,- ügyviteli- nyelvükben- vegyes- szövetkezetek- (18,42%),- melyek- az- etnikai- kontaktus- zónákban,- nyelvhatáron- elhelyezkedő- településeken- működtek.

csehszlovákiában- nemzetiségi- szempontból- a- Hangya- szövetkezetek- két,- nagyjából- azonos- arányú- csoportját- azonosíthatjuk,- a- magyart- és- a- szlovákok- (39,54%- és- 37,59%)- a- vegyesek- szintén- jelentős- arányban- (20,60%)- voltak- képviselve.⁶

1. táblázat.- a-Hangya-tagszövetkezetek- nemzetiségi- megoszlása- az- utódállamok- területén,- 1919-őszén⁷

	Magyar	Szlovák	Német	Rutén	Román	Horvát	Vegyes	Összesen
Magyarország	845							845
Csehszlovákia	263	250	11	4			137	665
Románia	325	1			85		230	641
Jugoszlávia	26	8	1				47	82
Ausztria	12	15				9	5	41
Összesen	1471	274	12	4	85	9	419	2274

a-trianoni-békeszerződés,-negatív-hatásai-ellenére,- a-szövetkezeti-rendszerek-konzolidációját-tette-lehetővé.- az-1922-elején-készült-Hangya-statisztikai-adatfelvétel-ugyan- kisebb-módosulásokat,- néhol-lemorzsolódást-jelez-(felszámolt-vagy-éppen-új-alapítású- szövetkezetek),- az-arányok-nagyjából-megegyeznek- az-1919-es-év-statisztikájában-jelzettekkel.- a-szövetkezetek-száma- csehszlovák-relációban,- kisebb-mértékben-(10,23%-kal),- de-jugoszláv-relációban-látványosan-csökken-(52,44%-kal).- ausztriában-és-r-omániában

6- L.- az- adatokat- az- 1.- táblázatban.- egy- másik- forrás- szerint- a- Hangya- tagszövetkezetek- száma- 1918-ban- 2140- volt.- L.- *A Hangya első 25 éve* 1923,- a- Hangya- kötelékébe- tartozó- szövetkezetek- üzleteredményének- táblázatos- kimutatása.

7- Magyar- nemzeti- Levéltár- országos- Levéltár- (a- továbbiakban- MNL- o L),- Hangya- (a- továbbiakban- H),- Z- 795,- 27.- csomó,- 95.- tétel,- k- imutatás- (1919.- október- 14.),- az- adatok- ideigleneseknek- tekinthetők.- a- demarkációs- vonalak- által- kijelölt- területekre- érvényesek.- a- Hangya- jubileumi- kötete- majdnem- azonos- adatokat- közöl:- 1918-végén- 2242- szövetkezet- tartozott- a- Hangya- kötelékébe.- ezek- közül- 641- került- román,- 618- csehszlovák,- 83- jugoszláv- és- 41- osztrák- területre.- *A Hangya első 25 éve* 1923,- 58.,- 59.- p.

ellenben-mérsékelt,-de-nem-túlértékelendő-bővülés-mutatható-ki.⁸ csehszlovákiában-az 597-egykori-Hangya-szövetkezet-41,5%-a-volt-szlovák-üggyiteli-nyelvű.⁹

2. táblázat.-a-Hangya-tagszövetkezetei-az-utódállamok-területén-1920.-június-4.-után¹⁰

Románia	655
Csehszlovákia	597
Ausztria	59
Jugoszlávia	39

érdekes-kérdés,-hogymennyi-Hangya-vagyon-maradt-a-határokon-túl,-és-éppen-szlovákia-és-k-árpatálja-területén.¹¹ a-háborút-követően-többféle-módon-elvégzett-felmérések-kritikai-összevetése-híján-itt-csupán-egy-korabeli-intern,-valószínűleg-1927-ben-a-hágai-döntőbírósi-perre¹² készült,-1919-re-vonatkozó-számításra-szorítkozhatunk.¹³

a-csehszlovák-állam-területén-található-Hangya-tagszövetkezetek-számát,-minden-bizonyal-nem-csak-a-fogyasztási-típusúakkal-együtt,-683-ra-taksálták.-a-taglétszám-tekintetében-a-csehszlovákiai-szövetkezetek-az-összes-Hangya-tag-18,28%-át-tették-ki-(csak-a-fogyasztási-szövetkezeteket-számítva-ez-28,28%).-az-ezek-által-jegyzett-alapítványi-üzletrészek-434-et-tettek-ki.-ezer-korona-névértékkel-számolva-434-ezer-koronáról-volt-szó.-a-rendes-üzletrészek-száma-6159-volt,-ez-száz-névértékkel-számolva-615900-koronára-ugrott.-az-összesen-1-049-900-korona-üzletrésztőke-a-Hangya-üzletrésztőkénének-csupán-5,62%-át-alkotta.

a-tartozások-és-követelések-terén-azonban-nem-csekély-összegekről-volt-szó.-a-régi,közös-korona-számlákon-253-csehszlovákiai-szövetkezet-tartozott-a-Hangyának-1-437504-koronaértékkel.-a-követelések-ellenben-439-szövetkezet-részéről-4-195-353-koronára-rúgtak.-a-magyar-koronaszámlákon-291-szövetkezet-tartozott-a-Hangyának-228300-koronával-(átszámítva-13-698-csehszlovák-koronával).-279-pedig-a-Hangyától-követelt-628-370-koronát-(37-702-csehszlovák-koronát).¹⁴

8- L.-az-adatokat-a-2.-táblázatban.

9- s.n.a,- Úd,- 1400.- doboz,- r olzuka- s- Hangyou- 1919- 1925,- Informačná- správa- o- majetku Hangye- na- slovensku- o- postupovaní- nütenej- správy- a- o- stave- právnom- (1926.- április-26.)

10- Mn L- o L,-H,-Z- 795,-27.-csomó,-95.-tétel,-k imutató- (1922.- március-22.).-az-előző-táblázatban- található- adatoktól- való- eltérés- a- határok- végleges- megállapításából- és- a- nyugat-magyarországi- népszavazásból- származnak.-az-adatokat-részben-l.-még-*A Hangya első 25 éve 1923,-36.-p.*

11- a-csehszlovákiai-szövetkezetek-vagyonrészesedésével-kapcsolatban-még-további-kutatások-szükségesek.

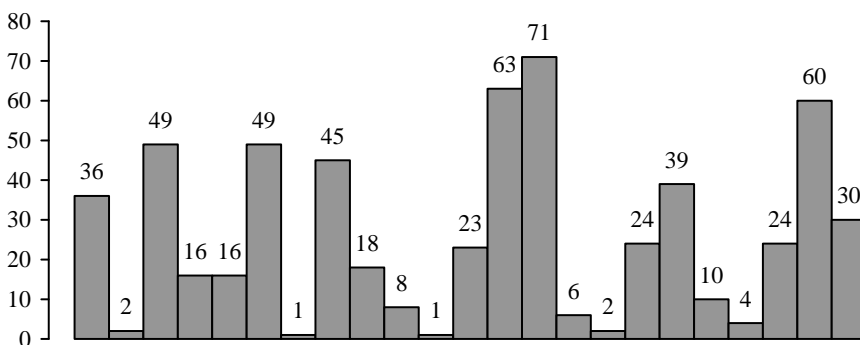
12- a-Hangya-a-csehszlovákiai-zárolt-vagyonának-elhúzó-dó-ügyét-1928-ban-a-hágai-döntőbírósi-elé-terjesztette.

13- Mn L- o L,-H,-Z- 795,-26.-csomó,-94.-tétel,-d atálatlan-és-számozatlan-jelentés,-mellékletben-a-szövetkezetek-névsorával-és-a-jegyzett-üzletrészekkel.-a-számítás-során-az-összes-fogyasztási-szövetkezet-száma-2415-volt,-a-nem-fogyasztási-szövetkezeteké-pedig-1320.-az-adatok-osztrák-magyar-koronában-értendőek.

14- Mn L- o L,-H,-Z- 795,-26.-csomó,-94.-tétel,-k imutató- a- cseh- s- zlovák- megszállott- területen- fekvő- szövetkezeteink- tartozás- és- követeléseiről- (1927.- augusztus- 16.).- a- Pénzügyi- központ-nagyobb-csehszlovákiai-követelést-mutatott-ki-a-régi-koronaszámlákon,-mégpedig-7766-935-koronát.-u.o.-a-Pénzügyi-központ-levele-a-Hangyának-(1928.-március-28.)

a-Hangya-tagszövetkezeteinek-regionális-megoszlása-néhány-sajátosságot-tükröz. Három-fejlett-agrárvidéken-elhelyezkedő,-régí-szövetkezeti-hagyományokkal-rendelkező megye-(Pozsony,-nyitra-és-Zemplén)-alkotta-a-hálózat-gerincét.-az-összes-szövetkezet egyharmadát-találhatjuk-itt.-a-másik-jelentősebb-csoportot-bars,-Gömör-és-Hont,-illetve-Trencsén,-Zólyom-és-abaúj-Torna-megyék-alkották.-a-többi-megye-közül-még-szepes, ung,-nógrád-és-komárom-voltak-jelentősebb-arányban-képviseelve.

3. táblázat.-a-Hangya-tagszövetkezetek-megyéenkénti-megoszlása-a-szlovákiai-és-kárpátaljai-területeken-1920.-június-4.-után¹⁵

Abaúj-Torna	36
Árva	2
Bars	49
Bereg	16
Esztergom	16
Gömör	49
Győr	1
Hont	45
Komárom	18
Liptó	8
Máramaros	1
Nógrád	23
Nyitra	63
Pozsony	71
Sáros	6
Szabolcs	2
Szepes	24
Trencsén	39
Turóc	10
Ugocsa	4
Ung	24
Zemplén	60
Zólyom	30

15- MnL-oL,-H,-Z-803,-16.-csomó,-29.-tétel,-Megszállt-és-nem-működő-szövetkezetek-adatai.

a-Hangya-csehszlovákiai-vagyonának-zárolása

a- Hangya- kétféléképpen- volt- érdekelt- a- szlovákiai- területeken:- közvetlenül,- jogi- személyként¹⁶ és- közvetve,- a- kötelékébe- tartozó- fogyasztási- és- értékesítő- szervezetekzetek révén.- a- közvetlen- érdekeltség- gyakorlatilag- a- nagyszombati- kirendeltségen,- de- jure fiókintézetén- keresztül- valósult- meg,- mely- szlovákiában- a- Hangya- ingó- és- ingatlan vagyonát- kezelte,- a- szervezeteket- áruval- ellátta- és- ügykezelésüket- ellenőrizte.

a- kaotikus- politikai- és- társadalmi- viszonyok- között- a- nagyszombati- intézet- 1919 nyaráig- tölthette- be- feladatait,- illetve- addig- tartott- független- tevékenysége.- az- új- és- direktív- módon- létrehozott- pozsonyi- székhellyel- rendelkező- szlovák- irányítású- k s Z- alapítása- fordulópontnak- tekinthető- mind- a- kirendeltség,- mind- a- felvidéki- szervezetekzetek történetében.- k ötelező- tagságot- írt- elő- a- Hangyához- tartozó- szervezetekzetek- részére- is. az- összeköttetés- az- anyaközponttal- véglegesen- megszakadt.- Időközben- a- csehszlovák szervezetkezeti- törvény- hatályát- a- csatlakozás- tekintetében- szeptember- végéig- meghosszabbították.- a- k s Z- hez- csatlakozott- szervezetekzetek- de- facto- már- 1919.- október- 1- jétől nemcsak- jogilag,- hanem- kereskedelmileg- is- elkülönültek.- a- Hangya- vezetésének- ezek- kel- a- realitásokkal- kellett- szembesülnie.

a- nagyszombati- kirendeltség-- melyet- a- Hangya- 1907- ben- alapított¹⁷ -- 1918- 1919- ben- nehéz- helyzetbe- került.- a- forradalom- a- városban- a- helybeliekkel- „szövetkezett” vidéki- csőcselék- fosztogatását- jelentette.- a- város- kereskedőit- 1918.- november- 3- án- alig- három- óra- alatt- módszeresen- kifosztották.- a- kirendeltség- tisztviselői- folyamatosan őrizték- az- árukészletet,- így- rablásra,- fosztogatásra- nem- került- sor.- n agyszombat,- szór- ványos- magyar- felmentő- kísérletek- után,- 1918.- november- 20- án- került- véglegesen csehszlovák- megszállás- alá.- a- katonai- jelenlét- és- a- határzár- megbénította- a- gazdasági és- kereskedelmi- életet.- a- kirendeltség- gyakorlatilag- két- hónapig- szüneteltette- működését,- majd- 1919.- január- végén- megindult- a- vonatközlekedés.- ez- felélénkítette- a- gazdasági- vérkeringést.- a- fiók- prágai- és- brünni- vásárlásokkal- töltötte- fel- raktárait.- az- újabb két- hónapos- szünet- az- 1919- májusi- csehszlovák- magyar- katonai- konfliktus- kiújulása- kor- következett- be,- mikor- a- vasúti- forgalom- teljesen- leállt- és- megszakadt- a- kapcsolat- a- felső- magyarországi- tagszövetkezettekkel.¹⁸

a- fiók- működésében- gyökeres- fordulat- állt- be.- a- nagyszombati- városházán- 1919.- július- 13- án- találkozóra- került- sor,- melyen- a- szlovákia- teljhatalmú- minisztere,- vavro- Šrobár- vezette- öttagú- szlovák- küldöttség- bejelentette- az- állami- felügyelet- kiterjesztését.- a- 210- es törvényre- hivatkozva- értesítették- a- kirendeltséget- a- zárgondnokság- bevezetéséről.- a- kirendeltség- vezetője,- Mocsáry- Elek- tiltakozott- az- eljárás- ellen,- az- „erőszaknak- engedve” bocsátkozott- tárgyalásokba.- a- k s Z- 1919.- június- 20- án- cseh- tisztviselők- segítségével

16- a- Hangya- jogi- személyként- csehszlovákiában- és- a- többi- utódállam- területén- vagyoniilag- és- erkölcsileg,- a- tagszövetkezettek- központi- adminisztrációja- és- támogatása- révén- volt- érdekelve.

17- *A Hangya első 25 éve* 1923,-27.-p.-a- kirendeltség- személyzetét- 1919- 1923- között- hat- tisztviselő- alkotta:- boár- béla,- damasek- Lajos,- Preszler- Géza,- r iedl- kálmán,- urmann- j ózsa, vándor- károly.- Mn L- o L,- H,- Z- 795,- 26.- csomó,- 94.- tétel,- a- nagyszombati- kirendeltségnél 1919.- nov.- 1- től- 1923.- máj.- 31- ig- kifizetett- illetmények.

18- Mn L- o L,- H,- Z- 795,- 27.- csomó,- 95.- tétel,- a- nagyszombati- kirendeltség- és- a- hozzáosztott- szövetkezettek- sorsa- 1919.- évben.- (Mocsáry- Elek- jelentése,- 1920.- január- 29.)

kezdte el a leltározást.¹⁹ a nagyszombati kirendeltség 1919. november 10-én megszüntette a szövetkezetek részére az áruszállítást és megszaktad az összeköttetés is velük.²⁰

a nagyszombati fiók és a Hangya teljes szlovákiai vagyona zárgondnokság alá került az ügyeket teljes jogkörrel, s amuel s labecius ügyvéd, a k s Z képviselőjében Štefan Jančák miniszteri előadó és j uraj s lávik, a k s Z igazgatója képviselte.²¹

a zárgondnokság bevezetése a fiók szlovákiai működésére tett pontot az árukészletükkel szabadon nem rendelkezhettek, az irodákban csupán a felszámolási munkák folytak. a fiók vezetője, Mocsáry Elek 1920. január 29. keltezésű beszámolóját a következő sorokkal zárta: „Ilyenformán kénytelenek voltunk a Hangya 20 éves gyakorlati tapasztalatai segítségével nagygyá és virágzóvá fejlesztett kirendeltség megsemmisülését fájdalommal végignézni és elszakadni hű tótföldi szövetkezeteinktől, melyek közé tartozik a Hangya legelsőnek alakult brogyáni szövetkezete is. 600 szövetkezetünkől kellett bizonytalan időre fájdalommal búcsút venni. de bízunk a viszontlátásra!”²²

Harc a Hangya-va gyonért

a szlovák kisajátítás mellett a fiók gyors személyzeti átalakítására is sor került. a szövetkezeti tisztviselők egzisztenciálisan kiszolgáltatott helyzetbe kerültek.²³ a gondnokság a 210-es törvényre és a k s Z jogköreire hivatkozva radikális döntésre kényszerítette a fiók hivatalnokait. vagy az új központ alkalmazottai lesznek, vagy ha nem, akkor munkaviszonyuk megszűnik, ki kell lépniük. az első esetben, az új politikai viszonyokhoz való alkalmazkodás esetén a csehszlovák állampolgárság felvétele tűnt reális lehetőségnek. a nagyszombati kirendeltség 20 alkalmazottja közül 9 lépett át a k s Z-be.

-
- 19- Mn L-o L, H, Z-795, -27. csomó, -95. tétel, -Mocsáry Elek jelentése (1919. szeptember 16.). egy másik forrás 1919. november 6-ra teszi a gondnokság bevezetését és az 1916. évi 2900. számú magyar miniszterelnökségi rendeletre hivatkozik. a magyar rendelet az ellenséges államok polgárainak belföldön található vagyonára vonatkozó kivételes intézkedéseket (zárlat, felszámolás) tartalmazta. csehszlovákia és Magyarország azonban 1920. június 4. óta nem voltak egymással ellenséges viszonyban álló országok. -Mn L-o L, H, Z-795, -27. csomó, 95. tétel, -vándor károly jelentése az igazgatóságnak (1921. szeptember 5.), -szlovákia Teljhatalmú Minisztériumának rendelete (szlovák nyelvű másolat, magyar fordítással).
- 20- Mn L-o L, H, Z-795, -27. csomó, -95. tétel, -j elentés a nagyszombati kirendeltség mai állapotáról (1920. július 16.)
- 21- Mn L-o L, H, Z-795, -27. csomó, -95. tétel, a nagyszombati kirendeltség és a hozzáosztott szövetkezetek sorsa 1919. évben. (Mocsáry Elek jelentése, 1920. január 29.). a zárgondnokság hivatalos szlovák megnevezése: n útená správa na majetok budapeštianskeho družstva Hangya, illetve más formában vrchnostenská n útená správa majetku družstva Hangya a Magyar Gazdaszövetség fogyasztási és értékesítési szövetkezete.
- 22- Mn L-o L, H, Z-795, -27. csomó, -95. tétel, a nagyszombati kirendeltség és a hozzáosztott szövetkezetek sorsa 1919. évben. (Mocsáry Elek jelentése, 1920. január 29.)
- 23- a magyar (országi) szövetkezeti érdekek mellett kiállítás és az érdekek érvényesítésére tett igyekezet az évek során fokozatosan visszaesett, bár inkább az új viszonyokhoz való alkalmazkodásról volt szó. b oár béla pesszimizmusra hajló értékelésében a következőképpen írt: „eddig nem történt intézkedés a 210. számú szövetkezeti törvény módosítása vagy hatályon kívül való helyezése tárgyában, és amint halljuk, kevés remény van arra, hogy az idevonatkozólag benyújtott törvényjavaslat elfogadásra találjon. ez mindenestre befolyásolja azon

a zárgondnokság- már- létrejöttétől- kezdve- Hangya-ellenes- politikát- folytatott- és budapesttel-kezdetben-nem-kommunikált.-ez-nemcsak-az-egyoldalú,-jog-és-törvényellenes-vagyoneklozásban,-a-magyar-tisztviselők-járadékainak,-a-működéshez-szükséges-tőkék-visszatartásában²⁴ nyilvánult-meg,-hanem-a-többi,-szövetkezeti-ingó-és-ingatlan-ügyletek- tekintetében- is- (az- elkobzott- ingóságok- ellenértékét- nem- fizették- ki- a Hangyának,-a-Hangya-számlájára-beérkező-összegeket-nem-kamatoztatták,-a-zsolnai ingatlanai-után-bérleti-díjat-nem-fizettek,-a-pozsonyi-telekeladásukat-a-gondnokság akadályozta,-tartozásaikat-többbszöri-felszólítás-ellenére-sem-egyenlítették-ki).

a-Hangya-sérelmesnek-tekintette-a-tagszövetkezetek-autonómiájába-való-beavatkozást,-mármint-a-Hangya-és-a-szövetkezetek-közi-összeköttetés-megszakítását-és-a-pozsonyi-központhoz-való-kikényszerített-csatlakozást.-ez-kb.-610-fogyasztási-szövetkezetet-érintett,-melyek-egy-része-a-határváltozás-és-impériumváltás-negatív-gazdasági-következményei-vagy-egyéb-okok-miatt-ment-tönkre,-fejezte-be-működését.-a-Hangya szerint-a-k-s-Z-nem-tudta-ellátni-a-magának-vindikált-szerepköröket,-mert-a-régi-Hangya-tagszövetkezetek-vagy-fel-sem-vették-vele-a-kapcsolatot,-vagy-a-belépésük-után-csalódottak-voltak.-a-k-s-Z-hitelét-az-agrárpárt-érdekeit-érvényesítő-j-uraj-s-lávik-igazgató-átláthatatlan-tevékenysége-és-visszaélései-is-rontották,-aki-emiatt-végül-lemondott.²⁵

a-gondnokság-törvényellenes-módon-a-fiók-árúkeszletét-1919-novemberében-úgy-mond-beszerzési-áron-„eladta”-a-k-s-Z-nek.-a-felszerelési-tárgyakat-is-a-használatába „adta”.-a-vagyonátvitel-során-az-árúkeszlet-értékét-tudatosan-alábecsülték.-ez-nem csekély-összeget-jelentett.-a-Hangya-központ-adatai-alapján-az-árú-letlár-szerinti összege-1-830-108-koronát-tett-ki.-a-szlovák-zárgondnokság,-miközben-a-fiók-letlár-könyvei-a-rendelkezésre-álltak,-az-értéket-70-ezer-koronában-állapította-meg.²⁶

íteni-körök-működését,-melyeknek-esetleg-módjukban-lenne-különösen-a-magyar-szövetkezetek-érdekében-fellépni.-egyébként-amint-azt-tapasztaljuk,-hosszú-idő-után-mindjobban elfásulnak-a-szövetkezeti-vezetők,-némelyek-beletörődnek-a-helyzetbe,-mások-látva-a-nehézségeket,-megválnak-a-vezetéstől,-az-exponált-állásban-levők-pedig-kénytelenek-alkalmazkodni-az-adott-viszonyokhoz.-Ma-már-a-szövetkezeti-szabadság-biztosítása-esetén-is-nehéz helyzet-előtt-állanánk,-mert-a-hivatalos-körök-nyomása-folytán-a-legtöbb-szövetkezeti-vezetőben-nem-volna-meg-a-kellő-bátorság-arra,-hogymagát-exponálja.”-Mn L-o L,-H,-Z-795,-27. csomó,-95.-tétel,-boár-béla-levele-az-igazgatóság-nak-(1921.-június-24.)

24- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-lfj.-bartoss-Ignác-levele-az-igazgatóság-nak-(1922. május-5.)

25- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-a-Hangya-és-a-kötélékébe-tartozó-szövetkezetek helyzete-a-csehek-által-megszállt-területeken.

26- a-Hangya-központ-ezeket-a-lépéseket-a-szövetkezetek-önrendelkezési-jogának-„flagrális”-megsértéseként-érzelte,-mely-az-első-hónapokban-még-a-romániai-viszonyokra-sem-volt-jellemző. azonban-erdélyben-is-a-Hangya-nagyvárad-és-nagyenyedi-kirendeltségeinek-helyzete-gyorsan megváltozott.-a-trianoni-békeszerződés-aláírását-követően-a-Hangyával-fenntartott-pénzügyi-és kereskedelmi-kapcsolatok-megszakítására-került-sor.-az-erdélyi-szövetkezetek-nagyenyeden hoztak-létre-központot,-de-román-elismerése-késett,-sőt-rövidesen-jogi-lépések-szültek-fel-számolására.-a-Hangya-végül-is-a-csehszlovák-helyzet-1918-1920-közötti-alakulását-„sérelmesebbnek”-tekintette,-különösen-jelentős-vagyoni-érdekeltségeinek-a-sorsáért-aggódva. Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-Hangya-levél-Walkó-Lajos-miniszternek-(1923.-október-9.);-a-nagyvárad-ki-rendeltség-levele-a-Hangya-igazgatóság-nak-(1922.-április-21.)

4. táblázat.-a-Hangya-vagyona-csehszlovákiában-(magyar-korona)²⁷

Ingatlanok	Ingóságok	Követelések	Egyéb követelések	Tartozások
Telek (Nagyszombat)	Árukészlet és berendezési tárgyak (1 830 108)	Pénzlebélyegzésnél visszatartott (38 620)	Schmidt E. és társa pozsonyi cégtől (77 500)	A Hangyához tartozó szövetkezetek folyószámla követelése (3 603 072)
Telek (Pozsony)		A nagyszombati fiókra kivetett „hadisarc” (25 000) ²⁸	Hangya-szövetkezetek tartozásai (1 164 379)	Bohemia bank követelése (318 811) ²⁹
Háztelek, üzletház (Galánta)		A Nagyszombati Hitelintézetnél letiltott betét (18 054)		
Ingatlan felépítménnyel, üzletház (Zsolna)		Mocsáry Elektől elkobzott készpénz (269 000)		
Ingatlan felépítménnyel (Kassa)				
Összesen	1 830 108	350 674	1 241 879	3 921 883

a-Hangya-nagyszombati-kirendeltsége-1919-novemberében-a-szlovák-szövetkezetpolitikai-csatározások-és-a-cseh-szövetkezeti-expanzió-tárgyává-vált.-a-nagyszombati-szlovák- klerikusokra- (j ozef- Tiso,- Michal- bubnič)- támaszkodó- kezdeményezés- mögött- a brünni-székhelyű-Ústřední-jednota³⁰ állt.-a-csoport-érvelése-szerint-a-szlovákiai-Hangya-vagyon-az-egykori-tagszövetkezeteket-illetve,-eladása-ellen-tiltakoztak.-a-cseh-központ biztosította- volna- a- vagyon- megvásárlásához- szükséges- forrásokat.- a- szövetkezetek jogállását-és-autonómiáját-tiszteletben-tartotta- volna.- a- szlovák- „alternatív”-kezdeményezés-nehezményezte-azt-is,-hogy-a-zárgondnokság-zártkörű,-csupán-három-tagból-állt és-a-k s Z-nek-két-delegáltja-volt.-ezért-képviselőt-követelt-a-gondnokságban-a-maga és-a-cseh-szövetkezet-részére,-a-k s Z-nek-pedig-meg-kellett-volna-elégednie-egy-képvi-

27- Mn L- o L,- H,- Z- 795,- 27.- csomó,- 95.- tétel,- a- Hangya- és- a- kötelékébe- tartozó- szövetkezetek helyzete- a- csehek- által- megszállt- területeken.- a- táblázat- adatai- fillérek- nélkül- szerepelnek.

28- a- kirendeltség- a- hadi- és- kereseti- adó- címén- kifizetett- összeget- a- pozsonyi- adóhivatalnak küldte- el.

29- a- bohemia- a- Hangyától- követelte- az- adósság- törlesztését.- Mn L- o L,- H,- Z- 795,- 27.- csomó,- 95.- tétel,- Wilhelm- s- cheissner- levele- a- Hangyának- (1923.- június- 24.-).

30- az- Ústřední- jednota- českých- hospodářských- spoločenstev- úvěrních- pro- Moravu- a- s- lezsko- nevű- cseh- mezőgazdasági- szövetkezeti- központot- brünni- székhellyel- alapították- 1897- ben. Hatásköre- Morvaország- és- s- ziléziára- terjedt- ki.- 1918- végén- 592- tagszövetkezettel- rendelkezett.- s- statistická- příručka- 1920,- 78- 79.- p.

selővel.-az-inkább-alkalmi-alakulatnak,-mint-komoly-lobbicsoporthat-tűnő-szerveződés pozíciószerezési-kísérlete-azonban-a-ksZ-mindjobban-megszilárduló-helyzetével-szemben-hiábavalónak-bizonyult.-k-étséges-az-is,-hogy-az-államfordulat-és-a-szövetkezeti-élet kaotikus-viszonyai-között-a-támogatásukat-kinyilvánító-egykori-Hangya-tagszövetkezetek,-köztük-szlovák-és-magyar-ügyviteli-nyelvűek-is,-mennyire-támogatták-ezt-a-Hangya érdekeit-sértő,-számukra-pedig-homályos-tervet.³¹

a-szlovákiai-szövetkezeti-mozgalmon-belül-még-egy-új,-keresztényszocialista-alapon szerveződő-kisgazda-szövetkezeti-központ-(sdrúženie-kresťanských-maloroľníkov) jelent-meg-nagyszombatban,-mely-nem-titkoltan-a-ksZ-nek-kívánt-konkurálni.vállalkozást,-szlovák-földműves-szövetkezetet-(roľnícke-družstvo)-hoztak-létre-1921-őszén-a-városban.-ez-a-központ-szintén-a-Hangya-fiókkal-kívánt-fuzionálni,-illetve-a-közös-keretek-kialakítása-után-együttműködni.³²

a-szlovákiai-szövetkezeti-rendszerben-tapasztalható-cseh-agrárpárti-befolyás-gyorsan-politikai-reakciókat-generált.-az-agrárok-által-felügyelt-ksZ-ellensúlyozására-hozta létre-a-Hlinka-féle-szlovák-néppárt-a-szlovákiai-keresztény-szövetkezetek-szövetségét (slovenská-kresťanská-družstevná-jednota)-1920.-december-29-én-Pozsonyban,-mely „ment-minden-nemzetiségi-és-vallási-extrémistától,-szívesen-látja-kebelében-nemcsak a-tót,-hanem-a-magyar-és-német-szövetkezeteket-is”,-és-tovább-szeretné-vinni-a-Hangya „szellemét”.-az-új-központnak-az-expanzióhoz-szüksége-volt-a-Hangya-támogatására, ezért-felajánlottak-neki-egy-egy-tagsági-helyet-az-igazgatóságban-és-a-felügyelőbizottságban.³³ a-nagyra-törő-tervekből-nem-sok-valósult-meg.-a-Hangya-kívánt.-a-keresztény-szövetkezetek-szövetsége-nem-tudta-kikezdeni-a-ksZ-pozícióit,-végül-1924-ben-pénzügyi-gondok-miatt-megszűnt.- (Fabricius-Holec-Pešek-virsik-1995.-83.-p.)

a-ksZ-rövidesen---1920-őszén---a-szabálytalan-ügyvezetés,-korrupciógyanús-ügyletek,-a-rossz-gazdálkodás-és-a-felhalmozott-veszteségek-(legkevesebb-5-millió-korona) miatt-válságba-került.-a-Hangya-nagyszombati-kirendeltségének-vezetősége-a-ksZ-katasztrófális-helyzetéről,-kereskedelmi-pozícióinak-gyengüléséről--hiszen-működőképes-áruraktárai-ellenére-más-cégek-vették-át-ezeket-a-feladatokat--folyamatosan-tájékoztatta-a-központot.-a-szlovák-központnak-az-ügyintézés-rendezetlenségét,-az-ellenőrök-hozzá-nem-értését-és-a-szövetkezetek-ellenőrzésének-a-felületességét-is-felröfta.

végül-személycserére-került-sor.-Távozott-az-igazgató-juraj-s-lávik,-aki-a-nagyszombatiakkal-szemben-„közömbös-és-sértő”-volt.-Helyére-a-szintén-agrárpárti-Ludovít-Medvecký-került.-a-nagyszombati-kirendeltség-vezetősége-ebben-némi-esélyt-látott-az-igazságosabb-rendezésre.³⁴

31- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-szlovák-magyar-nyelvű-felhívás-a-szövetkezetekhez (1919.-november-9.).-a-dokumentum-minden-bizonylat-ételes-adatot-tartalmaz,-hogy-a-Hangyának-puhói-ingatlanja-is-volt.-Más-forrás-ezt-nem-erősíti-meg.

32- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-vándor-károly-levele-az-igazgatóságnak-(1921.-november-28.)

33- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-Levél-a-Hangyának-(1921.-január-4.)

34- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-baán-levele-a-Hangya-igazgatóságának-(1920.-szeptember-10.)

Tárgyalások-és-kiütkeresés

a-megegyezés-azonban-csalóka-reménynek-tűnt.-bár-1921-tavasztól-1924-áprilisáig szórványos-egyeztetésekre,-de-nem-érdemleges-tárgyalásokra-került-sor-a-Hangya-és-a k s Z-között-Pozsonyban-és-budapestben,-kézzelfogható-eredmények-nem-születtek.-a Hangyának-a-tárgyalási-pozíciói,-a-csehszlovák-állam-és-a-gazdasági-élet-lassú-kon-szolidálódásával-gyengültek.³⁵

a-találkozókra-bizalmatlan-légkörben-került-sor.-a-Hangya-továbbra-is-ragaszkodott jogköreihez-a-szlovákiai-területeken.-a-szövetkezeti-status-quo-visszaállítást-követel-te.-a-nagyszombati-kirendeltség-pénzügyi-elszámolását-és-az-információszerzést-a-hiva-tali-akadályoztatás-ellenére-folyamatosan-megkísérelte.-a-szlovák-zárgondnokság-mun-káját-gyakran-a-nemtörődömség,-a-magyar-hivatalnokokkal-szembeni-arrogancia-és-a kirendeltség-valós-érdekeinek-a-semmibevétele-jellemezte.-a-szervezet-helyzetéről-ifj. bartoss- Ignác- helyettes- igazgató- levélben- és- személyesen- is- tájékoztatta- balogh elemér-vezérigazgatót.-a-folyamatos-tájékoztatót-boár-béla,-majd-vándor-károly-titkár látta-el.³⁶ balogh-később-helyben-is-tájékozódott.-1922-tavasza-n-Pozsonyban-a-vitás ügyek-rendezése-és-a-Hangya-érdekeinek-védelmében-meglátogatta-k s Z-et.³⁷

a-k s Z-hozzáállása-a-nagyszombati-kirendeltséghez-azonban-egy-stratégia-részét alkotta.-a-szlovák-és-cseh-hivatalnokok-a-revíziók-alkalmával-bizonyos-szintig-teljes betekintést-nyerhettek-az-ügyvitelbe-és-nagyjából,-de-nem-részleteiben-és-összefüggé-seiben-képet-nyerhettek-a-Hangya-vagyon-nagyságáról,-megoszlásáról.-a-Hangyával való-tárgyalások-megkezdése-ürügyén-további-információk-kiadását-is-sürgették, melyek-az-ingatlan-vagyonnal,-a-szlovákiai-szövetkezetek-üzlet rész,-,kötvény,-,részvény-

35- ezeken-a-találkozók-on-dömötör-László-ügyvezető-igazgató-vett-részt.-Tudomásom-szerint-az egyetlen-komolyabb-megegyezés-a-nagyszombati-kirendeltség-könyvelésének-a-k s Z-ellenőrei általi-felülvizsgálatáról-született.

36- vándor-károly-1921.-augusztus-13-án-vette-át-az-ügyintézést-boár-bélától.-Mn L-o L,-H,-Z 795,-27.-csomó,-95.-tétel,-vándor-károly-levele-az-igazgatóságnak-(1921.-augusztus-18.)

37- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-vándor-károly-levele-a-Hangya-igazgatóságának (1922.-április-28.);-a-nagyszombati-kirendeltség-levele-balogh-elemérnek-(1924.-április-21.). vándor-károly-balogh-elemérnek-a-következőképpen-festette-le-a-szlovákiai-gondokat:„a-zár-gondnokság-a-tegnapi-apon-együttes-ülést-akart-tartani,-ehhez-engem-is-meghívtak,-de ezek-az-urak- --valahányszor-a-Hangya-ügyeiről-volt-szó- --olyan-nemtörődömséget-tanúsíta-nak,-hogy-erről-majd-személyesen-fogok-jelentést-tenni.

Látván-azt,-hogy-itten-egyedülálló-intoleranciával-állunk-szemben,-a-privát-lakásán-kerestem fel-dr.-s labeycius-samu-urat,-és-ővele,-mint-a-zárgondnokság-tagjával,-behatóan-érkeztem. semmi-szín-és-körülmények-között-nem-szabad-megengedni-azt,-hogy-a-Hangya-presztízsén még-több-sérelem-essék,-és-dr.-s labeycius-úr-sok-ügyben,-a-tekintetes-Igazgatóság-által-elfog-lalt-álláspontot-teszi-magáévá.

az-Ústredné-družstvo-egyik-igazgatója- --akihez-egyébként-semmi-közünk-nincsen- --sajnos kvalifikálhatatlan-modort-tanúsított-velem-szemben,-ezt-a-keserű-pirulát-azonban-egy-szebb jövő-reményében,-lenyeltem.-azért-az-illetékes-tényezők-nagyon-jól-tudják-azt,-hogy-az-én igénytelen-személyemben-egy-megcsökönysödött-Hangyászra-akadtak,-aki-a-lehetőség határain-belül-minden-tettével-csakis-a-Hangya-érdekeit-szolgálja.-Méltóságod-jövetele-éppen jókor-fog-végbemenni,-hogy-ezáltal-is-jogaink-teljes-tudatában-síkra-szállhassunk.”

és-hadikölcson-állományával-voltak-kapcsolatban.- ezt-azonban-sem-a-nagyszombati-tisztviselők,- sem-a-Hangya-központ-nem-bocsátotta-a-rendelkezésükre.- a-stratégia-a-nagyszombatiak-egyenlegeinek-el-nem-ismerésével-a-Hangya-központ-tartozásainak „minden-úton-módon”-való-növelését-célozta-meg.- a-tét-nem-volt-kicsi,- hiszen-a-kirendeltség-1922-folyamán-mintegy-700-szlovákiai-fogyasztási-szövetkezet-folyószámláinak-a-könyvelését-végezte.³⁸

a-nagyszombati-kirendeltség-kulcsfigurája,-vándor-károly-titkár-a-szorító-gazdasági-béklőből,-kereskedelmi-mozgásterének-bővítése-céljából-balogh-elemér-jóváhagyásával-tapogatódzó-tárgyalásokat-folytatott-a-bécsi-n-ostra-társasággal,- amelybe--hogyszlovákiában-a-létjogosultságát-megalapozza--a-Futura-bécsi-fiókját-is-bevonta.- a-kapcsolatfelvételre-1922-márciusában-került-sor,- de-a-tényleges-megbeszélés-csak-június-folyamán-valósult-meg,- melynek-eredményéről-nem-állnak-rendelkezésre-források.³⁹

a-kirendeltség,-több-más-magyarországi-vállalkozáshoz-hasonlóan,- melyek-fiókjai-csehszlovákia-területére-kerültek,- az-osztrák-magyar-pénz-nem-lebélyegzéséből,- az-1919-es-csehszlovák-pénzreformból-és-a-magyarországi-valutafluktuációból-származó-nehézségekkel-szembesült.- (Šouša-1995,-53-61.-p.)- a-súlyos-pénzhiány-megoldása,- legfőképpen-a-csehszlovák-korona,- a-pénzátutalások-technikai-kérdései-és-a-szükséges-hitelek-biztosítása-egy-csehszlovákiai-pénzintézettel-való-kapcsolat-kialakítását-sürgették,- de-erre-nem-került-sor.- a-kirendeltség-a-hitelezések-terén-a-budapesti-központ-jóváhagyására-és-utasításaira-volt-ráutalva,- nagyobb-pénzügyi-mozgástérrel-nem-rendelkezett.- ebben-talán-a-bohemia-bankkal-szemben-felhalmozódott-adósság-is-közrejátszott,- de-mindenesetre-csak-elszört-esetekben-került-sor-hitelfelvételre-(1921-ben-a-Hangya-célzott-külföldi-pénzügyi-kapcsolatfelvételén-belül-az-allgemeine-verkehrsbank-brünni-fiókjával-létesült-rövid-hitelkapcsolat).⁴⁰ ez-végül-is-a-kirendeltség-szlovákiai-pozícióit-gyengítette.

az-1922-es-évet-vándor-károly-a-Hangya-vezetésnek-1922.-február-6-án-kelt-jelentésében-bizonyos-fokig-sorsfordító-évnak-érezte.- a-nagyszombati-kirendeltség-helyzetében-gyökeres-fordulat,- a-vagyoni-követelések-terén-áttörés-nem-állt-be.- a-Hangya-érdekvédelmi-tevékenysége-számos-politikai-és-jogi-akadályba-ütközött.- a-mind-élesebb-kontúrokkal-megjelenő-szlovákiai-szövetkezeti-rendszer,- és-benne-a-kezdeti-problémák-ellenére-a-kisz-mindjobban-erősödő-pozíciói,- egyáltalán-a-lassan-kibontakozó-csehszlovák-gazdasági-konzolidáció-a-stratégiaváltás-kérdését-vetette-fel.

vándor-a-kirendeltség-szerteágazó,- adminisztráló,- pénzügyi-és-tájékoztató-tevékenységét-sikeresen-tekintette.- az-érdekvédelem-rádiuszát-azonban-a-szlovák-politikai-és-szövetkezeti-körök-kivárá-és-diszkriminatív-hozzáállása,- nacionalista-gondolkodása-nagyban-csökkentette.- vándor-erről-a-következőképpen-nyilatkozott:- „Mint-sajná-

38- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-vándor-károly-jelentése-a-Hangya-igazgatóságának (1922.-június-13.);-lfj.-bartoss-Ignác-levele-a-Hangya-igazgatóságának-(1922.-május-20.)

39- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-vándor-károly-levelei-a-Hangya-igazgatóságának (1922.-július-11.,-1922.-június-6.,-1922.-június-7.)

40- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-vándor-károly-levelei-az-igazgatóságnak-(1921.-augusztus-18.,-augusztus-19.)-a-Hangya-1920-tól-létesített-folyószámla-összeköttetést-oztrák,-német-és-csehszlovák-pénzintézetekkel.- ez-a-lépés-a-külföldi-ügyfelekkel-folytatott-áruvásárlások-miatt-vált-szükségessé.-A Hangya első 25 éve 1923,-47.-p.

latos-körülményt-kell-megállapítanunk,-hogya-zárgondnokság--dacára-felelősségének tudatában--a-Hangya-szlovenszkói-vagyonával-szemben,-még-ma-is,-az-elképzelhető-leg-nagyobb-nemtörődömséget-mutatja.-Hiábalaváló-és-céltalannak-mondható-itten-minden levelezés,-személyes-közbenjárás;-leveleinkre-választ-nem-adnak,-és-a-zárgondnokság velünk-szemben-tanúsított-magaviseletéből-mindinkább-megállapíthatjuk-azon-tényt, hogy-a-vagyon-felszámolását-illetőleg-ők-teljesen-tájékoztalanok.-amint-azt-az-elmúlt hónapokban-a-teljes-igazgatóságunk-előterjesztettük,-itt-csakis-a-diplomáciai-közbenjárás-igénybevételével-lesz-lehetséges-rendet-teremteni.”-a-hatékony-és-sikeres-diplomáciai-nyomásgyakorlás-azonban-a-jóvátételi-bizottság-részéről-több-mint-kétséges,-a-magyar-külpolitika-részéről-pedig--szűk-mozgástere-miatt--bizonytalan-volt.

680- szlovákiai- szövetkezet- folyószámláját- ideiglenesen- rendezték- 1920-1921 között.⁴¹ a- végleges- elszámolást- a- valutaproblémák- megoldatlansága- akadályozta, tehát-hogy-csehszlovák-koronában-vagy-régi-magyar-koronában-szükséges-e- elvégezni a-könyvelési-teendőket.-a-szövetkezetekkel-a-kapcsolatokat-és-a-kommunikációs-csatornákat-lehetőségeikhez-képest-fenntartották,-a-katonai-összecsapásokból-származó károkat-összeírták,-a-függő-szövetkezeti-árakat-elszámolták,-a-zárlat-alá-vont-Hangya-vagyont-pedig-igyekeztek-megvédeni.-a-Hangya-igazgatóságát-tájékoztatták-a-csehszlovákiai-szövetkezeti-élet-fejleményeiről,-és-információkat-nyújtottak-a-fontosabb-szövetkezeti-ügyekről.-a-kirendeltség-kapcsolatban-állt-a-csehországi-német-mezőgazdasági szövetkezetek-központjával,-és-1921-ben-tárgyalásokat-folytatott-a-kisebbségi-magyar politikai-pártokkal-szövetkezetügyi-kérdésekben.⁴²

vándor-felvetette-a-külföldre-irányuló-propaganda,-a-szövetkezeti-sérelmek-bemutatásának-szükségességét.-egy-propagandakiadványt,-sőt-amerikai-magyar-és-szlovák lapokban-közölt-cikkeket-is-üdvözölt-volna--„úgy-kereskedelmi,-mint-közgazdasági szempontból”--,-melyhez-a-nagyszombati-tisztviselők-tekintélyes-mennyiségű-anyagot szolgáltathattak.

a-Hangya-szempontjából-a-zárlat-feloldása-kulcskérdésnek-számított,-hiszen-csak így-juthatott-hozzá-ingatlan-vagyonához,-melyet-értékesíteni-kívánt.-a-szlovákiai-terjeszkedés-is-csak-ezután-valósulhatott-meg.-vándor-realista-érveléséből-kitűnik,-hogy

41- az-1919-es-elszámolás-elkészítése,-mely-372-folyószámlát-érintett,-több-akadályba-ütközött. budapesttel-az-összeköttetés-akadozott,-a-posta-szórványosan-működött.-a-nagyszombatiak a-Hangya-bécsi-képviselő-útján-is-próbálkoztak.-az-1919-es-elszámolást-132-szövetkezet ismerte-el-helyesnek.-45-szövetkezet-ellenben-budapesti-vagyontételei-miatt-kifogásokat emelt.-a-bizonytalan-viszonyokat-jól-jellemzi,-hogy-214-szövetkezet-nem-válaszolt-az-egyenleggel-kapcsolatban.-Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-jelentés-a-nagyszombati-kirendeltség-mai-állapotáról-(1920.-július-16.)

42- a-csehországi-német-Mezőgazdasági-szövetkezetek-központi-szövetsége-(Zentralverband des-bundes-der-deutschen-landwirtschaftlichen-Genossenschaften-in-böhmen)-1896-ban alakult.-a-legnagyobb-német-szövetkezeti-központnak-tekinthető-a-két-világháború-közötti csehszlovákiában.-1918-végén-674-szövetkezet-tartozott-a-hálózatába.-statistická-příručka 1920,-78-79.-p.-boár-béla-1921-elején-tárgyalt-szent-lvány-józseffel-és-Lelley-jenővel. Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-boár-béla-levele-az-igazgatóságunk-(1921.-január 20.)-szent-lvány-ennek-a-tárgyalásnak-az-eredményeképpen-interpellált-a-prágai-nemzetgyűlésben-a-Hangya-érdekében.-L.-uo.-Prágai Magyar Hírlap (a-továbbiakban-PMH)-1922. december-29.-151.-sz.-2.-p.

budapesten- már- felmerült- a- kirendeltség- felszámolása,- mert- azzal- érvelt,- hogy- a Hangya- „léti jogosultságát”- más- formában- lehetne- bizonyítani,- a- pozíciókat- átmenteni. ez- már- nem- szövetkezeti- utakat- jelentett,- hanem- részvénytársasági- alapon- megvalósuló- érdekközösséget,- konzorciumot- vagy- éppen- fúziót.- adott- esetben- szlovák- féllel.⁴³

a- Hangya- az- 1923- második- felében- benyújtott- döntőbíróági- kereset- ellenére- a- tárgyalásokat- a- követelések- és- tartozások- rendezéséről- nem- szüntette- be.⁴⁴ a- nagyszombati- kirendeltség- zárgondnoksága- bizonyos- kifizetésekről,- a- költségeket- áthárítva,- tájékoztatta- is- a- Hangyát.

a- Hangya- ezeket- a- peres- eljárásokból- és- adókivetésből- származó- összegeket- nem ismerte- el- a- sajátjának.- csak- a- bohemia- bank⁴⁵ által- indított- per- kiadásai- az- ügyvédi járulékokkal- együtt- 414-099- koronára,- míg- az- újbóli- pozsonyi- adókivetés- összege- 208 575- koronára- rúgott.- az- 1919- es- adatokhoz- képest- ez- többszörös- növekedést,- súlyos terhet- jelentett.- a- másik- oldalon- ez- újabb- diszkriminatív,- egyben- nyomásgyakorló- lépés volt- a- Hangyával- szemben.⁴⁶

43- Mn L – o L, -H, -Z 795, -27. csomó, -95. -tétel, -j elentés- a- nagyszombati- kirendeltség- állapotáról. eszmék- és- gondolatok- a- Hangya- szlovenszkói- jövőbeni- sorsáról.

vándor- károly- többször- felvette- a- n agyszombatban- található- szlovák- nagybani- felvásárló társasággal- (s lovenská- veľkonákupná- spoločnosť)- való- szorosabb- együttműködést.- az- 1919 novemberében- helyi- és- környékbeli- kereskedők- által- létrehozott- cég- 1921- ben- a- Hangya- szlovákiai- fióktelepeinek- az- átvételéről- hajlandó- volt- tárgyalásokat- kezdeni.- vándor- károly- 1921 szeptemberében- informális- tárgyalásokat- folytatott- a- szlovák- társasággal- egy- esetleges érdekközösség- létrehozásáról.- a- felek- ezt- a- kölcsönös- előnyöket- respektáló- együttműködést politikamentesnek- tekintették.- ez- a- kezdeményezés- azonban- a- kisebbségi- magyar- gazdaságpolitika- s- zent- Ivány- j- őzsef- által- képviselt- irányával,- egy- etnikailag- elkülönülő- szövetkezeti- stratégiával- került- összeütközésbe.- s- zent- Ivány- 1920.- december- 10- 11- én- hozta- létre- a- s- zlovenszkói- és- r- uszinszkói- s- zövetkezetek- s- zövetségét,- mely- nem- titkoltan- a- k- s- Z- szel- szemben- próbálta- meg- magát- pozicionálni.- az- alakuló- gyűlésen- 76- szlovákiai- szövetkezeti- megbízott- és- j- osef- Mayer,- a- csehországi- német- mezőgazdasági- szövetkezetek- központjának- elnöke- is- részt- vett.- a- csehszlovák- kormány- valószínűleg- nem- hagyta- jóvá- a- szövetség- alapszabályait.- v- ő- uo.- a- felvásárló- társaság- 1921.- augusztus- 25.- keltezésű- levelét- és- vándor- károly- jelentéseit- az- igazgatóságnak- (1920.- december- 22., - 1921.- szeptember- 15.)

44- a- Hangya- vezetése- 1922- végére- már- lemondott- a- természetbeni- kompenzáció- lehetőségéről. az- 1,8- millió- korona- áru- pénzértékét- követelte.- emögött- a- csehszlovák- korona- értékének növekedése- és- az- árukészlet- értékének- csökkenése- állt.- Mn L – o L, -H, -Z 795, -27. csomó, -95. tétel,- Levél- dr.- s- chober- bélának- (1922.- december- 6.),- Levél- dr.- Langer- r- eszónék- (1922.- december- 28.)

45- a- bohemia- bank- 1923- as- összeomlása- a- csehszlovákiai- bankválság- nyitányát- jelentette.- a- pénzügy- 1924- ben- felszámolás- alá- került.- *PMH*, -1923.- március- 22.- 66.- sz.- 7.- p.

46- Mn L – o L, -H, -Z 795, -27. csomó, -95. -tétel,- a- k- s- Z- levele- a- Hangyának- (1924.- március- 31.);- a- csehszlovák- kereskedelmi- bíróság- döntése- (1924.- március- 8.);- a- k- özponti- s- zövetkezet- levele- a- Hangyának- (1921.- április- 20.);- a- Hangya- levelei- a- k- özponti- s- zövetkezetnek- (datálatlan levél,- valószínűleg- 1923- második- feléből;- levél- 1924.- április- 15.).- a- k- s- Z- az- egyik- pozsonyi- tárgyalásra- 1921- áprilisában- j- ozeff- Trčkáč,- a- jogügyi- osztály- főnökét- és- j- ozeff- k- ukuča- ellenőrt jelölte- ki.- a- magyar- delegáció- összetételéről- nincsenek- információim.- a- Hangya- a- felügyeleti- és- döntési- jogairól- nem- mondott- le.- az- adósságok- leírásánál- azok- helyességét- ellenőrizni kívánta.

a- kényszerítő- gazdasági- körülmények,- a- szlovákiai- szövetkezetek- rendezetlen vagyoni- kérdései- és- nem- utolsósorban- a- formálódó- szlovákiai- szövetkezeti- rendszer anyagi-sebezhetősége,-mely-a-háború-utáni-valutáris-viszonyok-és-a-hitelélet-kereteinek felbomlásával-is-szoros-összefüggésben-állt,-a-k-s Z-et-bizonyos-fokú-kapcsolatfelvétel-re-és-a-tárgyalások-megkezdésére-szorította.⁴⁷

a-Hangya-vezetés-érvrendszere-és-stratégiái

a-Hangya-vezetősége-érdekei-érvényesítésekor-a-maximális-(ideálisnak-tekinthető)-és minimális-kompenzáció-mértékét-és-területeit-is-meghatározta:-,a-Hangyával-szemben elkövetett-nemzetközi-jogellenességek-teljes-reparációja-tehát-az-volna,-ha-mi-a-zárgondnokság-alá-való-helyeztetésünk-előtti-vagyoni-állapotba-és-jogosultságokba,-különösen- pedig- a- szövetkezetekkel- való- üzleti- forgalom- jogába- visszahelyeztetnénk. Minimális- követelmény- gyanánt- pedig- ingatlanaink-felett- való- teljesen-szabad- rendelkezést-és-ingóvagyonunkban-a-fenti-elismerését-és-folyósítását,-a-tőlünk-eltett-árunknak a- mai- árak- alapján- való- megtérítését,- a- zárgondnokság- idejére- n agyszombatban hagyott,-de-általunk-javadalmazott-tisztviselők-fizetésének-megtérítését,-szóval-a-teljes anyagi-kártérítést-állítjuk-fel.⁴⁸

a-Hangya-negatív-forgatókönyvvel-is-számolt,-tehát-azzal,-hogy-a-nagyszombati-fiókot-nem-tudja-megtartani,-és- ezzel-a-szlovákiai-hálózata-teljes-mértékben-kikerül-a-felügyelete-alól.-ebben-a-helyzetben-egy-új-mozgástér-lehetőségével-számoltak,-mégpedig-egy-kisebbségi-szövetkezeti-központtal.⁴⁹ érvelésük-szerint-a-trianoni-békeszerződésben-a-kisebbségek-gazdasági-érdekeinek-védelmét-tárgyaló-passzusok-erre-lehető-séget-teremtettek.

a-Hangya-nemzetközi-szövetkezeti-kapcsolatait-is-mozgósította.-a-londoni-székhelyű s-zövetkezetek-n-emzetközi-s-zövetsége-(International-cooperative-aliance)-1920.-április-13-14.-genfi-állásfoglalása--a-Hangya-indítványára--a-k-s Z-hez-való-kényszerű-csatlakozás- elvét- elvetette,- a- Hangya- jogait- és- az- etnikai- alapú- kisebbségi- központ-szervezést-legitimnek-nyilvánította.-az-elvi-jelentőségű-határozatot--melyet-a-csehszlovák-szövetkezeti-diplomácia-végig-ignorált,-és-az-osztrákhöz-hasonlóan-nem-támogaa-

47- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-a-k-özponti-szövetkezet-levele-a-Hangyának-(1921. április-20.)-a-pénzügyi-rendezést,-az-elszámolások-megvalósítását-helyi-szinten-is-sürgették. a-Hangya-központ-hoz-való-tartozását-még-1922-ben-is-némelyik,-főleg-dél-szlovákiai-magyar szövetkezet-rationális-megoldásnak-látta.-L.-a-n-agy-és-kiskálnai-Fogyasztási-és-értékesítő szövetkezet-levelét-(1922.-április-15.)

48- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-a-Hangya-és-a-kötélékébe-tartozó-szövetkezetek helyzete-a-csehek-által-megszállt-területeken.

49- ellenőrizhetetlen-a-valószínűleg-1923-ban-született,-a-külügyminisztériumba-benyújtott-tervezet-állítása,-mely-szerint-1919-áprilisa--a-k-s Z-konstituálása--előtt-a-Hangya-a-csehszlovák-kormány-nál-intervenált-Prágában.-a-javaslatuk-állítólag-az-osztrák-szövetkezetek-prágai kirendeltségéhez-hasonlóan-képzelte-el-a-nagyszombati-fiók-ügyének-rendezését.-Mn L-o L, H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-Tervezet.

tott -- brit, francia, finn, belga, holland, svájci, norvég, svéd és magyar szavazatokkal fogadták el.⁵⁰

a Hangya erre támaszkodva gondolkodott -- nem utolsósorban a küszbönálló csehszlovák-magyar gazdasági tárgyalásokra készülve -- továbbra is egy maximális tervben, egy önálló, az irányítása alá rendelt kirendeltség fenntartásában vagy nagyszombatban, vagy Pozsonyban.⁵¹ a minimális megoldás pedig vagy a kisebbségi magyar szövetkezeti központ felállítására lett volna, vagy egy olyan központ, melyben magyar és szlovák szövetkezetek foglalnak helyet: „a magyar álláspontnak ily értelmű körülrása magába foglalja azt is, hogy a megszállott területen lévő magyar szövetkezetek akár teljesen elkülönítve, akár pedig a velük barátságos viszonyban álló tót szövetkezetekkel együtt alkossanak külön központot.” az alapelv a 210. számú szövetkezeti törvény megszüntetése és ez által a felülről oktrojált k-s Z kiiktatása volt.⁵²

50- Mn L-o L, H, Z-795, 27. csomó, 95. tétel, a Hangya és a kötelékébe tartozó szövetkezetek helyzete a csehek által megszállt területeken. a Hangya 1921-ben elutasította a Prágában megrendezésre kerülő nemzetközi szövetkezeti kiállításra szóló meghívást, éppen a rendezetlen vagyoni érdekeltségeire és a k-s Z fennállására való tekintettel. u.o. francia nyelvű válaszevél és magyar fordítása az Ústřední svaz československých družstev cseh szövetkezeti központnak (1921. február 23.). u.o. Z-791, 10. doboz, 7. tétel, 1920-as közgyűlési jelentés, 11. p. *A Hangya első 25 éve 1923*, 45. p.

51- a fiókinézet-altruista vagy részvénytársasági formában működött volna. Létrehozását az is indokolta, hogy a Hangya szorosán összenőtt a vidéki társadalommal, a falvak szükségleteit ismerte, kiterjedt kapcsolathálókkal rendelkezett. a Hangya műhelyében készült tervezet szerint az intézet gazdasági és szociálpolitikai szerepkört töltött volna be. ez az anyagilag gyenge, kiszolgáltatott falusi fogyasztási és értékesítési szövetkezetek támogatását jelentette. s szerintük az új csehszlovák rendszer destabilizálta a szövetkezeti hálózatot és nem jelentett kiutat. Fontos alapelvként fogalmazták meg a politikamentességet. a fiókfelállítás szerzői az átmeneti időszakot követő politikai és gazdasági konszolidáció során számoltak a két ország közötti kereskedelmi kapcsolatok felújításával, mely során az utódállamok is kirendeltségeket hozhatnak létre Magyarországon területén, persze a viszonyosság elve alapján. a szlovákiai Hangya fiók így helyzeti előnyben is lehetett volna. a Hangya tervei között szerepelt a kereskedelmi és altruista elveket továbbvivő gazdasági szervezetek átalakítása, új fióktelepekkel az elcsatolt városokban, amelyek működnek (működőképese), saját alapszabállyal rendelkeznek és szoros összeköttetésben állnak a Hangyával. ezek száma azonban nem volt nagy és inkább erdélyben mutatkozott nagyobb mozgástér. a részvények jutányos áron való megszerzését célozták meg, azzal a kitévéllel, hogy az illető tulajdonosoknak nem kell tudniuk messzemenő terveikről.

52- Mn L-o L, H, Z-795, 27. csomó, 95. tétel, a Hangya és a kötelékébe tartozó szövetkezetek helyzete a csehek által megszállt területeken. a minimális terv kardinális gondolati fonalát alkotta a szövetkezetek autonóm jogállásának megőrzése és annak államhatalmi respektálása. Mindegyik szövetkezet önálló jogi személynek volt tekinthető, saját alapszabállyal, vezetőséggel, választott tisztségviselőkkel rendelkezett, akik a közgyűlésnek rendelődték alá. ez a struktúra tehát demokratizmusra épült. a szövetkezet függetlenül is működhetett, ugyanakkor megválaszthatta, hogy mely központhoz kíván csatlakozni. az állami pressziót ez a koncepció precedens nélkülinek tekintette, mely szembement a szövetkezeti eszmeiséggel és az európai gyakorlattal. a magyar értelmezés szerint a változás csupán annyit jelentett, hogy a magyar államhatalmat és joggyakorlatot a határokon túl a békeszerződés után a nemzetközi érvényű magánjog váltja fel. csehszlovákia felügyeleti joggal bírhat, ez respektálandó tény, de ugyanúgy a szövetkezetek autonómiája is sérthetetlen.

a-Hangya-érdekei-védelmében-jogi-lépéseket-tett-csehszlovákiában.-1922-júliusában-kérvényt-nyújtott-be-szlovákia-Teljhatalmú-Minisztériumához,-hogy-a-törvényellenes-helyzetet-megszüntessék-és-helyezzék-vissza-az-eredeti-jogállapotot.⁵³

a-kérvény-a-trianoni-szerződés-kereskedelmjogi-rendelkezéseivel-érvelt,-melyek-a-magyar-állampolgárok-vagy-magyar-állampolgárok-által-ellenőrzött-társaságok-jogai-és-érdekei-vonatkozásában-is-érvényesek-voltak,-és-melyek-a-zárlat-és-gondnokság-bevezetését-megtöltötték.-a-Hangya-a-kényszer-gondnokságból-származó-anyagi-károkkért-a-csehszlovák-felet-tette-felelőssé.-a-zárlat-feloldását-és-anyagi-kompenzációt-követelt.⁵⁴

a-válasz-elutasító-volt,-de-mégis-elrugaskodási-alapot-biztosított-a-beadványhoz,melyet-a-prágai-legfelsőbb-közigazgatási-bírósághoz-nyújtottak-be.-a-bíróság-1923-májusában-helyt-adott-a-Hangya-kérelmének.-eszerint-a-Hangya-vagyonára-kivetett-zárlat-semmi-jogalappal-nem-bírt,-ezzel-a-pozsonyi-minisztérium-álláspontja-alapjaiban-kérdőjeleződött-meg.-a-Hangya-eközben-keresetet-nyújtott-be-1923-ban-a-csehszlovák-állam-ellen-a-nagyszombati-kirendeltség-zárlatának-a-feloldása-és-az-okozott-károk-megtérítése-tárgyában.⁵⁵

bár-a-Hangya-vezetősége-a-fenti-bírósági-határozatot-precedens-értékűnek-tartotta,-a-rendelkezésére-álló-diplomáciai-lehetőségeket-sem-hagyhatta-figyelman-kívül.

53- vándor-károly-ügy-látta,-hogy-az-ügyben-a-minisztérium-vezetőjének,-Martin-Mičurának-a-távollétében,-a-helyettesét,-j-ozef-k-állayt-kellene-megkeresni,-aki-a-nemzeti-kisebbségek-irányában-jóindulattal-viseltetett.-Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-vándor-károly-jelentése-a-Hangya-igazgatóságának-(1922.-július-14.)

54- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-k-érvény-szlovákia-Teljhatalmú-Minisztériumához (datálatlan).-a-trianoni-békeszerződés-250.-paragrafusa-szerint-a-magyar-állampolgárok-és-a-magyar-állampolgárok-által-vezetett-társaságoknak-a-volt-monarchia-területén-található-javai,jogai-és-érdekei-nem-estek-lefoglalás-és-zárolás-alá.-Ha-mégis,-akkor-azt-fel-kellett-oldani,-és-abban-az-állapotban-kellett-visszaszolgáltatni,-melyben-a-lefoglalás-vagy-zárolás-előtt-voltak.-a-békeszerződés-255.-paragrafusának-utolsó-bekezdése-a-szövetkezetekre-is-érvényesnek tekinthető,-eszerint-a-békeszerződés-életbe-lépése-után-még-tíz-évig-működhettek-(ugyanakkor-a-jogi-és-adminisztratív-környezet-pontosítására-nem-került-sor).

csehszlovákia--a-Hangya-érvelése-szerint--köteles-volt-a-zárgondnokságot-megszüntetni,a-Hangyát-visszahelyezni-jogköreibe,-hogy-szabadon-rendelkezhessen-birtokaival,-az-árukat-és-felszereléseket-visszaszolgáltatni,-a-nagyszombati-fiók-státusát-helyreállítani-és-a-szabad-áruforgalmat-a-fogyasztási-szövetkezetekkel-biztosítani.

a-magyar-fél-a-tízéves-átmeneti-időszak-érvényességével-érvelt.-k-ét-sarkalatos-dolog-megvalósulását-kívánta-elérni:-az-elkobzott-árak-eredeti-minőségben-és-mennyiségben-való-visz-szaszolgáltatását;-a-kereskedés-szabadságát.-abban-az-esetben,-ha-a-követeléseiket-a-csehszlovák-fél-nem-teljesíti,-az-árakészletnek-nem-a-beszerzési,-hanem-a-reális-piaci-árát-kéri-számon-(ami-a-beszerzési-ár-háromszorosa-volt).

55- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-a-Hangya-levele-a-k-özponti-szövetkezetnek-(datálatlan-levél,-valószínűleg-1923-második-feléből);-a-Hangya-titkárnak-levele-vándor-károlynak-(1922.-július-8.)

a-tárgyalásos-rendezés-reménye-és-kudarca

az- 1921- 1923- között- zajló- csehszlovák- magyar- gazdasági- tárgyalások- elvileg- teret adhattak- volna- a- szövetkezeti- kérdések- megvitatására,- és- megegyezés- születhetett volna- a- zárt- Hangya-vagyonról.⁵⁶ a- politikai- és- gazdasági- elitiek- által- súlyosabbnak tekintett- kérdések- azonban,- elsősorban- a- gazdasági- kapcsolatok- rendezése,- mindkét fél- érdekeinek- megfelelő- kereskedelmi,- árucseré- és- pénzügyi- szerződés- megkötése, mely- felvetette- a- vállalatok- jogi- helyzetét- és- adózási- kötelezettségeit,- illetve- a- bank-rendszerek- konszolidálását- -- a- kutatás- jelenlegi- állása- szerint- -- háttérbe- szorította- a- Hangya- problémáit.- s- zövetkezeti- téren- csupán- a- magyar- és- a- német- bankegyesület által- biztosított- technikai- háttérnek- és- a- k- s- Z- budapesti- tárgyalásainak- az- eredménye- képpen- az- o- k- H- régi- koronajáradékainak- a- rendezésére- került- sor.⁵⁷

a- magyar- delegáció- azonban- a- tárgyalásokra- kézhez- kapott- szövetkezeti- témájú- háttéranyagokat.- az- egyik,- datálatlan,- valószínűleg- a- Hangya- vezetésétől- származó,- 1921 körül- született- emlékeztető- az- o- k- H- és- a- Hangya- helyzetével,- a- hatalomváltás- szövetkezetügyi- következményeivel- és- a- közgazdasági,- pénzügyi- veszteségekkel- foglalkozott.⁵⁸

az- o- k- H- szervezetéből- 421- esett- csehszlovákia- területére,- melyekből- 50- etnikailag magyar- területen- működött.- Mindegyik- szövetkezetet- „a- kultúra- magas- fokán- álló- népeség- szervezte.”- a- katonai- megszállás- következtében- a- központ- kapcsolata- a- tagszövetkezeteivel- megszakadt.- ez- érintette- az- irányítást,- ügyvitelt,- információáramlást- és- a- hitelezést is.- a- központ- nem- gyakorolhatott- felügyeletet- a- szövetkezetek- vagyona- felett.- az- 1919-es csehszlovák- szövetkezeti- törvény- rendelkezései- és- a- k- s- Z- létrehozása, a- dokumentum- szerzője- szerint,- a- magyar- hitelszövetkezeti- rendszer- felvidéki- hálózatának- teljes- lezülését- vont- maga- után.- az- egyik- elejtett- információ- szerint- felmerült- a- szlovákiai- magyar- hitelszövetkezetek- belépése- az- 1922-ben- alakult- Pénzintézetek- egyesületébe,- melyre- számkra- ismeretlen- okok- miatt- nem- került- sor.⁵⁹ valószínűleg- az- etnikai- megbélyegzés- ellen- a- kezdetektől- fellépő- bankegyesület- nem- vállalta- ezt- a- kockázatot.- a- hitelszövetkezetek- képviselői- és- pénzügyi- problémáiknak- a- cseh- és- szlovák- kormánykörök,- szakmai- társaságok- irányába- való- kommunikálása- saját- érdekérvényesítésüket- veszélyeztethette.

a- beszámoló- túlzó- konklúziója- szerint- a- magyarországi- hitelszövetkezeti- rendszerre- nézve- a- csehszlovákiai- vagyonjogi- kérdések- elszámolása- és- a- valutaeltérések- „végzetes”- következményekkel- jártak.- az- egyik- fő- cél,- az- o- k- H- tehermentesítése- reálisnak- tűnt,- de- a- kapcsolatok- fenntartása- a- szlovákiai- régiók- hitelszövetkezeteivel- és- azok- magyarországi- fejlesztése- már- 1919-ben- elveszítette- realitását.

56- Mn L- o L,- H,- Z- 795,- 27.- csomó,- 95.- tétel,- Hangya-levél-Walkó-Lajos-miniszternek-(1923.-október-9.)

57- a- csehszlovák- magyar- gazdasági- tárgyalásokra- l.- Gaucsik- 2004,- 41- 70.- p.- a- k- s- Z- 1921-ben- egyezett- meg- az- o- k- H- val- 18- millió- 4%-os- koronajáradék- átvételéről.- a- szlovákiai- hitelszövetkezetek- követeléseit- az- o- k- H- nál- meghaladták- a- 38- millió- koronát,- ellenben- a- tartozásai- csak- 3- millió- koronát- értek- el.- s- szlovák- szempontból- az- o- k- H- val- való- tárgyalások- értékelődtek- fel.

58- Mn L- o L,- H,- Z- 795,- 27.- csomó,- 95.- tétel,- Pro-memoria- a- magyar- szövetkezeti- központok- és- a- csehek- által- megszállott- területeken- lévő- szövetkezetek- közötti- kapcsolat- rendezése- tárgyában.

59- a- Pénzintézetek- egyesületének- történetére- l.- Gaucsik- 2002,- 83- 105.- p.

az ismeretlen-szerző-a Hangya-struktúrájával-és-az-ok H-től-alapjaiban-eltérő-kiinduló-helyzettel-is-foglalkozott.⁶⁰ a-csehszlovák-területre-került-fogyasztási-szövetkezetekkel,-nem-utolsósorban-a-határzár-és-az-1919-es-szövetkezeti-törvény-rendelkezései-miatt-megszakadt-a-kapcsolat.-a-szórványos-és-nem-teljes-információk-szerint-a-közvetlen-nemcsak-szervezési,-hanem-a-szövetkezetek-tekintetében-integrációs-gondokkal-is-küzdött-(tőke-és-szakemberhiány,-tagszövetkezetek-bizalmatlansága,-némelyek-kilépése).-a-szerző-a-szlovákiai-szövetkezeti-rendszerben-lezajló-súlyponteltolódásokat-és-szervezeti-átalakulásokat-jól-érezte.-a-szövetkezeti-kérdések-nem-csekély-nemzet-politikai-töltettel-rendelkeztek-(Hlinkák-és-szlovák-szövetkezeti-központot-képzettek-el-a-szlovák-ügyviteli-nyelvű-fogyasztási-szövetkezeteknek-Turócszentmártonban,-míg-szent-ivány-ézt-magyar-vonalon-próbálta-meg-keresztülvinni,-sikertelenül).

a-Hangyának-követeléseit-megtérítésére-kellett-összpontosítani.-a-követelések-azonban-kevésbé-terhelték-a-magyar-államkasszát,-szemben-a-jelentősebb-ok H-cso-maggal,-hiszen-túlnyomó-résük-természetben-vagy-áruban-kompenzálható-volt.

az-émlékirat-további-részében-a-trianoni-békeszerződés-rendelkezésre-álló-jogi-lehe-tőségeit-vette-számba.-a-255.-cikkely-alapján-a-szövetkezetek,-hasonlóan-a-biztosítótár-saságokhoz,-tíz-évig-eredeti-jogi-helyzetük-szerint-működhetek-tovább-r eményt-láttak-a-198.-cikkely-értelmében-egyfajta-status-quo-ante-elv-alkalmazására,-melyhez-azonban-az-utódállamok-szövetkezeti-elitjeiben-partnerekre-kellett-volna-találni,-hogy-a-hálózataikat-a-szomszédos-országokban-fenntartsák.-a-248.-cikkelyt-azért-tartotta-fontosnak,-mert-lehetőséget-nyitott-a-Magyar-ki-íralság-és-a-magyar-állampolgárok-anyagi-természetű-joga-inak-rendezésére,-kétoldalú-vagyonjogi-egyezmények-megkötésére.-a-250.-cikkelyt-ki-emelten-fontosnak-tekintette.-eszerint-a-magyar-állampolgárok-által-ellenőrzött-társasá-gok-javai,-melyek-a-volt-monarchia-területén-találhatók,-nem-kerülhettek-lefoglalás,-zárlat-vagy-felszámolás-alá.-Úgy-tűnt,-hogy-a-tartozások-kiegyenlítésére-a-békeszerződés-(231.paragrafus)-megfelelő-megoldásokat-nyújtott,-hiszen-a-fizetendő-pénznemet-az-1918.novemberi-állapothoz-kötötte,-és-a-jóváíteli-bizottság-döntéseit-vagy-a-kétoldalú-rende-zést-helyezte-kilátásba.-az-émlékirat-szerzője-szerint-ezek-a-szabályozások-„nyilvánvalóan-tág-teret-engednek-a-szövetkezeti-kérdésekben-való-egyezkedésekre.”

a-javaslattevő-szakember-egy-optimális-és-egy-kisebb-eredményekre-épülő-tervet-vázolt.-az-első-egy-ideális,-egyben-irreális,-a-korábbi-állapotok-visszaállítására-támaszko-dó-helyzettel-számolt.-a-Hangya-tehát-megtarthatta-volna-szlovákiai-érdekeltségeit,-tag-szövetkezeteivel-a-kapcsolata-zavartalan-lett-volna.-a-magyar-jog-szerint-a-teljes-ellenőr-zési,-felügyeleti-és-irányítási-jog-megillette-volna.-a-központ-a-vagyon-követelések-és-tar-tozások-tekintetében-szabad-kezet-adott-volna-a-tagszövetkezeteinek,-miközben-a-csehszlovák-kormány-garantálta-állampolgárai-vagyon-védelmét.-a-terv-számolt-a-két-kor-mány-felügyeleti-jogával,-mely-állampolgárai-vagyon-védelmére-szorított-volna.

a-másik,-egy-pozíciófeladást-előlegező,-vagyon-kivonulás-gondolatát-képviselő-terv-volt.-a-központ-és-a-tagszövetkezetek-közi-pénzügyi-kapcsolatok-felszámolása,-a-függő-vagyon-kérdések-tisztázása-során-az-önálló-szerepvállalás-jelentőségét-hangsúlyozta.

60- az-elcsatolt-fogyasztási-szövetkezetek-számára-vonatkozólag-eltérő-számokat-közölt.-a-koráb-bi-adatfelvételekkel-összevetve-610-szövetkezet-ről-értekezett,-miközben-1919-ben-665-öt,-majd-1922-ben-597-et-mutatott-ki-a-Hangya-statisztikája.

a-likvidálást-saját-tisztviselői-végezték-volna.-egy-csehszlovák-magyar-participációt-és anyagi-befolyást-sugalmazó,-a-magyarországi-felügyeletet-bizonyos-fokig-biztosító-megoldás,-egy-új-szövetkezeti-központ-ötlete-is-felmerült.-a-„minden-befolyástól-mentes-saját-elhatározásukból-érdekeik-képviselőire-és-megvédésére-alkalmas”-központot-a-tagszövetkezetek-hozták-volna-létre.

a-Hangya-ügyei-azonban-mintha-háttérbe-szorultak-volna.-a-magyar-küldöttség-1921-júniusában-Prágában-ugyanis-csak-a-csehszlovák-területre-került-egykori-magyar-hitel-szövetkezetek-valutáris-kérdéseiről-folytatott-tárgyalásokat.-a-csehszlovák-fél-a-többi-magyar-szövetkezeti-központ,-köztük-a-Hangya-követeléseinek-rendezése-kérdésében-a-szlovákiai-szövetkezeti-központok-bevonása-mellett-állt-ki.⁶¹

a-Hangya-1921-októberében-szerkesztett-egy-émlékiratot,-melyet-edvard-benešnek-juttatott-el.-a-követeléseket-három-sarkalatos-pontba-foglalták:-a-trianoni-békeszerződés-250.-paragrafusának-az-érvényesítése,-tehát-a-zárgondnokság-megszüntetése-és-kárpótlás-a-károkkért.-a-210.-számú-törvény-hatálytalanítása-esetén-a-Hangya-végzi-a-szlovákiai-szövetkezetek-elszámolását.-saját-központ-engedélyezése-a-szlovákiai-szlovák-és-magyar-ügyviteli-nyelvű-szövetkezeteknek.

a-Hangya-vezetése-gazdasági-és-kereskedelmi-érvekkel-is-megpróbálta-alátámasztani-a-követeléseit.-a-cseh-iparcikkek-és-egyéb-termékek-száma-ra-a-„jómódú”-magyarországi-községek,-ahol-tagszövetkezeteik-működtek,-fontos-felvevőpiacot-jelenthettek.Megegyezés-elmaradása-esetén-a-csehszlovák-fél-magyar-bojkottra-számíthatott.-a-Hangya-a-szlovákokkal-való-tárgyalásoktól-kategorikusan-elzárkózott.-ezeket-az-ügyeket-közvetlenül-a-prágai-illetékesekkel-kívánta-megtárgyalni.-a-fennen-hangoztatott-„barátságos-kiegyezéshez”-azonban-ezek-az-érvek-kevésnek-bizonyultak.⁶²

az-émlékirat-megszületésének-másik-mozgatórugója-a-k-s-Z-egyik-kezdeményezése-volt.-a-k-s-Z-felkérte-az-egykori-szlovákiai-Hangya-szövetkezeteket,-hogy-hatalmazzák-fel-öt-érdekeik-képviselőire-a-csehszlovák-magyar-gazdasági-tárgyalásokon.-a-felhatalmazás-az-összes-jogokra-és-köteleességekre,-az-üzletrészekre,-tartalékokra,-letétekre-és-egyéb-közvetlen-vagy-közvetett-tételekre-kiterjedt-volna.-ez-a-lépés-a-szlovák-szövetkezeti-központ-tárgyalási-pozíciójának-megerősödését-vonta-volna-maga-után,-de-a-Hangya-érdekérvényesítését-akadályozta.⁶³

a-másik-oldalon-a-k-s-Z-1922-végére,-nem-utolsósorban-a-végéhez-közeledő-csehszlovák-magyar-gazdasági-és-kereskedelmi-tárgyalások-fejleményeivel-szembe-sülve-javasolta-a-két-szövetkezeti-központ-közi-kereskedelmi-kapcsolatok-kialakítását.a-terv-csupán-egy-kisebb-horderejű-üzleti-lehetőség-felvetéséről-szólt,-nem-a-fennálló-vagyonjogi-és-elszámolási-problémák-végleges-rendezéséről.-ezt-a-Hangya-vezetése-is-érezkelte,-ezért-elzárkózott-az-együttműködéstől.⁶⁴

61- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-értesítés-a-prágai-tárgyalásokról-az-orsz.-k-özp. Hitel-szövetkezet-részére.-nyulász-i-j-ános-bizalmas-jelentése-(1921.-június-28.)

62- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-balogh-elemér-levele-a-jogügyi-osztálynak-(1921. október-12.)

63- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-a-k-özponti-szövetkezet-körlevelének-magyar-fordítása-(1921.-augusztus-11.),-v-ándor-k-ároly-levele-az-igazgatóságnak-(1921.-november-25.)

64- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-Fedor-Houdek-levele-a-Hangya-igazgatóságának (1922.-december-23.)

a-csehszlovák-magyar-tárgyalások-1923-tavasára-a-fennálló-nézetkülönbségek,-a régi-osztrák-magyar-koronában-fennálló-tartozások-és-követelések,-bonyolult-értékpa-pír-és-jelzálogkölcson-kérdések-miatt,-de-alapjaiban-véve-a-valutáris-viszonyok-negatív hatásai-(a-magyar-korona-mélyrepülése)-és-a-továbbra-is-létező-politikai-ellentétek miatt-megfeneklettek.

a-k-sZ-1923-tavaszán-a-nagyszombati-kirendeltség-végleges-felszámolásába-fogott.-az-adminisztráció-iratait,-a-számadási-könyveket-és-a-kézipénztárt-a-k-sZ-vette-át.-a-nagyszombati-irodát-lepecsételték.⁶⁵ a-Hangya-lépéshátrányba-került.

a-monarchia-és-a-magyar-állam-1918-as-felbomlása-történelmi-sorsforduló,-nemcsak társadalom,- gazdaság- és politikatörténeti,- kulturális- és mentális- vonatkozásaiban, hanem- szövetkezettörténeti- szempontból- is.- a- szövetkezetek- és- a- szövetkezeti- központok-által- korábban-kialakított-és-működtetett-hálózatok,-nem-utolsósorban-területi-ségük-és-anyagi-erejük- miatt-gyorsan-a-nemzetépítő-elitiek-érdeklődésének-a-közép-pontjába-kerültek.⁶⁶

az-államfordulat-által-kiváltott-politikai-és-gazdasági-hatások-(új-döntéshozó-köz-pontok,-nemzetépítő-célok,-elkülönülő-piac-és-vámterületek,-pénzreform,-valutaszabá-lyozás⁶⁷),-általában-az-utódállamok-határozott-társadalom-és-gazdaságszervező-politi-kája-éles-cezúrát-jelent.-ez-a-magyar-szövetkezeti-elit-számára-történeti-szembesülés-sel-is-járt.⁶⁸ a-dualizmus-korában-felülről-lefelé-kiépített,-szervesnek-tekintett-magyar-országgi-szövetkezeti-rendszer-1918-és-1920-folyamán-gyökeres-átalakuláson-ment keresztül.-a-Hangya,-de-más-magyar-szövetkezeti-központok-által-is-apolitikusnak,-alt-ruista-jellegűnek,-nemzetiségi-szempontból-toleránsnak,-autonómnak-és-a-szolidáris-elvek-gyakorlati-megvalósulásának,-egyáltalán-egy-szerves-fejlődés-eredményének látott,-és-kifelé-így-is-kommunikált-szövetkezeti-önképen-komoly-repedések-jelentek meg.-ezek-az-egykor-markánsnak-hitt-identitásépítő-elemek-az-etnikai-konfliktusok keresztüzébe-kerültek.⁶⁹

65- Mn L-o L,-H,-Z-795,-26.-csomó,-94.-tétel,-Fedor-Houdek-levelének-magyar-fordítása-(1923. január-30.)

66- a-szövetkezeti-központokhoz-nem-csatlakozott-szövetkezeteket-ezek-a-kérdések-természete-sen-másképp-érintették.

67- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-d.r.k-resz-k-ároly-feljegyzései.

68- Mn L-o L,-H,-Z-795,-27.-csomó,-95.-tétel,-emlékirat-a-Hangya-szövetkezeti-központ-kötéléké-be-tartozó-fogyasztási-szövetkezetek-helyzetéről-a-trianoni-béke-következtében.

69- További-kutatásoknak-kell-tisztázniuk,-hogy-az-1918-előtti-magyarországi-szövetkezeti-struk-túra-nemzetépítő-jellegű-volt-e-vagy-sem.-a-Hangya-korabeli-érvelése-szerint-nem,-éppen-hogy-társadalomszervező-jegyekkel-rendelkezett.-a-szövetkezeteknek-szociálpolitikai-külde-tésük-volt,-a-kulturális-munka-eszközeinek-tekintetők.-a-rendszer-működtetésében-nagy-szerepe-volt-a-nagy-és-középbirtokosoknak,-akik-a-vidék-modernizálását-is-elősegítették.-a-központ-a-helyi-elitekkel-való-szoros-együttműködésre-törekedett.-Tudástranszfert-valósított meg-(piaci-vállalkozói-tudás,-ügyintézés,-jóléti-intézmények).-Tőkeerős-központok-létrehozá-sával,-kommunikációs-szakmai-háló-és-csatornák-(ellenőrök,-sajtó)-kiépítésével,-nemcsak-a-magyarok-gazdasági-megszervezése-volt-a-cél,-hanem-a-nemzetiségi-területek-is-fontosak-voltak.-a-kérdéskörrel-foglalkozik-vári-2007,-79-112.-p.

IsTván Gaucsík

In Ter Ms oF cooPerative auTonomy.- advocacy sTraTeGies oF The HanGya cooPerative In CzecHosLovakia (1919–1923)

The study deals with a barely examined aspect of the history of the Hungarian cooperative movement, with the interests of the Hangya cooperative centre in Czechoslovakia, but most of all with the fate of the blocked or illegally confiscated Slovakian property and the Trnava office of Hangya. The subject of examination was the issue of the integration of cooperatives during the period between 1919 and 1923. After the First World War, nation-based cooperative systems were established in the successor states. This nation-building strategy came face to face with the cooperative architecture of the dual monarchy, in this case, of the tradition of the historical Hungary. The author, leaning on archival sources, analyses the advocacy policy of the management of Hangya against the separatist Slovak cooperative ambitions. He devotes special attention to the unsuccessful Slovak–Hungarian cooperative negotiations and the applied tactics. He examines the wide-ranging issue of the Hangya property in Czechoslovakia, one of the main topics of the Czechoslovak–Hungarian economic negotiations in the years 1921–1923. The development of the nation- and ethnicity-based cooperative systems induced serious political and economic conflicts. The nationalistic cooperative policy conflicted the basic principles of the cooperative ideology in several points.

POPÉLY ÁRPÁD

FEJEZETEK A SZLOVÁKIAI MAGYARSÁG 1945 UTÁNI TÖRTÉNETÉBŐL

Fórum Kisebbségkutató Intézet

a-standardizálás-mint-nyelvalakító-tevékenység¹

István LansTyák
standardization-as-a-language-management-activity

811.511.141
81`24
81`26
81`27

keywords: standard,-standardization,-standard-ideology,-codification,-koineization,-variation,-dialect,-register.

bevezetés

dolgozatomban a- nyelvi- standardizáláshoz- köthető- nyelvalakító- tevékenységeket² mutatom be.- bevezetesképp- a „standard”- háromféle- felfogását- ismertetem:- az- egyik szerint- a- standard- eszményi- nyelvváltozat,- a- másik- szerint- egy- sajátos- (hegemón)- helyzetben- lévő- dialektus,- a- harmadik- szerint- „ötölmény”- olyasvalami,- ami- a- valóságban nem- létezik,- csak- az- emberek- fejében.- ezután- a- standardnak- három- olyan- sajátosságról- beszélek- röviden,- melyek- segítségével- a- standard- egyértelműen- elkülöníthető- más nyelvváltozatoktól:- a- szabályozottságról,- a- sokfunkciójúságról- és- a- nagyfokú- ideológizáltságról.- dolgozatom- érdemi- részében- a- „standardizálás”- fogalmát- igyekszem- jobban körüljárni,- jellemezve- a- standardizálás- körébe- vonható- nyelvalakítási- eljárásokat. Ilyenek- a- kiválasztás- és- az- elsődleges- kodifikálás,- a- fejlesztés,- a- nyelvművelés,- a- standardista- diskurzus,- a- standard- nyelvi- mintadiskurzusok- létrehozása,- a- standard- elsajátítása,- ill.- tanulása,- a- standard- terjesztése,- valamint- a- diskurzusalakítás.- ezeken- kívül szót- ejtek- még- a- koinésodásról- is,- mivel- az- is- összefüggésbe- hozható- a- standardizálással,- mint- annak- lehetséges- előzménye.

- 1- az-írásom- alapjául- szolgáló- kutatások- a- ”s lovenčina- v- kontexte- viacjazyčných- spoločnstiev na- s lovensku”- című- aPvv- projekt- (a- szerződés- száma- aPvv-0869-12)- támogatásával- folynak a- pozsonyi- comenius- egyetem- Magyar- nyelv- és- Irodalom- Tanszékén.- Itt- köszönöm- meg sebbők- szilárd- értékes- észrevételeit.
- 2- n y e l v a l a k í t á s - a- metanyelvi- tevékenység- egyik- válfaja.- a- metanyelvi- tevékenységet- akkor nevezzük- nyelvalakításnak,- ha- a- célja- vagy- egyik- célja- az- írott- és- beszélt- nyelvi- diskurzusoknak,- ill.- magának- a- nyelvi- rendszernek,- valamint- a- különféle- nyelvváltozatoknak- a- kisebb- nagyobb- mértékű- megváltoztatása,- továbbá- a- nyelvnek- vagy- a- nyelv- egyes- változatainak- a- létrehozása,- ill.- elterjesztése- a- nyelvhasználat- új- szinterein,- sokszor- egy- másik- nyelv- vagy- nyelv- változat- rovására- (I.- LansTyák-2007b,-2008).

a-„standard”-értelmezése

a-standard-nyelvváltozatnak-három-jellegzetes-felfogásával-találkozhatunk-a-szakirodalomban:-(1)-tekinthetünk-úgy-a-standardra,-mint-egy-eszményi,-valójában-nem-létező,-de-célként-elvileg-elérendő-nyelvváltozatra;-(2)-mint-reálisan-létező,-valamely-konkrét-társadalmi-réteghez--rendszerint-a-társadalmi-elithez--köthető,-de-az-egész-nyelv-közösségre-„ráoktrojált”-nyelvváltozatra;-(3)-végül-pedig-láthatunk-a-nyelvi-standardban-pusztán-egy-ideológiai-konstruktumot,-melynek-valóságos-léte-nincs-ugyan,-mégis-befolyásolja-az-emberek-nyelvhasználatát-(néhány-további-felfogására-l.-armstrong-Mackenzie-2013,-5-27.-p.).-e-felfogások-más-más-ideológiákon-és-elméleti-feltevéseken-alapulnak,-s-mindegyik-segít-abbban,-hogy-megértsük-azt,-hogy-valójában-mi-is-történik-akkor,-amikor-az-emberek-abbban-a-hitben-élnek,-hogy-ők-egy-standard-nyelvváltozatot-használhatnak,-tanulnak,-tanítanak,-kodifikálnak,-standardra-javítanak-egy-szöveget,-vagy-intézkedéseket-hoznak-annak-érdekében,-hogy-a-standard-pozícióját-megerősítsék,-esetleg-gyöngítsék.-

1.-a-standard-mint-eszmény-(„standard-a-magasban”)

vannak-szakemberek,³ akik-a-standardra-mint-eszményre-tekintenek.-Úgy-gondolják,-hogy-a-standard-nemcsak-funkcióit,-hanem-nyelvi-jellegét-tekintve-is-főlötte-áll-az-összes-többi-nyelvváltozatnak:-egyedülállóan-gazdag,-kiművelt,-szilárd,-de-ugyanakkor-rugalmas,-a-folytonos-tökéletesedés-irányába-haladó-nyelvváltozat-(az-ilyen-megközelítésű-magyar-irodalomban:-„belső-nyelvtípus”).-k-ülönösen-azok-gondolkodnak-így,-akik-fontosnak-tartják-a-standard-nemzeti-reprezentációs-funkcióját,-azaz-a-standard-nyelvváltozatot-úgy-tekintik,-mint-amely-az-egész-nyelvet,-a-nyelv-által-pedig-az-egész-nemzetet,-sőt-magát-a-(nemzet)államot-reprezentálja-(vö.-bartsch-1985,-38.-p.;-Gal-2006a, 15.-p.;-Hübschmannová-n-eustupný-1996,-89.-p.;-Woolard-schieffelin-1994,-60.-p.).

a-standardnak-a-nemzetet-szimbolizáló-funkciója-nemcsak-a-többi-változaténál-magasabb-presztízből-és-státuszából-fakad,-hanem-abból-az-elgondolásból-is,-hogy-ez-a-nyelvváltozat-fejezi-ki-legjobban-az-adott-etnikum-sajátos-gondolkodásmódját,-lelki-világát,-történelmét-és-jelenét.-Mi-sem-természetesebb-hát,-hogy-ez-a-különlegesen-értékes-nyelvváltozat-a-beszélők-száma-beszédtevékenységük-mintájaként-szolgál,-olyan-eszményként,-melyre-a-tényleges-kommunikációban-törekedni-kell,-még-ha-ez-ritkán-sikerül-is-teljes-mértékben-elérni.-

e-nyelvváltozat-nemzeti-reprezentációs-funkciójából-adódik,-hogy-szuperlatívuszokban-szokás--és-illik--beszélni-róla:-a-standard-dicsérete-valójában-„a-nyelv”-és-azzal-együtt-„a-nemzet”-és-a-haza-dicsérete.-a-standardnak--pontosabban-a-standarddal-azonosított-nyelvnek--az-ilyen-„felmagasztalása”-nem-korlátozódik-a-szakemberekre,-hanem-kiterjed-az-írókra,-közéleti-személyiségekre,-sőt-a-közemberekre-is.-a-standardnak-ehhez-a-felfogásához-kapcsolódik-a-nyelv-kultikus-tisztelete,-istenként-való-imáda-

3- nálunk-l.pl.-bárczi-1974,-23-25.-p.;-benkő-1960,-222.-p.,-1988,-22.-p.;-Gáspári-1978,-6-8.-p.;-l.-még-balázs-2000.

ta-(l.-alább).-a-nyelvi-bálványimádás-szerves-része-az-adott-közösség-kultúrájának.-aki ebben-nem-vesz-részt,-annak-a-nemzeti-kötődése,-sőt-állampolgári-lojalitása-legalább-is-gyanús.

a-standardnak-ehhez-a-felfogásához-számtalan-nyelvi-ideológia-kapcsolódik;-egyik markáns-csoportjukra-a-„nyelvi-standardizmus”-címkével-lehet-utalni;-alább-az-ide-tartozó-ideológiákat--más,-a-standardhoz-és-a-standardizáláshoz-kapcsolódó-ideológiákkal-együtt--részletesebben-is-áttekintjük.

2.-a-standard-mint-sajátos-helyzetű-rétegnyelv-(„standard-a-földön”)

Más-szakemberek⁴ a-standardban-egy reális,-ténylegesen-létező-nyelvváltozatat-látnak,-amely-elvben-„az-egész-nemzet”-tulajdona,-gyakorlatilag-viszont-első-sorban-egy-bizonyos-társadalmi-osztályhoz-köthető,-többnyire-a-társadalmi,-kulturális,műveltségi-vagy-hatalmi-elithez,-amely-ezt-a-nyelvváltozatat-anyanyelvként-sajátítja-el,-s-amely-társadalmi-presztízsnél,-valamint-gazdasági,-politikai,-kulturális-stb.-hatalmá-nál-fogva-közvetlenül-vagy-közvetve-dönt-arról,-mely-nyelvi-formák-helyesek,-s-melyek helytelenek.-a-hatalom-birtokosai-olyan-állapotokat-teremtenek,-hogy-a-standardra-az-egész-nyelvközösségek-szüksége- legyen,- ezzel- pedig- előnyös- helyzetbe- kerülnek- a-többi-társadalmi-réteggel-szemben,-melyeknek-tagjai-ezt-a-nyelvváltozatat-csak-kemény-munka-árán-tudják-megtanulni.-az-így-felfogott-standard-presztízsnének-nem-belső-tulajdonságai-a-forrása,-bár-a-látszat-azt-mutatja,-hanem-a-társadalmi-elithez-és-ezáltal-a-hatalomhoz-való-kapcsolódása.

e-felfogás-hívei-a-standardot-dialektusnak-tekintik,-azt-a-tényt-hangsúlyozva ezzel,-hogy-tisztán-nyelvi-szempontról-a-standard-nem-„jobb”-vagy-„tökéletesebb”-más-dialektusoknál,-legyen-szó-akár-nyelvjárásokról,-akár-szociolektusokról,-ezektől-csupán státuszában-és-funkcionális-hatókörében-különbözik.-a-standardról-így-gondolkodó szakemberekből-hiányzik-a-standardhoz-való-olyasféle-érzelmi-viszonyulás,-amelyet-az-előző-felfogásnál-láttunk,-e-nyelvváltozat-kiválóságának-és-egyedülállóságának-hangoztatása.-(az-előző-pontban-említett-megközelítés-híveinek-számára-a-standardot-dialektusnak-nevezni-botrány.)

e-felfogáshoz-is-kapcsolódnak-nyelvi-ideológiák,-elsősorban-olyanok,-amik-szemben állnak-a-nyelvi-standardizmussal.

3.-a-standard-mint-ötölmény-(„standard-a-fejekben”)

végül-a-kutatók-egy-része⁵ a-standardot--akárcsak-magát-a-„nyelvet”,-a-„nyelvváltozatat”,-a-„dialektust”,-a-„regisztert”-stb.-ötölménynek-(ideológiai-konstruk-

4- Pl.-bartsch-1985,-37-38.-p.;-coupland-2010,-60.-p.-és-passim;-deumert-vandenbussche 2003b,-458.-p.-és-passim;-dolinik-2010a,-140-146.-p.,-242-243.-p.;-Haugen-1966/1998, 23.-p.;-kerswill-2006;-Trudgill-1999;-l.-még-1992/1997,-18.-p.,-2003,-35.-p.;-vö.-még armstrong-Mackenzie 2013,-5.-p.-és-passim.

5- L.-pl.-Garrett-selleck-coupland-2011,-58.,-60.-p.;-Moschonas-2009;-s zilágyi-2004,-71.-p.-és passim;-vö.-még-armstrong-Mackenzie 2013,-5.-p.;-Milroy-2007,-134.-p.

tumnak, -ideologikumnak)-tekinti.-e-kutatók-szemében-a-nyelv-és-annak-bármely-változata,-így-a-standard-is,-s-zilágyi-kifejezésével-élve, „mondva-csinált”-dolog, amely-azáltal-létezik,-hogym-beszélünk-róla- (1996,-56.-p.-és-*passim*;-l.-még Woolard-schieffelin-1994,-64.-p.).-az-így-felfogott-„standard”-olyasvalami,-ami-„a-valóságban”-nem-létezik,-mégis-van-hatalma-arra,-hogym-befolyásolja-a-konkrét-diskurzusok-megvalósulását-(azaz-a-nyelvi-eszközök-kiválasztását),-a-különbféle-lakossági-rétegekben,-ill.-beszédhelyzetekben-más-más-mértékben.-ebben-a-felfogásban-a-standardizálás-nem-más,-mint-ideológiai-harc-(Garrett-s-elleck-coupland-2011,-58.-p.).

Ideológiai-szempontról-azokat-a-kutatókat,-akik-a-nyelvet,-azon-belül-pedig-a-standardot-ötölménynek-tekintik,-leginkább-azzal-tudjuk-jellemezni,-hogym-a-standardizmuson-kívül-határozottan-elutasítják-a-reifikacionizmus-és-a-varietizmus-nyelvi-ideológiáját-is.

a-standard-jellegadó-sajátságai

bár-jómagam-a-standarddal-kapcsolatosan-leggyümölcsözőbbnek-a-harmadik-felfogást-érzem,-ezt-most-mégsem-érvényesíthetem,-mivel-ahhoz-először-dekonstruálnom-kellene-számos,-a-társasnyelvészetben-rutinszerűen-használt-fogalmat.-erre-e-dolgozat-kereti-közt-nyilvánvalóan-nincs-lehetőség.-éppen-ezért-a-továbbiakban-a-társasnyelvészet-hagyományos-fogalomrendszerét-fogom-használni,-bízva-abbban,-hogym-amit-elmondok,-annak-jó-része-érvényes-marad-és-elmondható-lesz-egyszer-egy-olyan-keretben-is, amely-fogalomrendszerét-nem-ideologikumokra,-hanem-ténylegesen-megfigyelhető-jelenségekre-(azaz-alapvetően-a-beszélők-nyelvi-viselkedésére-és-az-általuk-létrehozott-nyelvi-produktumok-jellegzetességeire)-építi.

a-hagyományos-felfogás-előnye,-hogym-követésével-könnyebb-kapcsolódni-a-standarddal-és-standardizálással-kapcsolatos-éddigi-szakirodalomhoz,-mivel-nincs-szükség-ennek-átértelmezésére.-a-szakirodalomban-a-standard-nyelvváltozatnak-két-jellegadó-sajátságát-szokták-említeni:-az-egységességet-és-a-sokfunkciójúságot.-jómagam-az-egységesség-helyett-inkább-a-standard-szabályozottságát-emelném-ki-alaptulajdon-ságként.-a-szabályozottságon-és-a-sokfunkciójúságon-kívül-harmadikként-a-standard-nagyfokú-ideologizáltságát-is-hozzáadnám-a-standard-jellegadó-sajátságaihoz.-éddigi-vizsgálataim-alapján-ugyanis-úgy-látom,-hogym-a-standardot-e-három-tulajdonsága-különbíti-el-leginkább-más-nyelvváltozatoktól:-nemcsak-a-regiszterektől,-hanem-a-dialektusoktól,-így-pl.-a-nyelvjárásoktól,-sőt-még-a-standardhoz-nyelvi-szempontról-látszólag-hasonló-koinétól-is.⁶

1.-s szabályozottság

s szabályozottságon-a-formális-standard-normájának-egyéb-nyelvváltozatokénál-szigorúbb-körülhatároltságát,-valamint-„láthatóbb”-és-bizonyos-kontextusokban-többé-

6- a-továbbiakban-a-standarddal-kapcsolatban-elmondottak-elsősorban-a-standard-nyelvváltozat-formális-stílusváltozataira-érvényesek,-a-nem-formális-írott-és-beszélt-nyelvi-standardra-nem,-ill.-csak-kevésbé.

kevésebbé-kötelező-voltát-értjük;-ennek-következtében-a-formális-standardnak-más-dialektusokkal-összehasonlítva-élesebbek-a-határai,-s-nagyobb-a-stabilitása.-az é l e s e b b h a t á r o k - azt-jelentik,-hogy-a-standard-formális-közegben-kevésebbé-közveleges,-mint más-nyelvváltozatok,-azaz-kevésebbé-keveredik-más-nyelvváltozatokkal.-a-stabilitás-abbban-nyilvánul-meg,-hogy-a-standardban-lassúbbak,-ill.-rendezettebbek-a-változási-folyamatok,-mint-más-nyelvváltozatokban.

a-fentieket-társasnyelvészeti-szempontról-úgy-is-megfogalmazhatjuk,-hogy-a-formális-standard-„beszabályozása”,-mondhatni-„megregulázása”-a-nyelvi-változatosság-mértékének-csökkentésére-irányul,-ami-aztán-ún.-rugalmas-stabilitáshoz-vezet.⁷ez-az-oka-annak,-hogy-a-szakirodalom-nem-a-szabályozottságot-emeliki,-hanem-a-nyelvi-változatosság-alacsony-fokát,-a-standard-„egységességét”,-ám-a-norvég-nyelvre-gondolva,-melynek-mindkét-standardjában-nagyszámú-váltakozó-hang-és-alkantani-forma-található-(l.-pl.-vonen-2012),-a-szabályozottság-(kodifikáltság)-lényegibbnek-tűnik-az-egységességénél.

a-szabályozásnak-és-a-norma-„láthatóbbá”-tételének-fő-eszköze-a-nyelvi-kodifikálás,-azaz-a-standard-nyelvváltozat-szókincsének-és-nyelvtani-rendszerének-rögzítése-normatív-erejű-kiadványokban-a-standard-megszilárdítása,-továbbá-társadalmi-elismerése,-ill.-a-meglévő-elismertség-növelése-céljából-(l.-még-alább).

2.-sokfunkcióúság-(polifunkcionalizmus)

a-modern-társadalmakban-számtalan-olyan-nyelvhasználati-szintér,-ill.-tevékenység-létezik,-amelyet-a-beszélők-nagy-része-elválaszthatatlanul-a-standard-nyelvváltozattal-kapcsol-össze.-a-standard-sokkal-többféle-funkcióban-használatos,-mint-más-dialektusok.-ezt-a-jegyét-nevezzük-sokfunkcióúságnak-vagy-más-műszóval-funkcionális-differenciáltságnak.-nyelvi-szempontról-a-standard-sokfunkcióúsága-különféle-regiszterek,-stílusok,-szövegtípusok-és-műfajok-meglétében-nyilvánul-meg-(l.-még-alább),-melyek-a-standard-nyelvváltozathoz-kötődnek-(Theses-1929/1983,-91.-p.).-bár-(ny)elvilleg-a-többi-dialektus-is-alkalmas-volna-mindazoknak-a-tartalmaknak-a-hordozására,-amiket-a-standard-hordoz,-azaz-bármelyik-dialektusnak-létrejöhethének-olyan-regiszterei,-stílusai,-mint-a-standardnak,-bármelyik-dialektusban-létrejöhethének-olyan-típusú-és-műfajú-diskurzusok,-mint-amilyenek-a-standardban-jönnek-létre,-erre-általában-mégis-csak-kivételesen-kerül-sor.-a-beszélők-a-többi-dialektust-általában-nem-érezik-e-tartalmak-adekvát-hordozóinak.

a-nyelv-maximális-funkcionális-differenciáltságának-egyik-eredménye-a-teljes-nyelvi-függetlenség-vagy-nyelvi-autonómia,-vagyis-az-az-állapot,-amikor-az-adott-nyelv-minden-anyanyelvi-beszélője-minden-kommunikációs-szükségét-képes-az-anyanyelvén-betölteni.-az-ilyen-nyelvközösség-tagjai-nem-szorulnak-rá-arra,-hogy-bizonyos

7- a-változatosság-visszaszorítására,-az-„egységességre”-l.-pl.-coupland-2007,-42.-p.; Hübschmannová-n eustupný-1996,-88-89.-p.;-Milroy-2001,-531,-545.-p.;-romaine-2007, 687.-p.-a-rugalmas-stabilitásra-l.-Mathesius-1932;-l.-még-Garvin-1993/1998,-91.-p.; Hübschmannová-n eustupný-1996,-88.-p.;-Theses-1929/1983,-108.-p.;-vö.-még-bartsch 1985,-33.-p.

beszédhelyzetekben- (pl.- amikor- szaknyelvi- kommunikációt- folytatnak),- más- nyelvet használjanak.- ezt- a- maximális- funkcionális- differenciáltságot- csak- kevés- standardizált nyelv- éri- el,- a- legtöbb- nyelv- annak- ellenére,- hogy- létezik- standard- változata,- heteronóm marad,- pl.- hiányzik- belőlük- a- szaknyelvi- regiszterek- egy- része- (az- autonómiára- és- heteronómiára- l.- c- hambers- Trudgill- 1998,- 9- 11.- p.-; Trudgill- 1992/1997,- 11.,- 29.,- 58.- p.; 2003,- 12.- p.).⁸

Fontos- azonban- hangsúlyozni,- hogy- a- maximális- funkcionális- differenciáltság- avagy funkcionális- univerzalizmus- nem- a- *standardnak* a- sajátja,- hanem- a *nyelv* egészéé,- ugyanis- a- nemstandard- nyelvváltozatok- is- töltenek- be- olyan- funkciókat,- amiket- a standard- nem- (s tarý- 1990;- 1995,- 34- 35.,- 129.- p.).⁹

3.-n agyfokú-ideologizáltság

nyilvánvaló- tény,- hogy- a- standard- nyelvváltozathoz- -- létrejöttének- és- működésének sajátágaiból,- valamint- a- modern- társadalmakban- betöltött- szerepéből- következően- -- jóval- több- nyelvi- ideológia- kapcsolódik,- mint- más- nyelvváltozatokhoz;- különösen- igaz- ez a- főntiek- közül- az- elsőnek- említett- felfogásra,- a- „standardra- a- magasban”.- ezek- az- ideológiák- fontos- szerepet- töltenek- be- az- ún. standard- nyelvi- kultúrákban- (a- fogalomra- l.- Milroy- 2001,- 530.- p.-; magyarul- szabó- 2012,- 18- 21.- p.-; l.- még- silverstein 1996,- 284- 285.- p.- és- *passim*),- melyek- közé- tartozik- a- magyar- nyelvközösség- kultúrája is.- a- következőkben- röviden- összefoglalom- a- standarddal- és- standardizálással- kapcsolatos- nyelvi- ideológiák- közül- a- fontosabbakat,- a- magyar- nyelv- művelő- irodalom- két reprezentatív- kiadványának,- a- nyelv- művelő- kézikönyvnek- és- a- nyelv- művelő- kéziszó- tárnak- (nyk k.- l.- ll.- 1980- 1985,- nymk sz.² 2005)- a- szemléletéről- szóló- korábbi- munkáim- alapján- (l.- pl.- Lanstyák- 2007a,- 2008,- 2009b,- 2010),- felhasználva- a- standarddal- és- standardizálással- kapcsolatos,- főntebb- már- hivatkozott- irodalmat- is.¹⁰

Mint- általában- a- nyelv- alakításnak,- a- standardizálásnak- is- az- a- meggyőződés- az- ideológiai- alapja,- hogy- a- nyelv- egy- jól- megragadható,- létező- „dolog”- (nyelvi- reifikacioniz-

8- a- standardizáltságnak- számos- fokozata- van,- például- aszerint,- hogy- milyen- szövegtípusok léteznek- az- adott- nyelven,- milyen- témákról- lehet- az- adott- nyelven- írni,- és- milyen- kidolgozottsági- szinten- lehet- ezt- megtenni.- Hasonlóképpen- abban- is- nagy- különbségek- vannak- a- standard- nyelvek- között,- hogy- a- kodifikáltságuk- milyen- jellegű,- ill.- mértékű- (mindezekre- l.- Wolck 1991,- 45.- p.).

9- ennek- a- ténynek- a- fel- nem- ismerése- lehetett- s tarý- szerint- az- egyik- oka- annak,- hogy- a- széles körben- elismert- cseh- nyelv- művelés- elmélet- a- gyakorlatban- mégsem- váltotta- be- a- hozzá- fűzött- reményeket.

10- a- területi- korlátok- miatt- nincs- rá- mód,- hogy- a- dolgozatomban- említett- nyelvi- ideológiákat jellemezzem,- az- egyes- ideológiák- rövid- meghatározásai- azonban- könnyen- hozzáférhetőek- az interneten- (Lanstyák- 2015;- vö.- még- androutopoulos- 2010;- bartsch- 1985,- 38.,- 41.- p.; coupland- 2010;- deumert- vandenbussche- 2003b,- 461- 464.- p.-; d olník- 2010a,- 138- 139., 242- 244.- p.-, 2010b,- 147- 203.- p.-; elspaß- Maitz- 2012,- 174.- p.- és- *passim*;- elspaß- n- iehaus 2014,- 48.- p.-; Gal- 2006a,- 2006b;- Lippi- Green- 1994,- 166- 171.- p.-, 2004,- 292- 297.- p.-; Milroy 2001,- 535.- p.-, 2007;- Milroy- 2001,- 63.- p.-; Milroy- Milroy- 2012,- 2.- p.-; s tarý- 1995,- 113- 114. p.-; Woolard- s- chieffelin- 1994,- 60- 61.,- 64- 65.- p.).

mus),-egy-olyan-eszköz,-amely-a-társadalomban-nagyon-fontos-funkciókat-tölt-be-(nyelvi-instrumentalizmus),-s-amely-ugyanakkor---más-eszközökhöz-hasonlóan---nem-tökéletes-(nyelvi-deficitizmus).-ezért-van-szükség-arra,-hogy-a-nyelvi-változási-folyamatokat az-ésszerűség-jegyében-(nyelvi-racionalizmus)-befolyásoljuk-(nyelvi-intervencionizmus), s-ezáltal-elérjük,-hogy-a-nyelv-jobban-megfeleljen-a-vele-szemben-támasztott-követelményeknek,-különösen-fő-funkciójának,-a-hatékony-közlés-biztosításának-(nyelvi-kommunikacionizmus,-nyelvi-kommodizmus,-nyelvi-effektivizmus),-s-így-a-kommunikáció egyre-tökéletesebb-eszközzé-váljon-(nyelvi-utópizmus).-

az-említett-célok-eléréséhez-szükség-van-többek-között-a-nyelv-szókincsének-és-rendszerének-rugalmas-megszilárdítására-(nyelvi-stabilizmus);-ennek-eszköze-a-nyelvi-sokféleség-visszaszorítása-(nyelvi-homogenizmus;-nyelvi-invariabilizmus,-nyelvi-monoformizmus),-valamint-a-nyelvi-változások-fékezése,-például-az-új-jelenségek-egy-részének-a-kodifikációból-való-kizárása-által-(nyelvi-konzervativizmus).-a-kodifikálással-biztosítani-lehet,-hogy-a-standard-jól-elkülönüljön-a-többi-nyelvváltozattól-(nyelvi-distinkcionizmus,-nyelvi-varietizmus,-nyelvi-alligizmus),-s-így-lehetővé-váljon-a-nyelv-helyes-használata-(nyelvi-kodifikacionizmus),-ami-minden-igényes-közlés-alapkövetelménye-(nyelvi-korrekcionizmus).-a-standardizálás-eme-nemes-munkájára-a-nyelv-és-a-kommunikáció-kérdéseihez-leginkább-értő-nyelvszerek-és-más-szakemberek-a-legalkalmasabbak-(nyelvi-expertizmus),-akik-szakértelmüknél-fogva-képesek-eldönteni,-mi-helyes-a-nyelvben-és-mi-nem-(nyelvi-autonomizmus,-nyelvi-platonizmus),-mi-jó-„a-nyelvnek”-és-mi-nem-(nyelvi-reifikacionizmus,-nyelvi-organicizmus).-

az-ilyen-fejlesztés--bár-az-egész-nyelvre-kihatással-van--rendszerint-egyetlen-nyelvváltozatra,-a-standardra-irányul-(nyelvi-standardizmus).-a-standard-mind-nyelvi,-mind-társadalmi-szempontról-különleges-jelentőségű.-nyelvi-szempontról-azért,-mert-más-nyelvváltozatoknál-gazdagabb,-fejlettebb,-helyesebb,-sőt-logikusabb-és-szebb-(nyelvi-excellentizmus,-nyelvi-deficitizmus).-a-standard-a-nyelv-egészét-egymagában-reprezentálja-(nyelvi-totemizmus,-nyelvi-homogenizmus,-nyelvi-alligizmus);-más-nyelvváltozatoktól-jól-elkülönül-(nyelvi-distinkcionizmus),-sőt-fölöttük-áll-(nyelvi-hierarchizmus).-nemcsak-„helyesebb”-más-nyelvváltozatoknál,-hanem-egyenesen-„ő”-a-helyesség-lehetőeményese-(nyelvi-autonomizmus;-nyelvi-platonizmus).-

Társadalmi-szempontról-a-standard-különleges-jelentőségét-az-adja,-hogy-a-társadalmi-(előre)haladás-nélkülözhetetlen-eszköze,-mind-az-egyén,-mind-az-egész-társadalom-száma-értékére-(nyelvi-progresszizmus).-ezenkívül-a-standard-nyelvváltozat-a-nyelv-és-a-nemzet-szoros-kapcsolatából-következően-(nyelvi-etnolingvizmus)-magát-„a-nemzetet”-reprezentálja-(nyelvi-identizmus,-nyelvi-totemizmus),-és-így-egyedülálló-nemzeti-érték-(nyelvi-axiologizmus;-nyelvi-singularizmus,-nyelvi-nacionalizmus),-amely-megkülönböztetett-tiszteletet,-sőt-hódolatot-érdemel-(nyelvi-fetiszizmus).-a-beszélő-a-standard-használatával-és-„ápolásával”-nemzeti-érzelmeit-(nyelvi-etnoidentizmus),-sőt-a-nemzet-és-az-állam-szoros-kapcsolatából-(nyelvi-etatizmus)-következően-hazafiságát-(nyelvi-patriotizmus)-is-demonstrálja.-

a-beszélő-egyén-száma-értékére-(első)-nyelvének-különleges-értékét-azt-adja,-hogy-az-az-ő-„édes-anyanyelve”,-amely-egyedülálló-és-pótolhatatlan-az-életében-(nyelvi-maternizmus).-Ilyen-körülmények-közt-érthető,-hogy-a-standard-elsajátítása,-használat,-ápolása,-őrzése-és-védése-minden-ember-és-minden-nyelvközösség-erkölcsi-kötelessége-(nyelvi-moralizmus);-aki-nyelve-ellen-vétkezik,-az-nemzete,-sőt-hazája-ellen-is-vétkezik

(nyelvi-organicizmus,-nyelvi-etnoidentizmus,-nyelvi-etatizmus).- ezért-a-standardizálás akkor-lehet-sikeres,-ha-a-standard-elsajátítását-erkölcsi-neveléssel-kapcsoljuk-össze (nyelvi-pedagógizmus).

a-standard-nem-ismerete,-azaz-a-„helytelen-beszédmód”-azon-kívül,-hogy-a-beszé-
lő-nemzeti-érzésének-és-hazafiságának-hiányosságáról-árulkodik,-műveletlenségre,-ill.
alacsonyabb-iskolázottságra-(nyelvi-doktizmus),-továbbá-gyöngébb-anyanyelvi-tudásra
(nyelvi-kompetencionizmus),-sőt-alacsonyabb-intelligenciára-(nyelvi-mentalizmus)-is
vall.-az-embernek-még-a-saját-anyanyelvét-is-tanulnia-kell,-s-tudatosan,-nagy-gonddal
és-odafigyeléssel-kell-használnia-(nyelvi-monitorizmus).-a-„helytelen-beszédmód”-mint-
egy-nyelvi-gettóba-zárja-a-beszélőt-(nyelvi-gettoizmus),-s-megakadályozza,-hogy-a-tár-
sadalomban-megfelelő-módon-tudjon-érvényesülni-(nyelvi-progresszizmus).-a-standard
használata-ellenben-biztosítja-az-állampolgárok-jogegyenlőségét-(nyelvi-ekvitzizmus,
nyelvi-univerzalizmus).

Mindezen-okoknál-fogva-az-államnak-fontos-feladata-a-nyelvvédelem,-ami-elsősor-
ban-a-standard-nyelvváltozat-védelmét-jelenti,-olyan-körülmények-biztosítását,-hogy-a
standard-zavartalanul-fejlődhessen-(nyelvi-protektvizizmus);-ennek-hiányában-előfordul-
hatna,-hogy-a-nyelv-romlásnak-indul-(nyelvi-dekadentizmus,-nyelvi-defektvizizmus,-nyel-
vi-destruktivizmus,-nyelvi-organicizmus).-a-különleges-odafigyelést-az-is-indokolja,-hogy
napjainkban-egyre-növekszik-a-társadalmak-nyelvi-kiszolgáltatottsága,-s-így-fontos-fel-
adat-biztosítani,-hogy-a-standard-megfeleljen-a-modern-kor-kihívásainak-(nyelvi-depen-
dentizmus).-ezért-a-standardot-terjeszteni-kell-más-nyelvváltozatok-rovására-is-(nyelvi
asszimilacionizmus),-hogy-visszaszoruljanak-azok-a-nyelvváltozatok,-amelyek-e-feladat
ellátására-nem-annyira-alkalmasak-(nyelvi-deficitizmus);-ehhez-akár-jogi-eszközöket-is
indokolt-lehet-igénybe-venni-(nyelvi-despotizmus).-a-standard-terjesztése-nemcsak-a
nyelvközösségen-belül-indokolt,-hanem-az-ország-egész-területén-(nyelvi-etatizmus,
nyelvi-szuverenizmus),-akár-a-kisebbségi-nyelvek-rovására-is-(nyelvi-nacionalizmus;
nyelvi-majoritizmus;-nyelvi-monolingvizizmus).

n-em-elegendő,-ha-a-„nyelvvédelem”-csak-abból-áll,-hogy-az-állam-jogi-úton-és-más
eszközökkel-a-standard-„fejlődéséhez”-a-megfelelő-feltételeket-biztosítja:-ezen-túlme-
nően-a-korpuszalkításra-is-ki-kell-terjednie,-hogy-a-nyelvbe-ne-kerüljenek-be-a-nyelv-
használat-helytelenségei-(nyelvi-performancionizmus),-ha-pedig-már-esetleg-bekerültek
volna,-kiszoruljanak-belőle-(nyelvi-defektvizizmus).-így-például-védeni-kell-a-nyelvet-más
nyelvek-hatásától-(nyelvi-purizmus,-nyelvi-monolingvizizmus,-nyelvi-szuverenizmus),-de
olykor-az-újabb-belső-fejleményektől-is-(nyelvi-konzervativizmus,-nyelvi-domeszticiz-
mus),-amelyek-nemegyszer-az-igénytelen-beszédmód-termékei-(nyelvi-perfekcioniz-
mus).

a-neologizmusok,-legyenek-azok-akár-belső-fejlemények,-akár-kontaktusjelenségek,
nemcsak-hogy-nehezítik-a-megértést-(nyelvi-percepcionizmus)-és-a-hatékony-kommu-
nikációt-(nyelvi-effektvizizmus,-nyelvi-kommunikacionizmus,-nyelvi-kommodizmus),
hanem-olykor-rendszeridegenek-is-(nyelvi-szisztemizmus),-máskor-jelentésük-bizonyta-
lansága-miatt-veszélyeztetik-a-közlés-pontosságát-(nyelvi-egzaktizmus).-a-korábban-is
meglévő-szavak-és-nyelvtani-elemek-új-jelentései-is-zavart-okozhatnak-(nyelvi-izomor-
fizizmus).-Hangalak-tekintetében-is-nemegyszer-problémák-vannak-velük:-nehéz-a-kiej-
tésük-(nyelvi-fonicizmus),-ezenkívül-helyesírási-problémákat-is-okoznak-(nyelvi-ortogra-
fizizmus,-nyelvi-graficizmus).-az-is-előfordul,-hogy-egy-egy-idegen-szót-sokan-eltorzult

hangalakban- használják- (nyelvi- originalizmus),- nyelvi- műveletlenségükről- adva- így tanúbizonyságot-(nyelvi-kompetencionizmus).

az-idegen-eredetű,-ill.-a-belső-keletkezésű-nyelvi-formák-egy-részének-használata nemcsak-a-beszélőre-nézve-hátrányos,-hanem-a-nyelvre-nézve-is-(nyelvi-reifikacionizmus,-nyelvi-organicizmus),-mivel-az-ilyen-formák-nemkívánatos-nyelvi-változásokhoz vezethetnek-(nyelvi-dekadentizmus).-vannak-olyan-formák,-amelyek-egyszerűen-csak fölőslagesek,-mert-nem-hoznak-a-nyelvbe-semmi-többletet-a-hagyományos-kifejező-eszközökkel-összehasonlítva-(nyelvi-necessizmus,-nyelvi-invariabilizmus,-nyelvi-homogenizmus).-nyelvünk-egyébként-is-olyan-gazdag-és-fejlett,-hogy-nem-szorul-rá-arra,-hogy más-nyelvekből-kölcsönözzön-elemeket-vagy-nyelvi-formákat-(nyelvi-szufficientizmus, nyelvi-effabilizmus).-r-áadásul-előfordulhat,-hogy-az-idegen-elemek-vagy-belső-keletkezésű-neologizmusok-kifejezetten-károsnak-bizonyulnak-a-nyelvre-nézve-(nyelvi-damnificizmus),-például-azért,-mert-kiszorítják-a-hagyományosan-használt,-belső-keletkezésű formákat-(nyelvi-extrudizmus).

az-idegen-nyelvi-elemek--és-még-inkább-nyelvi-formák-(pl.-tükörfordítások,-nyelvtani-jelenségek)--nemcsak-a-nyelvműködés-szempontjából-jelentenek-veszélyt-a-standardra,-sőt-a-nyelv-egészére-nézve,-hanem-azért-is,-mert-hatásuk-folytán-megkophatnak-a-nyelv-ősi-sajátosságai-(nyelvi-ancientizmus),-jellegzetes-kifejezőmódjai-(nyelvi idiomizmus),-s-így-a-nyelv-nemcsak-hogy-veszít-természetességéből-(nyelvi-naturizmus), szépségéből-(nyelvi-dekorizmus)-és-kifejezőerejéből-(nyelvi-expresszvizizmus),-hanem-az-a-képessége-is-sérül,-hogy-tükrözze-beszélőinek-sajátos-gondolkodásmódját,-„észjárását”-(nyelvi-relativizmus,-nyelvi-szingularizmus),-és-kifejtszen-valamit-a-nyelv-és-a-nemzet-„esszenciájából”-(nyelvi-karakterizmus,-nyelvi-autentizmus).-a-nagyfokú-idegen-nyelvi-hatás,-különösen-ha-a-nyelvtani-rendszerben-is-érvényesül,-rendszerbomlást-idézhet elő-(nyelvi-dilaborizmus),-sőt-akár-a-nyelv-elhagyásához,-nyelvcserehez-is-vezethet-(nyelvi-relinkvizizmus).

a-standardot-nemcsak-az-idegen-nyelvekből-származó-elemektől-és-formáktól-kell védeni,-hanem-a-kevésbé-iskolázott-beszélők-nyelvéből-származó-elemektől-és-formáktól-is,-mert-azok-nemegyszer-a-nyelvromlás-termékei-(nyelvi-defektivizmus),-és-rombolják-a-beszélők-ízlését,-a-közléseket-pedig-igénytelenné-teszik-(nyelvi-docilizmus, nyelvi-elitizmus,-nyelvi-elegantizmus,-nyelvi-perfekcionizmus).-a-helyes-nyelvhasználat mércéje-nem-lehet-pusztán-az-érintett-nyelvi-elemek-és-formák-elterjedtsége,-hanem az-is-számít,-hogy-kik-használják-őket:-például-a-szépirodalom-nagyjai-által-szentesített nyelvi-formák-nyilvánvalóan-sokkal-értékesebbek,-mint-azok,-melyek-az-újabb-időkben a-beszélők-tudatlansága-miatt-kerültek-be-a-nyelvbe-(nyelvi-belletrizmus,-nyelvi-legitimizmus,-nyelvi-konzervativizmus,-nyelvi-szkriptizmus).

Hiba-volna-azonban-azt-gondolni,-hogy-csak-az-iskolázatlan-beszélők-árthatnak-a nyelvnek-(nyelvi-destruktivizmus);-sok-nyelvi-vétséget-követnek-el-például-a-hivatalnokok-is,-amikor-fontoskodó-stílusban-(nyelvi-aformalizmus),-mesterkélten-(nyelvi-normalizmus,-nyelvi-naturizmus),-körülményesen,-terjengősen-(nyelvi-szimplicizmus,-nyelvi szintetizmus,-nyelvi-brevizmus),-személytelenül-(nyelvi-perszonalizmus)-fogalmaznak, szaknyelvi-zsargon-használatával-nehezítve-a-megértést-(nyelvi-antizsargonizmus,-nyelvi-percepcionizmus).-azt-se-felejtjük-el,-hogy-bár-az-iskolázott-városi-beszélők-nyelvhelyesség-tekintetében-általában-előtte-járnak-az-iskolázatlan-falusi-beszélőknek-(nyelvi elitizmus,-nyelvi-urbanizmus),-idegennyelv-ismeretük-miatt-több-a-beszédükben-az-ide-

genszerűség- (nyelvi- purizmus),- beszédük- kevésbé- természetes- (nyelvi- naturizmus), mint-az-idegen-nyelvek-hatásának-kevésbé-kített,-egy-romlatlanabb-nyelvet-őrző-falusi beszélőké- (nyelvi- ruralizmus).- akadnak- olyan- nyelvhelyességi- problémák- is,- amelyek egyformán-érintik-a-művelt-és-műveletlen-beszélőket;-ilyen-például-az-udvariatlan,-sőt trágár-beszédmód-terjedése-(nyelvi-decentizmus,-nyelvi-antiobszcenizmus).-

a-bemutatott-nyelvi-ideológiák-közül-azokat,-amelyek-közvetlenül-a-standard-nyelvváltozat-jellegével-és-szerepével-kapcsolatosak,-átfogóan nyelv-standardizmusnak nevezzük;-a-nemzetközi-irodalomban-a-kétértelmű-„standard-ideológia”-a-nevük-(l.-pl. Milroy-2001,-2007).-külön-csoportként-különíthetők-el-azok-a-nyelvi-ideológiák,-amelyek-a-standard-nyelvváltozat-kodifikálásában,-ill.-általában-a-nyelvhelyességgel-kapcsolatos-döntésekben-játszanak-szerepet,-egyebek-közt-annak-eldöntésében-is,-hogya konkrét-kielésekben-mely-nyelvi-elemek-és-formák-minősülnek-„helyesnek”,-azaz-standardnak.-ezeket-az-ideológiákat-nyelvhelyességi-ideológiáknak-nevezzük-(l. Lanstyák-2010,-2011a).

a-főntebb-már- említett-ideológiák-számottevő-része-is-besorolható-a-nyelvhelyességi-ideológiák-közé,-még-ha-sokuk-más-típusú-standardista-diskurzusokban-is-szerepet kap,-nem-csak-a-nyelvhelyességi-ítéletekkel-kapcsolatosokban.-Ilyen-a-nyelvi-aformalizmus,-ancientizmus,-antiszargonizmus,-autentizmus,-belletrizmus,-brevizmus,-dekorizmus,-docilizmus,-domeszticizmus,-effektivizmus,-egzaktizmus,-elegantizmus,-elitizmus,-expertizmus,-expresszivizmus,-fonicizmus,-graficizmus,-homogenizmus,-idiomizmus,-invariabilizmus,-izomorfizmus,-kodifikacionizmus,-konzervativizmus,-legitimizmus,-monitorizmus,-monolingvizmus,-moralizmus,-naturizmus,-originalizmus,-ortografizmus,-percepcionizmus,-perfekcionizmus,-perszonalizmus,-purizmus,-szimplicizmus,-szintetizmus,-szisztemizmus.-n-agymértékben-ambivalens --a-kodifikációs-döntésekben-legalább-annyiszor-figyelmen-kívül-hagyott,-mint-ahányszor-figyelembe-vett¹¹ --ideológiák-a-nyelvi-intuicionizmus,-logicizmus,-nativizmus,-normalizmus,-ruralizmus,-szituacionizmus,-urbanizmus-és-uzualizmus.-

a-standard-nyelvváltozat,-ill.-a-standardista-diskurzus-jellemzéséhez-az-is-hozzátartozik,-hogya-mely-ideológiák-nem-vagy-alig-játszanak-szerepet-a-kodifikációs,-ill.-nyelvhelyességi-döntésekben-és-általában-a-hagyományos-standardista-diskurzusokban. Ilyenek-a-nyelvi-egalitarizmus,-ekvilibrizmus,-intaktizmus,-internacionalizmus,-komplikacionizmus,-liberalizmus,-modernizmus,-multilingvizmus,-neutralizmus,-opulizmus,-plebejizmus,-pluralizmus,-regionalizmus,-rekreacionizmus,-spontaneizmus,-vernakularizmus.-ezen-ideológiák-többsége-rendszeresen-megjelenik-a-standard-hegemóniájának-megtörésére-irányuló-antistandardista-diskurzusokban,-amelyek-egyébként--paradox-módon--szintén-standardista-diskurzusoknak-tekinthetők,-mivel-nagymértékben-tiszteletben-tartják-a-standardista-diskurzus-„játékszabályait”-(s ilverstein-1996).

11- Tudni-kell-azonban,-hogya-kisebb-mértékben-szinte-mindegyik,-a-nyelvhelyességi-döntésekben szerepet-játszó-ideológia-alkalmazása-ambivalens-módon-történik-(azaz-némelykor-ezeket-is figyelmen-kívül-hagyják-a-nyelvalakítók,-és-más-ideológiákkal-érvelnek-az-érintett-nyelvi-elem vagy-forma-helyessége-mellett-vagy-ellen).

a-standardizálással-kapcsolatos-tevékenységek

a-standardizálás-legáltalánosabb-megközelítésben-nem-más,-mint-sajátos-jellegű-nyelvi-változások-előidézésére-irányuló-tudatos-tevékenység,-azaz-nyelvalakítás-(vö. deumert-vandenbussche-2003a,-1.-p.).-Legfontosabb-célja,-hogya-érintett-nyelv-pontosabban-annak-(többnyire)-egyetlen-változata,-a-standard--alkalmassá,-ill.-minél-alkalmasabbá-váljon-sokféle-nyelvi-és-nyelven-kívüli-funkció-betöltésére,-a-zajmentes-kommunikáció-biztosításától-a-„nemzeti-egység”-szimbolikus-kifejezésén,-ill.-a-más-nyelvközösségektől-való-szimbolikus-és-tényleges-nyelvi-eltávolodáson-át-egy,-a-standardhoz-nehezebben-hozzáférő-társadalmi-rétegek-marginalizálásáig-(a-standard-némely-funkcióira-l.-Garvin-1993/1998,-94-99.-p.).-

Ha-konkrét-tevékenységek-vonatkozásában-akarjuk-meghatározni-a-„standardizálást”,-olyan-nyelvalakító-célzatú-tevékenységek-és-folyamatok-összességének-tekinthetjük,-melyekben-az-a-közös,-hogya-fontos-szerepet-játszanak-a-standard-nyelvváltozat-lét-rejöttében,-a-lét-rejött-standard-implementálásában,-terjesztésében,-karbantartásában-és-fejlesztésében,-valamint-a-standardról-szóló-metanyelvi-diskurzusban.-e-tevékenységek-jellemzése-során,-amint-látni-fogjuk,-kitűnően-hasznosíthatók-a-prágai-iskola-irodalmi-nyelv-elméletéből-és-nyelvművelés-elméletéből,-valamint-a-nyelvtervezés-klasszikus-elméletéből-ismert,-a-standardizálás-különbféle-mozzanataira,-eljárásaira-utaló-fogalmak.-

0.-koinésodás

az-elsőként-említett-folyamat,-a-koinésodás,¹²azért-kapta-a-0.-sorszámot,-mert-szigorúan-véve-nem-tartozik-a-standardizáláshoz,-nélküle-a-standardizációs-tevékenységek-áttekintése-mégis-hiányos-volna.-koinésodás-on-azokat-a-nyelvi-folyamatokat-értem,-melyek-során-nyelven-belüli-vagy-nyelvközi-kontaktushelyzetben-kölcsönösen-érthető-földrajzi-vagy-társadalmi-dialektusok,-ill.-kölcsönösen-érthető,-közeli-rokon-nyelvek¹³érintkezéséből-egy-új,-mintegy-kompromisszumos,-viszonylag-stabil-dialektus,-ill.-nyelv-jön-létre,-a-koiné.-szemben-a-szokásos-összetartással-(konvergenciával),-amely-azzal

12- a-koinéra-és-koinésodásra-l.-britain-2010;-bubenik-1993,-9.-p.;-kerswill-Williams-2005, 1023.-p.;-kerswill-2010;-Mesthrie-1993;-Mühlhäusler-1993,-81.-p.;-siegel-1985,-1993a, 1993b,-1995;-Trudgill-1986,-107-108.-p.;-2010;-Tuten-2007;-magyarul-cseresnyési-2004, 173.-p.;-kálcsó-2010.

13- a-továbbiakban-az-egyszerűség-kezdéért-csak-dialektusokról-fogok-beszélni,-de-a-megállapításaim-a-nagymértékben-kölcsönösen-érthető,-közeli-rokon-nyelvekre-is-érvényesek,-olyanokra,-mint-amilyen-pl.-orosz-és-fehérorosz-(a-kétnyelvű-területeken-használt-koiné-a-trasz-janka;-Grenoble-2010;-sender-2014),-orosz-és-ukrán-(szurzsik;-Grenoble-2010;-kent-2010), spanyol-és-portugál-(fronterizo-vagy-portuñol;-Lipski-2006,-2010),-történeti-példa-az-angol-és-az-óészaki-nyelv-a-skandinávok-angliai-hódításainak-időszakában,-a-8-11.-század-közt(dawson-2003).-Itt-említem-meg,-hogya-siegel-tágabban-határozza-meg-a-koinésodásban-részt-vehető-kódok-körét:-az-egymással-kölcsönösen-érthető-dialektusokon-és-egymással-kölcsönösen-érthető-rokon-nyelveken-kívül-ide-veszi-az-egymással-kölcsönösen-nem-érthető-nyelv-járásokat-is,-amennyiben-egy-közös-standardhoz-vagy-irodalmi-nyelvhez-tartoznak(1985,-365.-p.),-továbbá-az-egymással-kölcsönösen-nem-érthető-pidzsinéket-és-kreolokat-is,-amennyiben-ugyanaz-a-szupersztrátumnyelv-áll-fölöttük-(1985,-370.-p.).

jár,- hogy- az- érintkező- nyelvváltozatok- egyre- jobban- hasonlítanak- ugyan- egymásra,- de megőrzik-önazonosságukat,- a- koinésodás- eredménye- egy- új,- addig- nem- létező- dialektus- -- a- folyamatban- részt- vevő- dialektusok- megszűnnek- létezni- (vö.- s- siegel-1985,-370. p.)- a- koinésodási- folyamat- olykor- két,- de- gyakrabban- három- nemzedéknyi- időt- vesz igénybe.- a- létrejövő- kontaktusváltozat- működhet- összekötő- „másodnyelvként”- is,- de „első-nyelvvé”,- anyanyelvvé- is- válhat,- kifejezve- a- lakosságkeveredés- nyomán- új- közösséggé- formálódott- emberek- új- identitását.

a- koiné- műszó- -- mint- köztudott- -- az- ókori- görög- koiné- dialektus- nevére- megy- vissza.- a- görög- koiné- nyelvjárás- keveredés- folytán- keletkezett,- s- a- hellenizmus- időszakában- vált- széleskörűen- használatossá:- a- macedón- birodalom- hivatalos- nyelveként- nemzetközi- *lingua franca* szerepet- is- kapott;- jelentőségére- utal- az- is,- hogy- az- Újszövetség- is- a- koinéban- íródott.- a- római- kor- koinéja- az- évszázadok- folyamán- -- immár- anyanyelv- változatként- -- a- mai- görög- dimotikivé- vált- (l.- pl.- bubenik-1993).- Magát- a- koiné- műszót- bizonyos- korábbi- előzmények- után- a- 20.- században- kezdték- el- a- nyelvészek- széleskörűen- használni- a- spontán- egységesülés- folytán- létrejött- nyelvváltozatok- jelölésére;- a- *koineization*,- *koineizing* műszó- viszont- csak- a- 20.- század- utolsó- harmadában- kerültek forgalomba- (l.- s- siegel-1985,-364.-p.;- Trudgill-1992/1997,-37-38.-p.)- társasnyelvészeti fogalomtárának- magyar- fordításába- koinésodás- formában- került- be.-

a- koiné- jelentése- idővel- egyre- inkább- az- ilyen- típusú- nyelvek- egyik- válfajára,- az- ún. bevándorló- koinékra- szűkült- le,- melyek- egy- lakatlan- vagy- gyéren- lakott- helyen letelepedett,- egymás- nyelvét- értő,- de- különféle- dialektusokat- vagy- közeli- rokon- nyelveket- beszélő- lakosság- közös- nyelveként- formálódnak.- s- zámunkra- azonban,- témánknál fogva,- az- ún. regionális- koinék- a- fontosabbak,- mivel- ezek- közvetlenebbül- kapcsolódnak- a- standardizáláshoz,- mint- a- bevándorló- koinék.- a- regionális- koinék- úgy- keletkeztek,- hogy- az- eltérő- dialektusokat- beszélő- lakosság- nem- költözött- tömegesen- új- lakhelyre,- csak- éppen- intenzívebben- kezdett- el- érintkezni- egymással.

Témánk- szempontjából- azért- érdemes- a- koinéra- is- kitekinteni,- mert- azok- a- folyamatok,- amelyek- a- középkorban- és- a- korai- újkor- évszázadaiban- egészen- a- felvilágosodás- koráig- jellemezték- az- irodalmi- nyelvek- („standardok”)- kialakulását,- sokkal- jobban- hasonlítanak- az- emberiség- történetét- alighanem- végigkísérő- koinésodási- folyamatokra,- mint- a- mai- értelemben- vett- standardizálásra,- amely- a- modern- kor- terméke.- ez- még- akkor- is- így- van,- ha- az- írott- nyelvi- egységesülés- nem- feltétlenül- épült- teljes- mértékben- beszélt- nyelvi- előzményekre,- s- ha- nagyobb- fokú- tudatossággal- történt- is,- mint- amilyet- a- prototipikus- beszélt- nyelvi- koinésodásban- láthatunk.-

a- két- folyamat- közt- a- legnagyobb- különbség- valószínűleg- az,- hogy- a- koinésodás- hátterében- más- nyelvi- ideológiák- állnak,- mint- a- standardizálás- hátterében- (Takeda-2002, 143.-p.).¹⁴ azok- közül- a- nyelvi- ideológiák- közül,- amelyekről- főntebb- szó- volt,- valószínű-

14- Takeda- (i.- h.)- ugyan- úgy- fogalmaz,- hogy- a- standardizáció- ideológiákat- implikál,- míg- a- kiegyenlítődség- nem,- de- ez- nyilván- az- ő- eltérő- ideológiafelfogásából- következik.- Mivel- jómagam- úgy- gondolom,- hogy- nincs- metanyelvi- tevékenység- ideológiák- nélkül,- és- mivel- némi- metanyelvi- tevékenység- bizonyosan- kíséri- a- spontán- koinésodást- is,- valamilyen- -- akár- tudatos,- akár- tudattalan- -- ideológiák- bizonyosan- abban- is- fellelhetőek,- csak- éppen- más- tartalmúak- és- más- jellegűek,- mint- a- standardizálásban- (vö.- még- armstrong- Mackenzie 2013,-162.-p.).

leg-nagyon-kevés-kísérhette-az-irodalmi-nyelvek-kialakulását-a-modern-kor-előtti-időszakban,-s-amelyek-mégis-működtek,-azok-is-inkább-verbalizálatlan-vagy-implicit,-mint-explicit-módon-jelentkezettek,-már-csak-abból-következően-is,-hogya-koinésodás-kevessé-tudatos,alulról-vezérelt-(bottom-up)folyamat-(legalábbis-makroszinten),szemben-a-standardizációval,-amely-jellemző-módon-felülről-vezérelt-(top-down)tevékenység).

ebből-következően-úgy-látom,-hogya-mai-standard-nyelvváltozatok-középkori-és-kora-újkori-előzményeit-szerencsésebb-volna-koinénak-tekinteni,-kialakulásuk-folyamatát-pedig-inkább-koinésodásnak,-mint-standardizálásnak-nevezni.-ugyanazt-a-gondolatot-nemrégiben-kalcsó-(2010)-is-felvetette-egyik-kéziratosa-munkájában,-melyben-a-magyar-irodalmi-nyelvben-bekövetkezett-egységesülési-folyamatokkal-kapcsolatos-korábbi-vizsgálatainak-(l.-kalcsó-2007)-eredményeit-is-felhasználva-javasolja,-hogya-nyelvjárás-keveredés-révén-spontán-módon-végbemenő-16.-és-17.-századi-nyelvi-egységesülésre-a-standardizáció,-ill.-standardizálódás-helyett-inkább-a-koinésodás-műszót-kellene-használni-(a-nemzetközi-irodalomban-ismert-koineization-magyar-megfelelőjeként).-ő-is-úgy-látja,-hogya-„a-sztenderdizáció-során-egységesülő-írásbeliség-és-a-koinésodás-során-egységesülő-beszélt-nyelv-valójában-csak-a-közvetítő-közegben-és-a-tudatosság-meglétében-vagy-hiányában-tér-el-egymástól:-a-két-folyamat-egyébként-hasonló”.

érdemes-még-megemlíteni,-hogyan-der-Wal-(2003,-166.-p.)-is-amellett-érvel-a-standardizálásról-írott-tanulmányában,-hogya-a-standardizáció-műszó-ne-legyen-használva-parttalanul,-s-ne-váljon-elmosódottá-a-különbség-a-középkori-összetartó-tendenciák-és-a-valódi-standardizálás-között-(„I-would-rather-not-use-the-term-standardization-in-the-broad-and-vague-sense-by-which-the-major-differences-between-the-medieval-converging-tendencies-and-standardization-proper-are-blurred-out”).-nos,-az-émlített-„összetartó-tendenciák”-aligha-lehetnek-mások,-mint-a-spontán-koinésodás-folyamatai.-r-utten-és-mtsai-(2014,-13.-p.)-hasonló-meggondolásokból-a-supralokalizáció(supralocalization)-műszóval-javasolják-jelölni-a-középkort-követő-egységesítő-nyelvi-folyamatokat-egészen-a-18.-századig,-amikor-kezdétét-vette-a-szó-mai-értelmében-vett-standardizáció.

1.-kiválasztás-és-(elsődleges)-kodifikálás-

a-kiválasztás-(szelektálás)-korpusztervezési--egyetemesebb-terminológiával-korpusz-alkítási¹⁵--tevékenység,-makroszinten-a-leendő-standard-nyelvváltozat-alapjául-szolgáló-nyelvjárás-és/vagy-szociolektus-kijelölését-jelenti,-mikroszinten-pedig-az-egyes

15-a-„korpusztervezés”-és-a-többi-fentebb-émlített-rokon-fogalom-a-nyelvtervezés-elmélethez-kötődik,-ugyanakkor-ilyen-tevékenységek-már-a-nyelvtervezés-elmélet-alapján-folytatott-nyelv-alkító-tevékenységeket-megelőzően-is-léteztek,-s-ma-sem-nevezhetünk-minden-nyelvalkító-tevékenységet-nyelvtervezésnek.-ezért-érdemesebb-korpuszalkításról,-s-hasonlóan-státusz-alkításról,-presztízsalkításról-stb.-beszélni-(l.-Lanstyák-2007b).-az-ilyen-értelemben-vett-alkítás-az-angol-management-megfelelője;-a-language-management-kifejezés-tudvalevőleg-nem-korlátozódik-az-ún.-nyelvmenedzselés-elméletre-(erre-l.-pl.-j-ernudd-1993;-nekvapil-2006,-2009;-nekvapil-s-herman-2015;-neustupný-2002;-neustupný-nekvapil-2003;-magyarul-Lanstyák-2014b;-szabó Mihály-2007),-hanem-tágabb-érvényű.

nyelvi- változók- konkrét- változatainak- (variánsainak)- a- formálódó- standardba- való beemelését- (bartsch- 1985,- 24.- p.;- Haugen- 1983/1998,- 143-149.- p.;- vö. deumert-vandenbussche-2003a,-4.-p.).¹⁶ a-megfelelő-nyelvváltozat,-ill.-konkrét-nyelvi formák-kiválasztása-nem-valamiféle-„objektív-kritériumok”-alján-történik,-hanem-azt mind-makro,- mind-mikroszinten-erőteljesen-befolyásolják-különbé-nyelvi-ideológiák, elsősorban-azok,-amelyeket-főntebb-a-nyelvhelyességi-ideológiák-közt-említettünk-(vö. Haugen- 1966/1998,- 18.- p.;- 1987,- 632.- p.)- a- kiválasztási- folyamatot- motiváló- leg- alapvetőbb-nyelvi-ideológia-a-nyelvi-homogenizmus-és-invariabilizmus.

Társasnyelvészeti- szempontból- a- kiválasztás- az- a- folyamat,- amely- a- nyelv- természet- változatosságának- visszaszorításához- vezet- (vö.- deumert-vandenbussche 2003a,-4.-p.;-Milroy-2001,-531-532.-p.,-2007,-133.-p.)-a-kiválasztási-folyamat-eredményét-a-főntebb-már-említett- k o d i f i k á l á s- rögzíti-és-mintegy-szentesíti,-s-egyszer- mind-elérhetővé-teszi-a-lakosság-szélesebb-rétegei-száma-az-új-standard-nyelvi-normát-alkotó-szabályok-és-nyelvi-elemek-bekerülnek-a-standard-nyelvhasználat-alapjaul szolgáló,-normatív-célzatú-kézikönyvekbe:-nyelvtanokba,-nyelvi-és-helyesírási-szótárakba,- helyesírási- szabályzatokba,- nyelvművelő- és- stilisztikai- kézikönyvekbe- stb.- (l. deumert-vandenbussche- 2003a,- 6.- p.;- dolník- 2010a,- 162-166.- p.;- Garvin 1993/1998,-90.-p.).¹⁷

Ha-az-adott-nyelvváltozatnak-anyanyelvi-beszélői-is-vannak,-a-kodifikálás-az-általuk öntudatlanul-birtokolt-nyelvi-normát-tudatossá-és-„láthatóvá”-teszi-(„benne-lesz”-a-nyelvtankönyvekben-és-a-szótárakban),-ezáltal-pedig-megteremti-annak-a-lehetőségét,-hogy-a-standard-bizonyos-színtereken-az-elvárt-nyelvhasználat-mintájává-váljon.-s-őt-a-standard-normájának-követése--a-jogi-kodifikáláshoz-hasonlóan,-de-annál-kevésbé-„erőszakosan” --bizonyos-nyelvi-színtereken,-ill.-beszédhelyzetekben-tulajdonképpen-kötelezővé-válik,-a-standard-normájának-megsértése-bizonyos-szankciókat-is-maga-után-vonhat,-ha-nem-is-olyanokat,-mint-a-jogi-normák-megsértése-(vö.-bartsch-1985,-37.-p.).¹⁸

16- Többnyelvűségi- helyzetben- Haugen- (1983/1998,- 144.- p.;- 1987,- 629-630.- p.)- ide- veszi- annak- a- nyelvnek- a- kiválasztását- is,- amely- az- adott- közösségben- használatos- lesz- a- standardra- jellemző- funkciókban,- ám- ennek- még- közvetlenül- nincs- köze- magához- a- standardizáláshoz.

17- k- kiválasztásra-nem-kizárólag-korábban-standard-nyelvváltozattal-nem-rendelkező-nyelvek-esetében-lehet-szükség;- van-példánk-arra-is,-hogy-egy-meglévő-standardnak-megváltoztatták-a-nyelvjárási- alapját,- egy- másik- nyelvjárást- választva- a- standard- alapjaul- (l.- Haarman 1990/1978,-70.-p.).

18- a- nyelvi-és-a-jogi-kodifikálás-olykor-át-is-fedődik.-erre-nevezetes-példa-a-szlovák-államnyelvtörvény,-amely-bizonyos-nyelvi-színtereken-és-beszédhelyzetekben-a-standard-nyelvváltozat-használatát-kodifikálta,-s-egyik-rendelkezésében-azzal-bízta-meg-a-kulturális-minisztériumot,-hogy-az-hagyja-jóvá-és-tegye-közzé-„az-államnyelv-kodifikált-formáját”,-ami-a-gyakorlatban-néhány-kodifikációs-kiadványnak-a-kiválasztását-jelenti.-a-minisztérium-legújabb-ezzel-kapcsolatos-dokumentuma-2014-ből- való- (<http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk/zverejnenie-kodifikovanej-podoby-2c4.html>);-a-minisztérium-weboldaláról-maga-a-nyelvtörvény-szövege-is-letölthető-szlovák-és-angol-nyelven,-az-összes,-1995-óta-eszközölt-módosítással-együtt-(<http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk/zakonostatnom-jazyku-c2.html>).

az-olyan-nyelvek-esetében,- melyekben-korábban-koinésodás-ment-végbe,- a-standardizálódás-ráépülhet-a-koinésodási-folyamatra,- felhasználhatja-annak-eredményeit. ez-esetben-kiválasztásra-csak-kisebb-mértékben-van-szükség,- a-hangsúly-a-már-többé-kevésbé-létező-koiné-változat-kodifikálásán,- ill.-továbbfejlesztésén¹⁹ van-(l.-Haugen 1966/1998,-17.-p.).-

Ha-a-standardizálni-kívánt-nyelv-még-nem-rendelkezik-írásbeliséggel,-vagy-rendelkezik-ugyan,-a-beszélők-(mérvadó-csoportjai)-azonban-nem-elégedettek-a-meglévő-grafikai-rendszerrel,-a-kiválasztási,-ill.-kodifikálási-folyamatot-a-grafizálás-egészíti-ki, azaz-az-érintett-nyelv-írásrendszerének-és-helyesírásának-a-létrehozása-(l.-Ferguson 1968/1971,-222-223.-p.;-Haarman-1990/1998,-69.-p.;-Haugen-1966/1998,-17.-p., 1983/1998,-145.-p.,-1987,-630-631.-p.).-a-grafizálástól-érdemes-megkülönböztetni-a-literalizálást, amely-egy-korábban-csak-beszélt-nyelvi-formában-élő-nyelv-elsődleges írott-nyelvi-változatának,-regiszterének-a-megalkotását-jelenti-(bartsch-1985,-25.-p.; Wolck-1991,-45.-p.).-a-beszédhelyzetbe-ágyazott-beszélt-és-a-sokszor-dekontextualizált írott-nyelv-között-szükségszerűek-a-szerkezeti-különbségek-(vö.-Lanstyák-2009a,-16-17.p.),-így-aztán-az-írásrendszer-megalkotása-önmagában-korántsem-azonosítható-az-írott nyelv-létrehozásával,-annak-csupán-a-feltételeit-teremti-meg-(vö.-Wolck-1991,-50.-p.).

Haugen-(1983/1998,-145.,-148.-p.,-1987,-630-631.-p.)-ezzel-összefüggésben-terminológiailag-megkülönbözteti-még-a-grammatizálást-mint-a-nyelvtani-szabályok megállapítását-és-megfogalmazását,-valamint-a-lexikalizálást-mint-a-szókészleti elemek-kiválasztását,-stílus-és-rétegbeli-használatuk-kijelölését-(l.-még-baldauf-1989, 4-5.-p.);-a-fonizálásnak-nevezhető-lehetséges-standardizálási-eljárás-kihagyása arra-utal,-hogy-Haugen-a-beszélt,-ill.-egyáltalán-a-hangzó-nyelv-standardizálásával-nem számolt-(Baldauf-1989,-4.-p.).

2.-Fejlesztés

a-fejlesztés-a-korpuszalakítás-további-szakasza.-azok-a-munkálatok-tartoznak-ide, melyek-révén-a-már-létező,-társadalmilag-elfogadott-és-a-nyelvhasználat-bizonyos-szín-terein-használatossá-vált-standard-nyelvváltozat-alkalmassá-lesz-az-újabb-meg-újabb funkciókban-való-használatra,-ill.-meglévő-funkcióinak-egyre-hatékonyabb-ellátására. Hogyha-a-fejlesztésre-a-nyelvek-mint-egésznek-a-szemszövegéből-tekintünk,-azt-mondhatjuk,-hogy-sok-dialektus-helyett-a-legtöbb-esetben-csak-egyetlenegy-van-fejlesztve,-a-standard.-az-ilyen-„egyváltozatú”-fejlesztés-mögött-a-nyelvi-és-anyagi-gazdaságosság követelményei-állnak,²⁰ de-itt-is-„besegíthetnek”-bizonyos-nyelvi-ideológiák,-a-nyelvi effektívizmuson-kívül-például-a-nyelvi-racionalizmus,-instrumentalizmus,-kommunikacionizmus,-izomorfizmus,-transzlatabilizmus-és-invariabilizmus-(vö.-Haugen 1966/1998,-22.-p.;-Tauli-1974/1998,-51-52.-p.).

19-erre-l.-a-következő-pontokban-említett-tevékenységeket,-ill.-folyamatokat.

20-erre-beszédes-példa,-hogy-a-Microsoft-eleinte-csak-az-egyik-norvég-standardra,-az-elterjedtebbre-(bokmál)-volt-hajlandó-lefordítani-az-office-t,-a-kevésbé-elterjedtre-(nynorsk) nem.-csak-miután-a-norvég-középiszolák-bojkottal-fenyegették-meg-a-Microsoftot,-egyezt az-mégis-bele-a-fordításba-(deumert-vandenbussche-2003a,-12.-p.).

a fejlesztés- egyik- fő- összetevője- a funkcionális differenciálás- (Havrának 1932,- 41-70.- p.)²¹ vagy- más- terminussal funkcionális fejlesztés (Haugen 1983/1998,- 148.- p.),- ami-nem-más,- mint-az-érintett-nyelv-funkcionális-hatókörének kiterjesztése-sajtónyelvi,- szakmai,- tudományos,- szépirodalmi-és- más- regiszterek,- stílusváltozatok,- szövegtípusok,- műfajok- és- műnemek- kifejtése- által²² (vö. deumert-vandenbussche-2003a,-7.-p.).-a-mai-modern-társadalmakban-a-funkcionális fejlesztés- a feltétele- annak,- hogy- a- standard- főntebb- említett- jellegadó- sajátága,- a sokfunkciójúság- létrejőjön- és- erősödjön.- Milroy-(2007,- 134.-p.)-a-funkcionális-fejlesztés- a- standardizálás- egyik- hajtóerejének- tekinti.

a-funkcionális-fejlesztés-a-haugeni-elaborálásnak (kimunkálásnak) is fő-össztevője- (l.- baldauf- 1989,- 6-7.- p.; deumert-vandenbussche- 2003a,- 7.- p.;- Haugen 1983/1998,- 148.-p.,- 1987,- 632-633.-p.).-az-elaborálás-„sok-szempontból-nem-más, mint- a- modern- világ- funkcióinak- megfelelő- normák- kivitelezésének- a- folytatása” (Haugen-1983/1998,- 146.-p.).-Mint-ilyen-mindenekelőtt-további-lexikálást-jelent:-szó-kincs-bővítést,-a-lexikális-kifejezési-eszközök-differenciálódását.-emellett-az-elaborálás- a-nyelvi-rendszer-más-síkjain-is-előidézhet-tartós-nyelvi-változásokat,-így-elsősorban-a-mondattanban,-de-más-területeken-is-(Fishman-1983,-109.-p.;-Havrának-1932,-43.-p.).-

Haugen- egy- másfajta- korpuszalakítási- törekvésről- is- beszél,- amely- a- standard „érzelmi-és-költői-kifejező-készségének”-a-növekedését-célozza-(1966/1998,-22-23. p.).-ezt-mikroszinten-az-alább-említett-„intellektualizálás”-sal-rímeltetve,-azt-kiegészítve- em-fa-ti-zá-lá-s-n-a-k- nevezhetjük,- makroszinten- pedig- a- funkcionális- fejlesztés- részeként- stilisztikai- fejlesztés- ről- beszélhetünk-(l.- még- baldauf- 1989,- 6-7.- p.).²³

a- fejlesztés- tárgykörébe- tartozik- két- további- fogalom,- az- intellektualizálás²⁴ (Havrának-1932,-45-52.-p.;-Péter-1976,-410.-p.;-Theses-1929/1983,-91-92.-p.)-és-a-modernizálás-(l.-Ferguson-1968/1971,-226-227.-p.;-vö.-még-bartsch-1985,-38.-p.;-Haugen-1987,-74.-p.)-is.-s-zem-ben-a-funkcionális-fejlesztéssel,-amely-makroszintű-tevékenység-(egész-nyelvváltozatokat-érint),-az-intellektualizálás-és-a-modernizálás-inkább- mikroszinten-(az-egyes-konkrét-nyelvi-formák-szintjén)-érvényesül.-a-funkcionális-fejlesztés-tehát-arra-irányul,-hogy-a-különböző-tudományok,-szakmák-stb.-művelésére-ren-

21- Havránék- tanulmányának- ez- a- része- kivonatosan- angolul- is- olvasható,- l.- Havránék 1932/1983.

22- Havránék-(1932,-42.-p.,-1942/1963)-négy-fő-funkcionális-nyelvváltozatot-(funkcionális-nyelvet, ill.-funkcionális-dialektust)-különböztet-meg:-az-általános-közlési-funkciót-betöltő-társalgási-nyelvet,-a-speciális-gyakorlati-szakmai-közlési-funkciót-betöltő-szakmai-nyelvet,-a-speciális-elméleti-(tudományos)-közlési-funkciót-betöltő-tudományos-nyelvet-és-az-esztétikai,-költői-funkciót-betöltő-költői-nyelvet-(l.-még-Péter-1976,-411.-p.).-ezek-közül-csak-a-tudományos-elméleti-hiányzik-teljesen-a-nemstandard-nyelvváltozatokból,-a-többi-azokban-is-megvan,-ám-sokkal-kevésbé-kimunkált-formában-és-jóval-kevesebb-változatban,-mint-a-standardban (gondoljunk-pl.-a-népi-mesterségek-szaknyelvére-vagy-a-népköltészeti-alkotások-nyelvére).

23- amennyiben- a- „funkcionális- differenciálás”- műszót- részesítjük- előnyben,- ennek- részeként „stilisztikai- differenciálódásról”- beszélhetünk,- ugyanolyan- értelemben,- ahogy- egyébként- ezt- már- Havránék- (1932,- 43.- p.)- is- teszi- („funkčnī- a- stylistické- rozlišování- jazyka”).- L.- még- Havránék- Weingart-szerk.- 1932,- 255.- p.

24- a- nyelvi- racionalista- ideológia- szerepére- jól- rámutat- az- a- tény,- hogy- az- „intellektualizálás”- műszó-mellett- a- „racionalizálás”- is- használatos- volt-(l.- Havránék- 1932,- 45.- p.).

delkezésre-álljanak-adekvát-(anya)nyelvi-regiszterek.-ezzel-szemben-az-intellektualizálásnak-az-a-fő-célja,-hogy-„a-nyelv”-alkalmas-közvetítője-legyen-az-elvont-gondolkodásnak-is,-például-azzal,-hogy-az-egyértelműen-meghatározható-fogalmaknak-egyértelmű nyelvi-megfelelőjük-jön-létre,-továbbá-azzal,-hogy-a-nyelv-alkalmassá-váljik-további-finom értelmi-árnyalatok-megkülönböztetésére,-különös-tekintettel-az-elvont-fogalmakra-és azok-hierarchikus-rendszerére-(Havrának-1932,-45.-p.).-

a-modernizálás-fontos-célja,-hogy-mindaz,-ami-a-fejlesztett-nyelv-számára-mintaként szolgáló-nyelvekben-könnyen-kifejezhető,-könnyen-kifejezhetővé-váljon-a-fejlesztett nyelvben-is,-vagyis-minél-nagyobb-mértékű-legyen-köztük-a-kölcsönös-fordíthatóság-(l.-Fishman-1974,-16.,-24-25.-p.,-1974/1998,-32-33.-p.;-Garvin-1993/1998,-92.p.),-ill.-elméleti-szempontról-nézve-minél-nagyobb-legyen-köztük-a-jelentés-taniszervezeti-egybevághóság,melynek-a-nagyobb-fokú-kölcsönös-fordíthatóság-egy gyakorlati-következménye.-Innen-nézve-a-modernizálást-olyan-törekvés-ként-is-meghatározhatjuk,-melynek-célja-az-adott-nyelvnek-más,-etalonként-szolgáló-nyelvek-szintjére-való-felfejlesztése-(Ferguson-1968/1971,-226.-p.).-

3.-nyelvművelés

a-nyelvművelés-nem-más,-mint-a-már-létező-standard-nyelvváltozat-„karbantartása”, határainak-őrzése,-a-„határsértések”-minimalizálása,-ill.-a-„határsértő-események” elemzése-abból-a-szempontról,-hogy-ezek-úgy-mond-építő-vagy-romboló-jellegűek-e-a-meglévő-standard-szempontról;-ez-az-előző-kettőhöz-hasonlóan-szintén-korpuszalkító-tevékenység.-nem-csak-a-nyelven-belüli-határok-őrzéséről-van-szó,-pontosabban-a-standard-határainak-védéséről-más-nyelvváltozatokkal-szemben,-hanem-a-nyelvek közötti-határok-őrzéséről-is,-aminek-egyik-eszköze-a-más-nyelvből-származó-elemek „letepedési-engedélyének”-megtagadása.-e-korpuszalkító-tevékenység-mellett határőrzés-folyik-a-diskurzusalakítás-terén-is,-pl.-a-kódváltó-beszéd-mód-megbélyegzésével-(vö.-Gal-2006a,-19-20.-p.;-2006b,-169-170.-p.)

a-nyelvművelői-munkának-legalábbis-egy-része-nem-választható-el-mereven-az-előző-pontban-említett-fejlesztéstől-(vö.-Haugen-1983/1998,-146.-p.),-így-kapcsolatba hozható-az-ott-említett-kimunkálással,-intellektualizálással-és-emfatizálással-is.-ez-azért-van-így,-mert-a-„határsértések”-egy-része-pozitív-elbírálat-kap-a-nyelvművelők-részéről,-az-érintett-jelenségek-bebocsátást-nyernek-a-standardba,-amivel-a-nyelvművelők-hozzjárulnak-a-standard-továbbfejlesztéséhez-is.-nem-kifejezetten-a-magyar-nyelvművelésre-gondolok-itt,-hanem-a-nyelvművelésre-általában;-a-magyar-nyelvművelésnek-sajnos-alig-van-pozitív-szerepe-a-standard-fejlesztésében;-l.-Lanstyák-2007a,-2008,-2010,-2014a.)

a-„nyelvművelés”-címkéje-alá-vonható-korpuszalkító-tevékenységek-egyik-eszköze-a-létező-diskurzusok,-ill.-sokszor-inkább-csak-elszigetelt-diskurzuselemek-értékelése-(a-gyakorlatban-inkább-bírálata)-és-javítása-(vö.-Bartsch-1985,-37.-p.;-Szabó-2012,-108-181.-p.-és-passim).²⁵ n-émely-nyelvközösségben,-pl.-a-magyarban-és-a-szlovákban

25- a-diskurzusok-bírálatával-a-prágai-iskola-nyelvművelés-elmélete-is-foglalkozott,-ma-is-megszívlelendő-szempontról-nyújtva-ehhez-a-tevékenységhez-(Havrának-1932,-79-83.-p.;-l.-még-d-olnik-2010a,-190-196.-p.).

ezeket-a-tevékenységeket-erősen-befolyásolja-a-nyelvi-protektivizmus,-konzervativizmus,-performancionizmus,-stabilizmus,-opulizmus,-expertizmus-és-utópizmus,-s-bizonyos-vonatkozásokban-számos-további-ideológia-is,-többek-közt-a-purizmus,-a-homogenizmus,-továbbá-a-perfekcionizmus,-effektivizmus,-dekorizmus,-szisztemizmus,-racionalizmus-és-logicizmus-(l.-pl.-d olník-2010a,-192-196.-p.;-Ferguson-1977,-15-17.-p.; Lanstyák-2010,-2014a).-Mivel-ezen-ideológiák-alapján-történő-nyelvalakítás-rendszerint-nem-áll-összhangban-a-hétköznapi-beszélők-kommunikációs-érdekeivel,-ezekben-a-közösségekben-a-nyelvművelők-tevékenysége-újabb-meg-újabb-nyelvi-és-társadalmi-problémákat-gerjeszt-(l.-pl.-k álmán-2004;-kontra-2006,-2012;-kontra-saly-szerk.1998;-Lanstyák-2007a,-2009b,-2009c,-2014a-stb.;-s ándor-2002).

a-standard-nyelvváltozat-művelése-egszersmind-a-standardizálás,-ill.-kodifikálás-eredményeinek-implem entálás-a-is,-ami-nem-más,-mint-az-új-norma-elfogadtatása-a-beszélőközösség-egyre-szélesebb-rétegeivel,-elterjesztése-különbféle-nyelvhasználati-színtereken-(deumert-vandenbussche-2003a,-7.-p.).-a-nyelvművelő-kézikönyvek-kodifikációs-kézikönyveknek-is-tekinthetők,-hiszen-a-bennük-található-intelmek-célja-az,-hogy-a-beszélők-nyelvhasználatuk-során-minél-nagyobb-mértékben-figyelembe-vegyék-a-standard-nyelvváltozat-normáját.-Mivel-ezek-a-tevékenységek-a-standard-nyelvváltozat-tekintélyének-megerősítését-is-szolgálják,-a-presztízsa-lakítás-(presztízstervezés)-részének-is-tekinthetők-(a-presztízstervezésre-l.-Haarman-1990/1998:-68).-a-nyelvművelő-tevékenység-egszersmind-a-következő-pontban-tárgyalt-standardista-diskurzusnak-is-fontos-eleme.

4.-standardista-diskurzus

standardista-diskurzuson-a-„nemzeti-nyelvről”---valójában-a-standard-nyelvváltozatról--szóló-metanyelvi-diskurzusok-összességét-értem,-melyeknek-nyelvi-célja-többnyire-a-standardizálásban-meghatározó-szerepet-játszó-nyelvi-ideológiák-megerősítése,-ill.-végső-soron-a-standard-pozíciójának-a-megszilárdítása.²⁶ azokon-a-diskurzusokon-kívül,-melyeknek-a-középpontjában-a-standard-nyelvváltozat-áll,-természetesen-azok-is-a-standardista-diskurzus-részei,-amelyek-a-nemstandard-nyelvváltozatokról-szólnak,-a-standard-háttérben,-s-melyeknek-az-értékelése-rendszerint-szintén-a-standardista-ideológiára-épül.²⁷ Ily-módon,-amint-főntebb-láttuk,-a-standardizmust-támadó-diskurzusok,-az-antistandardista-diskurzusok-is-részei-a-tágabb-értelemben-vett-standardista-diskurzusnak.

a-nyelvi-standardizmuson-kívül-az-egyéb,-a-standard-létrehozásához-és-működéséhez-kapcsolódó-fontos-ideológiák-megerősítését-is-ide-tartozónak-gondolom,-mivel

26- ehhez-hasonló-fogalom-az-„ideologizálás”-(l.-androustopoulos-2010,-182.-p.),-ill.-„ideológia-alkotás”-(l.-deumert-vandenbussche-2003b,-461-462.-p.).

27- Példaként,-de-mintaként-is-érdemes-megemlíteni-androustopoulos-(2010)-tanulmányát,-melyben-a-németországi-német-etnolektusokról-szóló-németországi-diskurzusokat-mutatja-be-és-elemzi-rendkívül-tanulmányosan.-Magyar-viszonylatban-szabó-Tamás-Péter-munkája-(2012)-jelentős-hozzájárulás-a-standardista-metanyelvi-diskurzusok-(egyik-típusának)-vizsgálatához.-vő.-még-r-utten-vosters-vandenbussche-2014.-8.-p.

ezek-egyetlen-„csomagot”-alkotnak;-a-főntebb-felsoroltak-közül-fontosságuk-miatt-újra megemlítem- a nyelv- homogenizmust,- konzervativizmust,- nacionalizmust,- purizmust, autentizmust,-korrekcionizmust,-expertizmust,-stabilizmust,-axiologizmust.-azok-közül, amelyeket- eddig- nem- említettem,- a- standardista- diskurzusban- valószínűleg- szerepet játszanak- a- standard- és- standardizálás- indokál- szolgáló- további- nyelvi- ideológiák- is,- a nyelv- intervencionizmus,- defektivizmus,- damnificizmus,- extrudizmus,- dependentizmus stb.- (vö.- d olník-2010a,-243-244.-p.;-Tauli-1974/1998.)

a-standardista-diskurzus-szélsőséges---ám-egyáltalán-nem-szokatlan---váfaja „a nemzeti nyelvnek”- mint- a- nemzet- és- a- nemzeti- kultúra- jelképének- kultikus- tisztelete, imádata,- a nyelv- bálványimádás- (l.- bartsch- 1985,- 38.- p.;- d olník- 2010b, 160-174.-p.;-Lanstyák-2011b;-Margócsy-2006).-az-ebben-fontos-szerepet-játszó-nyelvi-ideológiák-közé-tartozik- a- nyelvi- fetisizmus,- nacionalizmus,- identizmus,- etnoidentizmus,- etnolingvizmus,- karakterizmus,- patriotizmus.- Más- nyelvközösségekben- a- nyelv „szentségének”- fő-forrása- a- közösség- vallási- rendszerével- való- összefonódása,- a- nyelvi- szakralizmus- ideológiájával- összhangban.-

a-fetiszta-ideológiai-diskurzus-megjelenési-formái-közé-tartoznak- a- különféle- szer- tartásszerű- cselekedetek,- melyek- közé- d eumert- és- vandenbussche- (2003b,-462.-p.)- a „pedagógiai- rituálék”,- „szociokommunikatív- rituálék”- és- az- olyan- nagyszabású- ceremóniákat- sorolja,- mint- amilyenek- a- „nyelvi- fesztiválok”.- Magyar- viszonylatban- ide tartozik- a- magyar- nyelv- napja,- melynek- jogi- kodifikálása- épp- azt- célozta,- hogy- „a- nem- zeti- kulturális- örökségünk- talpkövének- számító- nemzeti- nyelvünk- megbecsülésének- kinyilvánításaként-2011-től-kezdve- ezt- a- napot- közösen,- méltó- keretek- között- ünnepel- jék- meg”- (Magyar- közlöny- 2011/111,- 28794)²⁸, - de- a- magyar- nyelv- előtt- hódoló- ren- dezvényekben- már- korábban- sem- volt- hiány.- a- magyar- nyelv- hete- rendezvénysorozat- például- már- fél- évszázada- mozgat- meg- jelentős- tömegeket,- de- érdemes- megemlíteni- az- anyanyelvi,- kiejtési,- helyesírási- stb.- versenyeket- is,- melyek- mind- terepei- a- nyelvi- bál- ványimádásnak- (amellett,- hogy- természetesen- hasznos- feladatokat- is- ellátnak,- pl.- a- nyelvi- ismeretterjesztést- szolgálják).

a-standardról- szóló- diskurzusoknak- egy- további- sajátos- válfaja- a- panaszizmus,- azaz- panaszkodás- „a- nyelv”- (az- általában- vett- nyelv,- de- főleg- a- standard- nyelv- változat) „katasztrofális- állapotára”,- „beteg”- mivoltára,- a- beszélők- „nemtörődömiségére”- és- „kénelemszeretetére”,- arra,- hogy- az- idegen- szavak- „beáramlása”- miatt- elveszíti- „régi- szépségét”,- „nemzeti- jellegét”- stb.- az- angolszász- világban- e- magatartás- neve- „linguis- tic- complaint- tradition”,- s- több- száz- éves- hagyománya- van- (l.- pl.- Milroy- Milroy- 2012, 24-46.-p.)- ebben- a- műfajban- továbbra- is- virágnak- a- már- említettek- kívül- olyan- ideológiák- is,- amelyek- a- leíró- és- történeti- nyelvészetből- már- többé- kevésbé- kiszorultak,- pl.- a- nyelvi- platonizmus,- neccessizmus,- defektivizmus,- destruktivizmus,- dekadentiz- mus,- damnificizmus- és- organicizmus.- Panaszaikkal- a- beszélők- a- standard- nyelv- válto- zat- és- „a- nemzet”- iránti- lojalitásukat- fejezik- ki,- így- ez- a- tevékenység- a- nyelvi- és- nemze- ti- (etnikai)- identitás- erősítésének- az- eszköze- (vö.- d olník- 2010a,- 115.-p.;- vö.- még- Gal 2006a,- 17.-p.;- 2006b,- 164.-p.)- nem- véletlen,- hogy- azokat- az- embereket- -- a- nyelvész

28- <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MkPdF/hiteles/Mk11111.pdf>

szakembereket-beleértve-- ,akik-az-ilyen-diskurzusokat-visszaütásítják,-vagy-akik-cáfolják-az-ezekben-a-panaszokban-megjelenő-érveket,- „nyelváruolóknak”-vagy-„nemzetáruolóknak”-tekintik-(l.-k ontra –saly-szerk.-1998),-vagy-legalábbis-nemzetileg-kevésbé-öntudatos,- az- adott- közösség- kultúráját- nem- tisztelő- embereknek- (vö.- Milroy- 2001, 536–538.-p.).-

e-tevékenységek-legfontosabb-színterei-az-iskolák-és-a-tömegtájékoztató-eszközök, de-hozzá-kell-tenni,-hogy-az-ilyen-diskurzusok-informális-úton-is-terjednek,-amit-az-utóbbi-időben-a-számítógép-közvetítette-kommunikáció-is-megkönnyít.-

a-standardista-diskurzusoknak- egy- további- jellegzetes- válfaja- a- metanyelvi- kommentár,-a-beszélgőtársak-beszédében-található-„nyelvhelyességi-hibák”-kipécézése, azaz-a ke kec iz mus . - e zt-sokszor-nem-is-„a-nyelv”-ügyének-előmozdítása-motiválja, hanem-az-ellenfélen-való-felülkerekedés-szándéka-(„aki-még-magyarul-se-tud,-ne-akarjon-történelmi-kérdésekről-vitatkozni”),-ennek-ellenére-az-ilyen-kritikák-is-a-standard-tekin-télyének-megerősítése-irányában-hatnak.-Iskolai-közegben-pedig-a-tanár-részéről-megnyilvánuló-kekecizmus-kifejezetten-a-standard-megerősítését-célozza,-bár-a-tanár-is-felhasználhatja-ezt-az-eszközt-diákjai-megalázására.

a-standardról-szóló-diskurzusok-létrehozását,-a-nyelvi-standardizmus-és-a-rokon-ideológiák-terjesztését-úgy-is-tekinthetjük,-mint-a-standard-nyelvváltozat-implem-entál-ás-á-n-a-k-egyik-formáját,-s-az-előző-ponthoz-hasonlóan-ez-a-tevékenység-is-minősíthető-presztízsala-kítás-nak.

5.-standard-nyelvi-mintadiskurzusok-létrehozása

ez-a-tevékenység-is-az-új-standard-implem-entálás-ához, a-korpuszalakítás-eredményeinek-terjesztéséhez-tartozik.-Fontos-hangsúlyozni,-hogy-csak-a-nyelvertervezők-és-az-általuk- megbízott- személyek- által- létrehozott- azon- diskurzusok- tartoznak- ide, melyeknek- a- megalkotását- kifejezetten- fejlesztési- és- mintaadó- célok- motiválták- (vö. Fishman-1974,-25.-p.).-Ilyen-például-fontos-idegen-nyelvű-szépirodalmi-alkotások-vagy- szakkönyvek-lefordítása-az-új-nyelvre,-ill.-a-standardra,-de-ide-sorolhatjuk-a-különféle- műfajok-elsajátítását-célzó-mintaszövegek- létrehozását-is- (pl.- üzleti-levél,- beadvány, önéletrajz,-ajánlás),-mivel-ezek-a-műfajok-hordozója-a-standard-nyelvváltozat,-így-tanításuk-a-standard-funkcionális-differenciálódása-révén-létrejövő-új-regiszterek,-szöveg-típusok,-műfajok-terjesztését-is-szolgálja.-

a-nagyobb-lélegetű-munkák,-különféle-műfajú-műalkotások-létrehozása-mint-a-standard-nyelvváltozat-fejlesztésének-eszköze-a-magyar-nyelvközösségben-a-nyelvújítás-korszakában-játszott-fontos-szerepet;-az-így-létrejött-szövegek-számottevő-része-idegen-nyelvekből-(németből,-franciából)-való-fordítás-(vö.-benkő-1982,-26-27.-p.; Tolnai-1927-1928,-36-38,-341-342.-p.;-1929,-101-102,-149-150.-p.).

6.-a-standard-elsajátítása,-ill.-tanulása

a-standard-elsajátítását-első-dialektusként--azaz-vernakuláriként,-tulajdonképpen-tényleges-„anyanyelvként”--,-ill.-tanulását-második-dialektusként-vagy-második,-olykor-idegen-nyelvként-szintén-érdemes-standardizálási-tevékenységnek-tekinteni-(vö. deumert-vandenbussche-2003b,-459-460.-p.).-ez-nemcsak-akkor-jelenti-egyszers-

mind-a-standard-implementálását,-konkrétabban-terjesztését,-amikor-nyelvjárás-anya-nyelvű- beszélők- sajátítják- el- vagy- tanulják- meg- a- standardot- második- dialektusként vagy-második,-olykor-idegen-nyelvként,-hanem-akkor-is,-amikor-nyelvjárás-anyanyelvű, de-későbbi-életük-során-kettősnyelvűvé-vált--azaz-a-standardot-is-beszélő--szülők-a standardot-adják-át-anyanyelvként-gyermekeiknek-(a-kettősnyelvűségre-l.-k-iss-1994;-l. még-Lanstyák-1993/1998),-sőt-az-is-a-standard-terjesztésének-tekinthető,-ha-a-standard-nyelvben-(annak-informális-változatában)-szocializált-szülők-adják-át- ezt- a- nyelv-változatot-az-új-nemzedéknek,-hiszen-új-beszélők-válnak-a-standard-hordozóivá.

a- standard- nyelvi- kultúrák- többségében- az- oktatási- intézmények- tanítási- nyelve alapvetően- a- standard,- így- a- nyelvjárás- anyanyelvű- gyermekek- standardnyelv-tanulásának- az- iskola- a- legfontosabb- színtere.- az- iskolai- életnek- nemcsak- tanulási,- hanem elsajátítási- aspektusa- is- van,- különösen- ha- az- iskolába- standard- anyanyelvű- vagy eltérő- anyanyelvjárású- gyermekek- is- járnak.- ami- a- tanulást- jelenti,- az- iskola- a- szak-nyelvi- és- szépirodalmi- regiszterek- alapjaival- való- megismerkedés- legfontosabb- színtere- is,- tehát- a- standard- funkcionális- differenciálódásának- eredményeit- is- közvetíti- az újabb- nemzedékek- felé.- az- iskolán- kívül- a- munkahely- is- fontos- színtere- lehet- a- standard-elsajátításának,-sőt,-ha-második-vagy-idegen-nyelvről-van-szó,-tanulásának-is-(vö. baldauf-2004,-3-4.-p.).

a- standard- nyelv- elsajátításának- legfontosabb- motiváló- tényezője- maga- a- nyelvi standardizmus-ideológiája,-de-vélhetően-szerepet-játszanak-benne- más-ideológiák-is, így-mindenekelőtt-a-nyelvi-nacionalizmus-és-fetisizmus,-a-homogenizmus,-a-korrekciónizmus-és-sok-sok-egyéb,-főntebb-már-említett-nyelvi-ideológia.

a-standard-nyelvváltozat-elsajátítása,-ill.-tanulása-a-korpuszalakítás-eredményeinek elterjesztését-szolgáló-implementálási-folyamat-nélkülözhetetlen-összetevője,-ám-újabbban-a-nyelvtervezési-folyamat-önálló-összetevőjének-tekintik, elsajátítástervezés („acquisition-planning”)-néven-(cooper-1989/1996,-157-163.-p.).-az-elsajátítástervezést-vagy-egyetemesebben-elsajátításalakítást- státus- a- l- k- í- t- á- s- i- lépések-előzik-meg; ezek-teremtik-meg-az-anyanyelv-és-másodnyelvoktatás-jogi-hátterét-(vö.-Haugen-1987, 631-632.-p.).-Természetesen-egy-nyelvváltozat-kötelező-megtanulásának-bevezetése presztízsalakítási-lépés-is,-amely-egyfelől-megerősíti-vagy-növeli-a-standard-presztízst, másfelől- gyöngíti- a- nemstandard- dialektusok- és- az- országban- beszélt- más- nyelvek presztízst.

7.-a-standard-terjesztése-vagy-erősítése-újabb-nyelvhaználtati-színtereken

a-standard-terjesztése-és-erősítése-újabb-meg-újabb-nyelvhaználtati-színtereken-szintén- a- standardizálás- implementálási- szakaszához- tartozik;- ennek- az- előző- pontban említett-elsajátítás/tanulás-is-része.-ám-a-standard-nemcsak-elsajátítás-útján-terjedhet,-hanem-azáltal-is,-hogya-standardot-már-beszélő-emberek-egyre-inkább-a-standard-választják-a-nyelvjárások-vagy-más-nemstandard-nyelvváltozatok-rovására-olyan nyelvhasználtati-színtereken,-amelyeken-korábban-nemstandard-nyelvváltozatok-voltak (inkább)-használatosak.-a-standard-további-terjesztését-szolgálja-az-a-tény-is,-hogya-újonnan-létrejövő-nyelvhasználtati-színtereken-(pl.-az-újabb-tudományágokban,-szakmákban- vagy- szórakozási- formákban)- eleve- a- standard- nyelvvaltozat- válik- jelöletlen köddá.-

a-standard-terjesztésének-eszköze-a státuszalakítás-és-a presztízsalakítás.-Mindkettőnek-jellegzetes-példája-a-szlovák-államnyelvtörvény,-melynek-kettő-célja van:-az-egyik-a-szlovák-nyelv-helyzetének-megerősítése-a-kisebbségi-nyelvek-rovására (l.-s zabó Mihály-2011),-másképpen-a-szlovák-nyelv-standard-változatának-megerősítése-a szlovák-nyelvjárások,-esetleg-más-nyelvváltozatok-rovására-(d olník-2010a,- 166-168. p.).²⁹ ehhez-számos-nyelvi-ideológiát-hívtak-segítségül-a-jogalkotók,-mindenekelőtt-a nyelv-nacionalizmust,-etnoidentizmust,-etatizmust,-etnolingvizmust,-homogenizmust, ekvitezmust,-univerzalizmust-és-despotizmust.

a-standardizálásnak-ebben-az-összetevőjében-hangsúlyosan-megnyilvánul-az-állami-nyelvpolitika-hatása,-melyet-olyan-nyelvi-ideológiák-támogatnak,-mint-amilyen-a-nyelvi-nacionalizmus,-etatizmus,-etnolingvizmus,-homogenizmus,-majoritizmus,-purizmus-és-persze-standardizmus.-a-nyelvpolitika-fontos-részét-képezi-az-oktatáspolitikáé,-s- ezzel-együtt-az-előző-pont-alatt- említett-tevékenységek-közül-azok,-amelyek-az-oktatás-szín- tereihez-kapcsolódnak.

8.-d iskurusalakítás

a-diskurusalakítás-a-standardizálás-kontextusában-az-a-tevékenység,-melynek-során a-nyelvközösség-tagjai-saját-diskurzusukat-vagy-mások-által-létrehozott-diskurzusokat monitorozzák-és-javítják,-hog-összhangban-legyenek-a-(formális)-standard-nyelvi-normával-(vö.-Haugen-1987,-632.-p.;-Jernudd-1983,-352-358.-p.;-Lanstyák-2007b, 146-147.-p.).-ez-a-tevékenység-része-a-6.-pont-alatt- említett-standardelsajátításnak-és-tanulásnak-is,-hiszen-nyelvsajátítás,-ill.-nyelvtanulás-nincs-anélkül,-hog-a-beszélő saját-magát-ne-javítaná,-ill.-ne-javítaná-őt-mások,-tanárok-vagy-más-beszédpartnerek. ezenkívül-a-javítás-a-nyelvműveléshez-is-hozzátartozik,-amint- említettük-is-a-3.-pont alatt.-

az-elmondottak-ellenére-a-diskurusalakítást-külön-pontként-is-szükséges-számon tartani,-mivel-legjellemzőbb-területe-az-írott-nyelvi-termékek-nyelvi-lektorálása,- amely-nem-sorolható-az-előbbi-kategóriákba.-a-sokszor-nagy-tömegekhez-eljutó-írott-nyelvi diskurzusokból-így-szűrjük-ki-az-„oda-nem-való”,-azaz-nemstandardnak-tartott-elemeket, amivel-nemcsak-a-szerző-nyelvhaszálatát-alakítják,-hanem-közvetve-az-olvasókét-is, akik-így-a-nemstandard-formákkal-sokkal-ritkábban-találkoznak-(legalábbis-a-nagyközönségnek-szánt-írott-nyelvi-diskurzusokban),-mint-ha-nem-létezne-ilyen-tevékenység.. ez-a-tevékenység-is-határörzés.

Összegzés

dolgozatomban-a-nyelvi-standardizálást-összetett-nyelvalakítási-folyamatnak-tekintetem,-amely-különbéle-tevékenységekből-áll.-k-özös-bennük,-hog-szerepük-van-a-stan-

29-ki-évélt-képez-a-cseh-nyelv,-amely---paradox-módon---nagyobb-kiváltságokkal-rendelkezik, mint-a-szlovák-nyelvjárások,-tekintve,-hog-haszálatát-a-törvény-lehetővé-teszi,-mivel-„megfelel-a-közérthetőség-követelményeinek”,-miközben-a-szlovák-nyelvjárások-haszálatát-nem-teszi-lehetővé,-annak-ellenére,-hog-ezek-is-megfelelnek-a-közérthetőség-követelményeinek.

dard-nyelvváltozat-létrehozásában-és/vagy-terjesztésében-és/vagy-továbbfejlesztésében.-az-ilyen-értelemben-vett-standardizálás-tehát-nem-zárul-le-a-standard-nyelvváltozat-elsődleges-létrehozásával-és-elterjesztésével,-hanem-utána-is-folytatódik-(vö.-Milroy 2001,- 534.-p.-;s-zabó-2012,- 19.-p.),-még-ha-az-egy-teszt-tevékenységek-különböznek-is-abbban,-hogya-standard-életének-mely-szakaszában-vannak-jelen-markáns-módon.

a-dolgozatomban-említett-tevékenységek-közül-talán-a-mint-a-diskurzusok-létrehozása-kötődik-leginkább-az-elsődleges-standardhoz:-amint-növekszik-a-standard-nyelv-írásbeliség,-a-mint-a-diskurzusok-jelentősége-annál-inkább-csökken,-bár-új-regiszterek,-műfajok-stb.-megjelenésével-elveleg-újra-kaphat-szerepet.-a-kiválasztásra-folyamatosan-szükség-van,-mivel-a-nyelvi-és-társadalmi-változások-során-létrejövő-minden-egy-teszt-neologizmusokkal-kapcsolatban-döntést-„kell”-hozni-arra-nézve,-hogya-beke-rülhetnek-e-a-standardba-vagy-sem.³⁰ a-fejlesztést-szintén-a-társadalmi,-technikai,-gazdasági-stb.-változások-teszt-szükségessé-az-új-vagy-továbbalakuló-regiszterek-területén;-a-szaknyelvek-„fejlődése”-már-a-természetéből-következően-sem-lehet-teljesen-spontán-folyamat.-a-nyelv-művelést-az-új-beszélők-nyelvi-szocializációja-is-megköveteli-a-standardizmus-híveinek-szemében,-s-nyilvánvalóan-folyamatosan-zajlik-a-diskurzus-alkítás-is;-amíg-van-standard,-addig-diskurzus-alkításra-is-szükség-van.ugyanezen-okokból-termelődnék-újra-a-standardista-diskurzusok-is:-ezekre-szükség-van-ahhoz,-hogya-standard(izmus)-az-új-nemzedékek-nyelvi-tudatában-is-elfoglalja-„mélto”-helyét,-és-így-befolyásolja-nyelvhasználatukat.-Természetesen-a-standard-elsajátítás-is-folyamatos-feladat,-az-új-nemzedékek-érkezésével,-valamint-kisebb-mértékben-a-más-anyanyelvűek-magyartanulásával-kapcsolatban.-Legfeljebb-a-standard-terjesztése-válhat-időszerűtlenné,-miután-minden-olyan-helyen-egyed-uralkodóvá-válik,-ahol-azt-a-standardizmus-hívei-szükségesnek-tartják.-

Irodalom

- androutopoulos,- jannis- 2010.- Ideologizing- ethnolectal- German.- In- johnson,- sally-Milani, Tommaso- M.- (eds.)- *Language Ideologies and Media Discourse. Texts, Practices, Politics*. London- new-york,- continuum-International-Publishing-Group.
- armstrong,- nigel-Mackenzie-lan-e.- 2013.- *Standardization, Ideology and Linguistics*. new-york, Palgrave-Macmillan.
- balázs-Géza-2000.-a-média-nyelvi-normája.-*Magyar Nyelvőr* 124/1,-5-24.-p.
- baldauf-j.r.,- richard-b.- 1989.- Language-Planning:- corpus-Planning.- *Annual Review of Applied Linguistics* 10,-3-12.-p.
- baldauf-j.r.,- richard-b.- 2004.- Language-Planning-and-Policy:- recent-Trends,- Future-directions. Paper-presented-at-the-conference-of-american-association-of-applies-Linguistics, Portland,- or.- <http://espace.library.uq.edu.au/eserv.php?pid=uQ:24518&dslid=LPPc0Pap1aaaL04.pdf>

30- Természetesen-az-ilyen-döntéshozatal-csak-a-standardizmus-keretein-belül-szükségszerű, hiszen-amúgy-minden-további-nélkül-elképzeltető-egy-olyan-világ,-ahol-teljes-mértékben-a-beszélőkre-bízzák-a-neologizmusok-használatát,-nem-avatkoznak-bele-a-természetes-nyelvi-folyamatokba-(a-szaknyelvek-kivételével-persze).

- bárczi-Géza-1974.-*Nyelvművelésünk*. budapest,-Gondolat.
- bartsch,-r enate- 1985.-The influence-of-language-standardization-on-linguistic-norms.-*Studia Linguistica* 39/1,-23–50.-p.
- benkő-Loránd-1960.-Irodalmi-nyelvünk-fejlődésének-főbb-vonásairól.-In-benkő-Loránd-(szerk.): *Anyanyelvi műveltségünk. A pécsi nyelvművelő konferencia anyaga*. budapest, akadémiai-kiadó,-221–238.-p.
- benkő-Loránd-1982.-*Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében*. budapest, akadémiai-kiadó.-(*Nyelvtudományi Értekezések* 113.-sz.)
- benkő-Loránd-1988.-Irodalmi-nyelv--köznyelv.-In-kiss-jenő-szűts-László-(szerk.):*A magyar nyelv rétegződése I*. budapest,-akadémiai-kiadó,-15–33.-p.
- britain,-david- 2010.-c contact- and- dialectology.- In- Hickey,- r aymond- (ed.):*The Handbook of Language Contact*.-oxford,-blackwell,-208–229.-p.
- bubenik,-vit-1993.-dialect-contact-and-koineization:-the-case-of-Hellenistic-Greek.-*International Journal of the Sociology of Language* 99,-9–23.-p.
- chambers,-j.-k.-Trudgill,-Peter- 1998.-*Dialectology*. cambridge-new-york-Melbourne, cambridge-university-Press.
- cooper,-r obert-L.-1989/1996.-*Language Planning and Social Change*. cambridge,-cambridge university-Press.
- coupland,-nicolas- 2007.-*Style: Language Variation and Identity*.-cambridge-etc.,-cambridge university-Press.
- coupland,-nikolas-2010.-Language,-ideology,-media-and-social-change.-*Swiss Papers in English Language and Literature* 24,-55–79.-p.
- cseresnyési-László-2004.-*Nyelvek és stratégiák, avagy a nyelv antropológiája*. budapest,-Tinta könyvkiadó.
- dawson,-Hope-c.-2003.-defining-the-outcome-of-language-contact:-old-english-and-old-norse. *Ohio State University Working Papers in Linguistics* 57,- 40–57.- p. <http://linguistics.osu.edu/sites/linguistics.osu.edu/files/Hope-WPL.pdf> (utolsó-letöltés:-2015.-április-3.)
- deumert,-ana-vandenbussche,-Wim-2003a.-standard-languages.-Taxonomies-and-histories.-In deumert,-ana-vandenbussche,-Wim- (eds.):*Germanic Standardizations. Past to Present*. amsterdam-Philadelphia,-john-benjamins,-1–14.-p.
- deumert,-ana-vandenbussche,-Wim-2003b.-research-directions-in-the-study-of-language-standardization.- In- deumert,-ana-vandenbussche,-Wim- (eds.):*Germanic Standardizations. Past to Present*. amsterdam-Philadelphia,-john-benjamins, 455–469.-p.
- dolník,-juraj-2010a.-*Teória spisovného jazyka, so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. bratislava, veda.
- dolník,-juraj-2010b.-*Jazyk, človek, kultúra*. bratislava,-kalligram.
- elspaß,-stephan-Maitz,-Péter-2012.-new-Language-norm-authorities-in-Germany:-Ideological roots-and-social-consequences.- In-busse,-ulrich-schneider,-alf-schröder,-anne (eds.):*Codification, Canons, and Curricula: Prescription and Description in Language and Literature*. bielefeld,-aisthesis,-171–184.-p.
- elspaß,-stephan-niehaus,-konstantin-2014.-The-standardization-of-a-modern-pluriareal-language. concepts-and-corpus-designs-for-German-and-beyond.-*Orð og tunga* 16,-47–67.-p.
- Ferguson,-charles-a.-1968/1971.-Language-development.-*Language Structure and Language Use. Essays by Charles A. Ferguson*.-stanford,-ca,-stanford-university-Press.
- Ferguson,-charles-a.-1977.-sociolinguistic-setting-of-language-planning.-In-ubin,-joan-jernudd, björn-H.-das-Gupta,-jyotirindra-Fishman,-joshua-a.-Ferguson,-charles-a.- (eds.): *Language Planning Processes*. The-Hague-Paris-new-york,-Mouton,-10–29.-p.

- Fishman, Joshua A. 1974. Language Planning and Language Planning research: The state of art. In: Fishman, Joshua A. (ed.): *Advances in Language Planning*. The Hague-Paris, Mouton, 15–33. p.
- Fishman, Joshua A. 1974/1998. Nyelvi-modernizáció-és-nyelvi-tervezés-a-nemzeti-modernizáció-és-tervezés-más-típusaival-összehasonlítva. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest, Universitas Kiadó, 31–50. p.
- Fishman, Joshua A. 1983. Modeling rational approaches to corpus planning: Modernity and Tradition in Images of the Good corpus. In: Cobarrubias, Juan-Fishman, Joshua A. (eds.): *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Berlin-New York-Amsterdam, Mouton-Publishers, 107–118. p.
- Gal, Susan 2006a. Migration, Minorities and Multilingualism: Language Ideologies in Europe. In: Mar-Moliner, Clare-Stevenson, Patrick (eds.): *Language Ideologies, Policies and Practices. Language and the Future of Europe*. Basingstoke, Palgrave, Macmillan, 13–27. p.
- Gal, Susan 2006b. Contradictions of standard language in Europe: Implications for the study of practices and publics. *Social Anthropology* 14/-2, 163–181. p.
- Garrett, Peter-Selleck, Charlotte-Coupland, Nikolas 2011. English in England and Wales: Multiple ideologies. In: Kristiansen, Tore-Coupland, Nikolas (eds.): *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo, Novus Press, 57–65. p.
- Garvin, Paul 1993/1998. A nyelv-sztenderdizáció. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest, Universitas Kiadó, 87–99. p.
- Gáspári László 1978. *Irodalmi nyelvünk és előzményei*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Grenoble, Lenore A. 2010. Contact and the development of the Slavic Languages. *The Handbook of Language Contact*. Oxford, Blackwell, 581–597. p.
- Haarman, Harald 1990/1998. Nyelvi-tervezés-egy-általános-nyelvelmélet-fényében: módszertani-keret. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest, Universitas Kiadó, 67–86. p.
- Haugen, Einar 1966/1998. Nyelvészet-és-nyelvi-tervezés. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest, Universitas Kiadó, 11–29. p.
- Haugen, Einar 1983/1998. A korpusztervezés-kivitelezése: elmélet-és-gyakorlat. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest, Universitas Kiadó, 143–160. p.
- Haugen, Einar 1987. Language Planning. In: Ammon, Ulrich-Dittmar, Norbert-Mattheier, Klaus-J. (eds.): *Sociolinguistics*. Berlin-New York, Walter-de-Gruyter.
- Havránek, Bohuslav 1932. Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. In: Havránek, Bohuslav-Weingart, Miloš (szerk.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha, Melantrich a.s., 32–84. p.
- Havránek, Bohuslav 1942/1963. Funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka. In: *Studie o spisovném jazyce*. Praha, nakladatelství ČSAV, 60–68. p.
- Havránek, Bohuslav 1932/1983. The functional differentiation of the standard language. In: Wachek, Josef (ed.): *Praguiana. Some Basic and Less Known Aspects of the Prague Linguistic School*. Praha, Academia Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, 143–164. p.
- Havránek, Bohuslav-Weingart, Miloš (szerk.): 1932. *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha, Melantrich a.s.
- Hübschmannová, Milena-Jiří V. Neustupný 1996. The Slovak and Czech dialect of Romani and its standardization. *International Journal of the Sociology of Language* 120, 85–109. p.
- Jernudd, Björn H. 1983. Evaluation of Language Planning -- What Has the Last Decade Accomplished? In: Fishman, Joshua A. (eds.): *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Berlin-New York-Amsterdam, Mouton Publishers, 345–378. p.

- jernudd,-björn-H.-1993.-Language-planning-from-a-management-perspective:-an-interpretation of-findings.- In-jahr,- ernst-Håkon-(ed.):- *Language conflict and language planning*. berlin,-Mouton-de-Gruyter,-133-142.-p.
- kalcsó-Gyula-2007.-a-névszói-inflexió-nyelvi-változói-a-magyar-nyelvű-nyomatott-írásbeliség-első-fél-századában.- (doktori-disszertáció.)- budapest,- eLTe.- <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/kalcsó/diss.pdf>
- kalcsó-Gyula-2010.-*Koinésodás a korai magyar nyelvű nyomatott írásbeliségben*. kézirát.
- kálmán-László-2004.-a-nyelvművelés-mint-áltudomány.- In-büky-László-(szerk.):-*Nyelvleírás és nyelvművelés, nyelvhasználat, stilsztika*. (a-mai-magyar-nyelv-leírásának-újabb-mód-szerei-vl.)-s-zege-d,-sZTe-bTk,-63-68.-p.
- kent,-kateryna-2010.-Language-contact:-Morphosyntactic-analysis-of-surzhyk-s-poken-in-central-ukraine.-*LSO Working Papers in Linguistics* 8,-33-53.-p.-http://vanhise.lss.wisc.edu/ling/sites/vanhise.lss.wisc.edu.ing/files/LsoWPL8_kent_1.pdf- (utolsó-letöltés: 2015.-április-3.)
- kerswill,-Paul-2006.-r-P,-standard-english-and-the-standard/non-standard-relationship.-In-britain, david-(ed.):-*Language in the British Isles* (2nd-edn.)-cambridge:-cambridge-university Press.-34-51.-p.-<http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/kerswill/pkpubs/kerswill2006rPstandardenglish.pdf>(utolsó-letöltés: 2015.-április-18.)
- kerswill,-Paul-2010.-c-contact-and-new-varieties.- In-Hickey,-raymond-(ed.):- *The Handbook of Language Contact*. oxford,-blackwell,-230-251.-p.
- kerswill,-Paul-Williams,-ann-2005.-new-towns-and-koineization:-linguistic-and-social-correlates. *Linguistics* 43/5,-1023-1048.-p.
- kiss-jenő-1994.-k-étnyelvűség,-kettősnyelvűség-és-diglosszia.-*Magyar Nyelv* 110,-81-85.-p.
- kontra-Miklós-2006.-a-magyar-lingvicizmus-és-ami-körülveszi.- In-sipőcz-katalin-s-zeverényi-sándor-(szerk.):- *Elméltedések nyelvekről, népekről és a profán medvérről. Írások Bakró-Nagy Marianne tiszteletére*. s-zege-d,-sZTe,-Finnugor-nyelvtudományi-Tanszék, 83-106.-p.
- kontra-Miklós-2012.-a-magyarul-beszélők-néhány-égető-szociolingvisztikai-problémája.-koutny-llona-dávid-Mária-németh-s-zabolcs-kornatowski-Paweł-(szerk.):- *Magyar-lengyel kapcsolatok: kontrasztív nyelvészeti, irodalmi és kulturális kutatás I*. Poznań,-Prodruk, 17-27.-p.
- kontra-Miklós-saly-noémi-(szerk.):-1998.-*Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. budapest,-osiris.
- Lanstyák-István-1993/1998.-diglosszia-és-kettősnyelvűség.- In-kontra-Miklós-saly-noémi(szerk.):-*Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. budapest,-osiris-kiadó,-125-143.-p.
- Lanstyák-István-2007a.-a-nyelvhelyesség-mint-nyelvi-probléma.- *Kisebbségkutatás* 16/2, 199-213.-p.
- Lanstyák-István-2007b.-a-szervezett-nyelvalakítás-válfajai.- In-Mészáros-andrás-(összeáll.) *Emlékkönyv Turczel Lajos 90. születésnapjára*. d-unaszerdahely,-Lilium-aurum, 141-162.-p.
- Lanstyák-István-2008.-nyelvművelés-és-nyelvalakítás-(a-létező-magyar-nyelvművelés-néhány-jel-legadó-sajátosságáról)-In-Fazekas-józsef-(szerk.):-*Emlékkönyv Zeman László 80. születésnapjára*. d-unaszerdahely,-Lilium-aurum,-46-68.-p.
- Lanstyák-István-2009a.-a-magyar-beszélt-nyelv-sajátosságai. Pozsony,-stimul.- http://ht.nyud.hu/download/Lanstyak_Istvan_besznye.pdf
- Lanstyák-István-2009b.-a-platni-botránya-(egy-új-stílusminősítési-rendszer-felé).- *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 11/2,-25-40.-p.
- Lanstyák-István-2009c.-nyelvi-probléma-és-iskola.-In-kolláth-anna-(szerk.):-*A muravidéki két-nyelvű oktatás fél-évszázada*. Maribor-etc.,-Zora,-226-252.-p.

- Lanstyák-István-2010.-nyelvhelyesség-és-nyelvi-ideológia.-In-beke-Zsolt-Lanstyák-István-Misad katalin-(szerk.):-*Hungarológia a szlovák kultúra kontextusában*. Pozsony/bratislava, stimul,- 117-145.- p.- http://stella.uniba.sk/texty/Hun_zbornik.pdf- (utolsó-letöltés: 2015.-április-29.)
- Lanstyák-István-2011a.-a-nyelvi-ideológiák-néhány-általános-kérdéséről.-In-Misad-katalin-c-sehy Zoltán-(szerk.):- *Nova Posoniensia*. Pozsony,- szenczi- Molnár- albert- egyesület- kalligram-kiadó,-13-57.-p.
- Lanstyák-István-2011b.-nyelvi-problémák-és-nyelvi-ideológiák.-In-Hires-László-kornélia-karmacszi Zoltán-Márku-anita-(szerk.):-*Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. budapest-beregszász,- Tinta könyvkiadó-II.- r ákóczy- Ferenc- kárpátaljai- Magyar- Főiskola- Hodinka- antal- Intézete, 48-58.-p.
- Lanstyák-István-2014a.-*Nyelvalakítás és nyelvi ideológiák*.-Pozsony,-comenius-egyetem.-http://web.unideb.hu/~tkis/lanstyak_istvan-nyelvalak_es_nyelvi_ideol_2014.pdf- (utolsó letöltés: 2015.-április-29.)
- Lanstyák-István-2014b.-a-nyelvmenedzselés-elmélet-két-kérdéséről.-In-Misad-katalin-c-sehy Zoltán-(szerk.):-*Speculum varietatis. Jazykový a literárny manažment v multikulturálnom priestore a (pseudo)identita textov*. bratislava,-univerzita-komenského,-7-38.-p.
- Lanstyák-István-2015.-nyelvi-ideológiák-(általános-tudnivalók-és-fogalomtár).- http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvideologiai_fogalomtar.pdf-(utolsó-letöltés: 2015.-április-29.)
- Lippi-Green,-r osina-1994.-accent,-standard-language-ideology,-and-discriminatory-pretext-in-the courts.-*Language in Society* 23/2,-163-198.-p.
- Lippi-Green,-r osina-2004.-Language-ideology-and-language-prejudice.-Finegan,-edward-r ickford,-john-r -(eds.)-*Language in the USA: Themes for the twenty-first century*. cambridge,-cambridge-university-Press.-289-304.-p.
- Lipski,-john-M.-2006.-Too-close-for-comfort?-The-Genesis-of-Portuñol/Portunhol).-In-Face, Timothy-L.-a.-klee,-carol-(szerk.) *Selected Proceedings of the 8th Hispanic Linguistics Symposium*.-somerville,-Ma,-cascadilla-Proceedings-Project.-1-22.-p. <http://www.lingref.com/cpp/hls/8/paper1251.pdf>-(utolsó-letöltés: 2015.-április-3.)
- Lipski,-john-M.-2010.-spanish-and-Portuguese-in-contact.-In-Hickey,-raymond-(ed.):-*The Handbook of Language Contact*. oxford,-blackwell,-550-580.-p.
- Margócsy-István-2006.-„Istennöm,-végzetem,-mindenem,-magyar-nyelv!”-a-magyar-nyelv-kultikus megközelítései.-*Beszélő* 11/10,-95-109.-p.;-11/11,-90-98.-p.-<http://beszelo.c3.hu/cikkek/istennom-vegzetem-mindenem-magyar-nyelv>,- <http://beszelo.c3.hu/cikkek/istennom-vegzetem-mindenem-magyar-nyelv-0> (utolsó-letöltés: 2015.-január-29.)
- Mathesius,-vilém-1932.-o-požadavku-stability-ve-spisovném-jazyce.-In-Havránek, bohuslav-Weingart,-Miloš-(szerk.)-*Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha, Melantrich-a.-s.,-14-31.-p.
- Mesthrie,-rajend-1993.-koinization-in-the-bhojpuri-Hindi-diaspora--with-special-reference-to south-africa.-*International Journal of the Sociology of Language* 99,-25-44.-p.
- Milroy,-james-2001.-Language-ideologies-and-the-consequences-of-standardization.-*Journal of Sociolinguistics* 5/4,-530-555.-p.
- Milroy,-james-2007.-The-ideology-of-the-standard-language.-In-Llamas,-carmen-Mullany, Louise-stockwell,-Peter-(eds.)-*The Routledge Companion To Sociolinguistics*. London-new-york,-routledge,-133-139.-p.
- Milroy,-Lesley-2001.-britain-and-the-united-states-Two-nations-divided-by-the-same-Language-(and-different-Language-Ideologies).-*Journal of Linguistic Anthropology* 10/1,-56-89.-p.
- Milroy,-james-Milroy,-Lesley-2012.-*Authority in Language. Investigating Standard English*. London-new-york,-routledge.-4rd-edition.)

- starý,- Zdeněk- 1990.- In- nomine- functionis- et- standardisationis. *International Journal of the Sociology of Language* 86,-127-142.-p.
- starý,-Zdeněk-1995.-*Ve jménu funkce a intervence*. Praha,-univerzita-karlova.
- szabó-Tamás-Péter-2012.-„*Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos*”. *A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében*. d unaszerdahely,- Gramma. <http://mek.oszk.hu/10900/10947/10947.pdf>
- s szabómihály-Gizella-2007.-a-nyelvi-menedzselés-lehetséges-szerepe-a-magyar-nyelvalkításban. In- d omonkosi- ágnes- Lanstyák- István- Posgay- Ildikó- (szerk.):- *Műhelytanulmányok a nyelv műveléséről*.- d unaszerdahely- budapest,- Gramma- nyelvi- Iroda- Tinta könyvkiadó.-52-67.-p.
- s szabómihály- Gizella- 2011.- a- szlovák- nyelvpolitika- és- a- nyelvhasználat- jogi- szabályozása szlovákiában- a- rendszerváltás- után.- In- s szabómihály- Gizella- Lanstyák- István- (szerk.): *Magyarok Szlovákiában VII.. Nyelv. somorja,- Fórum- kisebbségkutató- Intézet.- 11-26.-p.*
- szilágyi- n.- sándor- 1996.- *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. kolozsvár,-erdélyi-Tankönyvtanács.
- szilágyi- n.- sándor-2004.-*Elmélet és módszer a nyelvészetben, különös tekintettel a fonológiára*. kolozsvár,-erdélyi-Múzeum-egyesület.
- Takeda,- r eiko-2002.-a-study-of-dialect-levelling-in-some-fifteenth-century-yorkshire-documents. n elson,- d iane-ed.,-*Leeds Working Papers in Linguistics and Phonetics* 9,-141-157.-p. [http://www.leeds.ac.uk/arts/info/125154/leeds_working_papers_in_linguistics_and_phonetics/1947/volume_9_2002-\(utolsó-letöltés:-2015.-április-7.\)](http://www.leeds.ac.uk/arts/info/125154/leeds_working_papers_in_linguistics_and_phonetics/1947/volume_9_2002-(utolsó-letöltés:-2015.-április-7.))
- Tauli,-valter-1974/1998.-a-nyelvi-tervezés-elmélete.-In-Tolcsvai- n agy-Gábor-(szerk.):-*Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. budapest,-univerzitas-k iadó,-51-66.-p.
- Theses-1929/1983.-Prague-Linguistic-c ircle:-Theses-presented-to-the-First-c ongress-of-s lavists held- in- Prague- in- 1929.- In- Wachek,- j osef-(ed.):- *Praguiana. Some Basic and Less Known Aspects of the Prague Linsuistic School*. Praha,-academia-Publishing-House of-the-c zechoslovak-academy-of-s ciences,-77-120.-p.
- Tolnai- vilmos- 1927-1928.- a- nyelvújítás.- *Nyelvtudományi Közlemények* 46/3,- 321-385.- p.; 47/1,-1-61.-p.
- Tolnai- vilmos- 1929.- *A nyelvújítás elmélete és története*. budapest,- Magyar- Tudományos akadémia.
- Trudgill,-Peter-1986.-*Dialects in Contact*. oxford- n ew-york,-basil-blaekwell-Ltd.
- Trudgill,-Peter-1992/1997.-*Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. s z eged,-j Gy TF kiadó.
- Trudgill,- Peter- 1999.- standard- english:- what- it- isn't.- In- bex,- Tony- Watts,- r ichard- j.- (eds.): *Standard English: the widening debate*.-London,-r outledge.-117-128.-p.
- Trudgill,-Peter-2003.-*A Glossary of Sociolinguistics*. edinburgh,-edinburgh-university-Press-Ltd.
- Trudgill,- Peter- 2010.- contact- and- sociolinguistic- Typology.- In- Hickey,- r aymond- (ed.):- *The Handbook of Language Contact*.-oxford:-blackwell.-299-319.-p.
- Tuten,- donald- n.- 2007.- koineization.- In- Llamas,- carmen- Mullany,- Louise- stockwell,- Peter (szerk.):-*The Routledge Companion to Sociolinguistics*. London- n ew-york,-r outledge.
- van-der-Wal,-Marijke-2003.-standardization-and-Linguistic- n orms-in-the-vernacular-Languages. In-Goyens,-Michèle- verbeke,-Werner-(szerk.):-*The Dawn of the Written Vernacular in Western Europe*. Leuven,-Leuven-university-Press,-165-177.-p.
- vonen,-arnfinn-Muruvik-2012.-d iversity-and-democracy:-written-varieties-of- n orwegian.-vatvedt Fjeld,-r uth- Torjusen,-j ulie- Matilde, *Proceedings of the 15th EURALEX Iinternational Congress 7-11- august,- 2012,- oslo.- oslo,- department- of- Linguistics- and- scandinavian-studies,-university-of-oslo,-19-30.-p.*

- Wolck,- Wolfgang- 1991.-The standardization-of-Quechua:- some-problems-and-suggestions.- In Gleich,- utta- von- Wolff,- ekkehard- (eds.):- *Standardization of national languages. Symposium on language standardization*,-2-3-February-1991.-43-54.-p.
- Woolard,- kathryn- a.-schieffelin,- bambi- b.- 1994.- Language- Ideology.- *Annual Review of Anthropology* 23,-55-82.-p.

István LansTyák

STandar dIZaTion as a LanGuaGe ManaGeMenT acTIVITy

In- my- paper- I- deal- with- language- management- activities- aimed- at- the standardization-of-a-language.- as-an-introduction-I-present-three-concepts-of-the “standard”- (standard-as-an-ideal-variety,- standard-as-a-dialect,- standard-as-an ideological-construct).- Further-I-analyse-three-constitutive-features-of-standards: regulatedness,- polyfunctionalism-and-high-degree-of-ideological-loadedness.- The main- part- of- the- paper- is- concerned- with- various- language- management activities,- the-common-trait-of-which-is-that-they-play-role-in-creating,- developing and-maintaining-the-standard:- selection,- codification,- functional-differentiation, elaboration,- standardist-discourse,- creation-of-sample-texts-in-the-standard variety,- acquisition-and-learning-of-the-standard,- dissemination-of-the-standard, management-of-standard-discourses.- besides-I-touch-upon-the-question-of-the differences-between-the-processes-of-standardization-and-koineization.

Fürdőélet-a-19.-századi-Gömörben,-5.- Megy-a-gőzös-várgedébe.

Éva Kerényi

615.838(437.6)(091)

spa-life-in-Gömör-in-the-19th-century.-The-steamer-goes-to-várgede

keywords:-Gömör-kishont-(Gemer-Malohont),-várgede-(Hodejov),-balneology,-mineral-water.

Gömör-megye-másik,-országos-viszonylatban-legismertebb-és-leghíresebb-fürdőhelye-a békebeli-időkben-a-csízi-fürdőtelep-után-az-előnyös-fekvésű-Gortva-patak-völgyében megtalálható-várgedefürdő-volt.-viszonylag-kis-területen,-a-történelmi-nevezetességű Gedő-vár-romjainak-alján-s-a-bükk-hegység-nyúlványán-elterülő-hatalmas-erdőség közelében,-védett-helyen-feküdt,-280-méteres-tengerszint-feletti-magasságban. akárcsak-ajnácskő,-várgede-is-várrom-köré-épülve-terült-el-a-zúgó-Gortva-mentén,-s--Hunfalvy-szavaival-élve--„ahogy-hajdan-váraik,-úgy-ma-fürdőik-vetélkednek-egymással”.-(Hunfalvy-1867,-68.-p.)

a-várgedei-valéria-története

a-forrást-már-bél-Mátyás-idejében-is-ismerték,¹ bár-ekkor-elemzésre-még-nem-került. a-földes-vasas-savanyúvíz--melynek-hőfoka-13,7-celsius-fokot-mutatott,-(boleman 1884,-182.-p.)-csupán-a-18.-és-19.-század-fordulóján-került-vegyelemzés-alá-előbb Pillmann-István,-majd-Marikovszky-György-Gömör-megyei-főorvosok-által,-ahogyan-arról a-korábbiakban-már-szó-esett.-utóbbinak-műve-részletesen-foglalkozik-a-várgedei-forrás-geográfiai-elhelyezkedésével-és-a-helyi-viszonyokkal-egyaránt.-e-szakirodalom-alapján-tudjuk,-hogy-a-Gortva-patak-közeli-található-forrás-az-esőzések-következtében gyakran-áradások-„áldozatává”-esett,-a-helyi-lakosság-pedig-fából-készült-csatornákon próbálta-elvezetni-az-ásványos-forrás-vizét.-„a-forrásvíz-áttetsző,-színtelen,-apró-buborékokat-képez.-Ha-savanyú-borral-keverődik,-erősen-pezsög.-a-víz-gyakran-és-erősen bugyog.-Fürdéskor-a-ruhát-pirosra-színezi”- --olvasható-Marikovszky-elemzésében, melyben-hozzáfűzi,-hogy-1813.-augusztus-20-án-a-levegő-16-r-foka-mellett-a-víz hőmérséklete-10-r-t-mutatott.- (Marikovszky-1813,-26-30.-p.)-ugyanakkor-abbán-is bizonyosak-lehetünk,-hogy-ez-idő-tájt-még-nem-állt-fürdőépület-a-forrás-körül,-a-gömöri-orvostudor-ugyanis-sajnálata-t-fejezi-ki,-hogy-e-helyen-nem-épült-ki-fürdőtelep.-a

1- a-*Descriptio comitatus Gömöriensis* név-alatt-1749-ből-származó-kéziratban-várgede-létező forrásként-kerül-megemlítésre.-In-bél-1992,-14-p.

Marikovszky-féle- vegyelemzések- értelmében- -- melyeket- több- országos- balneológiai szakirodalomban-is-átvettek- --egy-literben-0,535-gramm-szilárd-rész-volt-kimutatható, melyből-a-szénsavas-vasoxid-0,1736-grammot-tett-ki,-a-szénsav-pedig-586-köbcenti-métert-(boleman-1887,-303.-p.)

Lengyel-az-almanachjában-a-legerősebb-vasas-savanyúvizeink-egyikének-tekintette a-várgedei-forrásvizet,-melynek-gyógyhatását-a-sídi-ásványvízéhez-hasonlította-vizelet-hajtó,-gyengén-oldódó,-erősítő,-leginkább-gyengeségi-bajokban-alkalmazhatónak-találta-mind-ital,-mind-fürdő-formájában.-(Lengyel,-1853,-221.-p.)

várgede- kellemes,- savanyú- forrásvize- (nényelven- „csevice”)- főleg- ivókúrára- volt használatos.-k ülsőleg-fürdőként-gyöngeségben,-szív-és-érrendszeri-betegségben,-vérhiányban-szenvedőknek,-női-ivarszervek-betegségében-gyógyulónak,-gyomor,-,alhasi és-aranyeres-bántalmakra-ajánlották,-mivel-a-dús-vasas,-szénsavas-víz-vérképző,-oszlato-és-erősítő-hatással-bírt.² a-forrásvíz-jelentős-vastartalmú-összetételét-1876-ban tett-személyes-látogatása-során-d.r.-bernáth-józsef-akadémikus-is-elismerte.³ k öszvény és-reuma-ellen-vasár-és-ünnepnapokon-a-vidék-földművelő-népe-kereste-fel-gyakorta a-fürdőt.-(borovszky-1904,-344.-p.)-az-ásványvíz-népszerűségét-azonban-nem-csupán a-fürdőbe-látogató-vendégek-számában-mérhetjük.-s-ikerként-könyvelhető-el,-hogy-az 1885.-évi-általános-mezőgazdasági-kiállításon-az-egészségügyi-pavilonban-bemutatott magyar-ásványos-vizek-és-fürdők-közt-a-várgedei-forrásvizet-is-megízlelhette-a-nagy-érdemű-közönség-a-Mattoni&Wille-ivócsarnokában.⁴

a-borovszky-sorozat-1902.-évi-vármegyei-monográfiájának-értelmében-a-forrás vizét-„még-pontosan-mind-ez-idáig-nem-vegyelemezték,-gyógyvizéből-pedig-a-szabad szénsav-hamar-elillan,-emiatt-nem-szállítható,-kereskedelmi-forgalomba-hozása-a-víz gyors-felbomlása-miatt-lehetetlen”.-(borovszky-1904,-344.-p.)-k-ésőbb,-mint-tudjuk, mindennek-az-ellenkezője-bizonyosodott-be.-Mint-ahogy-részben-d.r.-Löcherer-Tamás azon-kijelentésének-is,-mely-szerint-„a-fürdő-jövőjéért-tett-minden-kezdeményezés meghiúsul,-holott-a-víz-hatásában,-eredményében-versenyezhet-bármely-szénsavas vasas-külföldi-fürdővel.”-(borovszky-1904,-344.-p.)

a-forrásvíz-palackozásának-ötlete-először-1905-ben-merült-fel-klein-sámuel-fürdő-tulajdonos-fejében.-az-akkorra-már--Gömörhöz-mérten--nagy-látogatottságnak-örvendő-fürdőtelep-iránti-kereslet-és-a-vasas-gyógyvíz-páciensek-által-tapasztalt-jó-hatása arra-az-elhatározásra-bírta,-hogy-megfelelően-palackozva-forgalomba-hozza-a-kiútó vizet.⁵ Mindez-egy-évvél-később-realizálódott,-a-fürdő-történetében-pedig-mérföldkönek

2- a-női-bántalmak-erélyesebb-gyógyíthatása-céljából-az-1888.-évadtól-klein-sámuel-bérlő-parádi-vasgálicos-timsó-lúgot-is-készletben-tartott,-mivel-az-a-várgedei-vízzel-vegyítve-hatékonyabbnak-bizonyult.-(*Gömör-Kishont*, 1888.-június-10.)

3- *Rimaszombati lapok*, 1877.-május-6.

4- a-kiállításon-az-összes-ásványvíz-8-különgyűjteményben-(60-kiállítóval)-és-1-nagy-részlegén („higiénia-pavillon”-179-kiállítóval,-ebből-63-ásványvíz-kiállítóval)-került-bemutatásra.-a-higiéniai-részben-kiállított-forrásokról-katalógus-is-készült,-melybe-olyan-vizek-is-szerepet-kaptak, melyek-egyébként-nem-kerültek-kiállításra-(pl.-ajnácskő).-Míg-csízfürdő-mind-magánpavilonban,-mind-az-általános-higiéniai-pavilonban-bemutatásra-került,-v-árgede-csupán-a-Mattoni-& Wille-magánpavilonban-lett-kiállítva.-(bernáth-1885,-11-15-p.)

5- *Gömör-Kishont*, 1905.-szeptember-17.

számított-az-1906.-év.-ekkor-ugyanis-a-várgedei-valéria-ásványforrás-vizét-s-piegel-béla törvényszéki-vegyész-a-füüdőtelepen-az-1905-1906-között-az-ásványvízminta-személyesen-végzett-elemzésének-eredményei-folytán-forgalomba-hozatalra-engedélyezte. kutatásai-alapján-a-várgedei-valéria-szénsavas-vasas-ásványvizet-összetételében-a-külföldi-nevesebb-ásványvizek-között-a-spaái,-a-pyrmonti-és-a-svalbachi,-a-belföldiek-közül pedig-a-borszéki-Petőfi,-a-bártfai-erzsebet-és-az-erdővidéki-baross-forrás-vizével-egyenértékűnek-találta.-a-vegyelemzés-és-s-piegel-béla-tiszti-főorvos-ajánlata-alapján-a Magyar-királyi-belügyminisztérium-92677/1906.lv.b.-szám-alatt-engedélyezte-a-vízszállítást-és-a-várgedei-valéria-gyógyásványvíznek-forgalomba-hozatalát.⁶ Még-1907 nyarán-megkezdték-a-füüdő-forrásvizének-zárt-üvegekben-való-szállítását-a-füüdőtelepről-r-imaszombatba.⁷ a-várgedei-valéria-1910-re-már-minden-nagyobb-csemege-és-fűszerkereskedésben-kapható-volt,-kiemelten-az-új-tulajdonos,-kohn-albert-rimaszombati-fakereskedőnél,-de-a-kútkezelőség-akár-nagyobb-megrendeléseket-is-eszközölt.⁸ r-eklámhirdetése-a-helyi-sajtóban-korhű-szállóigével-jelent-meg:-„Magyar-ember-csak magyar-ásványvizet-igyek!”⁹

Parasztfüüdőből-részvénytársaság

Üzemeltetésének-kezdetei-az-1850-es-évekre-nyúlnak-vissza,-alapításának-pontos évéről-mind-ez-ideig-nem-kerültek-elő-források.-„várgede,-melly-hajdan-Gedőalljának neveztetett,-cseviczével-is-bővelkedik,-melly-mellé-a-közbirtokos-urak-csinos füüdőhelyiséget-emeltettek”-(Hunfalvy-1867,-14.-p.)--írta-ebeczky-emil-a-vármegyei monográfiában.-a-füüdőtelep-tehát-közvetlen-a-várhegy-alatt-fakadó-forrás-mellett-lelt kiépítve,-a-füüdő-jellegzetes-jelképe,-az-ivókút-pedig-közvetlen-a-zárt-folyosóval-ellátott füüdőépület-mellett-volt-található.-a-befogott-forráskútból-szivattyúval-vezették-be-a-füüdővizet-a-kádakba,-melegítéssel-azonban-a-forrásvíz-jelentősen-vesztett-a-széndioxidból,-gyógyerejéből-egyaránt.-(Mulík-1966,-24.-p.)

Wachtel-dávid-alapműnek-számító-balneológiai-művében-a-két-Gortva-menti-füüdőt, ajnácsköt-és-várgedét-is-negatív-példaként-tünteti-fel-a-füüdőhely-infrastruktúrájának és-működésének-terén,-egyértelműen-a-visszafejlődés-tapasztalhatóságára-rámutatva --ami-nem-igazán-jó-belépő-egyik-gőmőri-füüdő-renoméjának-szemszögéből-sem. (Wachtel-1859,-15.-p.)-a-bach-korszak-füüdőírója,-Marikovszky-vizsgálataira támaszkodva-prezentálta-a-forrásvizet,-melyet-10-r-fokosnak-és-1,002-fajsúlyúnak határozott-meg,-majd-a-füüdőtelep-korabeli-szolgáltatásait-ismertetve-8-lakószobáról (16-krajcárért)-és-10-káddal-(10-krajcárért)-felszerelt-9-darab-füüdőszobáról-tett említést.-Míg-a-füüdő-tánctermet-és-biliárdszobáját-pozitívumként-könyvelte-el,-leplezetlenül-beszámolt-a-nedves-füüdőépületek-állapotáról-és-azok-elhagyatottságáról.-az-állandó-vendégek-számát-1857-ben,-gyűjtése-idején,-113-főben-állapította-meg,-folyó

6- Gőmör és Kishont vármegyei naptár az 1908. évre.-r-imaszombat,-nyomatott-Lévai-Izso könyvnyomdájában,-1907.

7- Gőmör-Kishont, 1907.-június-2.

8- Gőmör-Kishont,-1910.-július-17.

9- Gőmőri Ujság,-1910.-július-17.

év- augusztus- 29-ig- összesen- mintegy- 2000- fürdőt- igénybe- véve.- érdekességként megjegyzendő-Wachtel-azon-állítása,- miszerint-a-fürdő-a-vizsgált-tárgyévben-egyszerre több-tulajdonost-is-magáénak-tudhatott,- akikben-megfordult-a-fürdő-berendezésének a-közeli-Pocseviczére-való-átszállításának-gondolata-is.¹⁰

1867-ben-a-telep-változatlanul-9-fürdővel-és-8-lakszobával-volt-főlszerelve,-a-Hunfalvy-féle- vármegyei- monográfia- „vidéki- hírnévnek- örvendő”- fürdőintézetként- jellemezte. (Hunfalvy- 1867,- 185.- p.)- Tán- ebből- kifolyólag- tettek- látogatást- a- magyar- orvosok- és természetvizsgálók- XII.- naggyűlésének- résztvevői- is- ajáncskői- vendégeskedésükből hazafelé-tartva-a-fejlődő-Gortva-menti-telepen.-„Megtekintettük-a-berendezést,-megízleltük a-gyógyvizet,-s-gyönyörködtünk-azon-nemes-magyar-tánczban,-mit-a-míveltebb-közönség közt-tegnap,-a-nép-közt-pedig-itt-e-fürdőhelyen-a-maga-eredetisége,-hogy-ne-mondjam költőiségében-volt-alkalmunk-szemlélni”---olvashatjuk-d.r.-Hajnal-albert-sorait.¹¹

bernáth-a-várgedei-forrás-vizét-mind-külső,-mind-belső-használatra-egyaránt-megfelelőnek-találta,-sőt-kijelentette,-a-hely-minden-feltétele-adott,-hogy-gyógyfürdővé-nője ki-magát.-bár-negatívumként-könyvelte-el-az-állandó-fürdőorvos-hiányát-és-a-gyógyászati-lag-kevésbé-felszerelt-telepet,-a-vasút-közelségének-pozitívuma-és-ügyes-vezetés mellett-nagy-jövőt-jósolt-a-fürdőnek.- (bernáth-1878,-61.-p)-Már-az-öt-évvvel-korábban napvilágot-látott-*Fürdői lapok* c.-fürdészeti-heti-közlöny-is-így-nyilatkozott-a-fürdőről: „eddigelé-meglehetősen-elhagyott-állapotban-volt,-de-tulajdonosai-mint-hallatszík, elhatározták-magukat-bérbe-adni-e-fürdőt-20-25-évre.”¹² a-fejlesztés-és-korszerűsítés reménye-miatt-propagálás-alá-kerülő-bérleti-hirdetmény-a-*Rozsnyói Híradó* 1873.-évi július-27-én-kelt-számában-is-megjelent.¹³ a-fürdő-tulajdonosa-ugyanis-a-helyi-közbirtokosság-volt,-(chzyer-1885,-123.-p.)-s-évtizedekig-bérlő-felügyelete-alatt-működött.¹⁴ ekkor-lépett-színre-fürdőbérlőként-német-jenő,-ténykedéséről-a-későbbiekben-még bővebben-is-szó-lesz,-kezei-alatt-a-fürdő-némileg-elindult-felfelé-a-fejlődés-fokán.

a-pozitív-lépésekkel-ellentétben-boleman-mind-1884-ben,-mind-1887-ben-szerényen-nyilatkozott-a-kis-fürdőházról,-„melyben-a-forrásvizet-primitív-módon-használják fürdésre”-(boleman-1884,-182.-p.)-s-bár-várgede-előnyös-fekvéséről-és-kiváló-megközelíthetőségéről-számolt-be,-ugyanakkor-a-fürdő-ásványvizének-megvizsgálását-és-az egész-fürdő-korhű-és-célszerű-berendezését-javasolta.- (boleman-1884,-182.-p.)-c-hyzer 1885.-évi-feljegyzései-szintén-kezdetleges-fürdőről-árulkodnak,-mely-szerint-a-telep-14 lakó-és-9-fürdőszobából-állt.- (chzyer-1885,-123.-p.)-a-fürdőház-mellett-ekkor-egy néhány-vendégszobával-felszerelt-fogadó-is-állt,-a-lakószobák-csekély-számának-problémájára-klein-fürdőbérlő-még-1888-ban-is-felhívta-a-leendő-fürdővendégek-figyelmét.¹⁵ Mindez-arra-enged-következtetni,-hogy-az-említett-10-15-évben-semmilyen-jelentős-átépítésre-nem-került-sor-a-telepen---az-egyedüli-kivételt-a-vasútállomás-képezte.

10- Pocseviczét- a- balneológiai- szakirodalomban- több- szerző- is- jegyzi,- többek- között- Wachtel művében-is-felbukkan-a-forrásvíz-várgede-környéki-lokalizálása-és-elemzése,-a-forrás-körül azonban-sosem-alakult-ki-fürdőintézet.-L.-Wachtel-1859,-209-210-p.

11- *Napi Közlöny*, 1867.-augusztus-17.-33.-p.

12- *Fürdői lapok*, 1873.-július-27.-1.-évf.-10.-sz.

13- *Rozsnyói Híradó*, 1873.-július-27.

14- *Magyar fürdők naptára*.-budapest,-1904,-227.-p.

15- *Gömör-Kishont*, 1888.-június-10.

Tegyünk egy-kis-vasúttörténeti-kitérőt!-várgedén-legelőször-1873-ban-merült-fel-a-vasútállomás-felépítésének-a-gondolata,¹⁶ a-fürdőhöz-legközelebbi-vasúti-megállóhelyek-ugyanis-2-óra-(Fülek),-ill.-2,5-óra-(bánréve)-kocsiútra-voltak.-az-elképzeléseket-hamarosan-tettek-is-kövezték,-még-folyó-év-augusztusában-átadták-a-Fülek-bánréve-vasútvonalat,-melynek-egy-állomása-épp-a-fürdő-udvarának-tőszomszédságában-lett-megépítve.¹⁷ az-1885-ös-adatok-már-egyértelműen-jelzik-a-fürdő-saját-vasúti-megállóhelyét,-míg-távírda-hivatala-továbbra-is-Feleden,-postahivatala-pedig-várgede-községben-volt-található.- (c hyzer-1885,-123.-p.)-Három-évvél-később-a-fürdőbe-tartó-vendégeknek-már-33%-os-kedvezmény-is-járt-az-utazásból-a-kassa-oderbergi-vasútvonalon.¹⁸ 1889-ben-egy-r-imaszombatból-várgedébe-tartó-oda-vissza-út-másodosztályon-44,-harmadosztályon-30-krajcárba-került-személyenként.-a-gőzös-reggel-7-órakor-indult-a-gömöri-székvárosból-a-fürdőbe,-s-másfél-óra-alatt-érkezett-az-üdülőhelyre,-ahonnét-déli-11-óra-30-perckor,-a-délesti-4,-vagy-az-esti-8-órai-vonattal-roboghatott-haza-a-fürdővendég.¹⁹ Mivel- a- fürdő- a- fülek- miskolci- fővonalon- terült- el,- a- századfordulón-budapest-székesfővárossal-naponta-négyszer,-r-imaszombat-megyeszékhellyel-pedig-naponta-ötször-volt-összeköttetésben.-„a-fürdő-közvetlen-közelében-kiépült-vasúti-állomás-szintűgy-be-van-rendezve-személy-és-poggyászforgalomra”---hirdeti-a-fürdő-1902-ben-megjelent-kalauza.²⁰ ugyancsak-a-fürdő-korszerűségéről-tanúskodik,-hogy-a-századelőre-már-távírdaállomással-is-rendelkezett-a-telephez-közeli-faluban.- (borovszky-1904,-310.-p.)-a-várgedei-postahivatallal-egyesítve-berendezendő-állami-távírdahivatal-létesítését-k-lein-s-ámuel-és-társai-által-előterjesztett-kérelmére-alapozva-1903.-május-11-én-hagyta-jóvá-a-kassai-Magyar-királyi-Posta-és-Távírdai-gazgatóság.²¹

s-zomorúan-konstatálhatjuk,-hogy-várgede-radikális-fellendítésének-irányában-a-századfordulón-nem-történtek-gyökeres-változások.-a-vasút-közelsége,-a-megyeszékhelyről-induló-gyors-és-rendszeres-vonat-összeköttetés,-kiváló-gyógyforrása-és-a-környék-romantikus-fekvése-sem-járultak-hozzá-ahhoz,-hogy-az-1891.-fürdőévadban-a-telepet-ne-az-alábbi-sorokkal-jellemezzék-az-olvasó-közönség-előtt:-„várgede-a-szűkebb-környék-fürdője-lehetne,-ha-egy-kicsit-bővebb-áldozatkészséggel-gondoznák-tulajdonosai.-Pompás-vize-van,-s-a-természet-sem-volt-valami-fukar-a-környezetben.-Tettek-is-érte-valamit,-de-még-nem-annyit,-amennyi-a-kirándulók-igényeit-kielégíthetné.-Pedig-különösen-ünnepnapokon-polgáraink-tömegesen-szoktak-e-közeli-fürdőbe-kirándulni,-kik-megérdemelnék,-hogy-megfelelő-ellátásban-részesüljenek.-értesülésünk-szerint-a-jövő-évben-sok-hiányon-fognak-segíteni-s-a-fürdő-szebb-jövőnek-néz-elébe.”²² az-öröm-korainak-bizonyult,-a-fürdő-érdekében-kifejtett-buzgalom-ugyanis-a-következő-évben-sem-hozta-el-a-várva-várt-áttörést.-bár-a-megnyitás-napján---dacára-az-esőnek---számos

16- *Füzdői lapok*, 1873.-július-27.-1.-évf.-10.-sz.

17- *Rozsnyói Híradó*, 1873.-július-27.

18- *Gömör-Kishont*, 1888.-június-10.

19- *Gömör-Kishont*, 1889.-augusztus-29.

20- *Várgede gőz- és gyógyfürdő ismertetése*.-budapest,-Franklin-Társulat-nyomdája,-1902,-5.-p.

21- besztercebányai-állami-Területi-Levéltár.-Fond: verejnosprávný-výbor-Gemersko-malohontskej župy- 1876-1919.- kúpele- 96- (č.- krabice- 199).- List:- Gömörvármegye- közigazgatási bizottságának-címezett-levél-1903.-május-11-i-kelekezéssel.-1314.-számú-irat

22- *Gömör-Kishont*,-1891.-szeptember-10.

rimaszombati-polgárcsalád-rándult-ki-a-fürdőbe-a-cigányzene-és-a-táncmulatság-csábító-hírére,-a-fürdőtelep-maradt-a-régi.-„ez-a-kies-vidékű-és-vizében-csodálatosan-üdítő, életfrissítő-fürdőhely-szinte-arra-látszik-teremtve-lenni,-hogya-rimaszombati-közönségnek-a-legolcsóbb-és-legkellemesebb-kiránduló-helyéül-szolgáljon”---olvashatjuk-a-fürdő méltatását-a-helyi-lapban,-melynek-egyetlen-szépséghibája-csupán-az-volt,-hogya-dél-utáni-vonat-egy-teljes-órát-állt-a-feledi-vasúti-pályaudvaron,-a-fürdőbe-utazó-közönség unalmára.²³ a-szezonnyitó-muri-általi-fürdői-hírnév-„fényesítése”-elhomályosítani-lát-szott-várgede-valódi-problémáit.-Még-a-sajtó-is-érthetlenségét-fejezte-ki-a-jól-karban-tartott,-kiváló-vízű-fürdő-mellőzése-ügyében,-melyet-egyértelműen-a-székvárosi-értel-miség-számlájára-rótt-fel:-„valóban-érthetetlen,-hogya-rimaszombati-közönség-ezt-a-fürdőhelyet,-mint-legtermészetesebb-és-legkellemesebb-kiránduló-helyet-fel-nem-karol-ja.-Pedig-mennyi-alkalom-nyílnék-itt-egy-egy-jó-társaságnak-valóságos-kis-rögtönzött táncmulatságokat-rendezeni.”²⁴ a-sokadik-visszhang-úgy-látszik,-végre-értő-fülek-re-talált,-ugyanis-1892-októberében-az-a-hír-kelt-szárnyra-a-regionális-sajtóban,-hogya-közirtokosság-a-fürdő-eladását-célozta-meg-annak-jobb-karbantartására-hivatkozva: „Ha-ez-által-alkalmas-vállalkozó-kezébe-kerülhet-a-fürdő,-az-ennek-fellendülését-fogja-jelenteni”²⁵ --állt-a-megyei-lapban,-a-hírt-pedig-a-következő-szezon-is-megerősítette.-a-nevezett-újságban-1893-nyarán-jelent-meg-végleg-a-fürdő-önkéntes-eladásának-s-egy-ben-árverésének-hirdetése,-melyre-folyó-év-november-7-én-került-sor-a-helybeli-királyi-törvényszék-telekkönyvi-hatóságánál.²⁶ így-került-a-fürdő-klein-sámuel-kezébe,-aki-bár-kevés-anyagi-tőkével,-de-annál-nagyobb-buzgalommal---rögvest-a-fürdő-korszerű-sítéséhez-látott.²⁷

a-tulajdonosváltás-hatékony-ságát-a-fürdőre-nézve-mi-sem-bizonyíthatná-jobban-a-ténynél,-mely-szerint-az-1899.-évi-országos-fürdőügyi-kongresszuson-Gömörből-a-csíz-t-képviselő-Molnár-józsef-és-Glósz-artúr-mellett-klein-sámuel-jelent-meg-várgedét-képviselve-a-magyar-székesfővárosban.²⁸ a-fokozatosan-fejlődésnek-indult-üdülőtelep-a-millennium-évében-már-10-kabinnal-felszerelt-fürdőházból,-1-vendéglőből-és-14-szo-bával-ellátott-lakóházból-állott.-(boleman-1896,-109.-p.)-a-fejlődés-ezzel-nem-állt-meg: Löcherer-1902-ben-11-kád,-gőz-és-ásványos-vízfürdőről-számolt-be,-15-vendégszobát-biztosítva-a-betegeknek.-(borovszky-1904,-310.-p.)-a-fürdővendégek-elszállásolására-ugyanezen-évben-a-fürdőépület-kényelmes-lakószobáin-kívül-már-egy-külön-lakóépület-is-rendelkezés-re-állt.-voltak-egész-családok-részére-berendezett-lakószobák-is,-de-szükség-esetén-a-község-lakosainál-is-lehetett-szállást-bérelni.-az-1902.-évi-várgedei-fürdőkalauz-szerint-a-vendéglő-továbbra-is-külön-épületben-üzemelt,-a-konyha-pedig-a-fürdőigazgatóság-felügyelete-alatt-állt.-a-fürdővendégek-részére-természetesen-„jó-és-olcsó-étkezés”-állt-rendelkezés-re.²⁹

23- Gömör-Kishont,-1892.-május-5.

24- Gömör,-1893.-május-21.

25- Gömör,-1892.-október-2.

26- Gömör,-1893.-augusztus-13.

27- Gömör-Kishont,-1906.-március-25.

28- Rozsnyói Híradó,-1899.-április-23.

29- Várgede gőz- és gyógyfürdő ismertetése.-budapest,-Franklin-Társulat-nyomdája,-1902,-8.-p.

a-fürdőre-az-első-világháború-előtti-években-gyökeres-változások-vártak.-egyrészt tulajdonosváltásra- került sor,- míg- a *Gömör-Kishont Vármegyei Naptár* 1906-ban strauszmann- sámuelt- emelte ki- fürdőtulajdonosként,³⁰ alig- egy- évvel- később- a várgedei- szénasavas- Gyógyfürdő- már- kohn- albert- tulajdonába- tartozott,- bérlőjeként pedig--az-akkorra-már-éveken-át-várgedén-tevékenykedő--k lein-sámuel-nevét-jegyezték,-nem-mellesleg-mindketten-nagy-buzgalommal-munkálkodtak-a-várgedei-forrásvíz forgalomba-hozatalán.³¹ kohn-új-vegyelemzéseket-végeztetett-a-forrás-körül,-melynek eredményét- --a-sajtó-szerint- --még-a-folyó-évben-képekkel-illusztrált-brosúrában bocsátotta-a-nagyközönség-figyelmébe.³² ez-alapján-tehát-bizonyosságunk-lehet-afelől, ha-hihetünk-az-írott-sajtóanyag-nak,-hogy-az-1902-ben-kiadott-fürdőkalauzon-kívül-létezhetett-egy-1907-ben-piacra-dobott-várgedei-fürdőismertető-is,-amely-azonban-sajnálatos-módon-mind-ez-ideig-nem-került-elő,-ezzel-megkérdőjelezve-a-kohn-féle-kalauz kinyomtatásának-megtörténtét.

Másrészt,-a-20.-század-beköszöntével-várgede-további-sorsa-is-megpecsételődni-lát-szott.-1900.-június-13-án-a-rimaszombati-kaszinó-társalgójában-gyűltek-össze-a-város orvosai,-a-társadalmi-élet-néhány-oszlopos-tagja-és-várgede-földbirtokosai,-megvitatván a-fürdő-fellendítésének-kérdését,-hogy-e-„hazai-közkinccs”-ne-csupán-a-régió-közönségének-szolgáljon.-az-értekezlet-ötletgazdája-d.r.-Zehery-István-törvényszéki-orvos-volt,-aki r imaszombat-e-kedvelt-kirándulóhelyének-méltó-gyógyhelyé-emelését-szorgalmazta azáltal,-hogy-a-fürdőt-kellő-gondviselés-alá-kívánta-venni,-gyógyvizét-korszerűen-vegyelemzetni,-a-higiéniiai-követelményeknek-megfelelő,-kellő-komforttal-berendezett-épületek-felhúzását-javasolva-az-egész-fürdőtelep-megnagyobbításával-együtt.-a-mozgalom célját-egy-részvénytársaság-eszméjében-fejtette-ki,-amely-a-fürdőt-jelenlegi-tulajdonosától-megvásárolná.-az-értekezlet,-hozzájárulván-az-előadó-indítványához,-s tojkovich-emil várgedei-földbirtokost-szavazta-meg-a-kezdeményezés-elnökévé.-k ubinyi-Zoltánt-pedig jegyzőjévé,-továbbá-elhatározta,-hogy-szervező-és-taggyűjtő-bizottságot-küld-ki,-mely-a-fürdő-megszerzése-érdekében-munkálkodó-öttagú-bizottsággal-együtt-a-fürdőtelepre-és a-részvénytársaság-megalakítására-tervezetet-dolgoz-ki.-Míg-a-szükebb-bizottság-tagjai között-találjuk-s tojkovich-emil,-k ubinyi-Imre-és-s zabó-László-várgedei-földbirtokosokat, Lukács-Géza-alispánt-és-d.r.-Löcherer-Tamás-vármegyei-főorvost,-a-nagybizottság-tagjaihoz-számos-rimaszombati-közéleti-személyiség,-orvos,-tanár,-tisztviselő,-egyházi-méltóság,-mérnök-is-csatlakozott,-mint-Fábry-jános,-baksay-István,-s zéman-endre,-Pitta-Lipót, kármán-aladár,-j uraskó-j akab-vagy-badinyi-Gyula,-ami-egyértelműen-bizonyítja-azt-tényt, hogy-a-nemes-ügy-érdekében-kifejtett-mozgalom-Gömör-megye-székvárosában-igen-élénk-érdeklődést-és-rokonszenvet-keltett.³³

alig-pár-héttel-később-az-első-lépések-is-megtételre-kerültek,-s-a-júniusban-felállított-öttagú-bizottság-a-következő-gyűlés-alkalmával-eredményesen-számolhatott-be

30-Gömör és Kishont vármegyei naptár az 1906. évre.-r imaszombat,-nyomtatott-Lévai-Izsó könyvnyomdájában,-1905.-127.-p.

31-Gömör és Kishont vármegyei naptár az 1907. évre.-r imaszombat,-nyomtatott-Lévai-Izsó könyvnyomdájában,-1906.

32-Gömöri Hirlap,-1907.-május-12.

33-Gömör-Kishont,-1900.-június-21.

eddig-helyszíni-vizsgálódásairól.-, az-újjaszervezéshez-80.000-forint-szükséges--refe-
rált-Löcherer-a-résztevőknek.- --a-mostani-fürdő-átvétele,- mely-később-népfürdőnek
tartatnék-fenn,-25.000-forintba-kerül,-s-az-új-telep-létesítéséhez-az-állomással-szem-
ben-levő-helyen-21-hold-területet-a-tulajdonosok-11.600-forintért-engednének-át.-ez
parkíroztatnék-és-itt-épülne-új-fürdő-és-gépház,-vendéglő-és-30-lakószobával-ellátott
épület.”-Míg-a-tervezet-általános-elismerést-nyert,-a-bizottság-tagjai-között-a-szükséges
tőkét-illetően-megoszlottak-a-vélemények--volt,-aki-félrészvények-kibocsátását-indít-
ványozta-30-forint-összegért,-más-amortizációs-kölcsön-felvételét-ajánlotta,-de-akadt,
aki-a-szegényebb-társadalmi-rétegre-gondolva-csupán-25-forintos-részvények-kibocsá-
tását-javasolta.³⁴ Tény,-hogya-várgedei-vasas-szénsavas-gyógyfürdő-eszméjének-sze-
kere-gyorsan-beindult,- még-ugyanazon-tárgyév-augusztus-13-án-a-rimaszombati
kaszinó-társalgótermében-megtartott-értekezleten-d.r.-Zehery-István-elnöklete-alatt
határozatilag-kimondták-a-részvénytársaság-megalakulását,-ajelenvoltak-pedig-annak
alapító-tagjaivá-lettek.³⁵

summa-summarum,-várgedére-igencsak-ráfért-a-korszerűsítés,-hiszen-a-század-
előre-már-csupán-„a-helyi-és-a-környékbeli-közönség-gyér-látogatásaiból-tengődött”.³⁶
a-szemfüles-sajtó-izgatottan-figyelte-hónapról-hónapra-a-fürdőnek-modern-irányban
való-fejlesztését:-„azt-mondják,-vasas-vize-gyógyhatás-tekintetében-vetekedik
s-zliácséval,-a-részvénytársaság-azonban-alig-halad-tovább-az-alakulás-gondolatánál.”³⁷
a-fürdőbe-való-befektetés-eszméje-elakadt,-a-telep-pedig-évről-évre-a-régi-formájában
nyitotta-meg-kapuit-a-látogatók-előtt.-a-változások-szele-lassan-látszott-éreződni.-kohn
albert-rimaszombati-fakereskedő-és-fürdőtulajdonos-1907-tavasza-álláspályázatok
meghirdetésével-próbálta-„frissíteni”-a-fürdő-személyzetét.-a-folyó-év-március-31-én
megjelent-újsághirdetésben-az-újonnan-átalakított-gőz-és-gyógyfürdő-számára-fürdő-
orvost-(100-korona-havi-fizetéssel-és-lakással),-kazánfűtőt-(70-korona-havi-fizetésért
és-lakásért,-lehetőleg-nőtlen-férfit,-aki-a-vízvezeték-és-villanycsengők-javításához-is
ért),-vendéglőst-(lakással,-magyar-konyha-vezetésével),-borbélyt-(rendelkezésre-álló
üzlethelyiséggel)-és-a-fürdők-elkészítéséhez-fürdősasszonyt-(20-korona-havi-fizetés
lakással,-magyarnyelv-ismerettel,-előnyben-masszírozók)-keresett.³⁸ kohn-az-újonnan
átalakított,-modernizált-gőz-és-gyógyfürdőt-nevezett-év-pünkös-d-vasárnapján,-azaz
május-19-én-nyitotta-meg-a-gyógyulni-és-szórakozni-vágyó-nagyközönség-előtt.³⁹

Túl-a-tulajdonoscserén-és-a-viszonylagos-korszerűsítésen,-az-1908.-évi-szezonban
továbbra-is-csupán-a-villatelkek-vásárlásának-és-annak-budapesti-műépítész-általi-épi-
tésének-kezdemenyezéséről-zengedezett-a-megyei-hírlap,-amely-arra-enged-következ-
tetni,-hogya-az-elmúlt-2-év-alatt-a-tervekből-ismét-semmi-nem-realizálódott.⁴⁰ 1910-júli-
usában-a-részvénytársaság-még-mindig-csak-elméletileg-létezett,-a-kérdéssel-a-sajtó-is
egyre-türelmetlenebbül-és-sűrűbben-kezdett-foglalkozni.-Úgy-látszik,-a-„segélykiáltás”

34- Gömör-Kishont, 1900.-július-5.

35- Gömör-Kishont, 1900.-augusztus-16.

36- Gömör-Kishont, 1901.-április-11.

37- Gömör-Kishont, 1901.-április-11.

38- Gömör-Kishont, 1907.-március-31.

39- Gömör-Kishont, 1907.-május-19.

40- Gömör-Kishont, 1908.-június-28.

meghallatszott,-a-helyi-sajtó-1910-nyarán-ugyanis-már-arról-rebesgetett,-hogy-várgede gyógyfürdő- mint- részvénytársaság- eszméje- iránt- óriási- az- érdeklődés:- „Folynak- a modern-építkezések-a-fürdő-korszerűsítésére,-az-r.t.-alapítási-tervezete-és-a-részvények jegyzése-is-hamarosan-elkezdődik.”⁴¹ a-várgede-s-zénsavas-és-vastartalmú-Fürdő-r t. részvényeinek-jegyzésére-csupán-1910.-szeptember-4-től-került-sor.-„a-r imaszombat székhellyel-határozatlan-időre-megalakuló-részvénytársaság-célja-a-várgedei-fürdőtelep és-a-valéria-forrás-vizének-megvétele,-a-telep-kibővítéséhez-szükséges-földvásárlás, ezeknek-a-kor-igényeinek-megfelelő-beépítése,-a-fürdő-üzemben-tartása,-fellendítése és-a-valéria-forrás-vizének-forgalomba-hozatala.-az-alapítóke-300.000-korona,-mely 1500-darab,-egyenként-200-korona-névértékű-és-bemutatóra-szóló-részvény-kibocsátása-által-szereztek”---konstatálja-a-Gömöri *Ujság* folyó-évi-száma-a-legnagyobb-megelégedéssel,-hiszen-hosszú-évek-huzavonája-után-a-projekt-a-végső-stádiumához-ért.⁴² a-részvénytársaság-alapító-gárdáját-17-neves-gömöri-közeleti-személyiség-alkotta,-többek-közt-d r.-Meskó-Miklós-vármegyei-főorvos,-d r.-Löcherer-Tamás-vármegyei-közkörházi-igazgató,-d r.-kovács-László-rimaszombati-polgármester,-d r.-s tojkovich-emil-várgedei-földbirtokos,-k ubinyi-Ferenc-vármegyei-főügyész,-d r.-Lichtenstein-adolf-vasúti-orvosi-tanácsadó,-illetve-maga-kohn-albert-fürdőtulajdonos.⁴³

vendéglátásból-elégséges:-mindennapi-élet-a-fürdőtelepen

sokunkban-felmerül-a-kérdés,-vajon-hány-vendéget-fogadott-várgede-egy-egy-szezonban- a- vizsgált- korszakban.- az- 1898-ban- megjelent- *Füzdői Almanach* c.- ismertető szavaival-élve-a-fürdőtelep-sűrűn-látogatott-volt-a-környék-lakossága-által.- (Hohlfeld, 1898.- 168.- p.)- az- 1893.- évben- 200- állandó- vendéget- számlálhatott.- az- 1894.- évről már- részletesebb- statisztikával- is- rendelkezünk,- melynek- értelmében- a- 14- szobával felszerelt- gyógyfürdőt- 200- állandó- és- 2000- ideiglenes- fürdőzni- és- pihenni- vágyó- beteg látogatta- meg.⁴⁴ az- 1902-es- statisztikai- adatok- szerint- várgede-fürdőt- évenként- mint- egy- 100- állandó- vendég- kereste- föl,- és- kivált- jó- időjárás- mellett- a- fürdő- hamar- megtelt. a- közeli- megyeszékhelynek,- r imaszombat- városának- és- a- szomszédos- Miskolcnak- is- közkedvelt- kirándulóhelye- lett,- főleg- gőzfürdője- miatt.- (borovszky- 1904,- 310.- p.) a Gömörmegyei- orvos-Gyógyszerész- egylet- évkönyvei- alapján- az- 1903.-, 1904.- és- az 1905.- évre- vonatkozóan- szolgálhatunk- előbb- csökkenő,- majd- ugrásszerűen- növekvő tendenciát-mutató-vendégforgalmi-adatokkal,- melyek- az- említett- évek-sorrendjében- az alábbiak- szerint- alakultak:- 205- fő,- 174- és- 430- állandó- páciens.⁴⁵ k urlisták- híján- a

41- *Gömöri Ujság*, 1910.-augusztus-7.-1.-évf.-19.-sz.

42- *Gömöri Ujság*, 1910.-szeptember-4.-1.-évf.-23.-sz.

43- *Gömör-Kishont*, 1910.-október-16.

44- A „*Füzdőirodalmi Könyvtár*” értesítője.-2.-évf.-3-4.-sz.-1895.-budapest,-61.-p.

45- A Gömörmegyei Orvos-Gyógyszerész Egylet XXXIV. és a Gömörmegyei Orvos-Szövetség VI-ik évkönyve az 1903. és 1904. évről.- r imaszombat,- nyomtatott- r ábely- Miklósnál,1905, 54-55.- p.;- A Gömörmegyei Orvos-Gyógyszerész Egylet és Orvos-Szövetség évkönyve az 1905. és 1906-ik évről.- r imaszombat,- nyomtatott- r ábely- Miklósnál,- 1907,- 36.- p.;- A Gömörmegyei Orvos-Gyógyszerész Egylet és Orvos-Szövetség évkönyve az 1905. és 1906-ik évről.- r imaszombat,- nyomtatott- r ábely- Miklósnál,-1907,-95.-p.

vendégek- névsorával- sajnos- nem- rendelkezünk.- a- rimaszombati- r ábely- nyomdában éves- rendszerességgel- napvilágot- látó- vármegyei- közlöny,- a- *Gömör-Kishont* is- csupán egyetlen- alkalommal,- 1905- nyarán- tüntette- fel- konkrétan- a- várgedei- vasas- fürdőbe egészsége- helyreállítása- céljából- több- hétre- odautazó- páciensét,- aki- --nem- meglepően --id.- r ábely- Miklós- lapkiadó- és- nyomdász- volt.⁴⁶

a- fürdőidény- a- szokások- szerint- május- 1- től- szeptember- 30- ig- tartott.- az- 1877.- évi szezonnra- --hála- az- új- bérlőnek- --a- fürdő- újabb- átalakításon- esett- át.⁴⁷ n émet- j enő,- aki a- fürdőt- ez- évtől- hosszabb- időre- vette- haszonbérbe,- mind- a- gyógyulni,- mind- a- szóra- kozni- vágyó- közönség- kényelmének- próbált- eleget- tenni- szolgáltatásaival:- 14- bútoro- zott- szoba- 50- 70- krajcár- összegért,- táncterem,- tekeasztal,- 12- kád- fürdőnként- 30- kraj- cárért,- folyó- évben- épült- hidegzuhany,- erdei- üde- levegő,- vári- séta,- kirándulási- lehetősé- g- a- bizófalusi- és- a- poó- csevicékhez,- a- miskolc- füleki- vasútvonal- közelsége,- a r imaszombatból- naponként- érkező- gyorskocsi,- nem- utolsósorban- pedig- dr.- szabó s amu- fürdőorvos- tisztsége- voltak- azok- a- húzóerők,- melyekre- az- új- fürdőbérő- épített.⁴⁸ ugyanezen- év- májusában- rögtön- két- bállal- indította- évadját- a- fürdő,- mindkettő- a- vár- gedei- ifjúság- szervezése- alatt- állt- míg- az- első- ún.- szezonyító- bálnak- nevezhetjük,- az utóbbi- a- rimaszombati- önkéntes- tűzoltóegylet- javára- rendeztetett.⁴⁹ a- sajtóban- a- nyitó- mulatság- „barátságos,- fesztelen- háziasságáról”- olvashattunk.⁵⁰ a- fürdővendégek- elé- gedettségének- adott- hangot- az- a- nagyszámú- aláírással- ellátott- nyilatkozat- is,- melyet fogalmazói- 1877- júniusában- juttattak- el- a- *Rimaszombati lapok* szerkesztőségébe,- s melyben- -- tapasztalataik- alapján- --mind- a- fürdő- gyógyhatását,- mind- az- ott- található kényelmet,- rendet,- tisztaságot- és- ízletes- magyaros- konyhát- volt- alkalmuk- jutányos- áron élvezni.⁵¹ ehhez- hasonló- kezdeményezésre- egyik- gömöri- fürdő- történetében- sem tudunk- példával- szolgálni.

a- korabeli- regionális- sajtó- hasábjain- 1880.- május- 2- ról- köszön- vissza- az- első- pro- pagáló- jellegű- hirdetés- borgos- ábrahám- fürdőbérő- jóvoltából.- a- „számos- látogatásra” invitáló- reklámban- várgede- mint- köszvényes- bajokban- kitűnő- gyógyhatású- fürdő- jele- nik- meg,- amely- „gyakorlott- vendéglőssel,- ízletes- ételekkel,- kitűnő- italokkal,- jutányos árakkal- és- nem- utolsó- sorban- pontos- kiszolgálással”- rendelkezik.⁵² e- hirdetésben- tűnik fel- fürdőorvosként- a- rimaszombati- dr.- Lichtenstein- adolf,- fürdővendéglősként- pedig Glózer- j ózsef- neve.- az- 1884.- évi- fürdőévadot- már- Grosszmann- Ferenc- nyitotta- meg folyó- év- május- 15- én,⁵³ aki- a- rákövetkező- évben- s- chook- j ános- volt- budapesti- vendég- lőst- kérte- fel- az- étterem- vezetésével,- s- a- színvonalat- emelve- naponta- gondoskodott- az élő- cigányzenéről- is.⁵⁴ két- évvel- később,- a- k- ubinyi- Ferenc- igazgatósága- alatt- működő várgedei- közbirtokosság- tulajdonát- képező- fürdő- az- ún.- alsó- kocsma- italmérési- jogával

46-*Gömör-Kishont*, 1905.-augusztus-20.

47-*Rimaszombati lapok*, 1877.-május-6.

48-*Rimaszombati lapok*, 1877.-május-6.

49-*Rimaszombati lapok*, 1877.-május-13.

50-*Rimaszombati lapok*, 1877.-május-27.

51-*Rimaszombati lapok*, 1877.-június-17.

52-*Gömöri Lapok*, 1880.-május-2.-12.-sz.

53-*Gömör-Kishont*, 1884.-május-18.

54-*Gömör-Kishont*, 1885.-május-3.

1887.- év- szent- György- napjától- 3- év- időtartamra- Klein- sámu-el- számára- adatott bérbe.⁵⁵ az- új- füüdőbérő- nevezett- év- májusában- közreadott- reklámhirdetésében- az általános- vendégcsalogató- szöveg- mellett- a- „keresztény- magyar- szakács”- alkalmazását- hangsúlyozta.⁵⁶ ez- a- szakács- került- szőbeszéd- tárgyává- bő- három- hónappal- később, amikor- a- *Gömör-Kishont* c.- hetilapban- újabb- füüdői- incidensről- számolt- be- az- újság egyik- munkatársa, -aki- egy- szép- nyári- vasárnapon- rimaszombati- társasággal- tett- kirándulást- várgedébe.⁵⁷ „Midőn- a- társaság- étkezni- akart, -a- vendéglős- egész- személyzete kijelentette, -hogy- semmiféle- élelmiszer- nem- kapható, -s- még- csak- tűz- sincs- a- konyhában. -ekkor- volt- kénytelen- a- társaság- özsonnára- magával- hozott- élelmiszereit- elővenni, s- azokhoz- legalább- egy- kis- sőt- kérni, -amivel- azonban- szintén- nem- tudtak- szolgálni, indokolva- ezt- azzal, -hogy- a- báli- vendégek- azt- is- elfogyasztották”⁵⁸ -- áll- a- szerkesztő beszámolójában, -természetesen- Klein- cáfolásával- együtt. -a- szakácscsere- alighanem gyorsan- bekövetkezett, -hiszen- az- 1888-ban- megjelent- szezonnyitó- hirdetésben- már- a konyhát- egy- meg- nem- nevezett- „előnyösen- ismert- rimaszombati- vendéglősre”- bízta.⁵⁹ az- albérő- vendéglősmizériák- úgy- látszik- az- elkövetkező- szezont- is- terhelték, -míg- nem Klein- saját- kezébe- vette- a- füüdői- vendéglő- irányítását.⁶⁰

Klein- 1890-től- több- újítást- is- bevezetett- a- füüdőben. -először- is- füüdői- bérletjegyeket bocsátott- ki- kedvezményes- áron, -minden- tíz- darab- füüdőjegyre- további- hármat- ingyen adott, -továbbá- az- addig- használatos- fakadakat- cinkkadakra- cseréltette- ki, -legnagyobb meglepetésként- azonban- azzal- örvendeztette- meg- a- füüdővendégeket, -hogy- engedélyezte- a- saját- bor- vagy- egyéb- italáru- fogyasztását- a- füüdő- helyiségeiben- -- azzal- a- feltétellel, -ha- a- vendég- a- magával- hozott- ital- minden- literje- után- megtéríti- a- három- krajcárt- a- regálé- bérőnél.⁶¹ a- következő- füüdőévadban- a- leleményes- füüdőbérő- már- „állami kizárólagos- italmérési- joggal”- is- rendelkezett,⁶² a- füüdőévadot- megelőzően- pedig- éves rendszerességgel- hirdette- a- füüdőtelep- megnyitását- a- víz- gyógyjavaslataival- együtt- a helyi- sajtóban.

1892- őszén- került- fel- legelőször- a- közbirtokosság- tulajdonát- képező- füüdő- eladása. -a- hírre- elsőként- Gőmőri- ede- rimaszombati- vendéglős- és- kávéház- tulajdonos- csapott- le, -aki- a- várgedei- füüdőért- 16.000- forint- vételárat- ígért.⁶³ Úgy- látszik- azonban, -hogy a- nyilvános- árverés- sikertelennek- bizonyult- Gőmőri- számára, -1894- tavaszától- ugyanis már- egy- teljesen- átalakított- füüdő- várta- a- gyógyulni- és- kikapcsolódni- vágyókat, -melyet addigra- bérője, -Klein- sámu-el- vásárolt- meg- tulajdonául. -az- újonnan- berendezett- füüdő- és- lakószobák- mellett- naponként- háromszori- tőrzene- csábította- a- közönséget, -a- füüdőorvosi- teendőket- pedig- a- folyó- évtől- dr. -borszék- ármin- feledi- körorvos- vette- át.⁶⁴ a- füüdő

55- *Gömör-Kishont*, 1886.- november- 28.

56- *Gömör-Kishont*, 1887.- május- 8.

57- *Gömör-Kishont*, -1887.- július- 17.

58- *Gömör-Kishont*, 1887.- július- 24.

59- *Gömör-Kishont*, 1888.- április- 29.

60- *Gömör-Kishont*, 1889.- május- 9.

61- *Gömör-Kishont*, 1890.- július- 24.

62- *Gömör-Kishont*, 1891.- április- 30.

63- *Gömör-Kishont*, 1892.- október- 6.

64- *Gömör-Kishont*, 1894.- május- 3.

korszerűsítésére a sajtó is figyelte, s a gömöri-fürdőkről készült helyzetjelentésben csíz-mellett a második-tevékeny-fürdőként jelölte meg a telepet: „a kis-várgede-élelmes kezekbe került, s ha ma még leküzdhetetleneknek látszó geográfiai akadályokat az üzleti-találékony-ság-legyőzheti-emelkedése, felvirágzása-bizonyal-rohamosan-fog-elő-rehaladni.”⁶⁵ a megyeszékhelyhez való közelségénél fogva előnyös helyzetnek örvendő várgedei-fürdő a tárgyalt-szezonban-bizony-élénk-látogatottságnak örvendhetett, különösen vasárnapokon volt túlszűfoltnak mondható, az eddig-használatos-5-10-fürdőkád helyett most-60-80-kádat üzemeltettek fürdésre.⁶⁶ „Mióta a fürdőt mostani tulajdonosa, k lein s. átvette, azóta az jelentékenyen fellendült, s az érdeklődést is mindinkább fokozza az, hogy a fürdőben időzőknél a gyógyeredmény igen szépen mutatkozik. ez idén a fürdőnek átlag naponta legalább 20-állandó vendége volt 90-napon át, s a szezonsban eddig több mint 7000-ember fürdött meg a vasat bőven tartalmazó vízben. a vendégek legnagyobb kontingensét városunk és vidéke szolgáltatta, de állandó vendégei voltak a fürdőnek messze vidékekről is, kik a fürdővel és a figyelmes kiszolgálattal teljesen meg voltak elégedve -- írja a r imaszombatban megjelenő megyei-társadalmi hetilap. -- az épületek csinosítására és rendben tartására is nagy súlyt fektet a jelenlegi tulajdonos, most még csak 16-tágas, világos, tiszta és elég kényelmes lakószoba van e telepen, mint halljuk azonban, az ez idén tapasztalt érdeklődés és látogatottság s a víz megbecsülhetetlen gyógyhatásának híre arra ösztönzi a tulajdonost, hogy jövőre a telepet lehetőleg megnagyobbítsa. a fürdőépület mögött ez idén csinos kis sétányt csináltak, melynek fái alatt a forró nyári napokon a vendégek kellemes hűs árnyékot találtak. Tervbe van véve, hogy ez idén próbaképpen télre is berendezkedjék s a fürdőt akkor igénybe venni óhajtó vendégek kényelmes ellátásáról gondoskodva legyen.”⁶⁷ a várva várt pozitívumok mellett egyedüli negatívumnak továbbra is a mostoha terepviszony bizonyult, amely miatt a fürdő nem volt képes terjeszkedni, s ezért sétányai korlátoltak voltak.⁶⁸ ami a téli fürdőidényt illeti, először 1896-őszén olvashatunk ennek praktizálásáról, mely szerint a gőzfürdő hetente két alkalommal, szerdán és vasárnap délelőtt hölgyek, délután pedig urak számára állt nyitva a nyárral megegyező díjszabásban, a fürdő vendégdíjét is üzemeltetve az érdeklődők előtt.⁶⁹ a megyei sajtó az elkövetkező években is rendszeresen publikált a fürdőnek kedvező időjárás esetén szezon utáni igénybe vevésének lehetőségéről.⁷⁰

az 1895.-évi fürdőszezonban a tulajdonos újabb kútfúrást eszközölt, szórakozás gyanánt tekepályát építtetett, sőt a vendégek már villamos gyógykezelést, vasárnaponként pedig köpölyözést⁷¹ is igénybe vehettek. a fürdő iránt a folyó évben olyannyira nagy volt az érdeklődés, hogy a tulajdonosának már komoly fejtörést okozott a vendégszobák korlátolt száma, a fürdővendégek így a falu egyes házaiban is fogadtak lakást.⁷² a

65- Gömör-Kishont, 1894.-július-5.

66- Gömör, 1894.-július-22.

67- Gömör-Kishont, 1894.-augusztus-30.

68- Gömör-Kishont, 1894.-augusztus-2.

69- Gömöri Hírlap, 1896.-október-4.

70- Gömör-Kishont, 1905.-szeptember-17.

71- Gömör, 1895.-május-5.

72- Gömör, 1895.-július-14.

gyógyulni-vágyó-közönséggel-a-vasúti-társaságnak-is-meggyűlt-a-baja,-amint-arról-a-média-is-beszámolt:-„Ünnepnapon-oly-nagy-a-forgalom,-hogynincs-elég-vasúti-személyszállító-kocsi-az-utasok-befogadására,-s-a-múlt-hétén-megtörtént,-hogya-utasok-ll.-osztályú-jeggyel-kénytelenek-voltak-a-teherszállító-kocsikban-elhelyezkedni.”⁷³ a menettérti-jegyeket-illetően-egy-kedvezményes-árú-jegy-r-imaszombat-és-várgede-közt-másodosztályon-52-krajcárba,-harmadosztályon-pedig-30-krajcárba-került.⁷⁴

a-fürdő-átalakítása-és-modernizálása-meghozta-a-kívánt-eredményt,-a-kutak-mélyebbre-fúrása-is-elegendő-vízbőséget-eredményezett.-k-lein-a-millennium-évétől-már-gőz-és-gyógyfürdőként-hirdette-az-üdülőtelepet-a-megyei-hetilapban.-Újabb-8-porcelánkád-és-egy-korszerűen-felszerelt,-a-Gömör-megyei-fürdőkben-mind-az-ideig-még-nem-alkalmazott-gőzfürdő⁷⁵ állt-a-kínálat-palettáján-a-„jó-magyar-konyha,-természetes-valódi-jó-borok,-kőbányai-d-réher-féle-márciusi-sör,-naponként-térzene-és-köpölyözés”⁷⁶ mellett.-ami-a-szolgáltatásokat-illetti,-a-kádfürdő-naponként-reggel-6-órától-este-8-óráig-volt-használható,-a-gőzfürdő-használati-ideje-pedig-a-nemek-szerint-változott:-vasárnap,hétfőn,-kedden-délelőtt-férfiak,-délután-nők,-szerdán,-csütörtökön,-pénteken,-szombaton-délelőtt-nők,-délután-férfiak.-Míg-a-gőzfürdő-ára-személyenként-50-krajcárba-került,a-kádfürdő-összege-egy-személyre-50-(I.-osztály)-és-30-krajcár-(II.-osztály)-körül-mozgott.-a-fürdőkádakat,-mint-általában-minden-gyógyfürdőn,-itt-is-a-fürdő-személyzetének-volt-kötelessége-a-fürdővendégek-jelenlétében-kitisztítani-és-a-fürdőt-az-orvos-által-rendelt-hőfokra-elkészíteni.-az-elfoglalt-fürdőszoba--a-fürdői-brosúra-szerint--egy-óra-hosszáig-állt-a-vendég-rendelkezésére.⁷⁷

Ha-már-az-áraknál-tartunk,-vendégszobát-50-krajcártól-1-forint-50-krajcárig-lehetett-bérelni,-hosszabb-tartózkodás-esetén-akár-kedvezményes-áron,-a-napi-háromszori-étkezés-ára-pedig-1-forinttól-kezdődött.⁷⁸ Gyógyvize,-kedvező-árai-és-minden-igényt-kielégítő-szolgáltatásai-miatt-várgede-hamar-a-rimaszombati-közönség-kedvenc-kirándulóhelyévé-vált.-a-fürdő-élénksége-szezononként-kimeríthetetlen-témát-nyújtott-a-megyei-sajtónak:-„...vasúton,-kocsin,-kerékpáron,-gyalogszerrel-tuczatszámra-érkeztek-a-kiránduló-vendégek,-legfőként-r-imaszombatból,-mely-ezúttal-oly-tekintélyes-számú-contingenst-szolgáltatót,-hogya-egy-karavánokból-még-a-várhegy-lugasaiba-is-szép-számmal-jutott.-de-sokan-jelentek-meg-a-kurinczi-földműves-iskolában-rendezett-gazdasági-tanfolyam-hallgatói-közül-s-a-szomszédos-községekből-is,-úgy-hogya-kis-fürdőtelep-udvara-olyan-forma-képet-nyújtott,-mint-egy-svábhegyi-vendéglő-terasz.”⁷⁹ k-étség-nem-fér-hozzá,-a-fürdő-fejlődése-hozzárult-ahhoz,-hogya-várgede--gömöri-szemmel-nézve--az-elismert-magyarországi-gyógyfürdők-közé-sorakozhasson.

Mindehhez-a-vasúti-forgalom-kedvező-menetrendje-is-hozzárult.-az-1897.-évi-fürdőidényben-június-1-től-szeptember-végéig-a-rimaszombati-közönség-kérelmére-a

73- *Gömör-Kishont*, 1895.-augusztus-1.

74- *Gömöri Hírlap*, 1896.-szeptember-6.

75- a gyógyvizet-a-medencében-gőzzel-melegítették,-így-annak-vastartalma-nem-csapódott-le. (*Gömöri Hírlap*, 1896.-május-17.)

76- *Gömör-Kishont*, 1896.-május-14.;-*Gömör*, 1896.-május-17.

77- *Várgede gőz- és gyógyfürdő ismertetése*.-budapest,-Franklin-Társulat-nyomdája,-1902,-7.-p.

78- *Gömör-Kishont*, 1897.-április-29.

79- *Gömör-Kishont*, 1897.-augusztus-12.

r imaszombatból-reggel-6-óra-17-perckor-induló-vonathoz-Fülek-felé-való-irányban-egy tehervonatot-is-indítottak,- amelyhez-várgedéig-személykocsikat-kapcsoltak-a-kényelmesebb-utazás-végett.⁸⁰ 1898-tól-a-kereskedelmi-minisztérium-által-kiadott-vasúti menetrendben-a-fürdő-már-„várgede-fürdő”-névalakban-szerepelt.⁸¹ a-vonat-összekötést-illetően-a-vizsgált-tárgyévben-új-menetrend-szerinti-járat-indult-r imaszombatból a-fürdőbe,-éspedig-délután-2-óra-55-perces-indulással,-érkezvén-várgedébe-4-órakor (ebben-belefoglaltatott-egy-20-perces-várakozás-Feleden),-míg-innen-este-8-óra-58 perckor-indult-az-utolsó-vonat-s-érkezett-vissza-r imaszombatba-10-óra-6-perckor.⁸² szezonzáráskor,folyó-év-október-elsejével-a-Feled-és-várgede-fürdő-között-a-nyári-idény alatt-üzemeltetett-fürdővonatot-rendszerint-beszüntették.⁸³ 1907-júniusától-a-várakozások-kiküszöbölése-végett-a-r imaszombatból-délutánonként-2-óra-50-perckor-induló személyvonathoz-közvetlen-csatlakozást-biztosítottak-a-fürdőbe,-esti-9-órai-vissza-indulással.⁸⁴ az-új-század-beköszönte-extra-szolgáltatásokat-is-eszközölt-a-fürdőben. ugyanazon-év-júliusában,-egy-kereskedő-ifjak-által-rendezett-bálról-éjjel,-illetve-hajnalban-különvonat-hozta-haza-batyiba⁸⁵ a-kiránduló-társaságot,-ami-egyértelműen-a-polgári-igényekhez-való-igazodásra-enged-következtetni.⁸⁶ a-boldog-békeévek-utolsó-leheteként,-az-ominózus-1914.-év-tavaszán-új-vasúti-menetrend-lépett-életbe,-mely-a-fürdőéletre-is-hatással-volt.-június-1-től-szeptember-15-ig-a-7566.-és-a-7571.-számú tehervonatokat-(ún.-fürdővonatokat)-balogfalától-Feledig-már-személyszállításra-is-igénybe-lehetett-venni,-így-a-vonatok-várgede-fürdőhöz-délután-4-óra-4-perckor-érkeztek,-vissza-pedig-este-9-óra-9-perckor-indultak.⁸⁷

k anyarodjunk-vissza-a-fürdő-korszerűsítésének-kronológiájához!-a-századelőn-a-várgedei-szénsav-és-vastartalmú-gőzgyógyfürdő-igazgatósága-nevében-a-klein-általi-1902.-évi-reklámhirdetésben-a-fürdőtelep-renoválásáról-olvashatunk,-amely-a-lakószobák-újonnan-való-bútorozásában,-festésében-és-szárazzá-tételében-nyilvánult meg.⁸⁸ az-átalakított-fürdő-hamar-pozitív-visszhangot-keltett-a-helyi-sajtóban,-dicsérettel-nyugtázva-a-telt-ház-as-fürdőtelepet,-annak-első-osztályú-szolgáltatásait,-kifogástalan-rendjét-és-példaértékű-tisztaságát.⁸⁹ várgede,-azon-jellegeből-kiindulva,-hogyországos-érdekekkel-nem-bírt,-a-szegényebb-társadalmi-rétegek-is-megfizethető-árkategóriába-tartozott.-Más-monarchiabeli-fürdőhöz-hasonlóan-legnagyobb-előnyre-itt-is-a-vasutasok-tehettek-szert,-kik-a-fürdő,-szoba-és-ételáraknál-30%-kedvezményben-részesültek.-k lasszikus-fürdővendég-számára-a-szolgáltatások-árai-az-alábbiak-szerint-alkultak:-„Minden-3-napnál-tovább-tartózkodó-vendég-hetenként-2-korona-zenedíjat-fizet.

80- *Gömöri Hírlap*, -1897.-május-30.

81- *Gömör-Kishont*, -1898.-április-14.

82- *Gömör-Kishont*, 1898.-április-28.

83- *Gömör-Kishont*, 1898.-október-6.

84- *Gömör-Kishont*, 1907.-június-2.

85- r imaszombat-népies-elnevezése,- mely-a-„bati-s-zombati-r imaszombati”-asszociációból ered.

86- *Gömör-Kishont*, 1907.-július-4.

87- *Gömör-Kishont*, 1914.-április-26.

88- *Gömör-Kishont*, 1902.-május-15.

89- *Gömör-Kishont*, 1902.-július-24.

Minden-megkezdett-hét-egy-teljes-hétnek-véteik.-orvos,-annak-családjá,-valamint-a-12 éven-alóli-gyermekek-zenedíjat-nem-fizetnek.-előbbiek-a-fürdőt-is-díjtanul-használhatják.-a-fürdőt-10-éven-alóli-gyermekek,-ha-teljes-árt-fizető-kísérővel-fürdenek,-féláru jeggyel-használhatják.-a-gőzfürdő-ára-fehérművel,-massage-val-együtt-1-korona.-a kádfürdőnél:-I.-osztályú-kádfürdő-tussal-berendezve-1-korona,-II.-oszt.-kádfürdő-tussal 1-személyre-60-fillér,-II.-oszt.-kádfürdő-tussal-2-személyre-1-korona,-lepedő-20-fillér, törülköző-10-fillér.⁹⁰ a-gőzfürdő-árai-az-1908.-évi-fürdőszezonban-a-következőképp-váltak:- délelőtti-gőzfürdő-használat-1-korona-20-fillérbe,-a-délutáni-pedig-60-fillérbe került.⁹¹ a-szobaárak-abban-különböztek-egymástól,-hogy-kért-e-a-vendég-ágyneműt vagy-sem.-ágyneművel-együtt-naponta-1-korona-60-fillértől-4-koronáig-ingadoztak-az árák,-ágynemű-nélkül-minden-szoba-napi-ára-60-fillérrel-került-olcsóbbra.-a-háromszori napi-étkezés-minimális-ára-2-koronába-került-egy-főnek.⁹² k-kuriózum,-hogymég-a-vendéglő-árjegyzéke-is-fennmaradt-az-utókornak-a-századelőről,-ez-alapján-ráhangolódhunk-a-várgedei-fürdő-éttermének-gasztronómiai-kínálatába.⁹³

a-vendégek-szórakoztatására- naponként-3-4-alkalommal-cigányzenekar-játszott, ugyanakkor-fedett-tekepálya,⁹⁴ játszótér,-számos-hírlap-gondoskodott-a-páciensek kényelméről-és-szabadidejének-eltöltéséről.-Gyakorta-rendeztek-tombolaestélyeket, táncmulatságokat-és-hangversenyeket,-melyekről-a-további-fejezetben-részletesen-is szól-lesz.-a-fürdőélet-elengedhetetlen-részét-képezték-a-környékre-tett-kirándulások.-az üdülni-vágyóknak-elsősorban-a-fürdő-körül-parkot,-a-füleki-völgybe-kémlelő-magas-váromot-és-a-községet-körülölő-nagy-erdőséget-ajánlották-gyalogsétákra.-„Gedő-várának-romjai-nagyszerű-kilátást-nyújtanak-a-vidék-minden-része-felé-és-szép-fasoraival nagy-élvezetére-szolgálnak-az-üdülést-kereső-fürdővendégeknek.-a-várra-szép-csigaút vezet,-minden-kanyarultnál-pázsit-lóccával-ellátva,-hol-a-sétáló-belélegezve-az-üde,-illatos-levegőt,-kipihenheti-fáradtságát.-a-jó-levegő,-a-vidék-és-természet-szépségei-a-leg-nagyobb-előnyei-az-üdülni-vágyó-fürdőzőknek”⁹⁵ --áll-a-fürdő-ismertetőjében.

az-1904.-fürdőevadtól-a-vendéglő-konyháját-r-osenfeld-Mór-és-neje-vette-át,⁹⁶ ebből következtethetünk-arra-a-lépésre,-hogyk-lein-igazgató-úr-ismét-izraelita-szakácsra-bízta fürdővendégei-gyomrát.-r-ácáfol-minderre-a-két-évvél-később-megjelent-szezonnyitó-hirdetés,-melyben-k-lein-ismét-saját-felügyelete-alatt-működő-magyar-konyhájáról-és-újabb keresztény-szakácsnérről-cikkez.⁹⁷ Mindkét-tradíciót-k-ohn-albert-is-követte-a-későbbiek folyamán,-előbb-Gottlieb-árminra-bízva-a-fürdő-vendéglőjét,-majd-1911-től-a-r-imaszombatot,-csízt,-Putnokot-megjárt-és-szerte-jó-hírnévnek-örvendő-Tóth-Pál-ven-

90- *Várgede gőz- és gyógyfürdő ismertetése.*- budapest,- Franklin-Társulat-nyomdája,- 1902, 11-12.-p.

91- *Gömör-Kishont*, 1908.-május-10.

92- *Gömör-kishont*,-1902.-május-15.-

93- *Várgede gőz- és gyógyfürdő ismertetése.*- budapest,- Franklin-Társulat-nyomdája,- 1902, 11-12.-p.

94- *Míg-a-fürdői-brosúra-már-1902-ben-is-beszámolt-tekepálya-létezéséről,-a-sajtó-szerint-csupán-1908-tól-került-megépítésre.*-(*Gömör-Kishont*,-1908.-május-10.)

95- *Várgede gőz- és gyógyfürdő ismertetése.*-budapest,-Franklin-Társulat-nyomdája,-1902,-4.-p.

96- *Gömör-Kishont*, 1904.-május-12.

97- *Gömör-Kishont*, 1906.-május-6.

déglőst- alkalmazva- a- konyha- vezetésével.⁹⁸ Feltételezhetően- a- nagy- keresletre- való tekintettel- --és- tapasztalván- az- igényeket- --Tóth- az- elkövetkező- fürdőszézonban- már saját- vállalkozást- nyitott- a- fürdő- közelében,- az- egykori- jegyzői- lak- helyén- egy- étkezdét nyitott,- ahol- az- idény- tartama- alatt- reggeli,- ebéd,- uzsonna- és- vacsoraabonenseket fogadott- helyben- és- házon- kívül- egyaránt,- valamint- fürdőző- és- üdülő- vendégek- részére három- bútorozott,- kiadó- szobával- is- szolgált.⁹⁹ ellensúlyozásként- a- fürdő- kezelősege ugyanezen- évadban- újabb- vendégcsalogatóhoz- nyúlt,- „szigorúan- rituális- konyhával”- hirdette- a- szezont,- amely- alatt- alighanem- diétás- fürdői- étrendet- kell- értenünk.¹⁰⁰

1906-ra- már- általánosan- elterjedt- a- hír- a- fürdőnek- egy- konzorcium- általi- megvétele- ről,- ill.- várgede- fürdő- modernizálásáról.- „Mint- hallatszik,- a- fürdőtelepen- még- ez- év folyamán- nagyobb- építkezések- lesznek,- és- pedig- modern- fürdő- és- lakószobák,- valamint- a- mai- kornak- megfelelő- vendéglő,- hol- az- új- vendéglős- nyer- elhelyezést,- s- mintegy 40-50- vendégszoba- is- lesz”¹⁰¹ -- csapott- le- a- hírre- a- *Gömör-Kishont*- az- ígérekhez híven- folyó- évben- meg- is- kezdődtek- az- átalakítások- a- fürdőben,- elsőként- -- a- bálozók öröme- -- a- fedett- tánchelyiség- került- átadásra.- egy- súlyos- hiányosság- azonban- még továbbra- is- megoldatlan- maradt,- és- pedig- a- várgedei- vasútállomás- várótermének- ügye. „a- nyár- kezdetétől- annak- egész- végéig,- sőt- az- ősz- elején- is- 40-50- utas- szokott- ácsorogni- a- várgedei- vasúti- állomáson,- kik- az- esti- hús- levegőnek,- olykor- esőnek- vannak- kitéve- a- vett- meleg- fürdő- után,- mert- az- állomási- épület- egyetlen- kis- várószobájában- csak kis- részök- férhet- el”¹⁰² -- tolmácsolta- a- megyei- közlöny- az- illetékes- vasúti- hatóság- felé, felszólítva- egyben- a- Máv- ot- a- fürdőévad- megnyitásáig- egy- második- váróterem- kialakítására- is.- a- figyelmeztetés- -- nem- meglepően- -- süket- fülekre- talált,- a- felhívás- ugyanis még- a- nevezett- év- augusztusában- is- kiírásra- került.- a- tényeken- az- sem- változtatott, hogy- addigra- a- fürdő- már- túl- volt- a- tulajdonoscsere- n.¹⁰³ n- émi- reményre- adott- okot- kohn azon- modernizációs- törekvése,- mely- szerint- 1910- nyarára- a- fürdő- egész- területén- bevezették- a- villanyvilágítást,- melyet- folyó- év- július- 17- én- vasárnap- tombolával- és- előadás- sal- egybekötött,- díjtan- belépésre- jogosító- táncmulatság- keretében- avattak- fel.¹⁰⁴ a- fürdő- korszerűsítéséhez- tartozott- a- gépház- megnagyobbítása- és- egy- új- kazán- üzembe helyezése- is.¹⁰⁵

az-anna-báloktól-a-vármegyei-orvosgyűlésekig

azt- mondja- a- fáma,- hogy- Gömör- vármegyében- az- 1870- es- években- különösen- népszerűek- voltak- az- ajnácskői,- a- várgedei- és- a- lévárti- anna- bálók.¹⁰⁶ a- 19.- század- második

98-*Gömör-Kishont*, 1911.-május-21.

99-*Gömör-Kishont*, 1912.-május-19.

100-*Gömöri Ujság*, 1912.-május-19.

101-*Gömör-Kishont*, 1906.-július-22.

102-*Gömör-Kishont*, 1906.-február-11.

103-*Gömör-Kishont*, 1906.-augusztus-5.

104-*Gömör-Kishont*, 1910.-július-17.

105-*Gömöri Ujság*, 1913.-június-8.

106-*Gömör-Kishont*, 1911.-július-16.

felében-járva-a-közirtokosság-magántulajdonában-levő-és-évtizedekig-bérbe-adott-gyógyfürdő-népszerűsége-nemcsak-a-környék-lakosai-körében-terjedt-el,-vargede-híres-anna-báljai-megyeszerte-elismerésben-részesültek.-a-vargedei-anna-bálok-a-fürdő-elmaradhatatlan-társas-eseményét-képezték,-a-vármegyei-sajtó-előszóval-propagálta-a-mulatságot-minden-egy-fürdőszezonban-már-hetekkel-előtte.-n-emely-bál-nyilvános,-más-zártkörű-jelleggel-bírt.-valamennyire-azonban-igaz-volt,-hogy-az-1907-es-tulajdonosváltással-és-az-azt-követő-korszerűsítéssel-a-bálok-visszanyerték-régi-fényüket.-a-legrégebbi-anna-báli-jelentés-vargede-fürdőből-1880-ból-származik,-az-újsághír-szerint-a-mulatságon-„kis-közönség-volt-jelen”,¹⁰⁷ a-folyó-évi-anna-napi-muri-„forgalma”-pedig-a-következő-évben-is-hasonlóan-alakult:-„a-nem-nagy,-de-elegáns-társaság,-mely-re-nézve-a-vidék-adta-a-kontingenst,-szép-mulatságot-csinált,-a-kedv-és-lelkesedés-nem-hiányzott,-a-tánczot-járták-fáradhatatlanul-a-késő-éji-órákig.”¹⁰⁸ e-jelentésből-következtethetünk-arra,-hogy-a-fürdői-bálokat-egy-jól-összeszokott-társaság-látogatta-évről-évre. általában-az-anna-napi-társas-esemény-jelentette-egy-egy-fürdői-évad-csúcspontját,-s-ezt-a-fürdőkezelőség,-illette-a-rendezés-sem-tévesztette-szem-elől.-a-táncmultság-sikerének,-a-népes-vendégseregnek-és-nem-utolsósorban-a-busás-bevételnek-reményében-folyamatosan-igyekeztek-a-fürdőző-közönség-kedvében-járni,-s-főleg-lépést-tartani-más---populáritásnak-örvendő---fürdőkkel.-a-bál-rendezőinek-leleményességéből-fakadt-azon-kezdemenyezés-is,-amely-1904-nyarán-került-a-fürdő-történetében-először-praktizálásra,-és-pedig-a-multság-napjára-létesítendő-bérkocsi-közlekedés-biztosítása-a-megyeszékhely-és-a-fürdőtelep-között.-a-folyó-év-július-31-én-r-imaszombat-és-vargede-ifjúsága-által-délután-3-órai-kezdettel-megrendezésre-kerülő-anna-bálon-nem-csupán-a-tűzijátékban,-a-ropogós-csárdásokban-vagy-a-cigánymuzsikában-gyönyörködhettek-a-résztvevők,-hanem-a-közlekedés-kényelmében-és-egyszerűségében-is.-a-rimaszombati-k-aszínó-előtti-bérkocsi-állomásról-induló-fiáker-viteldíja-személyenként-5-fő-jelentkezése-esetén-egy-oda-vissza-útra-1-koronába-került,-ez-a-báli-belépődíj-mellett-(50-fillér)-igen-csekély-összegnek-bizonyult.¹⁰⁹ a-helyi-sajtó-állítása-szerint-az-olcsó-fuvardíj-a-valóságban-igencsak-borsosnak-bizonyult,-a-bérkocsi-tulajdonosok-ugyanis-nem-5,-hanem-8-koronát-kértek-a-kirándulni-vágyóktól,-akik-megrökönyödésükben-inkább-az-olcsóbb-vasutat-választották-közlekedési-eszközül.¹¹⁰ Tán-ezen-okból-kifolyólag-hangsúlyozta-a-megyei-sajtó-a-következő-évi-anna-bál-alkalmával,-hogy-a-mulatságról-r-imaszombatba-az-éjfél-után-2-órákor-induló-különvonattal-lehet-hazajönni.¹¹¹ különvonat-állt-rendelkezésre-a-mulatságot-vágyó-közönség-számára-az-1906.-évi-anna-bálon-is,-díjmentes-éjfél-visszaindulással.¹¹² a-nagy-érdeklődés-annak-volt-tulajdonítható,-hogy-a-nevezett-bálon-került-átadásra-a-fürdő-vadonatúj-fedett-étkező-és-tánc-helyisége.-a-június-29-én,-délután-6-órai-kezdetű-„premiert”-1-korona-belépti-díj-fejében-élvezhette-a-közönség-előfordult,-hogy-a-belépődíj-és-a-különvonat-jegyének-árát

107-Gömör-Kishont,-1880.-augusztus-8.

108-Gömör-Kishont,-1881.-július-31.

109-Gömöri Hírlap, 1904.-július-31.

110-Gömör-Kishont, 1904.-augusztus-4.

111-Gömör-Kishont, 1905.-július-23.

112-Gömör-Kishont, 1906.-július-29.

összevonták, - mint az 1910-nyarán megrendezett anna-bálon, - 1-korona-összegre.¹¹³ amint látjuk, a fürdő-igazgatósága mindent megtett a közönségért, akár még bált is halasztott, ha erre volt szükség. Történt mindez 1912-augusztusában, mikor a meghirdetett anna-bált a rimaszombati általános ipartestület ugyanazon napra eső, batyiban tartott mulatsága miatt egy héttel későbbre, augusztus-4-ről-11-re vasárnapra tették át, hogy azon a megyeszékhely-fürdőlátogató-közönsége is szép számmal részt vehessen.¹¹⁴ Fokozván a kulturális töltetet, közvetlenül a nagy világegés-előtt, 1913-júliusában az anna-napi mulatságot kabaréval is megtoldották. d élután fél-öt-ór-kezdett a tánc, míg este 8-órától vígjáték és vidám monológok tarkították a műsort. a személyenkénti 1-korona-50-filléres belépti-díj nemes célra eszközöltetett, a tiszta-jövedelem-fele a rimaszombat, „athletikai klub”-jává, fele a várgedei szegény-iskolások fölruházására vándorolt, ráadásként pedig a fürdő-kezelősége éjjel után 2-órakor különvonatról is gondoskodott a közönségnek, díjtalanul.¹¹⁵

a szezon alatt több táncmulatság is megrendezésre került a fürdőtelepen, melyekben költői-frázisokkal élve „négy-vármegye-éke-s-szépe-sereglett-össze”.¹¹⁶ a májusi szezonnyitó és a szeptember végi évadzáró táncos mulatások mellett a fürdő nyaranta gyakran a környékbeli ifjúság mulatozásának is közkedvelt színtere lett. 1875-nyarán egy maga nemében szokatlan, ún. „Papucs-bált”-rendeztek a fürdői helyiségekben – hogy mit takart az elnevezés és ki állt mögötte, bővebb tudósítás híján rejtély marad.¹¹⁷ ugyancsak érdekes az 1901-augusztus-20-án, szent István-napján tűzijátékkal és népi ünnepellyel egybekötött táncmulatság,¹¹⁸ melynek szervezői gárdája mögött r imaszombat és a környék fiatalsága állt. a 40-filléres belépti-díj mellett konfetti, serpentin dobálás, tombola és világposta várta a szórakozni vágyó közönséget.¹¹⁹

a fürdő a jótékonykodásból is kivette részét. 1874-ben a fürdő megnyitó ünnepségből befolyt bevétel a közbirtokosság kezdeményezésére a rimaszombati egyesült Protestáns Gimnázium épületének átalakítására és korszerűsítésére ajándékozta.¹²⁰ 1877-augusztus-19-én a török sebesültek javára szerveztek táncvigadalmat, míg két héttel korábban a plevnai győzelem hírére egész várgedet a fürdővel együtt kivilágították.¹²¹ Húsz-évvél később, 1897-ből szól a *Gömöri Hírlap* 33. számának felhívása a fürdőben üdülő közönség által kezdeményezett zártkörű táncmulatság megrendezésére egy meg nem nevezett település vízkárosultjainak javára. az este 9-órakor kezdett vevő-vigadalomra a fürdő vendéglőjében a belépőjegyek 1-forint/fő, illetve 2-forintos-családjegyben mozogtak.¹²² 1899-augusztus-6-án a Tompa-szobor-alapjának javá-

113- *Gömöri Ujság*, 1910.-július-17.

114- *Gömöri Ujság*, 1912.-augusztus-4.

115- *Gömöri Ujság*, 1913.-július-20.

116- a négy vármegye alatt Gömört, n ógrádot, borsodot és Hevest értjük. - (*Felvidéki Közlöny*, 1874. szeptember-6.)

117- *Gömör*, 1875.-július-11.

118- *Gömör-Kishont*, 1901.-augusztus-8.

119- *Gömör-Kishont*, 1901.-augusztus-15.

120- *Felvidéki Közlöny*, 1874.-április-20.-10.-sz.

121- *Gömöri Közlöny*, 1877.-augusztus-12.

122- *Gömöri Hírlap*, 1897.-augusztus-15.

ra-szólt-a-meghívó-a-r imaszombat-és-vidéke-ifjúsága-szervezésében.-a-táncmulatság délután-5-órákor-vette-kezdétét-a-szabadban,-ropogós-csárdással,-melyet-a-részt-vevő közönség-este-8-óra-után-a-füüdő-nagytermében-folytatott.-a-bál-sikerességét-bizonyítja,-hogymég-reggel-7-órákor-is-járták-a-kállai-kettőst.¹²³ a-táncmulatságokat-rendszertombolával-is-egybekötötték,-mint-ahogy-tették-azt-1900-augusztusában-is.¹²⁴ arra is-akadt-azonban-példa,-hogye-gy-nemes-cél-köré-szervezett-társas-összejövetel-elnapolásra-került.-az-1911.-augusztus-13-ára-kitűzött-anna-napi-mulatságot,-melyen-a-jövedelem-egy-részét-a-rimakokovai-tűzkárosultak-jávéra-fordítani-szándékozták,¹²⁵ dr. s ztojkovics-emil-helyi-földbirtokos-váratlan-halála-következtében-elhalasztották.¹²⁶ a-füüdő-század-eleji-rekonstrukálásának-éveiben-gyakorta-társították-a-szórakozást-a-füüdő javát-szolgáló-jóteknokodással.-az-1901.-július-28-án-megrendezett-anna-bál-bevétele-t-a-füüdőtől-a-vasúti-állomásig-vezető-gyalogút-megjavítására-fordították,¹²⁷ az-1-koronás-belépti-díjból-folyó-gyűjtés-e-nemes-célra-a-következő-évi-füüdőszezonban-is-folytatódott.¹²⁸

a-füüdő-élénkségéről-tanúskodik,-hogya-szent-István-nap-után-megrendezett-táncmulatságon-r imaszombat-és-a-vidék-úri-értelmisége-csillogtatta-meg-táncudását. „adorján,-kubinyiak,-Piller,-Pongrácz,-szakall,-Ternyei-vármegyei-családok-és-hozzártatózók-rendezték-e-kirándulást,-élén-a-kedves-lekötelező-nyájasságú-háziasszony-szerpet-vivő-kubinyi-bertalannéval-s-férjével,-kubinyi-bertalannal,-kinek-az-egész-mulatság-összehozása-és-fényes-eredménye-köszönhető.-a-társaság-e-hó-23-án,-a-délutáni vonattal-ment-a-nevezetes-füüdősi-emeletes-kocsikban-várgede-füüdő-telepére.-alig-voltak-ott,-alig-uzsonnáztak,-máris-hozzálátott-a-fiatalság-a-híres-gőmőri-csárdáshoz-az-e-czélra-földíszített-tágas-füüdői-étteremben-s-különböző-tánczokkal-vegyest-mulattak híres-jókedv-mellett-feszélytelenül-reggeli-7-óráig,-midőnvonattal-a-társaság-visszajött városunkba”¹²⁹ –állt-a-füüdői-beszámolóban,-mellékelve-a-kor-kívánalmainak-megfelelően-a-jelen-volt-úri-hölgykoszorú-névsorát.-nemhiába-lett-ily-felkapott-a-századelőnteljes-modernizáción-átesett-füüdőtelep,-népszerűségét-a-környék-értelmisége-között-első-sorban-a-kívánalmaknak-megfelelő-szolgáltatásokban-és-a-haladó-korszellemben kereshetjük.-a-fentebb-részletesen-tárgyalt,-táncmulatságok-tekintetében-igencsak-reaktív-1902.-évi-szezon-még-az-ősz-beálltával-sem-csendesült-le-teljesen,-gőz-és-kádfüüdője-a-zord-idő-beálltáig-hetenként-egyszer,-vasárnapinapon-nyitva-állt-az-érdeklődő-közönség-szávéára.¹³⁰

betekintvén-a-füüdővendégek-és-a-széles-környék-táncos-jókedvébe,-az-elkövetkező-passzusokon-a-várgedei-füüdőtelep-közönségének-műkedvelőérzékét-vesszük-gőrcső-alá,-szintén-a-19.-századi-médiához-nyúlva.-a-„színészeket”-többnyire-tehetséges helyi-ifjak-vagy-a-környék-amatőr-színjátászó-körei-szolgáltatták,-ritkább-esetben-előfor-

123-Rozsnyói Híradó,-1899.-augusztus-6.-;Gőmör-Kishont,-1899.-augusztus-10.

124-Gőmör-Kishont,-1900.-augusztus-9.

125-Gőmőri Ujság,-1911.-augusztus-6.

126-Gőmör-Kishont,-1911.-augusztus-20.

127-Gőmör-Kishont,-1901.-július-25.

128-Gőmör-Kishont,-1902.-július-31.

129-Gőmör-Kishont,-1902.-augusztus-28.

130-Gőmör-Kishont,-1902.-szeptember-18.

dult-fürdővendég-színpadra-lépése-is.-e-fellépésekből-próbálunk-most-közölni-egy-kis-íze-lítőt.-a-legelső-színházi-hír-az-1892.-évi-fürdőszезонból-származik,-ahol-nagyszámú-közön-ség-jelenlétében-fényes-sikert-aratott-a-rimaszécsi-járásban-létesítendő-szegénymenház-javára-rendezett-műkedvelői-előadás,-melyet-a-fürdői-vendéglő-nagytermében-hajnalig-tartó-táncmultság-követett.¹³¹ a-fáji-Fáy-István-és-neje,-s-zentmiklóssy-klementina-úrnó-védnöksége-mellett-folyó-év-augusztus-14-én-a-Feled-és-vidéke-ifjúsága-által-megrende-zett-Peleskei nótárius c.-bohózat-került-bemutatásra-d-raskóczy-László-rendezésében.-az-este-7-órákor-kezdődő-műsorra-a-helyárak-1-forint-50-krajcártól-20-krajcárig-mozogtak,-a-bálra-pedig,-melyen-a-vidék-és-a-székváros-intelligenciája-is-előszertettel-képviselette-magát,-1-forint-belépti-díjat-számoltak-fel.¹³² egy-egy-műkedvelői-előadáson-akár-fürdő-vendégek-is-felléptek,-mint-ahogy-történt-az-az-1904.-évi-fürdőszезonban.-a-szegény-isko-lás-gyermekek-segélyezésére-megrendezett-A titok c.-színdarabban-Zolnay-Irén-és-Margit-budapesti-fürdővendégek-is-szerepet-vállaltak,-s-„az-előadás-anyagi-sikerét-buzdításuk-kal-elősegítették,-játékukkal-pedig-erkölcsi-sikerhez-juttatták”.¹³³

esetenként-ismét-találkozunk-színielőadás-és-jótekonycodás-párosításával.-a-vár-gedei-római-katolikus-olvasó-és-dalkör-műkedvelő-ifjai-1909.-február-21-én-az-ajkai-és-resicai-bányákban-szerencsétlenül-jártak-hozzátartozóinak-megsegítésére-rendeztek-tánc-cal-egybekötött-színielőadást,-melyen-a-Sári néni,-A holdkórosok és-a-Nem jut eszembe! egy-egy-felvonásos-bohózatok-kerültek-bemutatásra-k-ubinyi-bertalanné-véd-nőknői-és-háziasszonyi-tisztsége-alatt.¹³⁴ a-várgedei-műkedvelő-ifjúság-1911.-február-18-án-ismét-a-fürdő-nagytermét-választotta-helyszínül-tánc-cal-egybekötött-színdarab-megrendezésére-a-római-katolikus-templom-új-orgonája-alapjának-javára.-az-érdeklő-dő-közönség-soraiban-helybeli-úri,-iparos-és-gazda-egyaránt-megfért-Gárdonyi-Géza-A bor c.-előadását-élvezve,-amely-nem-mellesleg-100-korona-felüli-összeget-juttatott-a-jótekonyc-célra.¹³⁵

a-kabaré-műfaja-nem-csupán-a-megyeszékhely-polgárainak-körében-honosodott-meg-a-századelőn,-hanem-bizony-a-gömöri-fürdőéletbe-is-belopódzott.-a-modernizáci-ón-átesett-várgedei-gyógyfürdőben-igencsak-megélénkült-az-élet,-amióta-új-tulajdonos-kezébe-került-az-irányítás,-nem-riadt-vissza-a-kor-szelleméhez-való-igazodástól-sem.-az-1907.-július-7-én,-este-7-órákor-kezdődő-műkedvelő-zenés-szórakoztató-esten-nem-csupán-a-helyi-és-környékbeli-értelmiség-csillogtatta-meg-tudását,-hanem-Palermóból,-Fiuméből-és-budapestről-érkező-és-itt-üdülő-fürdővendég-is-színre-lépett-az-előadá-son.¹³⁶ bár-a-zártkörű-műkedvelő-est-propagandája-még-falragaszok-útján-is-terjedt,-sőt-az-érdeklődés-is-nagy-volt-iránta,-a-sajtó-mégis-negatív-kritikával-illette-a-szervezetlen-rendezést,-mely-között-az-egy-óra-hosszas-kései-kezdést-(mely-egyúttal-az-éjjél-után-r-imaszombatba-induló-különvonat-késését-is-eredményezte-1-órától-2-re),-a-produkci-ók-közötti-hosszú-szüneteket,-a-belépődíj-drágaságát-(2-és-3-korona),-a-számozatlan-sorhelyeket,-nem-utolsó-sorban-pedig-a-kabarét-követő-táncmultságra-betért-idegenek

131- Gömör-Kishont,-1892.-augusztus-18.

132- Gömör, 1892.-augusztus-7.

133- Gömöri Hirlap, 1904.-augusztus-28.

134- Gömör-Kishont, 1909.-február-14.

135- Gömör-Kishont,-1911.-február-26.

136- Gömör-Kishont, 1907.-július-7.

jelenlétét-róttá-fel.-egyedüli-pozitívumként-nyugtázta,-hogy-a-mulatság-tiszta-jövedelme, mely-67-korona-3-fillért-hozott,-a-várgedei-olvasókör-és-iskolák-javára-fordított.¹³⁷

a-szín-előadások-mellett-nem-hagyhatjuk-figyelmen-kívül-a-koncerteket,-díszbe-deket,- rögtönzött-mulatságokat-sem,- melyeknek-színhelye-szintűgy-várgede-fürdő-volt, noha-a-regionális-sajtó-nem-is-számolt-be- valamennyiről-az-utókornak.-a-fürdő-fedett-étkezőjében-1908-júliusának-végén-került-sor-hangverseny-megrendezésére,-a-salgó-tarjáni-dalárda-előadásában-megtartott-koncerten-telt-házat-hirdetett-a-fürdő.-„Ha-még-egyszer-akkora-volna-a-telep-és-a-fürdőház,-mint-amilyen-most,-akkor-is-kicsiny-lenne-ilyen-alkalomra”¹³⁸ --konstatálta-elégedetten-a-megyei-sajtó,-egyben-rámutatva-a-hely-vasár-és-ünnepnapokon-való-frekventáltságának-és-a-pénzszűke-miatti-fejlesztés-elakadásának-paradoxára.

ajnácskőhöz-hasonlóan-várgede-történetében-is-találkozhatunk-ún.-fürdői-levéllal, konkrétan-1894.-augusztus-3-ról-maradt-fenn-effajta-személyes-vallomás.-egy-olvasó-r-obina-álnéven-számolt-be-a-Gortva-menti-üdülőhely-gyógyhatásairól,-dicsérve-a-fürdő-szolgáltatásait,-kitűnő-konyháját-és-kirándulási-lehetőségeit.-„a-fürdő-élénkségét-még-nagyon-emeli-az-idén-ott-étkező-kadétnövendékek-jelenléte-is,-kik-szép,-fiatal-őrnagy-néjük-és-annak-kedves-nővére-társaságában-naponként-kedves-játékokkal-rövidítik-az-időt-és-nem-egy-látogatóval-szaporítják-a-fürdővendégeket”--konstatálta-elégedetten-a-titokzatos-úr/hölgy.¹³⁹ való-igaz,-hogy-a-folyó-évben-minden-fegyvernemből-terepfel-vétel-végett-várgedére-vezényelt-60-tiszt-jelenléte-fokozta-a-kedélyeket-a-kies-fürdőhe-lyen.-a-kéthetes-ott-tartózkodás-az-uralkodó-születésnapját-is-érintette,-melyre-a-beosz-tott-tisztek-a-falu-templomában-ünnepi-szentmise-keretében-emlékeztek-meg.-a-fürdői-vendéglőben-tartó-60-terítékes-díszbédén-egymást-érték-a-pohárköszöntők,-este-pedig-a-gallyakkal-és-szönyegekkel-díszített-nagyteremben-reggelig-tartó-táncmulat-ságra-került-sor.¹⁴⁰ egy-másik-kitűnő-példa-katonák-jelenlétére:-1894-augusztusában-várgedén-térképezés-végett-egy-18-20-tagból-álló-katonai-bizottság-tartózkodott,-akik-szabadidejüket-előszeretettel-töltötték-a-s-tojkovics-család-társaságában,-többnyire-a-fürdőtelepen,-rögtönzött-táncmulatságot-is-rendezve-a-fürdő-nagytermében.¹⁴¹ a-fürdő-vendéglőjének-nagyterme-1907-júliusának-végén-egy-200-fős-vendégseregnek-is-ott-hont-adott,-és-pedig-a-várgedei-római-katolikus-olvasó-és-dalkör-zászlószentelési-ünnepségének-keretében,-ahová-kubinyi-bertalan-földbirtokos-és-vármegyei-levéltár-nok-hívta-meg-a-népes-társaságot-díszbédre,-amely-ugyanott-az-ifjúság-kezdeménye-zésére-reggelig-tartó-táncmulatsággal-zárult.¹⁴²

k-kiemelt-kategóriát-képviseletk-a-füzdőéletet-tarkító-társas-kirándulások,-melyek-olykor-a-megyehatárt-is-átlépték.-a-m.-kir.-államvasutak-miskolci-műhelyének-dal-és-önképzőköre-1899.-június-3-án-reggel-6-órákor-különvonattal-kélt-a-várgedei-fürdőbe, hogy-ott-egy-teljes-napot-töltsön-színes-programokkal-tűzdelve.-a-kiránduláson,-amely-k-rón-Ferenc-műhelyfőnök-kezdeményezéséből-fakadt,-s-mely-íránt-az-üzletvezetőség

137-a-felülfizetők-névsorában-Gottlieb-ármin-fürdővendéglős-neve-is-szerepel.-(*Gömör-Kishont*, 1907.-július-14.)

138-*Gömör-Kishont*,-1908.-augusztus-2.

139-*Gömör*, 1894.-augusztus-5.

140-*Gömör*,-1894.-augusztus-26.

141-*Gömör-Kishont*, 1894.-augusztus-30.

részéről-is-akadt-szép-számmal-érdeklődés,- mintegy-ezren-vettek-részt.- Megérkezés után-megtekintették-a-fürdőtelepet,-a-várromot,-ezt-követően-pedig-az-erdőbe-vonultak, ahol-kezdetét-vette-a-késő-esti-órákba-nyúló-vigadozás:-„a-reggeli-után-megkezdődtek a-különbéle-játékok,-a-gyermekek-versenyfutásai-és-táncolása.-volt-szalonnasütés,-lab-dajáték,-kakasütés,-világposta,-kugliverseny.-a-közönség-mulattatására-összegyűlt-a-vidék-minden-czigánybandája-és-szólt-a-zene-minden-fa-árnyékában.-az-ebédet-is-a-szabadban-költötte-el-a-közönség-nagy-része.-az-önképzőkör-dalasköre-szépen-elő-adott-dalaival-lelkesítette,-mulattatta-hálás-hallgatóit,-kik-zajos-ovációban-részesítet-ték-annak-derék-karnagyát,-r uttkay-Menyhértet.”¹⁴³ az-önfelelt-szórakozás-mellett-a-társaság-vezetői-és-tagjai-közt-komolyabb-témák-is-felszínre-kerültek,-mint-a-munkás-kérdés-és-a-munkásnyugdíj-ügye.-a-víg-társaságot-az-esti-fél-9-es-különvonat-szállítot-ta-haza-Miskolcra.-a-miskolciak-kiruccanása-sikeresnek-bizonyult,-a-nagy-érdeklődésre-való-tekintettel-a-fürdőlátogatást-ugyanis-a-következő-év-júniusában-is-megismétel-ték.¹⁴⁴ várgede,-ügy-látszik,-közkedvelt-célpontjává-vált-a-szomszédos-vármegye-lakói-nak,-1903.-július-19-én-Holl-Lajos-vezetése-mellett-a-borsodi-bükk-egylet-szervezett-egész-napos-kerékpártúrát-Miskolcra-várgedébe.-az-oda-vissza-150-kilométeres-táv-kétkerekűn-való-megtételében-részt-vett-gárda-fogadására-a-fürdő-vendéglőjében-került-sor,-melyre-az-intézmény-igazgatójával-egyetemben-az-ott-nyaralók-is-nagy-izga-lommal-készültek.¹⁴⁵ a-„külhoniakon”-kívül-arra-is-akadt-példa-a-fürdő-történetében, hogy-egy-másik-gömöri-fürdő-közönsége-kereste-fel-várgedét-egy-kirándulás-erejéig.-a-millennium-évben-csízfürdő-vendégei-kerekedtek-fel-a-Gortva-menti-fürdőtelep-meg-látogatására,-s-feltételezésünk-szerint-a-várgede-és-vidéke-ifjúsága-által-ugyanazon-napon,-azaz-augusztus-6-án-megrendezett-táncmulatságon-is-részt-vettek.¹⁴⁶

a-modern-kor-technikai-vívmánya,-a-fényképezőgép,-várgede-fürdőt-is-elérte.-a-für-dővendégek-kívánságára-1894-nyarán-andrássy-László-rimaszombati-fényképész-láto-gatott-el-a-fürdőbe-és-az-ott-üdülő-mintegy-26-28-tagból-álló-társaságot-egy-csoportkép-erejéig-lefotografálta.-ugyanakkor-a-fürdőtelepet,-a-gyógy-és-fürdőépületet-is-lefényké-pezte-az-előtérben-álló-és-üldögélő-társasággal-együtt.-az-érdeklődők-a-készült-remek-műveket-a-fotográfus-rimaszombati-műtermében-tekinthették-meg.¹⁴⁷ a-nagy-sikerre-való-tekintettel-andrássy-a-következő-évi-szezonban-is-tiszteletét-tette-várgedén.¹⁴⁸

a-fesztelen-szórakozás-mellett-a-fürdő-komolyabb-összejöveteleknek-is-szintere-lelt.-a-fürdőtulajdonos-meghívására-1906.-május-30-án-várgedén-tartotta-éves-tavaszi-köz-gyűlését-a-Gömörvármegyei-orvos-szövetség-és-a-Gömörmegyei-orvos-Gyógyszerész-egylet,-melyről-a-korábbiakban-már-egyszer-beszámoltunk.-a-gyűlésre-23-résztevő-jelentkezett,-köztük-d.r.-borszéki-ármin-feledi-körorvos-is,-aki-a-várgedei-fürdőorvosi-tisztséget-is-betöltötte.¹⁴⁹ a-fürdőtelepre-érkezőket-k-lein-s-ámuel-és-ohn-albert-üdvö-

142- *Gömör-Kishont*, 1907.-augusztus-4.

143- *Gömör-Kishont*, 1899.-június-8.

144- *Gömör-Kishont*, 1900.-június-14.

145- *Rozsnyói Híradó*, 1903.-július-19.

146- *Gömör-Kishont*, 1896.-augusztus-6.

147- *Gömör-Kishont*, 1894.-augusztus-30.

148- *Gömör-Kishont*, 1895.-augusztus-1.

149- *Gömör-Kishont*, 1906.-június-3.

zölték--itt-jelenik-meg-előszőr-kohn-neve-is-tulajdonosként--,-majd-az-orvosok,-gyógy-szerészek-és-állatorvosok-a-telep-elhelyezését,-berendezését,-a-forrást,-a-gépházat-és-a-füüdősobákat-tekintették-meg.-a-körút-végeztével-az-étterembe-vonulván,-d.r.Löcherer-Tamás-egyleti-elnök-megnyitó-beszédében-a-várgedei-füüdőtelepet-ismertette, annak-jövőbeli-fellendülésére-tett-javaslatával-együtt,-a-nap-pedig-a-füüdő-vendéglőjében-elfogyasztott-díszebéddel-zárult.sajnálattal-konstatálhatjuk,-hogy-várgede-a-Monarchia-boldog-békeéveiben-minden-igyekezet-ellenére-kiaknázatlan-maradt--vendéglátásból-így-aligha-múlhatja-felül-az-„elégésés”-jelzöt.-az-elavult-füüdő-és-lakberendezés-éles-ellentétben-állt-a-kor-országos-kívánalmaival-és-a-vendégek-igényességével,-még-ha-lokális-érdekeltségű-volt-is.-Gondatlan-füüdőtulajdonos-vagy-léha-füüdőbérli-állt-e-ismét-a-Gortva-menti-üdüülőtelep-mögött,-netán-mindkettő,-csupán-feltételezhetjük.-a-füüdő,-amely-1918-után-élte-második-„fénykorát”,-sanyarú-módon-az-1990-es-években-megszűnt-funkcióját-teljesíteni.-napjainkban-már-csak-az-üresen-álló,helyenként-beomlott,-díszes,-svájci-stílusban-faragott-lakó-és-füüdőpavilonok-sejtetik-egy-valaha-szebb-kort-is-megélt-füüdő-életét.

Irodalom

- A „Füüdőirodalmi Könyvtár” értesítője 1895.-2.-évf.-3-4.-sz.
- A Gőmörmegeyi Orvos-Gyógyyszerész Egylet XXXIV. és a Gőmörmegeyi Orvos-Szövetség VI-ik évkönyve az 1903. és 1904. évről. r imaszombat,-nyomatott-r ábely-Miklósnál, 1905.
- A Gőmörmegeyi Orvos-Gyógyyszerész Egylet és Orvos-Szövetség évkönyve az 1905. és 1906-ik évről. r imaszombat,-nyomatott-r ábely-Miklósnál,-1907.
- bél-Mátyás-1992.-Gőmör vármegye leírása.-debrecen,-kossuth-Lajos-Tudományegyetem néprajzi-Tanszéke.
- bernáth,-josef-1878.-Die Mineralwasser Ungarns.-Wien.
- bernáth-józsef-1885.-Die mineralwasser und Badeorte Ungarns auf der 1885er allgemeinen Landes-Ausstellung in Budapest.-Wien.
- besztercebányai-állami-Területi-Levélár.-Fond:-verejnosprávný-výbor-Gemersko-malohontskej župy-1876-1919.-k úpele-96-(č.-krabice-199).-List:-Gőmörvármegye-k özigazgatási bizottságának-címezett-levél-1903.-május-11-i-kelezzéssel.-1314.-számú-irat.
- boleman-István-1884.-A füüdőtan kézikönyve.-Igló,-schmidt-józsef-könyvnyomdája.
- boleman-István-1887.-Füüdőtan.-budapest.-Franklin-társulat-könyvnyomdája.
- boleman-István-1896.-Magyar füüdők és ásványos vizek.-budapest,-Magyar-balneológiai egyesület.
- borovszky-samu-1904.-Gőmör-Kishont vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. budapest,-aPoLLO.
- chzyer-kornél-1885.-Magyarország gyógyhelyei és ásványvizei.-sátoralja-ujhely,-nyomatott-a Zemplén-nyomdájában.
- Fodor-oszkár-1904.-Füüdők és nyaralóhelyek.-kiadja-a-d unántúli-k özművelődési-egylet.
- Fodor-oszkár-1905.-Füüdők és nyaralóhelyek.-kiadja-a-d unántúli-k özművelődési-egylet.
- Fodor-oszkár-1909.-Füüdők és nyaralóhelyek.-kiadja-a-d unántúli-k özművelődési-egylet.
- Förstner-aladár-1911.-Izzasztó kúrák és testedzés otthon.-budapest.
- Gőmör és Kishont vármegyei naptár az 1906. évre.-r imaszombat,-nyomatott-Lévai-Izsó könyvnyomdájában,-1905.
- Gőmör és Kishont vármegyei naptár az 1907. évre.-r imaszombat,-nyomatott-Lévai-Izsó-könyvnyomdájában,-1906.

- Gömör és Kishont vármegyei naptár az 1908. évre.- r imaszombat,- nyomtatott- Lévai- Izsó könyvnyomdájában-1907.
- Hohlfeld-Lajos-1898.-*Fürdői Almanach az 1898. évre.*-budapest,-a-„n emzetközi-Fürdő-lapok-kiadóhivatala”.
- Hunfalvy-jános-1867.-*Gömör és Kishont leírása.*-Pest,-nyomtatott-emich-Gusztáv-nyomdásznál. k itaibel-Pauli-1829.-*Hydrographica Hungariae.*-Pestini.
- Lengyel-dániel-1853.-*Fürdői zsebkönyv.*-Pest.
- Magyar fürdők naptára.*-budapest,-1904.
- Marikovszky,-Georg- 1813.- *Physische und analytische Beschreibung aller Mineralquellen des löbl. gömörer und Klein-Honther Komitats.*-Lőcse.
- Magyar Fürdő Kalauz.*-1909.-Tata.-Magyar-Fürdő-kalauz-kiadóvállalat.-englander-és-társas-nyomdai-műintézete.
- Mulík,-ján- 1966.- Zaniknuté- kúpele- v- stredoslovenskom- kraji.- In- *Almanach.*- Piešťany, balneologické-múzeum.
- Porzolt-kálmán-1895.-*Fürdők és nyaraló helyek.*-d unántúli-k özművelődési-egyesület,-balatoni kultúr-egyesület,-III.-évf.
- Várgede gőz-és gyógyfürdő ismertetése.*-budapest,-Franklin-Társulat-nyomdája.-1902
- Wachtel,-d ávid-1859.-*Ungarns kurorte und Mineralquellen.*-oedenburg

Éva Kerényi

SPa LIfe In GÖMÖR In THE 19TH cenTur y.-The sTeaMer Goes To Vár Gede

after-the-spa-resort-in-csíz-(today-Číž),-the-várgede-spa,-favourably-situated-in-the valley-of-the-Gortva-creek,-was-the-second-nationally-best-known-and-most famous-spa-in-the-Gömör-region-in-the-peacetime.-It-lied-on-a-relatively-small, protected-area-under-the-ruins-of-the-historical-sight-of-the-Gedő-castle,-near-the enormous-forest-at-the-foothill-of-the-bükk-mountain,-reaching-the-altitude-of-280 m.-We-can-state-though-with-regret-that-várgede,-despite-every-effort,-remained unexplored-in-the-happy-peacetimes-of-the-Monarchy:-its-level-of-hospitality-could be-hardly-ranked-higher-than-“sufficient”.-The-obsolete-spa-and-its-equipment were-in-sharp-contrast-with-the-national-requirements-and-the-demands-of-the guests,-even-if-it-was-only-of-a-local-interest.-The-spa,-having-its-second-“golden time”-after-1918,-ceased-to-exist-in-the-1990s.

Eduard Nižňanský

Zsidók-deportálása-szlovákiából-1938- novemberében-és-zsidó-táborok- a-(cseh)szlovák-magyar-határ-menti- „senki-földjén”

Eduard Nižňanský

deportations-of-jews-from-slovakia-in-november-1938-and-the-jewish
camps-in-the-“no-Man’s-Land”-on-the-borders-of-the-czech-lands,
slovakia-and-Hungary.

94(=411.16)(437.6)“1938”
323.12(=411.16)(437.6)“1938”-
341.43(=411.16)(437.6)“1938”-
343.819.5

keywords: deportation-of-jews,-the-camp-in-Miloslavov-(near-bratislava)-and-in-veľký-kýr-(near-nitra),
november-december-1938.

az-1938-as-müncheni-egyezmény-egyfelől-alapvető-geopolitikai-változásokat-ered-
ményezett-közép-európában,-a-térség-fölötti-náci-németország-hatalmát-tükrözve,
másfelől-csehszlovákia-viszonylatában-az-ország-történetének-meglepően-gyors-és
lényegi-belpolitikai-fordulópontjához-is-vezetett.-a-második-köztársaság-más-politikai
rendszerre-vált,-s-nemcsak-az-új-külpolitikai-orientációja-miatt,-hanem-elsősorban
gyors-belpolitikai-változásai-következtében.-a-parlamentáris-demokráciát-fokozatosan
felváltja--a-cseh-országrészekben--a-két-párttól-függő-irányított-demokrácia,-az
„önkéntes-nemzetállam”-(Gebhart-kuklák-2004;-r-ataj-1993,-6-154.-p.)-iránti-igény,-a
második-csehszlovák-köztársaságban-az-1938.-decemberi-felhatalmazási-törvény,-ez
utóbbi-pedig-a-parlamentáris-demokrácia-végét-jelentette.-az-autonómiáról-szóló-alkot-
mánytörvény-elfogadása-egyben-szlovákia-helyzetének-megváltozását-is-jelentette.

a-Hlinka-féle-szlovák-néppárt-kihasználva-csehszlovákia-meggyengülését,-1938.
október-6-án-kihirdette-szlovákia-autonómiáját.-(bystrický-2008;-Slovensko...2012;
Hájek-1959;-Hoensch-1965;-Lipscher-1957;-Lipták-1966;-nižňanský-2002)-a-HsLs
hatására-a-többi-párt-is-ugyanezt-tette--kivéve-a-szociáldemokratákat,-a-kommu-
nistákat-és-a-zsidó-pártokat.-a-HsLs-képviselői-aztán-a-autonomista-rendszert-nagyon
hamar-egypártrendszerre-alakították,¹sőt-az-ország-további-politikai,-kulturális,
szellemi-és-vallási-fejlődését-egyetlen-elképzelésre-szűkítették.-a-liberális-társadalom

1- a-belügyminisztérium-1938.-október-9-én-tiltotta-meg-a-kommunista-párt-tevékenységét,-a
tartományi-bíróság-1938.-november-16-án-a-csehszlovák-szociáldemokrata-munkáspártét,
hat-nappal-később-a-német-szociáldemokrata-munkáspártét-is.-1938.-november-24-én-betil-
totta-a-szlovákiai-Zsidó-Párt-tevékenységét,-másnap-a-szlovákiai-egyesült-szocialista-cionis-
ta-Munkáspártét.-ugyancsak-november-24-én-jutott-erre-a-sorsra-a-szlovák-nemzeti-Párt-is.

és- a-plurális-demokrácia-alapjai,- az-ellenzékkel-szembeni-politikai-tolerancia,- a-kon-szenzuson-vagy-vitán-alapuló-problémamegoldás-vagy-a-kisebbségekhez-való-korrekt-viszonyulás---mindez-egyre-nagyobb-hiánycikké-vált,- mígnem-teljesen-eltűnt-szlovákia politikai-életéből.

véleményem-szerint-azonban-szlovákia-autonómiájának-van-még-két-további-poli-tikai-síkja-is,- melyeken-keresztül-a-rendszer-a-maga-kudarcait-ventilálta-vagy-melyek-által-híveinek-radikalizmusát-irányította.- az- egyik- az- antiszemitizmus,- a- másik- a szlovákiában-élő-cseh-közösséggel-szembeni-ellenségesség,- sőt-mondhatni-cse-hofóbia.- (r ychlík-1997,-141-172.-p.)- 1938-októberében-és-novemberében-főként-a-cseheket-érintő-vad-tisztogatásokra-került-sor-az-iskolaügyben,² beleértve-a-főiskolákat is,³ a-közigazgatásban,⁴ a-csendőrségen-belül-stb.-az-intolerancia-légkörét-főként-a-napisajtó-éltette,- melyet-másfelől-már-cenzúráztak,- majd-fokozatosan-gleichschal-toltak.⁵ a-sajtó-irányítását-a-már-1938-októberében-megalakított-Propagandahivatal-is-végezte-élén-alexander-Machhal.-1938-októberében-és-novemberében-(de-később-is) a-szlovák-lapok-tele-vannak-elbocsátottak-névsoraival⁶ -az-ilyesmire-nyilván-a-Hs Ls-új, a-hatalmat-gyorsan-megragadó-elitjének-alacsony-politikai-kultúrája-is-hatással-volt.-a-hatalomra-való-hosszas-„várakozás”-radikalizálta-a-pártot.-a-Hs Ls-politikai-nacionaliz-musa-egybefonódott-az-autonómia-tekintélyelvű-rendszerének-építésével.

közben-másrészt-az-akkori-politikai-vezetők-azt-hangsúlyozták-nyilatkozataikban, hogy-a-nehézségek-törvényes-és-tisztes-szerű-megoldását-pártolják,-beleértve-mindkét-említett-„síkot”-is.-az-autonóm-kormány-elnöke,-j ozef-Tiso-a-november-2-i-beszédében-egyebek-közt-kijelentette:- „a-szlovák-kormány-minden-lakosnak-megfelelő-segítség-et-és-védelmet-nyújt.”-(*Slovák*,-1938.-11.-6.,-2.-p.)

külpolitikai-szempontról-szlovákia-későbbi-irányvonalát-illetően-a-legfontosabb-eseménynek-az---1938.-november-2-i---1.-bécsi-döntés-számított.- (d eák-1990;- d eák-1998;- vávra-eibel-1963;- vieter-1968;- Žudel-1991,-34-43.-p.)-n emcsak-a-második-köztársaság,-hanem-elsősorban-a-szlovák-autonóm-kormány-szenvedte-el-a-döntéssel-a-München-utáni-első-külpolitikai-vereségét.⁷

2- L.-pl.-az-Új-korszak-kezdődött-a-szlovák-iskolaügyben.-andrej-Hlinka-szellemében!---Paľo-Čar-nogurský-k-alousek-helyén-c.-cikket--(*Slovák*,-1938.-10.-13.,-2.-p.)

3- L.-pl.-a-változások-a-pozsonyi-egyetemen-(*Slovák*,-1938.-10.-27.,-3.-p.)-vagy-az-ifjúság-neve-lését-szlovák-alapokra-helyezzük-(*Slovák*,-1938.-11.-26.,-3.-p.)-c.-cikket.

4- L.-pl.-a-vezető-helyek-szabadulnak-fel-a-szlovákok-száma-c.-cikket--(*Slovák*,-1938.-11.-10.,-3.-p.)

5- L.-pl.-a-szlovákia-minden-sajtója-állami-ellenőrzés-alatt-(*Slovák*,-1938.-10.-29.,-3.-p.)-vagy-a-sajtó-kormánybiztosai-(*Stredoslovenské noviny*,-1938.-11.-4.,-1.-p.)-c.-cikket.

6- L.-pl.-a-s-ürgös-döntést-követelünk!-(*Slovák*,-1938.-11.-27.,-6.-p.)-a-változások-az-iskola-ügyben-(*Slovenský denník*,-1938.-10.-15.,-1.-p.)-a-MŠAn o-ügyosztálya-oktatásügyi-miniszté-riumra-változik-(*Slovenský denník*,-1938.-10.-16.,-3.-p.)-a-radikális-kulturális-és-iskolaügyi-reformokért-(*Slovák*,-1938.-10.-20.,-2.-p.)-az-új-szellem-fellépése-(*Slovák*,-1938.-10.-20.,-3.-p.)-az-iskolaügy-megtisztulása-(*Slovák*,-1938.-11.-23.,-2.-p.)-vagy-a-Takarítás-az-iskolaügyön-(*Slovák*,-1938.-11.-24.,-2.-p.)-c.-cikket.

7- a-bécsi-döntés-folytán-szlovákia-10-423-km2-területet-veszített-859-885-lakossal,-ebből-276-287-volt-a-szlovák,-505-808-a-magyar,-26-181-a-zsidó,-8967-a-német-és-1829-a-ruszin. (Hoensch-1967,-189.-p.)

a- zsidó- közösség- helyzete- szlovákiában- az- első- csehszlovák köztársaság-végnapjaiban

az-1930-as-népszámlálás-szerint-szlovákiában-136-737-zsidó-vallású⁸ személy-élt,-a lakosság-4,11%-a.⁹ n emzetiségüket-tekintve-megoszlásuk-a-következő-volt:-cseh-és-szlovák-(a-statisztika-megnevezése-szerint:-csehszlovák-nemzetiségű)-44-019(32,19%),-német-9945-(7,27%)-és-zsidó-65-385-(47,81%).-(*Naučný...-1939.-96.-p.*)

s-zlovákia-2658-községe-és-városa-közül-1435-ben-éltek-zsidók.-a-legnagyobb-zsidó-közösségű-városok:-Pozsony-(mintegy-15-000),-nyitra-(4358),-eperjes-(4308),-nagymihály-(3955),-Zsolna-(2917),-n-agytapolcsány-(2459),-n-agyszombat-(2445),-bártfa-(2441),-Homonna-(2172)-és-Trencsén-(1619).-(r othkirchen-1998,-50.-p.;-bárkány-d ojc-1991)

az-első-csehszlovák-köztársaság-ideje-alatt-nemzetiségi-hovatartozás-szemponjtából-a-zsidó-közösség-fokozatos-változáson-ment-keresztül.-1921-ben-16,5%-uk-vallotta-magát-magyar-nemzetiségűnek,-1930-ban-már-csak-9%--a-cseh-és-szlovák-(a-statisztika-szerint:csehszlovák)-nemzetiségűek-aránya-fordítva-változott:-1921-ben-csak-22%-uk-vallotta-magát-ennek,-1930-ban-már-több-mint-32%-uk.-(büchler-1992,-23.-p.)¹⁰

a-bécsi-döntés-miatti-területvesztés-következtében-változott-a-szlovákiában-élő-zsidó-közösség-lélekszáma.-Magyarország-javára-szlovákia-879-697-lakost-veszített,közülük-a-statisztika-szerint-45-292-tartozott-a-zsidó-valláshoz,-ebből-zsidó-nemzetiségűnek-26-227-en-vallották-magukat.-(*Naučný...-1939.-96.-p.*)-Ha-így-volna,akkor-szlovákiában-körülbelül-91-445,-magát-Mózes-hitűnek-valló-lakos-maradt-volna.ezek-az-adatok-azonban-nem-tekintethők-teljesen-irányadónak,-mert-nem-tartalmazták-a-zsidó-menekültek-számát,-főként-a-náci-n-émetország-ból-és-az-egykori---1938-márciusa-után-a-harmadik-birodalom-részévé-vált--ausztriából-menekülőket.-az-osztrák-jonny-Moser-szerint-csak-ausztriából-fokozatosan-mintegy-2650-zsidó-települt-át-szlovákia-területére.-(Moser-2000,-83-85.-p.)-az-önálló-szlovákia-kezdetén-szlovákiában-hozzávetőlegesen-90-000-zsidó-élt.¹¹

Foglalkozásukat-illetően-az-1930-as-statisztika-alapján-a-következők-állíthatók:kereskedelem-és-szolgáltatások:-49,5%,-közszolgálatban:-30-151-en-dolgoztak.ugyanakkor-a-zsidók-mintegy-fele-ügyvédségben-volt-érintett.-(*Národné noviny,-1938.-11.8.,-2.-p.*)¹² 1939-ben-az-orvosi-kamara-kimutatása-szerint-1414-re-emelkedett-az-orvosok-száma,-ennek-43,9%-át-képezték-zsidók.-Hasonló-adatokat-említhetnénk-gyógyszerészeket-vagy-állatorvosokat-illetően:-1921-ben-167-gyógyszerész-dolgozott-(ebből-32

8- az-1930.-évi-népszámláláskor-a-zsidók-a-zsidó-valláshoz-és-a-zsidó-nemzetiséghez-is-besorolhatták-magukat.-elképzelhető,-hogy-egy-részüket,-az-ateista-zsidókat-a-statisztika-nem-ragadja-meg.-d-e-ez-minden-bizonytal-egy-elhanyagolható-hányada-ennek-a-népességnek.

9- csehországban-a-számuk-76-301-(1,07%),-Morvaországban-és-sziléziában-41-250-(1,16%),-kárpatalfján-102-542-(14,14%)-volt.-(*Národné noviny,-1938.-11.-8.,-2.-p.*)

10- Lipscher-más-adatokat-említ.-s-zerint-1930-ban-9728-(7,12%)-zsidó-vallotta-magát-magyar-nak,-1921-ben-pedig-21-584-(15,9%).-(Lipscher-1992,-14.-p.)

11- d okumentationsarchiv- des- Österreichisches- Widerstandes,- Wien,- eichmann- Protokoll- 5272/5,-F1,-G1.-d.r.-e.-abeles-vallomása.

12- r othkirchen-szerint-az-ügyvédek-száma-543-volt.-(r othkirchen-1998,-50.-p.)

zsidó,- azaz- 19,2%),- 141- állatorvos- (30- zsidó,- 21%).- (suláček- 2005)- n agyon- jelentős képviselőjük-volt-a-vállalkozások-terén-is.-ezeket-az-adatokat-azonban-történelmi-kontextusban-kell-kezelnünk:-a-zsidó-közösség-szakmai-formálódása-a-középkortól-követhető. Mivel-földet-zsidók-nem-birtokolhattak,-maradt-számukra-az-üzlet-és-a-pénzügyek.-a-modern-kor-pedig-éppen-ezeknek-az-ágazatoknak-a-jelentőségét-erősítette,-a-hagyományos mezőgazdaság-hátrányára.-a-zsidók-tehát-ekkor-kamatotzathatták-tapasztalataikat, melyek-megszerzésére-az-előző-korszakokban-„kényszerültek”-s-zociális-rétegezettségét tekintve-a-szlovákiai-zsidóság-a-középosztály-(kereskedők,-iparosok,-szabad foglalkozásúak)-tekintélyes-hányadát-alkotta.-szociális-összetételük-ugyanakkor fokozatosan-változott-is-a-cseh-s-részint-a-szlovák-tőke-érvényesítése-következtében.¹³

a-zsidók-vallásorientációjában-a-19.-században-bekövetkezett-szakadás-eredményeként-a-hitközségek-különváltak.-Livia-r-othkirchen-167-szlovákiai-zsidó hitközséget-említ,-ebből-107-volt-ortodox,-29-neológ,-31-pedig-status-quo-ante.(r-othkirchen-1998,-65.-p.)¹⁴-a-zsidó-közösség-75%-a-tehát-az-ortodox-irányzathoz-tartozott.-a-neológ-és-a-status-quo-ante-hitközségek-alkották-a-szlovákiai-Zsidó Hitközségek-s-zövetségét,-a-j-esurunt,-az-ortodox-hitközségek-pedig-egy-központi-iroda ernyőszervezete-alatt-tömörültek.

a-politikai-hovatartozást-illetően-az-első-csehszlovák-köztársaság-végnapjaiban s-zlovákia-területén-két-cionista-párt-működött,-a-Zsidó-Párt-és-a-szociáldemokrata egyesült-szocialista-cionista-Munkáspárt,-valamint-a-teljesen-jelentéktelen, asszimilációs-programot-hirdető-szlovákiai-ortodox-Zsidók-s-zlovák-Pártja.

a-zsidó-közösség-vezetői-jól-tudták,-mit-jelent-az-első-köztársaság-parlamentáris demokráciája,-s-ez-még-inkább-tudatosult-bennük-Hitler-1933.-évi-fellépését-követően, a-környező-államokban-(Lengyelország,-Magyarország,-románia)-a-30-as-években végigsöprő-antiszemitizmus-hullám-után-vagy-miután-a-harmadik-birodalom-bekebelezte-ausztriát.-arnošt-(ernst)-Frischer,-a-Zsidó-Párt-elnöke-az-egyesült-zsidó-pártok pozsonyi-gyűlésén-1938.-június-7-én-nagyon-lényegre-törően-így-fogalmazott: „köztársaságunk-ideális-demokratikus-állam,-mert-még-ha-a-többség-uralkodna-is-a kisebbségen,-az-is-demokratikus-volna,-de-nálunk-mindenkinek-akkora-politikai-súlya van,-amennyire-erős-s-amilyen-mértékben-képes-mozgósítani-híveit.-a-zsidóság úgymond-jellegéből-adódóan-mindig-is-hajlamos-a-kompromisszumra,-ám-a-jelenlegi nemzetközi-politikai-helyzetben-nem-lehetséges-a-kompromisszum,-és-a-csehszlovákiai-zsidóságnak-tudatosítania-kell,-hogy-a-csehszlovák-köztársasággal-együtt-áll-vagy bukik.-Ha-a-zsidók-nem-fognak-arra-törekedni,-hogy-a-politikai-történesek-alanyaivá-válganak,-akarattuk-ellenére-politikai-jelszavak-tárgyaivá-fognak-válni.-a-zsidóságnak-fel

13- Lipscher- említi- például,- vladimír- clementist- idézve,- hogy- a- kocsma- legionáriusok- kezére kerültek,- szövetkezetek- vagy- a- mezőgazdaságban- érdekelt- vezető- képviselők- tulajdonába,- a- szlovákiai- bankszektor- összetétele- pedig- 1933- ban- ilyen- volt:- szlovák- bankok:- 38%,- cseh bankok:- 44%,- német- magyar-(zsidó-érdekeltségű)-bankok:- 18%.- (Lipscher,- 1992,- 13.- p.)

14- a-pozsonyi-rendőrpáncsnokság-1939.-február-25-i-jelentése-111-ortodox-hitközségről-tesz említést,-melyek-közül-a-bécsi-döntés-után-szlovákiában-71-74,-míg-neológból-23-maradt.(s.n.a,-fond-Pr,-Mat.-294/9.)-b-üchler-más-adatokat-említ,-szerinte-szlovákiában-227-zsidó hitközség-volt,-ebből-167-ortodox,-60-pedig-a-j-esurun-nevű-liberális-egyesülethez.- (büchler 1992,-18-19.-p.)

kell-hagynia-kicsinyes-rendi-harcaival,-össze-kell-fognia-politikai-és-gazdasági-jogai-megvédéséért.”¹⁵

Természetesen-parlamentáris-demokrácián-belül-is-létezhet-antiszemitizmus,-de-a-20.-században-csakis-fasiszta-és-totalitárius-rendszerekben-vagy-diktatúrákban-volt-szervezett-formája.

az-1938.-novemberi-deportálások-menete

abban-a-hektikus-időszakban,-amikor-az-első-bécsi-döntés-formájában-s-zlovákiára-az-első-külpolitikai-eresztény-és-antiszemitizmus-terjedését-1938-november-1-jén-a-magyar-határkijelölő-bizottság-szálláshelyül-szolgáló-carlton-s-zálló-előtt-néhány-száz-zsidó-tüntető-gyűlt-össze.-Magyarbarát-jelszavakat-skandáltak,-sőt-ilyen-szórólapokat-terjesztettek.-a-rendőrség-nagyon-gyorsan-elfojtotta-a-tüntetés-tüntetés-befolyásolhatta-volna-a-döntőbírói-szerződést-előkészítő-náci-n-émetországot-és-a-fasiszta-olaszországot.-az-akciót-propagandisztikusan,-zsidóellenesen-kihasználta: Pozsonyban-és-másutt-is-zsidóellenes-tüntetések-került-sor,-házak-ablakait-és-boltok-kirakatait-törték-össze,-sőt-szétvert-boltokat-raboltak-ki.-a-Slovák-c.-napilap-a-carlton-előtti-tüntetés-résztevőinek-címezve-írta:-„ezért-a-tüntető-és-felbujtók-is-jobban-teszik,-ha-le-vonják-a-következtetéseket-és-elhagyják-s-zlovákiát.-s-enki-sem-fogja-ebben-akadályozni-őket.”-(Slovák,-1938.-11.-3.,-3.-p.)-az-akkor-kialakult-helyzetet-jól-jellemzi,-hogy-a-zsidóel-lenes-tüntetések-és-kirakatrombolásokat-követően-Pozsonyban-megjelentek-a-„nem-zsidó-üzlet”,-„keresztény-üzlet”-stb.-feliratok.

az-első-bécsi-döntés-alapján-a-magyar-hadseregnek-november-5-től-kellett-elfoglal-nia-az-átengedett-területeket,-s-zlovákiának-pedig-november-10-ig-kellett-átadnia-a-Magyarországnak-odaítélt-területeket.-a-szlovák-autonóm-kormány-nak-és-a-cseh-szlovák-államigazgatásnak-épp-elég-dolga-volt,-hogy-a-bécsi-döntésből-eredő-köte-lességeinek-eleget-tehessen.-ennek-ellenére-az-autonóm-kormány-ebben-a-helyzetben-váratlan-és-nagyon-szigorú-zsidóellenes-lépésre-szánta-el-magát:-a-zsidók-deportálására-s-zlovákiából.-a-szakirodalom-ennek-a-zsidóellenes-akciónak-a-kezdését-édig-1938.-november-4-ére-tette.-(k-amenec-1991,-25.-p.;-Lipscher-1992,-18-19.-p.)

a-deportálási-akció¹⁶-kezdeté-azonban-már-a-Tartományi-Hivatal-1938.-november-2-i-rendeletével-függött-össze---ez-lényegében-megakadályozta-a-zsidók-távozását-arról-a

15- s n a,-fond-k rajniský-úrad---Prezídium,-Mat.-63/2.

16- a-zsidók-1938.-novemberi-erőszakos-kiszállítását-deportálásnak-tekintem,-nem-pedig-ki-űzésnek-vagy-kitelepítésnek-(korabeli-megnevezése-tuszkolás,-kitoloncolás,-kényszerű-kihe-lyezés-volt).-Mindenekelőtt-szervezett-elszállítás-volt-azokra-a-területekre,-melyek-nem-sok-kal-később-más-államra-(Magyarországra)-szálltak.-az-autonóm-kormány-létrehozott-egy-köz-pontot-a-minisztériumok-és-az-államigazgatási-hivatalok-között,-mely-az-egész-akciót-köz-pontilag-irányította.-az-általa-hozott-rendeletek-közül-az-első-három-(november-4.-és-7.-között)-nem-is-számol-a-deportáltak-visszatérésével.-Tehát-kényszerű-kiszállításról-volt-szó-egy-más-állam-területére,-a-visszatérés-lehetősége-nélkül---márpedig-ezt-deportálásnak-kell-tarta-nom.-a-visszatérés-lehetőségét-csak-később-vette-fontolóra-a-Tartományi-Hivatal-(k-rajniský-úrad),-mivel-Magyarország-a-s-zlovákiából-deportált-zsidókat-visszairányította.-az-idő-rövidsége-és-a-járások-felkészületlensége-ellenére-az-akció-koordináltan-zajlott-a-közigazgatás-és-a-rendőrség-szervei,-valamint-a-Hlinka-Gárda,-a-Hs-és-esetenként-az-Fs-közreműködésével.

területről,- melyet- Magyarországnak- kellett- átadni.- a- rendeletben- szó- szerint- ez- állt: „ami-a-zsidókat-illeti,- olyan-intézkedéseket-kell-foganatosítani,- hogy-a-magyar-vidékek átadásakor-a-helyükön-maradjanak,- tehát-lehetetlenné-kell-tenni-evakuálásukat-vagy az-olyan-vidékekre-való-elutazásukat,- melyek-nem-kerülnek-átadásra.”¹⁷ ezzel-a-rendelettel- valójában-lehetetlenné-vált-a-zsidók-mozgása-a-megszállt-területekről s-zlovákia-irányában.-az-sem-esett-latba,- vajon-külföldiek-ről-volt-e-szó-vagy-csehszlovák állampolgárokról.-azt-lehet-mondani,- hogy-az-átengedett-dél-szlovákiai-területeken-élő zsidók-egészen-a-magyar-szervek-megérkezéséig-„ideiglenesen-internáltak”-voltak.-a-rendelet-másnapján-(november-3.)-Pavol-Teplanský-mezőgazdasági-és-kereskedelmi miniszter-aláírta-azt-a-határozatot,- mely-megtiltja-a-Magyarországnak-átadandó területekre-a-pénz,-az-értékek-és-bármilyen-ingóság-kivételét.¹⁸ Mihelyt-megkezdődtek a-deportálások-(1938.-november-4-én),-ezt-a-rendeletet-ki-is-használták,-és-a-deportált zsidók-csak-nagyon-kevés-anyagi-eszközt-(50-koronát)-vihettek-magukkal-az-útra.

s-zó-szerint-az-utolsó-pillanatban,-egy-nappal-az-átengedett-dél-szlovákiai-területek elfoglalása-előtt,-november-4-én,-dél-tájt-az-alábbi-telefonogramot-kaptán-a-járási-hivatalok:-„d.r.-Tiso-kormányalelnök-úr-parancsából-az-alábbiak-végrehajtandók.-a-belügy-minisztérium-rendelete-alapján-november-4-én-legkésőbb-12-óra-ig-dél-szlovákia minden-járási-és-csendőrállomását,-valamint-a-Hlinka-Gárda-vezető-egységeit-tájékoztatni-kell-arról,-hogy-tartóztassák-fel-a-körzetükben-tartózkodó-vagyontalan-zsidókat,-s családtagjaikkal-együtt-közös-transzportokban-teherautókon-toloncolják-őket legkésőbb-november-4-én-24-óra-ig-az-új-határon-át.”¹⁹ az-autonóm-kormány-elnöke,-j. Tiso- ezzel-a-magára-vette-az-ilyen-akcióval-járó-politikai-felelősséget,-és-megparancsolta-a-vagyontalan-zsidók-szlovákiából-való-deportálását.-a-telefonogram-további utasítása-a-„megfelelő”-anyagi-keretre-(fejenkénti-50-korona)-vonatkozott,-arra,-hogy-a-deportáltakat-az-átadott-terület-több-kilométeres-mélységébe-kell-elszállítani.-a-dokumentum-kitért-arra-is,-hogy-a-deportálandó-többi-pénzét-feltétlenül-vissza-kell-tartani, lakásaikat-és-vállalkozásukat-lepecsételni.-az-akciót-a-csendőrsöknek-kellett-végrehajtaniuk-a-Hlinka-Gárda-segítségével,-aznap-éjfélig.-a-rendelet-másik-részében-az-áll, hogy-azokat-a-zsidókat,-akiknek-több-mint-500-ezer-korona-vagyonuk-van,-ideiglenesen internálni-kell,-nehogy-a-vagyonukat-külföldre-menekítsék.-a-zsidó-családok-ily-módon lényegében-a-szlovák-autonóm-kormány-túszai-vá-váltak--a-deportálások-kiváltotta félelem-is-maradásra-bírta-őket.-a-kormány-tehát-kihasználta-a-bécsi-döntést-követő pár-napot-arra,-hogy-a-szegény-zsidóktól-megszabaduljon,-a-tehetősebb-réteget-pedig nagyvonalúan-szlovákiában-marasztalta.-a-rendeletből-világosan-kitűnik,-hogy-az-egyetlen-szempontra-vagyoni-volt.-az-említett-rendelet-harmadik-részében-az-áll,-hogy a-rendelet-a-német,-a-lengyel,-a-magyar-és-a-román-állampolgárságú-zsidókra-is vonatkozik.

n-agyon-érdekes-az-említett-rendelet-5.-pontja-is:-„a-helyi-hivatalos-szervek-kötelesek-benyújtani-a-szlovákiai-zsidóprobléma-megoldására-létrejött-központnak-a

17- Ša-bb,-Zvolen,-óÚ-Zvolen,-1900/1938.

18- s na,-fond-MH,-kartón-1,-550/prez.-1938.-L.-még-Frankfurter Zeitung,-1938.-11.-9.-4.-p.

19- L.-a-Függelékben-az-1.-sz.-dokumentumot.-a-rendelet-előkészítésében-az-az-adolf-eichmann is-közreműködött,-akinek-szlovákiában-semminemű-jogköre-nem-volt.- (nižňanský-1999b, 36-45.-p.)

pozsonyi-rendőrkapitányságon,- d r.- Faláthnak-a- kitoloncolásra- kijelölt- összes- zsidót- a személyes-adataikkal,- valamint- a- lepecsételt- lakások- és- üzletek- és- a- lefoglalt- ingóság listáját.”- a- központ- felé- jelenteni- kellett- az- internálásra- szánt- gazdag- zsidókat- is.- az autonomista- kormány- ezzel- politikai- antiszemitizmusáról- is- tanúbizonyságot- tett.

a- kormányfő- s- egyúttal- belügyminiszter- Tiso- által- aláírt- rendeletben- volt- néhány egyenetlenség.- Mindenekelőtt- problematikus- az- a- része,- mely- egyfelől- kimondja- a- vagyontalan- zsidók- deportálását,- másfelől- nem- felejt- el- megemlíteni,- hogy- vissza- kell- tartani- a- pénzüket,- az- értékeiket,- sőt- a- lepecsételt- lakásukat- meg- vállalkozásukat- is.- a vagyontalan- embernek- szegénynek- kellene- lennie,- tehát- a- felsoroltaknak- elvben- nincs birtokában.- az- ilyen- értelmű- rendelettel- nagyon- könnyű- visszaélni,- mert- körvonalazatlanul- határozza- meg- a- „vagyontalan”- fogalmát,- s- mindenki- úgy- értelmezi,- ahogy- akarja -- amiként- valóban- így- is- történt.- Tehát- már- 1938- novemberében- születik- egy- olyan rendelet,- mellyel- nagyon- könnyű- volt- visszaélni,- arról- nem- is- szólva,- hogy- a- kormány elnökének- nem- volt- alkotmány- biztosította- joga- arra,- hogy- ilyen- dokumentumot- küldjön az- államigazgatási- szerveknek.- az- alárendelt- járási- hivatalok,- a- HG- vagy- a- helyi szervezetek- azonban- rögtön- hozzáálltak,- hogy- s- szlovákia- egyes- járásaiban- keresztül- vigyék- az- utasítást.- (Fiamová-2008a,-4-18.-p.;-Fiamová-2008b,-220-235.-p.;-Fiamová 2012,-172-205.-p.;-n ižňanský-1999b,-64-79.-p.;-n ižňanský-2000)

Izidor-koso-elnökségi-főnök-és-j-án-j usko-rendőrigazgató-később-azt-vallották,- hogy 1938.- november- 4-én- felkeresték- Tisót,- magyarázatot- kérve- a- zsidóellenes- akcióra. j usko- szerint- Tiso- ezt- mondta:- „Tegnap- volt- itt- a- carltonban- a- magyar- delegáció.- a carlton- előtt- Pozsony- Magyarországhoz- csatolásáért- zajlott- tüntetés,²⁰ főként- zsidók részvételével.- n os,- ha- annyira- oda- húz- a- szívük,- menjenek- oda.”- Hasonlóan- vallott- a háború- után- a- Tisónál- tett- látogatásukról- koso- is:- „d r.- Tisóval- közöltem,- mit- láttam- a rendőrkapitányságon- és- mi- zajlik- ott,- dr.- Faláth- tevékenységére- utalva,- és- magyarázatot- kértem.- d r.- Tiso- talán- szó- szerint- ezt- mondta:- »Tegnap- volt- itt- egy- magyar- delegáció a- carltonban,- a- carlton- előtt- tüntetés- zajlott,- ezen- többnyire- zsidók- vettek- részt,- és Pozsonynak- Magyarországhoz- csatolását- követelték.- n os,- ha- annyira- oda- húz- a- szívük,- menjenek- oda.«- én- elmagyaráztam- dr.- Tisónak,- hogy- ők- is- a- mi- állampolgáraink,- hogy a- mi- állampolgáraink- közt- nekünk- kell- rendet- csinálnunk,- s- hogy- ebből- nemzetközi- és államközi- bonyodalmaink- származhatnak.- abból,- hogy- dr.- Tisót- nem- lepték- meg- a szavaim,- megértettem,- hogy- tudott- erről- és- hogy- dr.- Faláth- az- ő- jóváhagyására cselekedett.- az- hozzászólásom- előadása- után- dr.- Tiso- utasította- dr.- j uskót- az- akció- leárlításáról.- Hogy- a- deportálások- valóban- leálltak- e,- s- hogy- mi- történt- azokkal,- akiket- a határra- toloncoltak,- nem- tudom.”

koso- és- j usko- korabeli- vallomásai- (noha- időben- máskor- hangzottak- el)- alátámasztják,- hogy- Tiso- tudott- a- deportálásokról,- s- okukat- a- november- 1-jei- magyarbarát tüntetésben- jelölte- meg.- Tiso- ezek- szerint- „bedőlt”- a- korabeli- propagandának- -- mely szerint- a- zsidók- menjenek- csak- oda,- ahol- úgy- gondolják,- hogy- jobb- lesz- nekik-- , melyet a- kormány- is- terjesztett.- Tiso- magatartásának- ilyen- magyarázata- szerint- a- deportálás- a zsidó- közösség- kollektív- büntetése- lett- volna- néhány- száz- tagjának- tüntetése- miatt. koso- érvelése- csak- annyit- ért- el- nála,- hogy- változtasson- a- deportálás- körülményein,- de

20- a- már- említett- november- 1-jei- tüntetésről- van- szó.- Tiso- keveri- az- időpontot.

meg-nem-állította-őket.-1938.-november-4-én-este-a-járási-hivatalok-újabb-telefono-gramot-kaptak,²¹ ezzel-a-rendelet-sújtotta-zsidók-összetétele-változott.-d-eportálás-várt-az-idegen-állampolgárságú-zsidókra,-s-„azok-a-zsidók,-akiknek-nem-a-tartózkodási-helyükön-van-az-állandó-lakhelyük,-sürgősen-legyenek-kiutasítva-állandó-lakhelyükre.”²² ezzel-a-deportálási-folyamatban-a-káosz-és-a-rendetlenség-lett-úrrá.-az-egyres-járási-hivatalok-a-csendőrség,-a-HG-vagy-az-Fs-segítségével-hajtották-végre-a-deportálást.-Tiso-végül-a-deportálási-akciót-Julian-Šimko-tartományi-elnök-közreműködésével-november-7-én-leál-lította.-a-járási-hivataloknak-azonban-jelentést-kellett-küldeniük-az-akcióról,-hogy-az-állam-Fontos-információkhoz-jusson-a-deportálásokról.²³

a-s zlovákiából-deportált-zsidók-száma

a-deportáltak-pontos-számát-megszabni-elég-nehéz,-elsősorban-azért,-mert-nem-maradtak-fönn-minden-járásból-az-erőszakosan-kiszállítottak-névsorai,-és-több-járás-más-más-jelentésében-más-más-adatok-szerepelnek.-a-deportáltak-nyilvántartása-38-járásból-maradt-fenn²⁴(szlovákiában-a-bécsi-döntés-után-62-járás-volt).-a-legtöbb-deportált-Pozsonyból-származott,-mintegy-4000,²⁵a-többi-járásból-így-alakult-a-deportáltak-száma:-bártfa:-308,-n-agymihály:-299,-k-ésmárk:-238,-Poprád:-228,-nyitra:209,-eperjes:-197.-a-legnagyobb-számmal-bártfa-szolgált,-mert-az-ottani-járásparancs-nok-razziát-rendelt-el-a-városban.-nyitra-kivételével,-ahol-a-deportálások-szervezésében-Fontos-szerepük-volt-az-ún.-bécsi-legionáriusoknak,-az-összes-város-kelet-szlovákiai-itt-élt-a-szlovákiai-zsidók-többsége.-a-deportáltak-k-ésmárkon-kimuta-tott-magas-száma-azzal-a-pogrommal-függ-össze,-melyen-nemcsak-a-HG-és-az-Fs-alaku-latai-vettek-részt,-hanem-maguk-a-lakosok-is--az-államhatalomnak-lényegében-kicsúszott-a-gyeplő-a-kezei-közül.-a-rendelkezésre-álló-adatok-alapján-Pozsonyon-kívül-összesen-3650-zsidót-deportáltak,-a-fővárosiakkal-együtt-tehát-mintegy-7500-at.-n-em-lehet-pontosan-megmondani,-közülük-hányan-tértek-vissza-városukba-vagy-településükre.-az-eddigi-kutatások-alapján-csehszlovák-állampolgárságú-zsidó-lakost-legalább-12-járásból²⁶szállítottak-el.-k-orukat-tekintve-voltak-köztük-idősek,²⁷gyerekek²⁸

21- vágújhelyre-20.30-kor-érkezett-a-telefonogram,-Zsolnára-20.50-kor,-r-ózahegyre-21.00-kor,-Liptószentmiklósrá-és-Zólyomba-21.20-kor,-aranyosmarótra-21.25-kor,-k-ésmárkra-21.45-kor,-k-örmöcbányára-22.15-kor,-Homonnára-22.00-után.

22- L.-a-Függelékben-a-2.-sz.-dokumentumot.

23- s n a,-fond-k rajniky-úrad--Prezídium,-kartón-309,-69987/38-prez..

24- a-nyilvántartások-kidolgozása-nagyon-eltérő,-némelyek-nem-tartalmazzák-a-születés-adatait-sem,-ezekből-tehát-nem-állapítható-meg-a-deportáltak-kora.

25- s n a,-fond-k Ú-kartón-309,-71525/38.

26- a-következő-járásokról-van-szó:-breznóbányai,-Gölnicbányai,-Galgóci,-Homonnai,-k-ésmárki,-Liptószentmiklósi,-k-ékkői,-vágújhelyi,-Poprádi,-k-isszebeni,-s-zepesófalui-és-Trencseni.

27- a-listák-alapján-17-járásban-tüntették-föl-a-deportáltak-korát.-eszerint-36-hetven-évnél-idő-sebb-személyt-deportáltak.-a-legidősebb-s-zepesújfaluból-származott,-és-88-éves-volt.

28- a-listák-26-járást-illetően-tartalmaztak-gyerekekre-adatokat.-eszerint-összesen-570-tizenöt-évnél-fiatalabb-gyermeket-deportáltak,-némely-járásból-pár-hónapos-csecsemőket-is.-a-leg-több-erőszakosan-elhurcolt-gyermek-a-bártfai-(98),-a-n-agymihályi-(95)-és-az-eperjesi-(60)-járásból-származott.

és-terhes-nők-is.-n éhany-járásból-a-rabbikat-is-deportálták,-így-a-Liptószentmiklósiból (a.- deutsch),- a- n ámesztóiból- (j.- r eich),- a- vágújhelyiből- (s.- s chreiber)- és- a nagyszombatiból- (a.- d uschinský).²⁹ néhány- hitközség- kántorát- és- sakterét- is deportálták.-Mindez-veszélyeztette-az-egyes-hitközségek-alkotmány-szerint-még-mindig biztosított-szabad-vallási-életét.

Zsidó-táborok-a-„senki-földjén”

jozef-Tiso-ugyan-1938.-november-7-én-lefújta-a-deportálást,-de-az-akkor-már-önálló életet-élt-s-nem-volt-egyszerű-befejezni.-a-deportált-zsidók-gondja-az-államigazgatás központi-szervére,-a-Tartományi-Hivatalra-(TH)-hárult,-mely-a-belügy-alá-tartozott-(ennek Tiso-volt-a-vezetője).-Már-november-8-án-kiadott-a-TH-egy-„Zsidókérdés-szlovákiában-- útmutató”-c.-rendeletet,-melyben-az-egész-ügynek-valamiféle-jogi-alapot-igyekszik biztosítani.-Mindenekelőtt-elrendeli,-hogy-az-idegen-zsidók-„kitoloncolása”-a-vagyontalanokra-vonatkozik,-a-vagyontalan-hajléktalanokat-pedig-kárpátaljára-kell-telepíteni.-a tartományi-bíróság-elrendelte,-hogy-a-járási-hivatalok-szolgáltatásá-vissza-az-elkobzott értékeket,-a-pénzt,-a-lakást,-az-üzletet-vagy-a-vállalkozásukat-azoknak-a-zsidóknak, akik-már-visszatértek.-érdekes-ezeknek-a-tudnivalóknak-az-utolsó-mondata-is,-mely közli,-hogy-„a-pozsonyi-rendőrkapitányságon-nincs-semmilyen,-zsidókérdés-rendezésére-hivatott-osztály.”³⁰ az-említett-„központ”-is-megszűnt,-illetve-a-Tartományi Hivatal-ügy-viselkedett,-mintha-ilyen-központ-sosem-létezett-volna.-a-jelek-arra-utaltak, hogy-egy-hét-elteltével-minden-visszatér-a-régi-kerékvágásba,-és-senki-semmi-gyanúsat nem-tapasztal-már.

Tiso-ugyan-gondolhatta-azt,-hogy-a-szlovákiai-zsidókat-egyszerűen-kiszállítja-az-átadott-területekre,-de-vajon-méрт-fogadná-be-őket-a-magyar-fél?-a-magyar-hivatalok rögtön-a-terület-elfoglalása-után-elkezdtek-a-deportált-zsidók-összefogdosását-és összegyűjtését-s-visszaszállították-őket-a-szlovák-határhoz.-a-szlovák-állami-szervek azonban-nem-akarták-őket-visszaengedni-szlovákiába.-a-magyar-hivatalok-szintén visszaéltek-a-zűrzavaros-helyzettel,-és-„a-maguk-kényelmetlen-zsidóit”-(vietor-1968, 35-36.-p.)-is-a-határra-zavarták.-a-senki-földjén,-az-új-cseh-szlovák-magyar-határon fokozatosan-két-tábor-jött-létre,-annamajorban-(Miloslavov,³¹ Pozsony-mellett)-és

29-Šoka-Liptovský-Mikuláš,-fond-o-Ú-Liptovský-Mikuláš,-389/39-prez.-;Šoka-dolný-kubín,-fond n-Ú-námestovo,-112/1938-prez.-(r eich-visszatért);-Šoka-Trenčín,-fond-o-Ú-nové-Mesto-nad váhom,-20/39-prez.-(s chreiber-is-visszatért);-slneková-1996,-187.-p.

30-sna,-fond-k rajinský-úra--Prezídium,-770414/1938-prez.

31-Miloslavov-a-katonai-térképeken-erzsébet-kolóniaként-volt-jelölve.-a-tábor-valójában erzsébet-kolónia-mellett-terült-el.-Miloslavov-és-csallóközcsütörtök-között,-a-kataszter-szerint ez-utóbbihoz-tartozott.-különböző-jelentésekben-a-tábor-tábor-néven-is-emlegetik,-még pontosabban-négy-néven,-mert-a-zsidó-közösség-a-Mischdorf-nevet-használta.-(sna,-fond-k-Ú, 3345/39-prez.)-ez-tévesztette-meg-Ivan-kamenecet,-aki-ügy-vélte,-volt-egy-tábor Miloslavovban-és-egy-másik-csallóközcsütörtökön.-a-két-települést-csak-pár-kilométer választja-el-egymástól.-(kamenec-1968,-164.-p.)-a-három-tábor-létezéséről-szóló-téves-adatot-e-tanulmány-szerzője-is-átvette-egy-korábbi-munkájában.-(n izňanský-1996,-77.-p.)

nagykéren-(vefký-k ýr,- n yitra- mellett),- melyekben-több-száz-különböző-korú-és-nemű zsidót-összpontosítottak.-ezek-voltak-s-zlovákia-területének-első-zsidó-internálótáborai.

a- táborok- keletkezésének- pontos- ideje- nem- ismert,- csak- hozzávetőlegesen kikövetkeztethető.- M.- s schmolková- az- 1938.- november- 27-i- jelentésében- (Heumos 1985,- 272- 274.- p.)- azt- írja,- hogy- Miloslavovban- már- két- hete- vannak- zsidók,- vagyis körülbelül- november- 14.- óta.- H.- s schwarz- megbízásán,- melyet- a- szlovákiai- autonóm ortodox- Zsidó- Hitközségek- központi- Irodája- állított- ki,- hogy- képviselje- a- miloslavovi táborba- deportáltakat,- a- november- 15-i- dátum- látható.- a- nagykeri- táborról- ennél későbbi-időből-van-csak-tudomásunk.³²

a- senki- földjén- tartózkodó- csehszlovák- állampolgárságú- zsidók- helyzetén- kívánt enyhíteni-a-TH-november-24-i-rendelete,-mely-a-visszatérésüket-engedélyezte.-,a-járási hivatalok- szabadon- engedhetik- azokat- a- zsidókat,- akik- bizonyítani- tudják,- hogy szlovákiai-illetőségűek.-azok-a-zsidók,-akik-kárpátaljai-vagy-lengyelországi-illetőségűek, nem- fogadhatók- be,- őket- a- magyar- hivatalok- fogják- kárpátaljának- vagy Lengyelországnak-átadni.-a-cseh-és-morva-zsidók-átadására-az-országuk-határán-kerül sor.-ezekről-kell-értesíteni-a-nyitrai-j-árási-Hivatal-helyettesét-az-1938.-november-26-i tanácskozáson.”-ezzel-az-engedéllyel-azonban-a-deportáltak-helyzete-egyáltalán-nem oldódott-meg,-néhány-százan-továbbra-is-a-két-táborban-maradtak.

a- szlovákiai- zsidó- szervezetek- étellel- és- ruházattal- igyekeztek- segíteni- a- táborlakókon,- de- a- helyzet- egyre- tarthatatlanabbá- vált.- 1938.- november- 29-én- ezért- a szlovákiai- autonóm- ortodox- Zsidó- Hitközségek- központi- Irodája- közvetlen- j-ozef Tisóhoz- fordult- segítségért.- Levelükben- egyebek- közt- megemlítik:- „ennek- az- alázatos kérésnek- a- szenvedő- alanyai- azok- a- személyek,- akik- 1938- novemberéig- s- zlovákiában élnek- s- akiket- akkor- a- magyarok- által- elfoglalt- területekre- szállítottak- át,- a- magyar hivatalok- által- pedig- két- héttel- elelőtt- ismét- a- határra- állítottak,- ahol- is- leírhatatlanul kétségbeesett- helyzetben- vannak.- s- okán- közülük- a- nélkülözés- és- a- hideg- miatt- meg- betegedtek.- (...) - Mischdorfban,- Pozsony- mellett- mintegy- 302- különböző- korú- személy tartózkodik,- 120- férfi,- 77- nő- és- 105- gyermek.- van- köztük- néhány- csecsemő- is.- (...) - a nyitra- melletti- nagykéren- mintegy- 344- személy- tartózkodik,- 132- férfi,- 73- nő- és- 139 gyermek.”³³

az-iroda-felveti,-hogy-a-nevezettek-s-zlovákiába-való-visszatérése-esetén-nemcsak-az elhelyezésükről-gondoskodnának,-hanem-a-ellátásukról-és-gyógykezelésükről-is.-az-idegenek- számára- is- követelték- a- visszatérés- jogát- addig,- míg- lehetőségük- nem- lesz legálisan-kivándorolni.

32- václav-j- arolímek-alezredes,- nyitrai-összekötő-tiszt-november-24-én-jelenti-a-TH-nak,-hogy-a magyar-Teodor-b-oches-alazredessel-való-tárgyalásai-során-megállapította,-hogy-nagykéren mintegy-600-zsidó-tartózkodik,-akiket-a-magyar-fél-szlovák-területre-kíván-szállítani.- (Štátny archív-nitra,- pobočka-nitra,- fond-o-Ú-nitra,- 16/1939-prez.)

33- s- na,- fond-k-Ú.- a- londoni-*The Jewish Chronicle* 1938.- november-25-én-egy-hírt-jelentett meg,-mely-szerint-Tiso-kormányfő-közölte-a-zsidó-küldöttséggel:-nem-törölheti-el-az-idegen zsidók-kitoloncolásának-(„expulsion-of-the-alien-jews”)-rendeletét.-azzal-vádolta-a-zsidókat, hogy-a-külföldi-sajtót-szlovákellenes-kampányra-uszítják-a-kormány-antiszemita-intézkedései miatt.

1938. december 4-én Tisót meglátogatta a másik zsidó-szervezet, a központi Zsidó Hivatal is, hogy kieszakozólje a deportált zsidók szlovákiába való visszatérését. az előbbi szervezethez hasonlóan ők is segítségüket ajánlották föl s az egész akció anyagi terheit magukra vállalták. (n eumann-1956, -18. p.)

a többségi lakosság nemigen szerezhetett tudomást a táborokról. a legégetőbb kérdés az első bécsi döntés után kialakult helyzet volt, tehát a telepesek kérdése – őket a magyar szervek tömegesen üldözték el a megszállt területekről. a táborokról a szlovák sajtóban egyetlen cikk sem jelent meg, a szlovák nyelven megjelenő *Židovské noviny* azonban lekötölte o skar n eumann írását,³⁴ amely nagyon részletesen beszámol a zsidók táborigéletéről. „n apjaink szóhasználatában van egy háborzongató kifejezés, egy kifejezés, melynek látszólagos jelentéktelensége mögött meghökkenítő emberi tragédiák és elmondhatatlan szenvedések húzódnak meg: a »senki földje« kifejezés. ez az általában jelentéktelen földdarab abban a pillanatban kap kegyetlen jelentést, amikor az események tragédiája erőszakosan ide sodorja az embereket, akik azzal a hirtelen valósággal, hogy ezen a területen állnak, megvannak bélyegezve mint otthontalanok, s ezáltal jogfosztottakká és védtelenné válnak. o tthonalannak lenni a senki földjén, körülzárva felhők és szuronyok által, talán szögesdrót által is, alighanem a legszörnyűbb sors, a legkegyetlenebb büntetés, ami ma embert érhet, ma, a legnagyobb technikai vívmányok idején. vagy van e kegyetlenebb dolog ennél: az embereket, akik évtizedeken át naponta elmentek a megszokott munkahelyükre, az üzletembereket, iparosokat, orvosokat, ügyvédeket, olyan embereket, akik soha senkinek nem ártottak, férfiakat, nőket, aggokat és kiskorú gyermekeket hirtelen kiragadnak hajlékukból, elégtelen öltözékben, élelmiszer nélkül, s hosszú éjjeli menetelés után erre a szuronyokkal szegélyezett »béke szigetére« vitték őket. Fedél nélkül, kitéve az időjárás viszontagságainak, a legjobb esetben is a közeli hozzátartozóik könyöradományára szorulva, állnak most órákig ezen a sivár földdarabon, amely sem reményt nem nyújthat számukra, sem megélhetést, semmit ettől az órától ezeknek a nyomorultaknak megpróbáltatás lesz a soruk, lelki és fizikai szenvedések sora, melyeknek ecsetelésére dante tollára volna szükség... Láttatok már gondterhelt, tanácstalan beteg öregeket egy táborban, a senki földjén – s nem hatódtatok meg a lelketek mélyén? ahol csak azért kényszerül élni az ember, csak az az egyetlen vétke, hogy zsidó? Hol marad az emberség hangja, az emberi lelkiismeret kiáltása, ha ártatlan csecsemők és vének, tanácstalan tömegek ki vannak téve e szörnyűségnek: otthontalannak lenni? de az ember a monoteizmus magasabb rendű erkölcsi tanítása okán olyan lény, aki isteni képmásra teremtett! vajon lehetséges e az istenit ennyire mélyen megalázni és megbecsteleníteni – hogy az embert az állatnál is értéktelenebbnek tartsák? az emberiség nevében fel kell emelnünk a hangunkat ezekért a szerencsétlen testvéreinkért, s azoknak a lelkiismeretére hivatkozni, akik még nem vesztették el a szenvedő és nélkülöző ember iránti maradék érzéseiket. s számítunk mindenkire, aki kereszténynek és irgalmasnak vallja magát, aki a szenvedő emberre tartozzon bár más valláshoz vagy nemzethez, legyen akár zsidó – úgy tekintenek, mint

34- *Židovské noviny*, 1938. 12. 1., 1. p. v mene ľudskosti! [az emberiség nevében!] L. a Függelékben a 3. sz. dokumentumot.

emberi- lényre,- akinek- azonos- joga- van- az- életre,- a- boldogságra,- az- otthonra.- az emberiség- nevében- kiáltunk- hozzátok,- emberek,- szabadítsátok- ki- ezeket- a szerencsétleneket- a- senki- földjéről,- kegyelmezzetek- az- ártatlan- gyerekeken,- a- beteg időseken- és- mindenkin,- akiknek- egyetlen- bűnük- a- reménytelenség- földjén- való tartózkodásra,- a- senki- földjén- -- hogy- zsidók.”

a- táborokba- terelt- zsidók- sorsa- iránt- nemzetközi- zsidó- szervezetek- is- érdeklődtek. a- Hlc eM³⁵ zsidó- cionista- szervezet- képviselője,- M.- s- schmolková- 1938.- november- 27- én ellátogatott- a- miloslavovi- táborba.- (Heumos- 1985,- 272- 274.- p.)- j- jelentését- megküldte nagy- britannia- akkori- csehszlovák- nagykövetének,- b.- c.- n- ewtonnak,³⁶ aki- a- jelentést továbbította- a- brit- külügyminisztériumnak.- e- jelentés- alapján- van- tudomásunk- az egyetlen- esetről,- amikor- is- a- táborban- élő- zsidók- érdekében- valaki- eljárt- -- éppen- a nevezett- brit- nagykövet,- december- 9- én,- František- c- hvalkovský- külügyminiszternél.³⁷

schmolková- terjedelmes- jelentéséből- az- alábbiakat- érdemes- idézni:- „(...) az egyetlen- segítség,- amit- a- pozsonyi- zsidó- kaptak,- a- cseh- hadseregparancsnoktól érkezett- (a- tábor- mintegy- 20- km- re- fekszik- Pozsonytól)- becsületére- szolgál- a- derék parancsnoknak- az- is,- hogy- egy- asszonynak,- aki- egész- éjjel- szülési- fájdalmakkal küzdött,- és- kiáltozása- szinte- az- őrületbe- kergette- a- kétségbeesett- menekülteket,- saját felelősségére- lehetővé- tette- a- kórházba- szállítását.- az- utóbbi- héten- (a- menekültek- már 14.- napja- tartózkodnak- Mischdorf- mellett)- a- zsidóknak- sikerült- négy- szállítóautót szerezniük,- melyekben- azok,- akik- nagyon- betegek,- szalmára- fektetve- pihenhetnek,- a többiek- számára- pedig- alacsony- sátrakat- állítottak.- egy- sátorban- 20- személyt- láttam, mások- még- mindig- kukoricaszárból- épített- kunyhókban- vannak.- Mostanáig- egy- 1- km- re- levő- helyről- kellett- a- vizet- hordaniuk,- csak- mostanra- ástak- kutat.- az- egész- táborban nincs- egyetlen- szék- vagy- asztal,- a- menekültek- nagy- része- a- napjait- az- autóban- vagy- a sátorban- fekvé- tölti,- így- védekezve- a- hideg- ellen.- bár- a- pozsonyi- zsidók- nagy mennyiségű- ruhát- és- takarót- hoztak,- sok- a- fagysérülés.- az- egészségi- állapotuk- napról napra- láthatóan- romlik,- van- a- táborban- egy- bécsi- orvos,- s- bár- átléphetné- a- határt,- nem tesz- eleget- a- családja- kérésének,- mert- nem- hajlandó- elhagyni- a- betegeit.- a- segítsége nélkül- elképzelhetetlen- volna- itt- a- szenvedés.- a- szállítóautókban- fekvő- betegek látványa- szörnyű.- egymás- mellett- fekszenek,- bénán,- nem- képesek- mozdulni- se,- egy- vak nő,- aki- súlyos- betegséggel,- gyomorhemorrhagiával- küszködik,- háborús- rokkantak, magas- lázban- égők,- tüdőbetegek,- nők- súlyos- női- betegségekkel- stb.- amikor- az- orvostól megkérdezték,- hol- mosakszanak- az- emberek,- azt- válaszolta,- eddig- még- nem mosakodtak,- eddig- ő- az- egyetlen,- aki- mosakodott.- a- sátrak- közelében- a- nyílt- ég- alatt üstök- vannak,- melyekben- az- ennivaló- készül,- mellettük- kasokban- szén.- a- menekültek közt- akad- 5,- 7- és- 9- gyermekes- család- is.- az- egyik- férfi- arra- kéri- a- küldöttséget,- szőljon

35- a- rövidítés- három- együttműködő- zsidó- cionista- szervezet- tömörülését- jelenti:- Hlas- (Hebrew s- helting- and- Immigration- aid- society),- Ic a- (j- ewisch- c- olonisation- association),- emigration- direction.

36- d- ocuments- on- british- Foreign- Policy- 1919- 1939.- London,- 1951.- Third- series,- volume- iv,- n o. 392,- 375- 376.- p.- a- nagykövet- december- 12- i- jelentésében- megemlíti,- hogy- „említette- az ügyet- dr. c- hvalkovský- nak,- aki- megígérte,- hogy- tájékozódni- fog,- de- szerinte- az- említett- zsidók már- menedékjogot- kaptak”.- 376.- p.

37- archiv- ministerstva- zahraničných- vecí- Praha,- fond- F.- c- hvalkovského,- 4020/ k b.

az-érdekében,-hogy-beköltözessen-9-gyermekével-abba-az-autóba,-ami-ott,-a-távolban látható,-s-amit-a-rokonai-szereztek-neki.-egy-özvegy,-akinek-9-gyermeke-van,-de-csak-3 tartózkodik-vele,-azért-rimánkodik,-hogya-Pozsonyban-maradt-maradék-6-gyermekét-is hozzák-el-a-táborba,-mert-attól-tart,-a-városban-rosszabb-soruk-lesz,-mint-itt.-egy következő-anyarra-kéri-a-látogatókat,-hogyvigyék-magukkal-a-6-hetes-kisbabáját,-így mentve-meg-a-haláltól.-de-lehetetlen-a-kérésének-eleget-tenni,-mert-az-örtség-nem engedi.-egy-idősebb,-60-65-év-körüli-házaspár,-melynek-a-Zsidó-utcában-van-étterme, sírva-fakad-a-látogatók-előtt,-s-azt-hajtogatják,-nem-akarnak-emigrálni,-haza-akarnak térni.-az-orvosnak-nemcsak-a-testi-bajokkal-kell-felvennie-a-harcot,-hanem-a-tömeg-pszichózis-eseteivel-szemben-is.-a-pozsonyi-zsidók-legnagyobb-rémálma,-hogya-ha véglegesítik-a-határokat,-nem-lesz-módjuk-a-táborban-élőknek-élelmet-szállítani. Magyar-zsidóknak-mindennemű-támogatást-tilos-nyújtani.-arra-számítanak,-hogya-szlovákia-és-Magyarország-megegyeznek,-hogymind egyik-ország-vinné-a-maga-állampolgárait,-ám-így-az-állampolgárság-nélküliek-sorsa-eléggé-reménytelennek-látszik.-(...) olyan-hírt-is-kaptunk,-hogyhasonló-tábor,-470-személlyel,-nyitra-mellett-is-létesült.”³⁸

schmolková-jelentése-képezte-az-alapját-annak-az-egyetlen-ismert-cseh-cikknek, mely-a-*Přítomnost* hasábjain-jelent-meg:-„(...)Mit-jelent,-ha-egy-háromszáz-emberből álló-csoport-télen-éjszakára-kint-marad-a-határban--amint-ez-Pozsony-mellett megtörtént?-Mit-jelent-ez-a-haladás-és-a-lakáskultúra-századában?-Mit-jelent-ez-a müncheni-szerződés-után?-ezt?-az-apa-pusztá-kézze-kiváj-a-kemény-földben-három gödröt,-mindegyikbe-beletesz-egy-gyereket,-száraz-kukoricacsuhéból-tetöt-fon-följűk, maga-pedig-leül-melljűk-a-földre.-Ha-nem-segítenének-a-környékbeli-emberek, alighanem-meghalnának-az-éhségtől,-a-hidegtől-és-a-szégyentől.-de-az-emberek segítenek.-ételt-hoznak,-meleg-ruhát,-takarókat,-sátrat,-kimustrált-bútorszállító-kocsit. a-kocsiba-szalmát.-Ide-költöznek-át-a-leginkább-rászorultak:-egy-férfi,-akinek gyomorvérzése-van,-egy-nő,-aki-néhány-nap-múlva-szülni-fog,-egy-másik,-aki-itt,-a földeken-már-megszült-és-ajándék-ruhákba-bugyolálta-az-újszülöttet,-egy-öreg,-aki-béna-sakit-minden-alkalommal-messze-kell-kivinni-a-kocsitól,-egy-másik-öreg,-aki-vak,-s-csak ül-a-sarokban-a-szalmán.-k-ét-súlyos-beteg:-egy-tüdőbeteg,-görcsös-köhögéssel-s-egy másik,-egyelőre-ismeretlen,-magas-lázzal-járó-betegségben.-a-többiek-mind-a-kivájt gödrökben-maradtak-vagy-csak-egy-árva-takarójuk-van.-egy-osztrák-zsidó-orvos tüsténkedik-köztünk,-elsőként-kapott-engedélyt-a-tábor-elhagyására.-de-csak mosolyog:-hogyan-is-mehetett-volna-el?-utolsónak-ment.-addig-ott-sürgött-forgott-a zakójában,-egy-pillanatra-sem-vesztve-lélekjelenlétét-s-nyugalmát.-amikor-lefagyott, véres-ujjpercekkel-hoztak-hozzá-gyerekeket,-ezt-mondta:-gyere,-bekenem.-amikor-egy látogató-delegáció-állt-meg-előtte-földbe-gyökerezett-lábakkal-a-nyomorúság-és szerencsétlenség-láttán,-ezt-mondta:-nem-olyan-rossz-a-helyzet,-mint-amilyennek-látszik.-j-öjjenek-velem.-Higgyék-el,-meg-lehet-szokni.«-v-ízért-egy-kilométer-messzire-kellett-járniuk.-ennivalót-zsákokban-hordtak-nekik-a-közlelő-s-távolabbról-is,-mégis-kevésnek-bizonyult,-mert-háromszáz-embert-élelmezni-nem-egyszerű.-Mosdókat-is-kaptak, de-néhány-elveszett.-Hogyan-veszhettek-el,-törték-a-fejüket.-Hiszen-körben-mindenütt szögesdrót.-aztán-kiderült,-hogya-némelyek-ezt-kértek-az-ételért:-az-ajándékba-kapott

38-a-nagykéri-táborról-van-szó.- (Heumos-1985,-272-275.-p.)

pléh-mosdótálért-cserében.-Láthatjuk,-még-a-senki-földjére-rekedt-embereken-is-lehet kereskedni.-így-éltek-ezek-az-emberek-heteken-át.”³⁹

ez-ideig-a-legtöbb-tényt-a-táborok-embertelen-körülményeiről-a-csehszlovák-hadsereg-tisztjeinek-jelentéseiben-találjuk.-a-hadseregnek-a-bécsi-döntést-követően-az-új-határokon-való-helyzet-biztosítása-volt-a-feladata.-a-határ-menti-övezetben-minden-járási-hivatalba-kirendeltek-egy-összekötő-tisztet,-akinek-jelentenie-kellett.-ezekben-a-jelentésekben-sok-információt-találunk-a-zsidó-táborokról-is.-Leginkább-a-Pozsony-és-nyitra-közi-terület-összekötő-tisztjeinek-jelentései-maradtak-fenn,-s-ezekből-nemcsak-a-miloslavovi-és-nagykéri-táborok-zsidó-polgárainak-élete-rekonstruálható,-hanem-a-táborok-számát-illetően-is-megoldódott-a-kérdés.

éppen-a-pozsonyi-szakasz-összekötő-tisztje,-a-Šlejmar-adott-engedélyt-a-pozsonyi-zsidó-hitközség-képviselőinek,-Henrich-schwarznak,-áron-Grünhutnak,-Mikuláš-eichnernek-és-Herman-kaczvernak-a-miloslavovi-táborba-való-belépéshez.-Logikus,hogy-a-határ-menti-mozgást-illetően-épp-az-összekötő-tiszteknek-kellett-együttműködniük.-bejl-tábornok,-az-a-szakasz-parancsnoka-a-demarkációs-vonal-átlépésére-vonatkozóan-1938.-november-19-én-az-alábbi-rendeletet-adta-ki:-„azoknak-a-személyeknek,-akik-tartósan-vagy-huzamosabb-időre-Magyarországra-távoznak,-szerez-nagymácsédnál-engedélyezett-a-határátlépés.-(...)a-demarkációs-vonal-minden-esetben-8-és-16-óra-között-léphető-át.-a-visszatérés-csak-a-távozással-azonos-útvonalon-lehetséges.-(...)a-hivatalos-engedélyt-a-járás-összekötő-tisztje-állítja-ki.”⁴⁰

a-pozsonyi-hitközség-támogatásáról-václav-engler-ezredes-jelentéséből-is-tudunk:„(...)a-zsidók-gyülekezése-a-demarkációs-vonal-előtt-azt-eredményezi,-hogy-a-pozsonyi-zsidók-egész-autókonvojokkal-érkeznek-erzsébetmajorba,-részint-hogy-segítsenek-nekik,-részint-hogy-csak-lássák-sorstársaik-nyomorúságos-helyzetét.-a-rendfenn-tartáshoz-az-sos⁴¹-őrség-minden-erejére-szükség-volt,-így-a-látogatásokat-betiltottuk,-ezen-tul-csak-a-zsidó-hitközség-engedéllyel-rendelkező-küldöttségének-szabad-ezekkel-a-kitelepítettekkel-törődnie.”

a-következő-jelentés-erről-a-táborról-j.-Přibán-alezredestől-származik,-aki-1938.november-26-án-ezt-jelentette:-„(...)a-demarkációs-vonal-előtt-a-magyar-oldalon,-kelet-re-az-erzsébetmajortól-360-zsidó-tartózkodik.-a-hírek-szerint-a-magyarok-által-elfoglalt-területekről-még-ma-további-5-vagon-zsidó-érkezik.-ezeknek-az-ellátásáról-jobbára-a-pozsonyi-zsidók-gondoskodtak-autókkal.-Minden-lehetséges-dologgal-ellátták-őket.Mivel-az-említett-táborban-egyre-nő-a-zsidók-száma-(...)-a-helyszínen-a-megerősített-őrség-sem-tudott-rendet-tartani,-s-nagyon-nehéz-megakadályozni-átlépésüket-hozzánk.(...)-k-érem-ugyanakkor,-hogy-ezeknek-a-zsidóknak-a-sorsáról-valahogy-a-lehető-leg-gyorsabban-döntsenek-a-magyar-hivatalokkal-egyetértésben,-mert-tulajdonképpen-ma-

39- M.-j esenská:-v-zemi-nikoho.-[a-senki-földjén]-Přítomnost,-1938.-12.-29.-,828-829.-p.

40- Štátny-archív-n itra,-pobočka-Šafa,-fond-s-tyčný-důstojník-pri-o Ú-v-s-eredi-1938-39,-č.j.-15.

41- sos---stráž-obrany-štátu-[államvédelmi-őrség]:-a-testület-1936.-október-23-án-alapították-a-határok-védelmére-és-a-határ-menti-területek-sérthetetlenségének-biztosítására,-biztonsági-és-közbiztonsági-feladatokkal.-k-atonák-(vagy-helyi-tartalékosok),-csendőrök,-pénzügyőrök,rendfenntartók-vagy-rendőri-feladatot-is-teljesítő-közalkalmazottak-alkották.-a-s-o-Š-(csehül:sos)-összetételét-a-járási-hivatalok-szabták-meg.-1938-szeptemberében-váltak-a-csehszlovák-államvédelem-részévé.

gyar-területen-vannak.-ellenkezőleg-a-helyzetük-kritikussá-válik.⁴² a-miloslavovi-táborral-kapcsolatban-interveniált-a-határtérség-parancsnoka,-beneš-tábornok-is:-„k éretik sürgősen-és-a-legnagyobb-határozottsággal-oda-hatni-illetékes-helyeken,-hogya-zsidó tábor,-noha-a-demarkációs-vonal-mögött-fekszik,-minél-hamarabb-felszámoltassék,mert-a-rendfenntartás-meghaladja-erőnket.⁴³

a-miloslavovi-táborról-a.-Šlejmar-november-26-i,-a-nagyszombati-r-afael-parancsnokságnak-tett-jelentése-is- említést-tesz:-„végül-jelentem,-hogya-szlovák-kormány közvetlen-utasítása-szerint-azokat-a-zsidóknak,-akiknek-nincs-állampolgárságuk,semmi-szín-alatt-nem-szabad-a-területünkre-beengedni,-s-ha-a-magyarok-esetleg- valamilyik-helyen-átcsempészik-őket,-más-helyen-vissza-kell-őket-a-magyaroknak-juttatni.-a-határ-magyar-oldalán,-erzsébetmajor-és-Miloslavov-környékén-létesített-zsidó tábor-helyzete-kezd-kritikussá-válni,-és-szükséges-volna-a-helyzetet-valahogy-rendezeni. Leginkább-úgy,-hogya-azokat-a-zsidókat,-akik-meggyőzően-bizonyíthatják,-hogya-mi-állampolgáraink,-átengednék-hozzánk,-a-többieket-meg-kitelepítenénk-Magyarországra,-leginkább-úgy,-hogya-más-helyen-át-volnának-csempészve-magyar-területre.-ez különösen-azért-fontos,-mert-nem-kizárt,-hogya-a-terület,-ahol-most-a-zsidó-táborok- található,-a-határ-végső-meghúzásakor-hozzánk-fog-tartozni,-s-akkor-már-nehéz-volna- tőlük-megszabadulni.-Határozatot-kérek.⁴⁴

Šlejmar-alezredes-egy-a-miloslavovi-táborról-szóló-terjedelmes-jelentés-szerzője-is: „Jelentem,-hogya-tegnap,-f.é.-XI.-29-én-személyesen-ellátogattam-a-kiűzött-zsidó-családok-erzsébetmajor-melletti-táborába.-ez-a-tábor-a-demarkációs-vonal-mögött-fekszik, az-erzsébetmajorból-n-émetsók,-illetve-béke-felé-vezető-földúton,-tehát-már-magyar- területen.-a-tábor-néhány-földbe-vájt-odúból-áll-meg-különféle-sátrakkól-és-néhány-öreg- bútorszállító-kocsiból,-ahol-mintegy-280-személy-lakik,-férfiak,-nők-és-gyerekek.-az- elmúlt-48-órában-állítólag-a-megszállt-területekről-már-nem-küldözgetnek-ide-zsidókat. a-tábor-úgy-alakult-ki,-hogya-pozsonyi-szakasz-parancsnoksága,-pontosabban-a- parancsnoka,-39-alezr.-a-pozsonyi-zsidó-hitközség-három⁴⁵-képviselőjének-engedélyezte,-hogya-ezt-a-zsidó-tábort-ellássa.-ennek-következtében-a-tábor-ma-takarókkal, főzésre-alkalmas-katlanokkal,-sátrakkal-stb.-van-ellátva.-vizsgálódásomat-követően-az- ottani-s-os-parancsnoka-tudatta-velem,-hogya-mindazok,-akik-bizonyítani-tudták,-hogya- csehszl.-állampolgárok,-már-a-területünkre-lettek-engedve.⁴⁶ azokról,-akik-azt-állítják- magukról,-hogya-mi-állampolgáraink,-de-ezt-nem-tudják-dokumentummal-igazolni, névsor-született,-melyet-a-csendőrség-átadott-a-pozsonyi-rendőrkapitányságnak,-az- pedig-állítólag-továbbította-ezt-a-névsort-a-szl.-kormánynak.-ezenkívül-a-táborban-a-

42- vojenský-historický-archív,-fond-Zemské-veliteľstvo-bratislava,-18-3,-č.j.-432/Taj.-1938

43- vojenský-historický-archív,-fond-Zemské-veliteľstvo-bratislava,-18-3,-č.j.-5570/2.odděl.

44- Štátny-archív-bratislava,-pobočka-Pezinok,-fond-s tyčný-dôstojník,-kartón-1,-č.j.-44/1938.

45- Már-az-előző-szövegben-a-zsidó-hitközség-négy-képviselőjének-neve-szerepelt,-tehát-Šlejmar- jelentése-e-tekintetben-pontatlan.

46- az-ortodox-Zsidó-Hitközség-levele-a-táborlakók-állampolgársági-összetételét-is-közlí.-„k-özülük (302)-körülbelül-17-személy-szlovákiai-illetőségű,-30-személy-kárpátaljai,-28-a-megszállt- területéké,-22-lengyelországi,-38-n-émetországból-kitoloncolt,-167-személy-állampolgárság- nélküli,-de-ők-már-sok-éve,-részben-már-évtizedek-óta-szlovákia-területén-élnék.”-(s-na, bratislava,-fond-k-rajniský-úrad---Prezídium,-kartón-309,-3736/938.

zsidók-maguk-összeírták-mindazokat,-akik-Palesztinába-vagy-dél-amerikába-akarnak kivándorolni.-j elentem,-hogya-az-Őn-parancsa-értelmében-megkértem-a-Pozsony-vidéki járás-járásparancsnokát,-adja-parancsba-a-csendőrörseinek,-hogya-ezzel-a-táborral-a demarkációs-vonal-felénk-eső-oldaláról-mindennemű-kapcsolatot-állítsanak-le,-azaz hogy-ne-tűrjék-a-tábor-pozsonyi-zsidó-szervezetek-általi-ellátását-se.-erre-vonatkozó parancsát-közöltem-engler-vezérkari-ezredessel-is.-Mindketten-kijelentették,-hogya parancsnak-azonnal-eleget-tesznek.-így-tehát-részünkről-ezzel-a-zsidó-táborral-a holnapi-naptól-mindennemű-kapcsolat-megszakadna.-ezzel-szemben-azt-a-jelentést kaptam,-hogya-magyar-részről-mától-a-zsidó-táborba-mindenféle-építőanyagot-szállítanak,-ügymint-gerendát,-szőget,-falemezt,-és-magyar-utászok-állítólag-már megkezdték-a-fabarakkok-építését.-ezt-engler-ezredes-közölte.”-az-a-szakasz-parancsnoka,-j.-bejli-tábornok-elrendelte,-hogya-1938.-november-30-ig-mindennemű-kapcsolat szűnjön-meg-a-miloslavovi-táborral.-ezzel-a-deportáltak-helyzete-tovább-romlott.-a „senki-földjén”-létesült-táborok-nem-maradhatnak-életben-„külső”-segítség-nélkül. éppen-ebben-az-időszakban-kerül-sor-a-zsidó-hitközségek-közbenjárására.⁴⁷ 1938. december-3-án-tehát-ismét-engedélyezik-a-táborok-ellátását.-„d.r.k.linovskýnak,-a-biztonsági-szolgálat-elnökének-rendelete-alapján-a-Hideghét-mellett-kiutasított-zsidók táborába-az-ügy-végző-rendezéséig-szabad-élelmiszert-szállítani.”⁴⁸

Šlejmar-ezredes-naplójában-a-táborokról-1938.-december-7-én-található-az-utolsó bejegyzés:-ekkor-Turanec-őrnaggyal-és-bochesa-alezredessel-találkozva-megbeszéltek a-zsidó-táborok-felszámolását,-valamint-megegyeztek-abbban,-hogya-„az-átengedett területekről-a-magyarok-nem-fognak-több-zsidót-kiutasítani.”⁴⁹ elmondható:-a-felek rájöttek-arra,-hogya-a-demarkációs-vonalon-rekedt-zsidók-helyzetének-rendezéséhez politikai-döntés-szükséges.-a-katonák-tudták,-hogya-ők-maguk-ezt-nem-oldhatják-meg.

a-miloslavovi-táborról-a-pozsonyi-járásparancsnok-is-beszámolt-1938.-december-6-i jelentésében:-„(...)Helyszíne-a-nyílt-térben-van,-a-határban,-semmitől-sem-védve.-a számuk-(...)-kb.-250-fő,-mindkét-nemben,-különböző-életkorban.-akad-köztük-számos nagyon-idős-és-fizikailag-erőtlen-ember-meg-kisgyerek-(többen-csecsszopók),-és-mind nagyon-síralmas-állapotban-vannak-elégtelen-táplálkozás,-hajléktalanság-és-a-higiénia teljes-hiánya-miatt...-a-beálló-téli-és-esős-időben-hajlékhiány-miatt-mind-súlyos,-a legrosszabb-végű-betegségek-vannak-kitéve-(...)-Tisztelettel-kérek-ezért-további utasítást,-hogyan-volna-lehetséges-ezt-a-zsidó-telepet-még-időben-felszámolni,-mielőtt a-különböző-fertőző-betegségek-elterjedése-áldatlan-következményekkel-járna-a-szomszédos-civil-lakosságra-és-a-csehszl.-hadsereg-azon-tagjaira-nézve-is,-akik-a-közvetlen közelükben-teljesítik-nehéz-szolgálatukat.”⁵⁰ a-táborok-megszüntetéséről-a-Tartományi Hivatal-1938.-december-8-i-határozata-döntött.

47- a-szlovákiai-autonóm-or-ortodox-Zsidó-Hitközségek-központi-Irodája-levélben-fordul-j.-Tisóhoz, melyben-kötelezi-magát-a-táborban-internáltak-elhelyezése-költségeinek-fedezésére.

48- Štátny-archív-bratislava,-pobočka-Pezinok,-fond-styčný-dôstojník,-kartón-1,-č.j.-71/1938.

49- Štátny-archív-bratislava,-pobočka-Pezinok,-fond-styčný-dôstojník,-denník-styčného-dôstojníka-bratislava-2,-18.-p..

50- s.n.a,-fond-k.Ú,-kartón-309,-Hlásenie-o-Ú-bratislava-2508/1938.-a-járásparancsnok-a-táborok elhelyezkedésének-pontosítására-csallóközcsütörtök-község-kataszterét-adta-meg.

sokkal-kevesebb-információval-rendelkezünk-a-másik,-a-nyitra-melletti-nagykéri-táborról.-az-első-jelentést-erről-a-táborról-a-nyitrai-járásparancsnok-küldte-november-24-én-a-Tartományi-Hivatalnak.-ez-azonban-az-összekötő-tiszt-információin-alapszik: „(...)F-hó-23-án-n-agykéren-a-magyar-összekötő-tiszt-közölte-a-csehszlovák-összekötő-tiszttel,-hogy-kb.-1000-csehszl.-állampolgárt-kellene-átadnia-a-mi-hivatalainknak. Miután-bizalmas-személy-útján-megállapítást-nyert,-hogy-ezek-többségükben-különböző-országokból-emigrált-zsidók,-a-folytatásban-óvatosságra-volt-szükség. kiküldtem-az-összekötő-tiszthez-ján-lzákat,-(...)és-dr.-viktor-Čerepan,-(...)hogy-alaposan-vizsgálják-meg,-a-kiutasított-emberek-közül-kiket-lehetne-átvenni...-Még-körül-belül-600-személy-volt-ott,-különbéle-országok-zsidó-emigránsai-és-az-átengedett-területekről-származók-is,-akiktől-az-újvári-katonai-parancsnok,-bochesa-alezredes-akart-megszabadulni.-ezeket-nem-vettük-át,-ezért-a-magyarok-járművekre-rakták,-s-kijelentették,-hogy-koncentrációs-táborba-viszik-őket.-ezek-az-emberek-embertelenül-meg-voltak-kínozva,-verve-és-ki-voltak-éheztetve.”⁵¹

a-demarkációs-vonal-menti-zsidókról-a-szeredi-járási-hivatalnál-szolgáló-összekötő-tiszt-is-tájékoztatt:-„Tegnap,-1938.-XI.-24-én-közben-kellett-járnom-a-magyar-összekötő-tisztnél,-hogy-a-magyarok-ne-küldözgessenek-a-területünkre-illegális-úton-zsidókat,-akiket-aztán-muszáj-megint-visszaküldenünk.-ezt-a-felhívásomat-a-szeredi-járásparancsnok-/:helyettese-d.r.-salát;/-jelenlétében-tettem-vághosszúfalu-mellett-a-demarkációs-vonalon.-Magyar-részről-jelen-volt-bochesa-Teodor-alezredes.-(...)n-evezett-összekötő-tiszt-követelte,-hogy-a)-ne-küldjenek-Magyarországra-zsidókat,-se-magyar-állampolgárokat,-se-a-mieinket,-s-ugyanígy-fognak-eljárni-ők-is.-b)-1938.-XI.-26-án-a-nagykéri-sorompónál-jelenjen-meg-a-nyitrai-és-a-szeredi-összekötő-tiszt-és-a-két-város-járási-parancsnoka-az-a)-pontban-megjelölt-kérdés-végleges-egyeztetésére.-a-szeredi-járásparancsnok-helyettese-egyetértett-ezzel-az-eljárással-és-javaslatomra-közölte-a-magyar-összekötő-tiszttel,-hogy-ha-ezt-az-ideiglenes-egyezséget-magyar-részről-nem-tartanák-tiszteletben-és-továbbra-is-küldözgetnék-illegális-módon-területeinkre-a-zsidókat,-az-ilyen-zsidókat-kénytelenek-volnánk-azonnal-visszaküldeni-az-ő-területükre.-a-végső-döntést-november-26-án-hozzák-meg-n-agykéren-a-demarkációs-vonalon-a-szeredi-járási-hivatalnak-küldendő-telefonogram-alapján.”⁵²

n-ovember-26-án-megtörtént-a-cseh-szlovák-összekötő-tisztek,-v.-j-arolímek-alezredes-és-j.-Turaneč-őrnagy-találkozása-a-magyar-összekötő-tiszttel,-Teodor-boches-alezredessel.-ezen-részt-vett-jozef-náčin-szeredi-járási-parancsnok-és-dr.-viktor-Čerepan,-a-nyitrai-járási-hivatal-képviselője-is.-aláírták-az-egyezményt,-mely-a-Tartományi-Hivatal-1938.-november-24-i-engedélye-alapján-lehetővé-teszi-szlovákia-területére-engedni-azokat-a-zsidókat,-akik-csehszlovák-állampolgárok.-r-en-delkezett-arról-is,-mi-legyen-a-táborokban-található-más-zsidókkal.-az-egyezményt-1938.-december-1-jén-a-Tartományi-Hivatal-az-alábbi-záradékkal-hagyta-jóvá:-„...hogy-a-cseh-szlovák-köztársaság-minden-állampolgára-fejében-részünkről-Magyarországnak-átadatik-egy-magyar-állampolgár-(azaz-azonos-számú-személy).”⁵³

51- Štátny-archív-n itra,-pobočka-n itra,-fond-o kresný-úrad-n itra,-kartón-40,-16/1939.

52- Štátny-archív-bratislava,-pobočka-Pezinok,-fond-s tyčný-dôstojník,-kartón-1,-č.j.-41/1938.

53- Štátny-archív-n itra,-pobočka-Šafa,-fond-s tyčný-dôstojník-pri-o Ű-sered-1938-39,-spis-č.j.-4.

Maga- az- egyezmény- azonban- nem- rendezte- véglegesen- a- deportáltak- helyzetét. erre- vall- Šlejmar- ezredes- november- 27-i- válasza- Turanec- őrnagynak:- „az- elcsatolt területéről- az- ideiglenes- határon- át- hozzánk- irányított,- illetve- visszairányított- zsidók ügyében- végérvényesen- a- szlovák- kormány- illetékes- dönteni.- d- öntéséről- értesítve- lesz, amiként- a- Jaroslav⁵⁴ parancsnokság- is,- hogy- az- összes- egységet- értesítse.”⁵⁵

a- helyzet- a- táborok- felszámolása- után- sem- volt- teljesen- megnyugtató,- és- továbbra is- megesett,- hogy- zsidó- polgártársaink- tartózkodtak- a- határ- menti- övezetben.

a- magyar- fél- nem- tartotta- magát- az- egyezményhez,- erről- egyebek- közt- Turanec őrnagy- december- 3-i- jelentése- tájékoztat,- eszerint- még- előfordul,- „hogy- az- s- os- egységei- idegen- nemzetiségű- zsidókat- erőszakkal- át- a- határon- hozzánk...- ezek- a- zsidók- ugyanakkor- haladéktalanul- vissza- vannak- szállítva.- kívánatos- volna,- ha- a- kompetens- katonai- vezetőség,- amely- alá- az- s- os- egységek- tartoznak,- írásos- iránylevekben- adná- tudtára- az- s- os- nek,- hogy- akadályozzák- meg- ezekben- a- nem- kívánatos- elemeknek- a- mi- államhatáraink- bármilyen- átlépését.- az- a- gyanúm,- hogy- ezeket- az- ingyenélőket- nyilván- kímélni- küldik- hozzánk- a- magyarok.- az- sem- érdeklőket,- hogy- azonnal- vissza- vannak- küldve,- de- akik- beljebb- jutottak- a- területeinkre,- nyilván- jó- szolgálatot- tesznek- a- magy.- hírszerzésnek.- Úgyszintén- fontos,- hogy- minden- zsidó- /:a- mi- állampolgárunk- is- /- kompetens- szervek- /:vámosok- /- által- alaposan- át- legyen- vizsgálva, mert- ez- az- elem- nyilvánvalóan- rosszban- sántikál- stb.- Úgy- vélem,- hogy- ezt- a- szolgálatot, tehát- a- határon- való- vizsgálatot- /:kofferek,- ruházat- stb.- /- nem- kellő- intenzitással végzik.- kérem- tehát- ez- ügyben- a- megfelelő- parancsok- kiadását- a- kompetens- határvédelmi- szervek- részére.”⁵⁶ Más- tiszteknek- a- zsidókról- szóló- jelentéseivel ellentétben- itt- érezhető- Turanec- -- a- korabeli- kormánypropaganda- határain- belül elhelyezhető- -- antiszemitizmusa.

Šlejmar- ezredes- 1938.- december- 14-én- még- ezt- jelentette- be- a- tábornoknak:- „a- demark.- vonal- magy.- oldalán,- nyitrasárfőnél- 6- zsidó- tartózkodik,- szenci- illetőségűeknek- mondják- magukat,- házuk- is- ott- található.- a- határon- bódében- élnek, magyar- oldalról- látják- el- őket,- illetőségük- szerint- az- átengedett- területekhez- tartoznak. utasítottam- a- modori- összekötő- tisztet,- hogy- a- magyarok- ügyében- az- egyezmény- értelmében- járjanak- el,- a- magyarok- ugyanis- kötelezték- magukat,- hogy- további- zsidókat, ha- az- átengedett- területen- van- lakhelyük,- nem- tölöncolnak- ki,- hogy- végre- likvidálhas- suk- a- határ- menti- táborokat.”⁵⁷

a- nyitrai- szakasz- összekötő- tisztje,- varhanik- ezredes- még- 1938.- december- 30-án- ezt- jelenti:- „Összesen- 12- személyt- vettünk- át,- ebből- három- zsidó.”⁵⁸ 1938-ban- ez- az- utolsó- jelentés- zsidók- átvételéről.

Mint- említettük,- 1938.- december- 8-án- végül- a- Tartományi- Hivatal- jóváhagyta- a- zsidók- visszatérését- szlovákiába- mindkét- táborból.- átvételük- a- járási- hivatalok- felada- ta- volt,- miközben- ügyelniük- kellett- arra,- hogy- ne- kerüljenek- s- szlovákiába- olyan- zsidók,

54- a- b- szakasz- másik- megnevezése.- Ide- tartozott- a- korponai,- a- Lévai,- a- k- ékkői- és- a- Losonci- járás.

55- Štátny-archív- bratislava,- pobočka- Pezinok,- fond- s- tyčný- dôstojník,- kartón- 1,- č.j.- 50/1938.

56- Štátny-archív- bratislava,- pobočka- Pezinok,- fond- s- tyčný- dôstojník,- kartón- 1,- č.j.- 78/1938.

57- Štátny-archív- bratislava,- pobočka- Pezinok,- fond- s- tyčný- dôstojník,- kartón- 1.

58- Štátny-archív- n- itra,- pobočka- n- itra,- fond- o- kresný- úrad- n- itra,- kartón- 40,- 16/1939- prez.

akik-korábban-nem-itt-éltek.-a-magyar-hivatalok-ugyanis-szintén-éltek-a-helyzettel,-és az-új-határra-zavarták-a-„számokra-kényelmetlen”-zsidókat.-(vietor-1968,-35–36.-p.)-a Tartományi-Hivatal-utasításai-szerint-„alapvetően-csak-az-olyan-személyek-kerüljenek átvételre,- akik-tömegesen-vagy-egyenként-a-mai-szlovákország-területéről-lettek-ki-utasítva,-függetlenül-attól,-hogy-szlovákország,-kárpatalja,-csehország,-németország vagy-Lengyelország-állampolgárai,-vagyis-akik-a-kiutasításukig-a-mai-szlovákiában éltek.”⁵⁹ ezzel-vége-adva-volt-a-politikai-döntés,-hogy-a-határon-létesült-táborokat-fel-számolhassák.-azok-a-zsidók,-akiknek-állandó-lakhelyük-szlovákiában-volt,-vissza-térhettek-otthonaikba.-a-csehországi,-kárpataljai-és-lengyelországi-zsidókat fokozatosan-irányították-az-országukba.

a-többieket-néhány-„táborba”-összpontosították.-Ilyen-tábor-alakult-nyitrán,-az aranyosmaróti-járásban-és-a-pozsonyi-Patrongyár-negyedben.-1938.-december-19-én Miloslavovból-118-zsidót,-köztük-36-gyermeket-helyeztek-el-a-Patrongyárban.⁶⁰ az aranyosmaróti-táborról-csak-közvetett-információink-vannak-a-Galgóci-járás-Hivatal jelentésekből,-néhány-internáltat-épp-ez-a-hivatal-vett-át.-az-aranyosmaróti-járás-jelen-téseiben-ez-az-adat-nem-szerepel.

a-nagykéri-tábor-lakóiból-a-nyitrai-járás-Hivatal-vett-át-158-zsidót,-közülük-50-et-a szomszédos-járásokba-irányítottak,-31-et-kárpataljára-küldtek,-a-maradék-77-et nyitrán-internálták,-egy-„tábor”-ban,-mely-a-zsidó-kórház-épületében-volt.⁶¹

a-nagykéri-tábor-felszámolásáról-valamivel-több-információnk-van.-a-nyitrai-járás-Hivatal-december-12-én-értesítette-a-környező-járásokat,-hogy-a-deportáltakat nagykéren-lehet-átvenni,-minden-héten-kedden-és-pénteken,-és-minden-járás-hivatal maga-köteles-átvenni-a-maga-zsidóit.-a-hivatal-arra-is-figyelmeztette-őket,-hogy-a deportáltakért-teherautóval-és-őr kísérettel-kell-jönniük.-Figyelemre-méltó,-hogy-az utasítás-értelmében-a-szállítással-kapcsolatot-mindennemű-kiadás-a-zsidó-hitközséget terhelte.-az-állam-tehát-a-maga-által-elkezdett-deportálások-beszüntetését-a-zsidó hitközségek-pénzén-végeztette.

ezzel-a-deportálások-a-szlovák-központi-kormányhatalom-szempontjából-véget értek.-a-zsidók-az-említett-táborokból-fokozatosan-külföldre-emigráltak.-a-patrongyári táborról-még-1939-márciusából-is-van-információnk:-március-5-én-a-tábort-meglátogatta-Fridtjof-nansen-fia--ekkor-még-136-menekültet-talált-ott.-a-sajtó⁶² szerint-a kormányfő-arra-kérte-nansen-t,-hogy-tegye-lehetővé-minél-több-zsidó-kivándorlását.-a patrongyári-tábort-1939-július-18-án-oszlatták-fel.-a-pozsonyi-rendőrkapitányság-rendelete-kimondta:-„Ha-vannak-köztük-személyek,-melyek-megérdemelnék-a-börtönbüntetés,-eszközöljék-ki-az-illavai-fegyházba-való-átszállításuk-módját.-Ha-ezek-a-személyek-Pozsonyban-maradnának,-kerüljenek-rendőri-felügyelet-alá,-és-gyakoroltassék nyomás-a-központi-Zsidó-Hivatalra,-hogy-minél-hamarabb-gondoskodjon-a-külföldre szállításukról.”⁶³

59-s n a,-fond-k Ú---Prezídium,-kartón-309,-77581/1938-prez.

60-s n a,-fond-k Ú---Prezídium,-kartón-309,-77581/1938-prez.-a-jelentés-szerint-a-patrongyári zsidókról-a-pozsonyi-autonóm-ortodox-Zsidó-Hitközség-gondoskodik.

61-s n a,-fond-k Ú---Prezídium,-kartón-309,-77581/1938-prez.

62-Židovské-noviny,-1939.-3.-10.,-4.-p.

63-s n a,-fond-Ministerstva-vnútra,-8883/39-prez

Talán-még-annyit-hozzá-kell-tenni,-hogy-a-n ámestói-járásból-deportált-32-zsidó-szintén-a-„senki-földjén”-tartózkodott-1938.-november-5.-és-18.-között,-egy-elhagyott-öreg malomban-korpona-járásban-a-demarkációs-vonalon,-míg-csak-meg-nem-engedték visszatérésüket-námestóba.⁶⁴

a-vágújhelyi-járási-Hivatalnak-küldött-jelentésből-származik-az-érsekújvári-és-a kassai-magyar-táborok-létezéséről-szóló-információm.-ugyane-forrás-szerint-a-magyar hivatalok-néhány-deportáltat-éppen-érsekújvárról-szállítottak-nagykérrre.-e-magyar táborok-létezését-azonban-a-szlovák-dokumentumok-nem-említik.

a-„senki-földjén”-kialakított-táborok-s-főként-azok-sorsa,-akik-1938-novembere-és decembere-fordulóján-néhány-hetet-voltak-kénytelenek-eltölteni-bennük,-előhírnöke volt-annak,-mire-lesz-képes-a-későbbiekben-a-szlovák-kormány-a-zsidó-közösséggel kapcsolatban.-a-táborokban-élő-zsidók-eltérő-létszáma-annak-tudható-be,-hogy-a táborokban-megforduló-jelentéstevők-más-más-időben-szerzték-ezeket-az-információkat,-valamint-hogy-a-táborokban-élők-száma-is-változott.-bizonyos-azonban,-hogy-a két-táborban-mintegy-700-ember-volt,-beleértve-nőket,-gyermeket-és-csecsemőket, és-a-szlovák-kormány-nem-iparkodott-azonnal-és-valóban-megoldani-a-gondot,-így sokan-egészen-1938.-december-19-éig-voltak-kénytelenek-ott-élni.-a-táborokról-szóló jelentések,-mind-a-zsidók,-mind-a-hadsereg-vagy-a-közigazgatás-részéről-hasonlóan jellemzik-a-táborbeli-viszonyokat-egyszerűen-emberteleneknek.-s-közben-a-táborlakók valóban-egyetlen-bűne-az-volt,-amit-o.-n-eumann-is-említ,-hogy-zsidók-voltak.

a-táborokról-szólva-végül-megemlíthető-a-korabeli-megnevezésük-kérdése-is. érdekes,-mennyire-különböző-fogalmakkal-találkozhatunk-az-államigazgatás-jelentéseiben-a-„tábor”-kifejezéssel-kapcsolatban.-Már-ekkor-többször-előfordul-a-„koncentrációs-tábor”-kifejezés,-az-„internálótábor”,-gyakran-sima-„tábor”,-a-késmárki-járási Hivatal-a-„kolónia”-szót-használja.-a-nyitrai-táborra,-mely-a-nagykéri-tábor-felszámolásával-jött-létre,-a-„zsidó-internálótábor”-kifejezést-használták.

Összegzés--az-1938-as-deportálások

az-első-csehszlovák-köztársaság-ideje-alatt-releváns-politikailag-szervezett-antiszemizmusról-nem-lehetett-szó.-bár-zsidóellenes-kirohanások-a-Hs'Ls-vagy-a-Fasiszta nemzeti-közösség-s-hasonló-fasiszta-szervezetek-sajtójában-(pl.-a-*Slovenské fašistické noviny* vagy az-*Občianske noviny*)-mindig-is-voltak,-a-parlamentáris-demokrácia csehszlovákiában-lehetetlenné-tette-a-bármely-kisebbség-ilyen-támadását.-csak megismételhető,-hogy-az-antiszemizmus-ugyan-demokratikus-parlamentáris-államokban-is-létezhet,-de-a-20.-században-szervezett-formája-csak-fasiszta,-totalitárius-rendszerekben-és-diktatúrákban-volt.-ezért-is-meglepő,-milyen-gyorsasággal,-együttal milyen-bürokratikus-következetességgel-valósultak-meg-szlovákiában-a-deportálások már-1938-novemberében.

64-s na,-fond-k Ú--Prezídium,-kartón-309,-235/39.-1938.-november-23-i-kelekezésű-a-korponai járási-Hivatal-telefonogramja,-mely-szerint-az-alsókubinból-kiutasított-rabbi-a-demarkációs vonalon-tartózkodik.

a-deportálás-a-szlovák-autonóm-kormány-közvetlen-reakciója-volt-az-első-bécsi-döntésre.-n-éhány-héttel-azt-követően,-hogy-sikerült-kivívni-az-autonómiát-és-a-HsLs-kormányt- alakított- szlovákiában,- bekövetkezett- a- külpolitikai- vereség,- mely- a- HsLs politikáját- megkérdőjelezte.- Tisonak- és- munkatársainak- szükségük- volt- ebben- a helyzetben- egy- „áldozati- báránnyra”,- mely- felelőssé- tehető- a- területi- veszteségekért, amikkel-a-bécsi-döntés-járt.-a-bűnbak-szerepe-a-zsidóké-lett,-akik-propagandisztikusan mint- „idegen,-nem-szlovák,-sőt-ellenséges-elem”-lettek-beállítva.-a-HsLs-vezető-politikai-rétegének-xenofóbiája,-hogy-mindenáron-áldozatnak-tartotta-magát,-gyűlöletet szült,-valamint-radikális,-könyörtelen,-embertelen-„megoldást”.-az-egész-akció-utolsó katalizátora-az-1938.-november-1-jei,-néhány-száz-zsidó-lényegtelen-szlovákellenes tüntetése-volt-Pozsonyban,-mely-szemernyit-sem-változtathatott-a-bécsi-döntés-tartalmán.-a-szlovák-kormány-nem-tehette-a-döntőbíró-sági-eredményért-felelőssé-az-akkori-európai-nagyhatalmakat,-a-náci-németországot-vagy-a-fasiszta-olaszországot.⁶⁵ abban-az-időben-szlovákiában-a-zsidók-voltak-az-egyedüli-„kisebbség”,-mely-semmiféle védelmet-nem-élvezett.-egyszóval-azokon-„a-mások”-on-csattant-az-ostor,-akikkel-szemben-a-szlovák-autonóm-kormány-fel-mert-lépni.-Hasonló-támadás-a-magyarok-vagy-a németek-ellen-az-idő-tájt-nemcsak-elképzelhetetlen-volt,-de-az-említett-kisebbségek külföldi-védelmezőinek-köszönhetően-egyszerűen-lehetetlen.-a-csehek-elleni-támadások-más-síkon-folytak--az-iskolaügyben,-a-rendőrség-soraiban,-a-közigazgatásban-stb.

Még-a-HsLs-akkori-elitje-felől-nézve-is-problematikus-volt-a-deportálás-eszméje--a-szlovákiai-zsidó-lakosság-több-mint-8%-ának-deportálása-a-Magyarországnak-átadott területekre-nemcsak-antidemokratikus-és-antihumánus-volt,-de-alapjában-véve-még megvalósítóinak-logikája-szerint-is-kérdéses.-Miért-is-egyezzett-volna-bele-Magyarország abba,-hogy-befogadja-a-deportáltakat?-Magyarország-elvégre-a-bécsi-döntés-győztese volt.-a-deportáltakat-nem-is-fogadta-be,-így-aztán-1938-novemberében-és-decemberében-a-„senki-földjén”-létrejöttek-az-első-táborok:-Miloslavovban-és-n-agykéren.-amit az-emberek-ezekben-a-táborokban-elszenvedtek,-az-a-szlovák-kormány-ez-időszakban elkövetett-legnagyobb-kegyetlensége-volt.-a-deportáltak-ezreinek-egyéni-sorsa-teljességgel-nem-rekonstruálható.-Másfelől-a-vagyonos-zsidók-egy-része-lényegében-a rendszer-tűszává-vált,-nehogy-a-rokonaik-kivihessék-a-megváltozott-szlovákiából-a vagyonukat.-a-deportálások-irracionalizmusát-az-is-erősíti,-hogy-a-szlovák-autonóm-kormányt-nem-érdekelte,-hogy-épp-ezekben-a-napokban-a-megszállt-déli-területeken-szállítóeszközökre-volt-szüksége,-nemkülönben-a-közigazgatás,-a-rendőrség-és-a-hadsereg bevetésére.

nagyon-érdekes-a-deportálások-„alulról”-való-támogatásának-dinamikája-is. Meglepő,-hogy-az-államigazgatás-és-a-rendőrség-alárendelt-szervei-(a-HG-nek-vagy-a HsLs-nek-való-teljes-alárendeltségre-itt-most-főlölesleges-emlékeztetni)-mennyire ellenkezés-nélkül-és-gyorsan-megvalósították-Tiso-utasításait.-véleményem-szerint-ez arra-jó-példa,-hogy-a-központosított-államigazgatás-mennyire-leketlenül-képes-a felsőbb-szervek-utasításait-végrehajtani-egy-átmeneti-korban,-útban-a-plurális

65- aznap-este,-november-2-án-Tiso-a-bécsi-döntés-utáni-rádióbeszédében-ezt-mondta:-„ezért-a felelősség-elsősorban-azokat-a-politikusokat-terheli,-akik-az-utóbbi-húsz-évben-a-sorsunkról döntöttek,-részvételünk-nélkül...-a-nagyhatalmak-döntöttek,-nincs-mit-tenni,-csak-fejet-hajtani-és-dolgozni.”-(*Slovák*,-1938.-11.-6.,-2.-p.)

demokráciából-a bizonyos-típusú-diktatúrába -- amikor-maguk-e szakosztályok-képviselői-veszélyeztetve-érzik-az-államigazgatásban-betöltött-szerepüket.-a-„saját-munkahely”- elvesztése-fölötti-félelmükben-pontosan-és-ellenkezés-nélkül-teljesítik-azokat-az utasításokat,-amelyekről-tudják,-hogy-alkotmányellenesek.-d-e-az-autonómia-kikiáltása után-lassan-hozzászoktak-a-törvény-megszegéséhez-is.-Itt-megemlíthető-az-is,-hogy 1938.-október-6.-után-a-helyi-parancsnokok-tömeges-leváltására-is-sor-került.

az-1938.-névemberi-deportálások-lebonyolításában-négy-szintet-különböztettek-meg:

1.-Feltűnő-az-autonóm-kormány-antiszemizmus-politikájának-gyors-foganatosítása:-ez-1938.-november-4-én-két-rendeletet-szült.⁶⁶ az-antiszemizmus-intézményestése hozta- létre- az- olyan- speciális- szervet,- mint- „a- pozsonyi- rendőrkapitányság- mellett működő,-a-szlovákiai-zsidókérdés-megoldását-szolgáló-központ”---mely-csak-pár-napig létezett-j.-Faláth-vezetésével.

2.-a-kormány-és-a-sajtó-zsidóellenes-hadjárata-olyan-termőtalajt-teremtett,-mely-pl.-a-késmárki-járásban-(a-helyi-faszízált-német-kisebbség-közreműködésével)-lokális pogromhoz-vezetett.-az-antiszemita-fanatizmus-ebben-az-időben-főként-a-Hlinka-Gárda-és az-Fs-soraiban-volt-jellemző.-ennek-bizonyítéka-a-Tiso-féle-november-4-i-és-5-i-utasítások végrehajtása,-melyek-nemcsak-férfiakat-és-nőket-sújtottak,-hanem-idős-embereket-és gyerekeket-(valamint-csecsemőket-és-terhes-nőket).-ugyanide-sorolhatók-a-nyitrai-és-a bártfai-széles-körű-fellépések-az-ún.-bécsi-légiósok-hathatós-segítségével.

3.-az-államigazgatás-szerveinek-(a-járási-és-anyakönyvi-hivatalok)-aktív-részvétele-és-tervezett-tevékenysége-nélkül-ilyen-nagy-deportálásokat-nem-lehetett-volna-megvalósítani.-az-autonóm-kormány-elnöke,-a-belügyminisztérium,-a-gazdasági-minisztérium-és-a-Tartományi-Hivatal-együttműködtek-a-deportálások-előkészítésén-és megvalósításában.-sőt-még-egy-hosszú-nevű,-a-szlovákiai-zsidókérdés-megoldását szolgáló-központot-is-létrehozta-az-egész-akció-koordinálására.-az-alárendelt-járási hivatalok-és-rendőri-szervek-azonnal-végrehajtották-az-utasításokat,-amiket-kaptak.

4.-az-1938.-novemberi-deportálások-politikai-felelőssége-Tisót-terheli,-aki-nemcsak az-autonóm-kormány-elnöke-volt,-hanem-belügyminiszter-is.-Lényegében-egymaga döntött,-mert-az-idő-tájt-nem-volt-egyetlen-olyan-szerv-sem,-aki-a-döntéshozatalba beleszólhathatott volna.-az-1938.-november-4-i-két-rendeletet-a-deportálásokról-j.-Tiso-írta alá.-a-deportálások-elrendelése-szöges-ellentétben-állt-az-akkor-még-érvényes-cseh-szlovák-alkotmánnyal.-Tiso,-a-szlovák-kormány-és-a-később-megválasztott-országgyűlés is-tudatosították-az-autonómia-időszakának-több-jogtalanságát,-ezért-fogadták-el 1940.-június-5-én-azt-az-alkotmánytörvényt,-mely-az-ilyen-tetteket-visszamenőlegesen is-legalizálta.⁶⁷ e-tekintetben-a-lényegre-tapintott-rá-k-atarína-Zavacká-jogtörténész,-aki a-kormány-által-a-„kitoloncolásra”-hivatkozó-jogi-normákat-vizsgálva-rámutat-azok-két-ségességére-s-az-alábbi-következtetésre-jut:-„Tekintettel-arra,-hogy-az-érvényben-levő jogszabályozás-szlovákiában-nem-ismerte-a-honossági-jog-rendőrségi-célű-elvét,-(...) nem-ismerte-ennek-büntetését-sem,-az-illetékes-községbe-való-tuszkolást.-a-biztonsági őrizet-[a-vagyonos-zsidók-túszul-ejtése--e.n.]-is-törvényellenes-volt.-(...)nem-volt-jogalapja-a-vagyonelkobzásnak-és-a-betétkönyvek-elkobzásának,-valamint-az-állampolgár-vagyon-helyzete-felmérésének-sem,-ezt-nem-is-lehetett-mivel-indokolni.”

66- L.-a-Függelékben-az-1.-és-a-2.-sz.-dokumentumot.

67- slovenský-zákoník-1940,-226-227.-p.

(Zavacká-2000,-137-139.-p.)-az-1938.-novemberi-deportálásokkal-Tiso-a-maga-anti-szemita-irányvonalát-követte,-mely-az-autochton-katolikus-antijudaizmusban-gyökerezett,-de-befolyásolta-a-háborút-megelőző-antiszemitizmus-gazdasági,-politikai-és-nemzeti-vetülete-is.-a-deportálások-beszűntetése-után--szervezésileg-csak-a-szlovák-magyar-határ-menti-„senki-földjén”-álló-internálótáborok-1938.-decemberi-feloszlatásával-értek-véget--1939-februárjában-képes-volt-kijelenteni:-„...a-zsidókérdés-szlovákiában-igazságosan,-szociálisan-és-emberileg-lesz-megoldva.”⁶⁸

a-novemberi-deportálások-a-zsidó-közösség-számára-de-facto-félelmet,-aggodal-makat-és-bizonytalanságot-jelentettek.-az-első-csehszlovák-köztársaságban-a-zsidók-szabad-állampolgároknak-érezhették-magukat.-normális-civilizált-életüknek-már-szlovákia-autonómiája-is-a-végét-jelentette.-n-ehéz-választás-elé-kerültek:-áldozattá-válni,-vagy-emigrálni?

Függelék

1.-dokumentum

Jozef Tiso 1938. november 4-i rendelete a vagyontalan zsidók deportálásáról Szlovákia területéről a Magyarországnak átadott területekre. Ezzel együtt a gazdag, 500.000 korona feletti vagyonú zsidók ideiglenes internálásának elrendelése, nehogy elhagyhassák Szlovákia területét.

(Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Zvolen, fond Okresný úrad Zvolen, kartón 58, 210/1939 prez.)

r endőrkapitányság,-Pozsony.-d.r.-kozinka.

Telefonogram

a-Magyarországnak-átengedett-járásokba-nem-eljuttatni

d.r.-Tiso-miniszterelnök-úr-parancsára-a-szlovákiai-zsidókérdés-gyorsabb-rendezése-érdekében-elrendeltetik-az-itt-letelepült-vagyontalan-zsidók-többségének-áthelyezése-az-átadott-területekre,-mielőtt-még-azokat-a-magyarok-elfoglalnák.-ezért-szükséges-legkésőbb-1938.-XI.-5-ig-a-következő-intézkedéseket-megtenni:

1./-1.-/1938.-XI.-4-én-déli-12-óráig-minden-rendőrhivalt-és-csendőrőrsöt,-valamint-a-Hlinka-Gárda-egységeinek-vezetőit-értesíteni-kell-arról,-hogy-a-körzetükben-tartózkodó-zsidókat-vegyék-őrizetbe-és-családtagjaikkal-együtt-tömegesen,teherautókon-tuszkolják-őket-át-az-új-határon,-legkésőbb-1938.-XI.-4.-24-óráig.

2./-a-zsidóknál-csak-kellő-mennyiségű-pénz-lehet,-fejenként-50-k.č.⁶⁹

3./-ahol-a-helyi-viszonyok-megengedik,-ezeket-a-zsidókat-néhány-km-távolságra-be-kell-vezetni-az-átengedett-területre.

68- *Slovák,-1939.-2.-10.-,1.-p.*

69- *a-szlovák-sajtóiroda-1938.-november-3-i-jelentése:-„Figyelmeztetés.-s-szlovákország-gazdasági-minisztériuma-felhívja-a-figyelmet-arra,-hogy-tilos-a-Magyarországnak-átadandó-területre-kivinni-pénzt,-értéktárgyakat-és-más,-bárminemű-tulajdont-azzal-a-nyilvánvaló-szándékkal,-hogy-a-vagyont-Magyarországon-elkötyavetyélje.”-(s.n.a,-fond-MH,-kartón-1,-550/38-prez.)*

4./-az-így-eltávolított-zsidók-lakását-és-üzleteit-állami-szervek-segítségével-le-kell-zárni és-pecsételni.-Úgyszintén-ezek-a-szervek-kötelesek-még-az-áttuszkolás-előtt-megállapítani az-anyagi-helyzetüket,-különös-hangsúlyt-fektetve-a-takarék-és-betétkönyvekre.

5./- a helyi- hivatalos- szervek- betérjesztik- a- pozsonyi- rendőrkapitányság- mellett működő,- a szlovákiai- zsidókérdés- megoldását- szolgáló- központba,- személyesen- d. r. Falatnak-az-áttuszkolt-zsidók-pontos-névsorát,-személyi-adataikkal,-valamint-az-összes lezárt-üzlethelyiség-és-lefoglalt-anyag-listájával.

6./-a-listák-leadásának-terminusa:-1938.-nov.-6.

7./-a-lefoglalt-anyag-az-illetékes-szolgálati-helyeken-marad-a-további-rendelkezésig.

II./- Minden- vagyonos- zsidót,- aki- szlovákiában- lakik- és- vagyona- meghaladja- az 500.000- k-č-t,- legkésőbb- 1938.- nov.- 4-e- 24- órakor- ideiglenes- őrizetbe- kell- venni,- a vagyon- elhurcolását- megakadályozandó.- az- anyagi- helyzet- megállapítása- után- a szolgálattelvő-hivatalok- a- szlovákiai- zsidókérdés- megoldását- szolgáló- központba- jelentést- kötelesek- tenni- minden- egyes- esetről.- az- így- ideiglenesen- őrizetbe- vett- személyek szabadon- bocsátásától- el- kell- tekinteni.- a- további- eljárást- a- szlovákiai- zsidókérdés megoldását- szolgáló- központ- szajba- meg.

III./- az- I.- és- II.- pont- alatti- rendeletek- nem- vonatkoznak- az- idegen- állampolgárságú zsidókra- /kivételt- képeznek- a- lengyel,- német,- magyar- és- román- állampolgárok/.

a- fenti- utasításokon- a- helyi- viszonyoknak- megfelelően- a- járásparancsnok módosíthat- a- saját- felelősségére.

2.-dokumentum

Jozef Tiso 1938. november 4-i második telefonogramja. A deportálásoknak csak az idegen és a hajléktalan zsidókra kellett vonatkozniuk. Egyúttal elrendelte, hogy a zsidókat deportálják lakhelyükre.

(Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Zvolen, fond Okresný úrad Zvolen, kartón 58, 210/1939 prez.)

r endőrkapitányság,-Pozsony.-srdienko.

Telefonogram

a- zsidók- áthelyezésével- és- őrizetbe- vételével- kapcsolatban- a- járási- hivataloknak kiadott- rendelet- s- szlovákország- miniszterelnökének- rendeletének- értelmében- ekképp változik:

1./- az- idegen- zsidókat- (lengyel,- magyar- stb.)- és- a- hajléktalan- zsidókat- azonnal autóbuszokkal- vagy- más- eszközökkel- az- átengedett- területekre- kell- szállítani legkevesebb-20-km-mélységben,-még-mielőtt-a-magyarok-azt-elfoglalnák.

2./- azokat- a- zsidókat,- akiknek- nincs- állandó- lakhelyük- ott,- ahol- tartózkodnak, sürgősen- a- lakhelyükre- kell- meneszteni.- a- pénzt- és- a- lakások- lepecsételését- illetően- az eredeti- telefonogram- marad- érvényben.

az- elosztó- szerint- küldjék- tovább- a- járási- hivataloknak.⁷⁰

1938.-XI.-4.,-21.20-kor- d- olejš.

⁷⁰ a- szöveg- alatt- szereplő- járások:- besztercebányai,- selmecbányai,- korponai,- újbányai- és- körmöci.

3.-dokumentum

Oskar Neumann cikke a *Židovské noviny* 1938. december 2-i számában azoknak a zsidóknak a helyzetéről, akik a J. Tiso által 1938 novemberében elrendelt deportálások miatt a „senki földjén” találták magukat. Az egyetlen ismert újságcikk, mely a deportált zsidókról és a szlovák–magyar határ menti „senki földjének” helyzetéről Szlovákiában jelent meg.

(*Židovské noviny*, 1938. 12. 2., 1. p.)

dr.-o.-n.: az-emberiesség-nevében!

napjaink- szóhasználatában- van- egy- hátborzongató- kifejezés,- egy- kifejezés, melynek- látszólagos- jelentéktelensége- mögött- meghökkentő- emberi- tragédiák- és elmondhatatlan-szenvedések-húzódnak-meg:-a-»senki-földje«-kifejezés.

a-„senki-földje”-fogalomról-általában-egy-jentéktelen-szántóterület-jut-eszünkbe, egy-erdő-vagy-mező,-országút-melletti-töltés-vagy-csak-egyszerűen-egy-darabka-szabad természet,- igaz,- emberi- akaratból- körülkerítve- láthatatlan- határral- vagy- látható- gép-puskafészkekkel,- ez- az- általában- jelentéktelen- földdarab- abban- a- pillanatban- kap kegyetlen- jelentést,- amikor- az- események- tragédiája- erőszakosan- ide- sodorja- az embereket,- akik- azzal- a- hirtelen- valósággal,- hogy- ezen- a- területen- állnak,- meg- vannak bélyegezve- mint- **otthonatlanok**,- s- ezáltal- jogfosztottakká- és- védtelenné- válnak. **otthonatlannak- lenni- a- senki- földjén**,- körülzárva- felhők- és- szuronyok- által,- talán szögesdrót-által- is,- alighanem- a- legszörnyűbb- sors,- a- legkegyetlenebb- büntetés,- ami ma- embert- érhet,- ma,- a- legnagyobb- technikai- vívmányok- idején.- vagy- van-e kegyetlenebb- dolog- ennél:- az- embereket,- akik- évtizedeken- át- naponta- elmentek- a megszokott- munkahelyükre,- az- üzletembereket,- iparosokat,- orvosokat,- ügyvédeket, olyan-embereket,- akik- soha- senkinek- nem- ártottak,- férfiakat,- nőket,- aggokat-és-kiskorú- gyermekeket- hirtelen- kiragadnak- hajlékukból,- elégtelen- öltözékben,- élelmiszer nélkül,- s- hosszú-éjjeli-menetelés-után-erre- a- szuronyokkal-szegélyezett-»béke-szigetére« vitték- őket.- Fedél- nélkül,- kiteve- az- időjárás- viszontagságainak,- a- legjobb- esetben- is- a közeli- hozzátartozóik- könyöradományára- szorulva,- állnak- most- órákig- ezen- a- sivár-föld-darabon,- amely- sem- reményt- nem- nyújthat- számukra,- sem- megélhetést,- semmit.- ettől az- órától- ezeknek- a- nyomorultaknak- megpróbáltatás- lesz- a- soruk,- lelki- és- fizikai szenvedések-sora,- melyeknek- ecsetelésére- dante- tollára- volna- szükség.

Ti,- emberek,- akik- mindennapjaitokat- megszokott- környezetetekben- töltitek,- nyugodtan- dolgoztok- az- üzletekben,- hivatalokban- vagy- irodákban,- saját- asztalotoknál ebédeltek- családokat-körében,- s- nyugodtan- alusztok- fekhelyetekben,- mely- védve- van- az időjárás- viszontagságaitól,- jól- kifűtött- szobában- -- látatok- már- valaha- is- leigázó kilátástalanságot- és- szenvedést- (...),- kiszakítva- éjnek- idején- polgári- életéből,- öt- vagy hét- kicsi,- talán- beteg- gyermekkel,- akik- ebben- az- évszakban- kénytelenek- a- szabad- ég alatt- lakni,- akár- silány- sátrakban,- akár- szalmával- bélelt- föld- alatti- lyukakban,- esetleg egy- öreg- bútorszállító- kocsin?- Látatok- már- gondterhelt,- tanácstalan- beteg- öregeket egy- táborban,- **a- senki-földjén** --s- nem- hatódtatok- meg- a- lelketek- mélyén?- ahol- csak azért- kényszerül- élni- az- ember,- csak- az- az- egyetlen- vétke,- hogy- **zsidó?**

Hol- marad- az- emberség- hangja,- az- emberi- lelkiismeret- kiáltása,- ha- ártatlan csecsemők-és-vének,-tanácstalan-tömegek-ki-vannak-téve-e-szörnyűségnek:-otthontalannak-lenni?

d e-az-ember-a-monoteizmus-magasabb-rendű-erkölcsi-tanítása-okán-olyan-lény,-aki isteni-képmásra-teremtett!-vajon-lehetséges-e-az-istenit-ennyire-mélyen-megalázni-és megbecsletleníteni- -- hogy- az- embert- az- **állat**nál- is- értéktelenebbnek- tartásák?- n-incs ugyanis-tudomásunk-arról,-hogy-emberek-védelmére-alakult-egyesületek-is-léteznének és-hogy- napjaink-világában-nagyobb-az-együttérzés-minden-teremtmények-legszerencsétlenebbikével,-a-zsidókkal,-akiket-a-határok-közt-úgy-üldöznek,-mint-az-állatokat.

az-emberiesség-nevében-fel-kell-emelnünk-a-hangunkat-ezekért-a-szerencsétlen testvéreinkért,-s-azoknak-a-lelkiismeretére-hivatkozni,-akik-még-nem-veszítették-el-a-szenvedő-és-nélkülöző-ember-iránti-maradék-érzéseiket.-s-zámítunk-mindenkire,-aki kereszténynek-és-irgalmasnak-vallja-magát,-aki-a-szenvedő-emberre--tartozzon-bár más-valláshoz-vagy-nemzethez,-legyen-akár-zsidó--úgy-tekintenek,-mint-emberi-lényre, akinek-azonos-joga-van-az-életre,-a-boldogságra,-az-otthonra.

az-emberiesség-nevében-kiáltunk-hozzátok,-emberek,-szabadítsátok-ki-ezeket-a-szerencsétleneket-a-senki-földjéről,-kegyelmezzetek-az-ártatlan-gyerekeken,-a-beteg időseken-és-mindenkin,-akiknek-egyetlen-bűnük-a-reménytelenség-földjén- való tartózkodásra,-a-senki-földjén--hogy-zsidók.

Irodalom

- bárkány,-eugen-dojč,-Ludovít-1991.-*Židovské náboženské obce na Slovensku*.-bratislava.
- büchler,- r-oberť- 1992.- Židovská- komunita- na- slovensku- pred- druhou- svetovou- vojnou.- In *Tragédia slovenských Židov*.-b.-bystrica.
- bystrický,-valerián-2008.-*Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*.-bratislava.
- d eák,-Ladislav-1990.-s-lovensko-v-politike-Madžarska-v-rokoch-1938-1939.-bratislava.
- d eák,-Ladislav-1998.-viedenská-arbitráž--„Mníchov-pre-s-lovensko“.-bratislava.
- Documents on British Foreign Policy 1919 – 1939*.-London,-1951.-Third-series,-volume-iv,-n.o. 392,-375–376.-p.
- Fiamová,-Martina-2008a.-Prenasledovanie-židovskej-komunity-v-Zlatých-Moravciach-v-období-po vyhlásení-autonómie-slovenska.-*Pamäť národa*, 4/4.
- Fiamová,-Martina-2008b.-d-eportácie-Židov-v-novembri-1938-v-Zlatých-Moravciach.-In-*Čriecky z dejín Slovenska*.-n-itra.
- Fiamová,-Martina-2012.-Židovská-komunita-v-Trenčíne-v-čase-holokaustu.-In-nižňanský,-eduard (ed.):-*Piešťany a Trenčín v čase Holokaustu*.-Piešťany,-172–205.-p.
- Gebhart,-jan-k-uklík,-jan-2004.-*Druhá republika 1938 – 1939*.-Praha.
- Hájek,-Miloš-1959.-*Od Mnichova k 15. březnu*.-Praha.
- Heumos,- Peter- 1985.- Flüchtlingslager,- Hilfsorganisationen,- juden- im- niemalandsland.- Zur Flüchtlings- und- emigrationsproblematik- in- der- Tschechoslowakei- im- Herbst- 1938. bohemia,-25.
- Hoensch,-jörg-konrad-1965.-*Slowakei und Hitlers Ostpolitik (Hlinkas Slowakische Volkspartei zwischen Autonomie und Separation)*.-k-öln---Graz.
- Hoensch,- jörg- konrad- 1967.- *Der ungarische Revisionismus und die Zerschlagung der Tschechoslowakei*.-Tübingen.

- kamenec,-Ivan-1968.-Židovská-otázka-o-spôsoby-jej-riešenia-v-čase-autonómie-slovenska.-Nové obzory,-10.
- kamenec,-Ivan-1991.-Po stopách tragédie.-bratislava.
- Lipscher,-Ladislav-1957.-Ludácka autonómia – ilúzie a skutočnosť.-bratislava.
- Lipscher,-Ladislav-1992.-Židia v slovenskom štáte 1939-1945.-bratislava.
- Lipták,-Lubomír-1966.-autonómia-s-lovenskej-krajiny-od-Mníchova-k-14.marcu.-Odboj a revoluce, 4/5.
- Moser,-Jonny-2000.-die-Tschechoslowakei-als-Fluchtziel-österreichischer-juden.-In-e.-n-izňanský (ed.):-Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie. Porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku.-bratislava.
- Naučný slovník aktualit 1939.-Praha,-1939.
- neumann,-oskar-1956.-Im Schatten des Todes.-Tel-aviv.
- nizňanský,-eduard-1996.-deportácie-Židov-za-autonómie-slovenska-4/5.11.1938.-In-Studia Historica Nitriensia 5.-nitra.
- nizňanský,-eduard-1998.-voľby-do-s-nemu-slovenskej-republiky-v-roku-1938.-In-Studia Historica Nitriensia 7.-nitra,-163-203.-p.
- nizňanský,-eduard-1999a.-Česká-komunita-na-slovensku-a-voľby-do-s-nemu-slovenskej-krajiny-v-roku-1938.-In-Moderní dějiny 7. Praha,-231-267.-p.
- nizňanský,-eduard-1999b.-Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte.-Prešov,-64-79. p.
- nizňanský,-eduard-(ed.)-2000.-Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie. Porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku.-bratislava.
- nizňanský,-eduard-2001.-Zásahy-do-samosprávnych-orgánov-(najmä-mestských-a-obecných-zastupiteľstiev-a-rád)-v-období-autonómie-slovenska-1938/39.-In-Studia Historica Nitriensia 9.-nitra,-121-151.-p.
- nizňanský,-eduard-2002.-dvojnásobné-zmocnenie-sa-vlády-na-slovensku-v-rokoch-1938/39-v-porovnaní-s-„Machtergreifung“-v-rokoch-1933/34-v-nemecku.-In-Nacionálno-socialistický systém vlády.-bratislava,-185-211.-p.
- rataj,-jan-1993.-k-rize-českého-politického-myšlení-za-druhé-republiky.-In-Z druhé republiky I. Praha.
- rataj,-jan-1997.-O autoritativní národní stát.-Praha
- rothkirchen,-Livia-1998.-The-situation-of-jews-in-slovakia-between-1939-and-1945.-In-Jahrbuch für Antisemitismusforschung 7.
- rychlík,-jan-1997.-Češi-a-slováci-ve-20.-století.-Česko-slovenské-vzťahy-1914-1945.-bratislava.
- slneková,-veronika-1996.-„Židovská-otázka“-na-úrovni-mesta--Trnava-v-období-autonómie-slovenska.-In-Studia historica Nitriensia V.
- Slovensko v 20. storočí 3. V medzivojnovom Československu 1918-1939.-bratislava,-2012.
- suláček,-josef-2005.-Biele plášte.-bratislava.
- vávra,-Ferdinand-eibel,-jan-1963.-viedenská-arbitráž--dôsledok-Mníchova.-bratislava.
- vietor,-Martin-1968.-Dejiny okupácie južného Slovenska.-bratislava.
- Zavacká,-katarína-2000.-Právne-prostriedky-zásahov-proti-židovskej-komunite-v-priebehu-autonómie-slovenska.-In-Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie. Porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku.-bratislava.
- Žudel,-jan-uraj-1991.-Zmeny-československo-maďarských-hraníc-v-dôsledku-viedenskej-arbitráže. Slovenská archivistika 26,-2.-34-43.-p.

(Csanda Gábor fordította)

Eduard nižňanský

dePortations of Jews From Slovakia In November 1938 and The Jewish Camps In The "No Man's Land" on The borders of The Czech Lands, -Slovakia and Hungary.

The deportations were a direct reaction of the Slovak autonomous government on the Vienna arbitration. A few weeks after autonomy was achieved and HS'Ls established a government in Slovakia, it came to a foreign policy defeat, which questioned the policy of HS'Ls. In such a moment, Tiso and his colleagues needed a "sacrificial lamb" to be made responsible for the territorial losses brought by the First Vienna Award. In this way, for propaganda reasons, the Jewish community had become an "alien, non-Slovak", and even "hostile element". The Jews in Slovakia at that period had become a "minority" having no protection at all, against whom the Slovak autonomous government simply dared to venture on. It is appalling in what a speed and without any protest were the regulations of Jozef Tiso executed by the subsidiary bodies of the state administration and the police. In my opinion, it demonstrates how soullessly the centralized state administration is ready to perform provisions of higher authorities in the transition period between plural democracy and a certain kind of dictatorship when the representatives of this professional group feel that their position is threatened in the state administration. When they fear that they might lose their "place", they are ready to fulfil punctually and without any external resistance even such regulations about which they know that they are beyond the bounds of constitutionality. However, after the establishment of the autonomy they had slowly accustomed themselves to the violation of law.

„a-zsidókérdés-megoldása”- 1938-novemberében---zsidók-deportálása szlovákia-egy-es-járásaiban

Mar Tina FlaMOVá

„solution-of-the-jewish-problem”-in-november-1938-
deportations-of-the-jews-and-their-execution-in-the-districts-of-slovakia

94(=411.16)(437.6)“1938”

323.12(=411.16)(437.6)“1938”-

341.43(=411.16)(437.6)“1938”

343.819.5

keywords:-Persecution-of-the-jews-in-slovakia,-First-vienna-award,-exporation-of-jews-from-the-territory-of-slovakia,-expulsion-and-forced-relocation-of-jews.

a- szlovák- autonóm- kormány- és- a- hatalom- új- képviselői- szlovákiában- rögtön- 1938. október-6-a-után-lépéseket-tettek-a-helyi-zsidó-közösség-korlátozására.-egyfelől-hoztak néhány- kifejezetten- zsidóellenes- rendeletet,- másfelől- ezek- közül- több- általános- anti-demokratikus- intézkedések- voltak,- melyek- nem- csak- a- kisebbségi,- hanem- a- többségi társadalmat- is- sújtották.- e- tanulmány- témája- az- az- intézkedés,- melyet- az- autonóm- kormány- 1938-novemberében- hozott- a- bécsi- döntés- eredményére- reagálva.- a- Hlinka- féle szlovák- n- éppárt- (HsLs)- kétségtelen- kudarcért,- amit- a- döntés- jelentett,- a- zsidó- közösséget- tette- felelőssé,- s- agresszívan- támadta- nemcsak- a- sajtóban,- hanem- pl.- a- pozsonyi- utcákon- is.- a- bécsi- döntés- egyúttal- alkalmat- adott- „a- zsidókérdés- megoldására” szlovákiában,- mely- 1938.- november- elején- meglepően- kemény- fellépésbe- torkolt, s- szlovákia- csaknem- egész- területének- zsidóságát- sújtva.

a- bécsi- döntőbíró- eredménye- szerint- a- magyar- katonaságnak- dél-szlovákia átengedett- területeit- 1938.- november- 5-én- kellett- elkezdenie- elfoglalni- úgy,- hogy november- 10-ig- már- minden- megszállt- térség- Magyarországnak- legyen- átadva.- a Tartományi- Hivatal- (k- rajniský- úrad,- k- Ú)- ezzel- szemben- még- november- 2-án- reagált- a döntésre,- s- elrendelte- az- állandó- lakhely- és- állampolgárság- nélküli- „vándorcigányok” átszállítását- azokba- a- járásokba,- melyeknek- napokon- belül- Magyarországhoz- kellett tartozniuk.- egyúttal- elrendelte- annak- biztosítását,- hogy- a- Magyarországnak- átadott területeken- élő- zsidók- „a- helyükön- maradjanak”,- lehetetlenné- téve- számukra- az- elutazást.¹ a- zsidó- közösség- elleni- fő- fellépésre- 1938.- november- 4-én- került- sor,- amikor- j- ozef- Tiso- miniszterelnök- és- belügyminiszter- jóváhagyta- a- szlovákiai- zsidók- egy- részének- deportálását,- ami- azon- nyomban- a- járási- hivataloknak- küldött- telefonogram- for-

1- Štátny-archív-(Ša)-v-n-itre---pobočka-n-itra,-fond-(f.)-o-kresný-úrad-(o-Ú)-Zlaté-Moravce,-škafu-ľa-číslo-(šk.-č.)-27,-1763/38-prez.

májában öltött-testet.- ebben-a-miniszterelnök-utasítására-elrendelték-a-vagyontalan zsidók-„áthelyezését”-az-átadandó-területekre.-ezzel-egy-időben-az-500-000-koronát meghaladó-vagyonú-zsidókat-november-4-én-éjfél-ig-ideiglenes-őrizetbe-kellett-venni,-„a vagyon-elhurcolását-megakadályozandó”.-az-utasítás-szerint-ezeket-az-ideiglenesen lecsukottakat-nem-lehetett-szabadon-bocsátani.-a-rendelet-alól-kivételt-élveztek-az-idegen-származású-zsidók,-kivéve-a-lengyel,-német,-magyar-és-román-illetőségeket.² de még-ugyanazon-a-napon-egy-másik-telefonogramot-is-kaptak-a-járási-hivatalok,-mely érvénytelenítette-az-előzőt,-s-mely-szerint-a-lengyel,-német,-magyar-és-román-illetősé- gű-zsidókat,-valamint-a-hajléktalanokat-azonnal-az-átengedendő-területekre-kellett szállítani,-legalább-20-km-rel-beljebb-a-határtól.-ezzel-együtt-azokat-a-zsidókat,-akik nem-az-állandó-lakhelyükön-tartózkodtak,-ki-kellett-utasítani-és-az-állandó-lakhelyükre irányítani.³

az-említett,-ráadásul-pontatlan-fogalmazású-telefonogramok-szétküldése-az-egyes járásokban-nem-kis-káoszt-okozott.-a-selmecebányai-járásparancsnok-például-megállá- pította,-hogya-miniszterelnök-utasítását-„szinte-minden-járársban-másként-hajtották végre”,-együttal-annak-a-véleményének-adott-hangot,-hogya-„a-zsidókérdést-törvényes úton-kellene-rendezeni,-fokozatosan,-pontos-írásos-útmutatások-megvalósításával.”⁴ az akció-végrehajtását-kísérő-zűrzavart-támasztja-alá-az-III-avai-j-árási-Hivatalnak-a-pozso- nyi-rendőrkapitányságra-küldött-jelentése-is:-„az-adott-utasítások-nem-voltak-kellően világosak,-ezért-eleinte-rengeteget-telefonálgattunk-más-járási-hivatalokkal,-hogyan-is kell-értelmezni-a-telefonogramot,-konkrétan-hogya-utasítás-csak-a-lengyel,-német, román-és-magyar-állampolgárságú-zsidókra-vonatkozik,-vagy-a-cseh-szlovák-állampol- gárságúakra-is.”-(n ižňanský-2001,-dok.-č.-148.)

a-deportálások-végrehajtásában-a-közgazgatási-szerveken-kívül-a-Hlinka-Gárda (HG)-és-a-csendőrség-is-közreműködött,-de-még-a-hadsereg-is,-mely-szállítóeszközöket biztosított,-például-Pozsonyban-és-Pöstyénben,-a-Homonnai-járársban-pedig-aktívan besegített-a-zsidók-elszállításába.-a-hadsereg-azonban-gyakran-elutasította-a-járársok kérését:-ez-történt-a-bártfai-járársban,-mely-segítségért-fordult-az-illetékes-katonai szervhez,-„majd-miután-ez-megtagadta,-a-felettes-tartományi-szervekhez,-hogya-had- sereg-kölcsönözze-az-autóbuszait.-ezeket-az-autóbuszokat-nem-kaptuk-meg,-amiként a-katonai-segítséget-sem,-ezért-voltunk-kénytelenek-saját-eszközeinkkel-nekilátni.”⁵

2- Ša-v-nitre---pobočka-n itra,-f.-o Ú-Zlaté-Moravce,-šk.-č.-28,-1769/38-prez.

3- Ša-v-nitre---pobočka-n itra,-f.-o Ú-Zlaté-Moravce,-šk.-č.-28,-1769/38-prez.

4- a-két-telefonogram-ellentmondásosságára-vall-az-Iglói-j-árási-Hivatal-1938.-november-9-i jelentése-is:-„összesen-95-vagyontalan-személyt,-azaz-zsidót-csoportosan,-teherautókon-szál- lítottunk-át-az-új-határon-keresztül,-r-ozsnyó-és-k-assa-irányába.-Mivel-a-helyi-hivatal-által november-4-én-21.45-kor-kapott-távirati-utasítás-szlovákország-miniszterelnök-ura-döntését megváltoztatta,-tehát-hogya-csak-az-idegen-zsidók-(lengyelek,-magyarok-stb.)-és-a-hajléktala- nok-legyenek-haladéktalanul-elszállítva-az-átengedett-területekre,-továbbá-azok-a-zsidók legyenek-kituzskolva,-akik-nem-az-állandó-lakhelyükön-tartózkodnak,-néhány,-már-k-assára tuzskolt-zsidó-november-5-én-visszatért-a-lakhelyére,-ahol-a-lefoglalt-vagyonukat-is-vissza- kapták.”-(n ižňanský-2001,-dokument-[dok.]-č.-136,-167,-168.)

5- a-szobranci-j-árási-Hivatal-is-közlekedési-eszközökre-vonatkozó-kérését-is-elutasították. (n ižňanský-1998,-265-266.-p.)

nincs-mit-csodálkozni-azon,-hogy-az-átadandó-területek-evakuálásának-idején-a-zsidóknak-a-határ-túlsó-oldalára-szállítását-a-helyi-hivataloknak-maguknak-kellett-megoldani.⁶ e-célra-főként-személy-és-tehergépkocsit-és-autóbuszt-használtak,-nem-standard-módot-a-Galgóci-j-járás-Hivatal-választott-egy-három-kocsiból-álló-vonatot-indított-az-átadott-területre,-mintegy-száz-zsidót-szállítva.-(n ižňanský-2001,-dok.-č.-139.)

a-teljesség-kedvéért-megemlíthető,-hogy-a-deportálások-szervezésébe-néhány-esetben-bekapcsolódtak-a-nemzeti-bizottságok,-az-ún.-bécsi-légiósok-(az-ún.-s-zabadszlovákia-Légió⁷ tagjai),-akik-a-bécsi-döntés-után-kerültek-szlovákiába-(n yitrára),-és-sok-helyen-a-„lázás”-helyiek-ragadták-magukhoz-a-kezdeményezést.⁸ a-késmárki-j-járás-Hivatal-jelentése-arról-számol-be,-hogy-a-deportálásokat-nem-csak-a-HG,-hanem-a-deutsche-Partei-(dP)-tagjai-is-szervezték:-„a-járás-hivatalba-hívták-össze-a-nemzeti-bizottság,-a-csendőrség-és-a-hivatalnokok-képviselőinek-tanácskozását,-s-részletesen-megvitaták,-milyen-módon-hajtassék-végre-a-zsidókkal-szembeni-intézkedések-parancsa,-mert-a-telefonogram-néhány-része-nem-volt-eléggé-világos.-a-végrehajtást-az-a-körülmény-is-nehezítette,-hogy-a-járásban-kevés-a-teherautó,-mert-nagy-részüket-elvitte-a-katonaság,-egy-részüket-pedig-javítják.-csendőrből-is-kevés-van...-a-Hlinka-Gárda-tagjai-is-csak-19-órától-álltak-rendelkezésünkre,-miután-visszatértek-a-munkájukból-s-összehívták-őket.-a-helyi-hivatal-ezért-megszólította-a-deutsche-Partei-vezetőjét,-hogy-ők-is-bocsássák-rendelkezésünkre-a-maguk-embereit.”-(n ižňanský-2001,-dok.-č.-149.) a-késmárki-j-járásban-az-akcióban-még-a-dP-paramilitáris-egységének,-a-Freiwillige-schutztaffel-(Fs)-tagjai-is-részt-vettek.-(n ižňanský-2001,-dok.-č.-150.)-a-deportálásokat-késmárkban-a-helyi-radikális-elemek-oly-mértékű-garázdálkodása-is-kísérte,-hogy-az-állami-és-rendőri-szervek-elvesztették-a-város-fölötti-uralmukat.-a-járás-parancsnok-1938.-november-8-i-jelentése-a-következőképp-jellemezte-a-helyzetet:-„a-zsidók-áthelyezése-pénteken-este,-1938.-XI.-4-én-kezdődött-és-vasárnap,-1938.-XI.-6-án-ért-véget. Mint-már-jelentettük,-az-akciót-autóhiány-akadályozta,-ennek-ellenére-lefolytattuk,-úgy-hogy-a-járásból-több-mint-200-személyt-kiutasítottunk.-előfordult-természetesen,-hogy-helyi-illetőségű-zsidókat-is.-az-akcióban-a-nemzeti-bizottságok,-a-Hlinka-Gárda-és-az-ordnerek-tagjai-segítettek.-ezekbe-az-egyesületekbe-fiatalok-és-diákok-is-vegyültek,-akik-a-felelőtlen-viselkedésükkel-nem-váltak-az-akció-hasznára.-Teljesen-magukhoz-ragadták-a-végrehajtó-hatalmat,-házkutatásokat-végeztek,-pénzt-foglaltak-le-stb.-Ma-tehát-a-nevezett-szervezeteknek-köszönetet-mondtam-az-akcióban-való-segítségükért-és-fáradásukért,-s-megkértem-őket,-vonják-vissza-az-utcákról-az-embereiket,-mert-a

6- az-illavai,-november-10-i-jelentésben-olvashatjuk:-„azokban-a-járásokban,-amelyekben-nincs-katonaság,-sem-helyőrség,-nehéz-volt-a-zsidó-családok-áthelyezéséhez-szükséges-közlekedési-eszközök-beszerezése,-annál-is-inkább,-mivel-minden-valamirevaló-motoros-közlekedési-eszközt-a-mozgósítás-után-a-hadsereg-lefoglalt.”-(n ižňanský-2001,-dok.-č.-148.)

7- a-HsLs-radikális-tagja,-L.-Muránsky-a-bécsi-rádióban-uszított-csehszlovákia-ellen-a-náci-németország-támogatásával,-bécsben-felállított-egy-ún.-s-zabadszlovákia-Légiót,-ebből-alkult-később-az-ún.-külföldi-HG.-Lényegében-terrorcsapat-volt,-mely-a-bécsi-döntés-után-szlovákiába-jött.-(n ižňanský-1999a,-36-43.-p.)

8- a-bánóci-csendőrség-november-6-án-keleztett-igazolást-adott-Š.-k-ormáros-középiszólóknak-azoknak-a-dolgoknak-az-átadásáról,-melyeket-előző-nap-vett-el-a-deportált-zsidó-lakóktól.-(n ižňanský-2001,-dok.-č.-132.)

biztonság- szolgálatát- teljes- egészében- ismét- a- csendőrség- vállalja- magára.” (n ižňanský-2001,-dok.-č.-149.,-150.)

a-n yitrai-j árási-Hivatal-sem-volt-a-helyzet-ura,-itt-állítólag-a-Hlinka-párt-helyi-szervezetének-és-a-HG-parancsnokának-engedélye-nélkül-már-november-4-én-megjelentek-az említett-cseh-légiósok.-a-járási-parancsnok-szerint-„a-zsidók-átvitelében-és-áthelyezésében-eleinte-jó-szolgálatot-tettek,-s-csak-a-késő-éjjeli-órákban,-amikor-a-csendőrség már-befejezte-a-munkát,-saját-szakállukra-kimentek-a-városba-és-olyan-személyeket kezdtek-összefogdosni,-akik-nem-voltak-áthelyezésre-kijelölve.-d-urva-módon-hajtották végre-a-házkutatást-dr.-Hugo-vásárhelyi-ügyvédnél,-nagyobb-mennyiségű-pénzt-vettek el-tőle-és-ékszereket.-aztán-az-utcán-lefoglák-(az-1919-ben-megkeresztelt)-Gejza-verő nagybirtokost,-s-beültették-vásárhelyi-mellé-az-autóba.-egy-másik-csoport-Imrich bárdos-gyógyszerész-tvitte-magával,-majd-őt-is-autóba-rakták.-ezt-a-három-nevezettet aztán-bajcs-bagota-környékére-szállították,-ahol-is-kirakták-őket-az-autóból.”⁹ a-nyitrai közállapotokat-csak-a-csendőrség-és-a-HG-fellépése-csitította-le,-a-„bécsi-légiósok” közül-17-et-letartóztatva.-n-áluk-13-ezer-koronát-és-ékszereket-találtak,-„ezeket-elvet-ték-tőlük,-a-bankba-helyezték,-majd-visszaadták-jogos-tulajdonosuknak.-Megállapítást nyert-azonban,-hogy-sok-tárgy-hiányzik,-és-valószínű,-hogy-a-bécsi-légiósok-közül-vala-ki-megszökött-n-yitráról.-az-örizetbe-vett-17-férfit-autóra-raktuk-és-azonnal-a-Hlinka-párt pozsonyi-főtitkárságára-küldtük.-a-Hlinka-párt-itteni-titkársága-részletes-tájékoztatót adott-a-főtitkárságnak,-azzal-a-kéréssel,-hogy-hasonló-embereket-ide-máskor-ne-küld-jenek.”¹⁰

Több-fennmaradt-jelentés-azonban-azt-igazolja,-hogy-az-1938.-novemberi-rendeleteket-más-helyi-szervezetek-is-túlteljesítették.-ez-az-akkori-szlovák-társadalom-és-vég-rehajtó-hatalom-egy-részének-zsidóellenes-magatartására-vall.-Megemlíthető-a-rózsahegy-i-járásparancsnok-esete-is:-ő-november-5-én-a-város-minden-pénzintézetében elrendelte,-hogy-néhány-zsidó-személy-a-betétjéhez-jusson,-„megakadályozandó,-hogy a-vagyont-az-átadott-területekre-vagy-külföldre-vigyék.”-(n ižňanský-2001,-dok.-č.-165.) r-adikálisabban-járt-el-a-bártfai-járásparancsnok,-Gejza-konka,-aki-ugyanaznap-kijárási-tilalmat-rendelt-el.-r-ögtön-utána-razziát-rendelt-el-a-zsidókkal-szemben.-egy-nappal később-a-bártfai-helyzetet-így-jellemezte-a-helyi-rendőröknek-kiadott-parancsában: „1938.-november-5-én-és-6-án-végrehajtottuk-a-zsidók,-idegenek-és-hajléktalanok kiutasítását-a-városból-és-szlovákia-területéről.-Információink-szerint-ezek-a-zsidók-a-szlovákia-területére-való-visszatérésükön-ügködnek.-s-ok-külföldinek-sikerült-a-razzia alól-kibújni.-a-visszavonásig-elrendelem-tehát,-hogy-a-bártfára-vezető-utakat-100-m-re-a-várostól-és-a-vasútállomást-ellenőrző-járőrök-foglalják-el.”-az-ellenőrző-járőrök revolverrel-felszerelt-HG-tagok-voltak,-nekik-kellett-megakadályozniuk,-hogy-az-idegen, engedély-nélküli-zsidók-ne-jöhessenek-be-bártfára.-a-határ-ellenőrzését-a-helyi-csendőrségre-bízta.-k-onka-az-autóbuszon-utazók-és-a-vasútállomáson-megfordulók-ellenőrzését-is-elrendelte.-Minden-feltartóztatott-idegen-zsidót-a-járási-hivatalba-kellett-vinni „megállapítás”-céljából.-a-fenti-intézkedések-következtében-a-járásból-végül-110,-más források-szerint-308-zsidót-deportáltak.-(n ižňanský-2001,-dok.-č.-137.,-138.,-139.)

9- Összesen-209-zsidót-deportáltak.-L.-k önözyová-2000,-55.-p.

10- Ša-v-nitre---pobočka-nitra,-f.-o Ú-nitra,-šk.-č.-40,-2679/38.

a-deportálásokat-másféle-szemszögből-közelíti-meg-egy-aranyosmaróti-illetőségű nő:- „az-utca-már-tele-volt-gárdistával...-akkor-közelről-is-megismertük-őket.-ez-akkor volt,- amikor- kezdtek- a- magyarok- által- megszállt- területekről- származókat- üldözni. Teherautókra-rakták-őket-és-az-egész-családot-kivitték-a-magyar-határra...-az-valami borzasztó-volt.-a-gyereksírás,-a-kétségbeesett-szülők-tehetetlensége-és-a-gárdisták durva-viselkedése...-Láttam,-amikor-a-szerencsétlen-családokat-vitték,-a-gárdisták pedig-szórakoztak-ezen.-Minél-kétségbeesetten-nyilvánította-ki-az-áldozat-a-félelmét, vagy-minél-rimánkodóbban-kérte-a-gárdistákat-irgalomra,-annál-ironikusabban-viselkedtek-azok-a-gyilkosok.”-(c hlantačová-1995,-22.-p.)

„a-zsidókérdés-megoldása”-a-november-4-i-rendeleték-szerint-szlovákia-majdnem minden-részén-lezajlott,-de-az-akció-eredményei-csak-részlegesen-rekonstruálhatók.-az egyes-forrásuk-sok-járás-jelentésében-más-más-számokat-említenek.¹¹ a-rendelkezés-re-álló-adatok-szerint-a-legtöbb-személyt-Pozsonyból-deportálták-(kb.-4000-et),-ezt-a számot-tartalmazza-a-pozsonyi-rendőrkapitányság-1938.-november-9-i-jelentése-a Tartományi-Hivatal-vezetőségének.- (n ižňanský-2001,-dok.-č.-115.)-Más-járásokból-a legtöbbet- a-következőkben-deportáltak:-bártfai-járás-(308?),-n-agymihályi-(229), k-ésmárki-(238),-Poprádi-(228),-n-ityra-(209)-és-eperjesi-(197).-a-legnagyobb-szám-valóban-a-bártfai-adat-lehet,-mert-a-járásparancsnok-itt-rendelte-el-a-már-említett-razziát. n-ityrát-kivéve,-ahol-a-deportálásokban-fontos-szerepe-volt-az-ún.-bécsi-légiósoknak, kelet-szlovákiai-városokról-van-szó,-a-legtöbb-zsidó-ezekben-élt.-a-késmárki-magas-számért-az-ott-rendezett-pogrom-a-felelős--ezen-nemcsak-a-HG-és-az-Fs-alakulatai-vettek-részt,-hanem-a-város-lakossága-is.-Mai-ismereteink-szerint-feltételezhetjük,-hogy Pozsonyon-kívül-szlovákia-egyes-járásaiból-mintegy-3650-zsidót-toloncoltak-ki, Pozsonnyal-együtt-tehát-körülbelül-7500-személyt.-az-eddigi-kutatások-szerint csehszlovák-állampolgárságú-zsidót-legkevesebb-12-járásból-szállítottak-ki.-korukat tekintve-a-hivatalok-egyaránt-deportáltak-idős-embereket,-kisgyerekeket-és-terhes nőket-is.-n-éhány-járásból-a-rabbit-is-deportáltak-(így-például-Liptószentmiklósról, n-ámestóbból,-v-ágújhelyről,-n-agyszombatból),-valamint-hitközségek-kántorait-és-sakterait-(például-a-korompai-és-a-kisszebeni-kántort-és-saktert,-a-szinna-és-vágszállási-saktert).- (n ižňanský-1999a,-76-79.-p.)-ezek-az-intézkedések-zavarták-az-egyes-zsidó-hitközségek-szabad-vallásgyakorlását,-melyet-az-alkotmány-még-mindig-biztosított-nekik. (n ižňanský-1999a,-76-79.-p.)

a-teljesség-kedvéért-fontos-megemlíteni,-hogy-a-zsidókkal-együtt-néhány-járásból romákat-is-deportáltak-(az-aranyosmaróti-járásból-hetet,-a-k-isszebeni-és-Terncséniből egyet-egyét).

a-fennmaradt-információk-szerint-a-szlovákiai-zsidókat-az-új-határ-mögé-vitték, főként-érsekújvárbá,-s-omorjára,-a-k-assa-melleti-bárcára-és-abaújszinára,-k-assára, r-osznyóra,-j-olsvára,-s-zencre,-Losonc-környékére,-Hernádcsányra,-Lévára,-Galántára, verebélyre,-d-unaszerdahelyre,-k-orponára,-Zselizre,-Pelsőcre,-Munkácsra,-v-ágsellyére és-n-agysurányba.- (n ižňanský-2001,-67.-p.)

11-Összesen-38-járásból-maradtak-fenn-deportáltakról-szóló-listák-(s-zlovákiában-a-bécsi-döntés-után-62-járás-volt).

a-zsidók-szlovákia-területén-kívülre-vitelébe-azonban-nem-minden-járás-kapcsolódott-be-egyformán.-a-Mezőlabirci-j-árásí-Hivatal-például-nem-kapta-meg-az-1938.-november-4-i-telefonogramot,-bár-ez-sem-volt-egyedi-eset-(Girált,-s-ztropkó,-Töketerebes-és-varannó-sem-kapta-meg).-a-Mezőlaborci,-varannói-és-Girálti-járásból-később-szállították-el-a-zsidókat,-a-k-iszucaújhelyi-járásban-pedig-egyáltalán-nem-valósult-meg-a-deportálás.¹²

a-deportáltak-további-sorsát-említi-például-az-iglói-csendőrőrs-jelentése,-mely-szerint-a-„száműzöttek”-ról-a-zsidó-lakosság-gondoskodik:-„n-émely-visszatért-száműzött-elmondása-szerint-november-5-én-és-6-án-autókkal-k-assára-szállították-őket,-ott-kaptak-szállást-és-ételt,-sőt-állítólag-még-pénzt-is.-ezeknek-a-híreknek-a-hitelességét-eddig-nem-tudtuk-ellenőrizni.-a-tapasztalat-azt-mutatja,-hogy-a-zsidók-tömeges-száműzése-nem-praktikus,-mert-ezek-egyenként-visszatérnek-a-kassai-vonattal,-senki-által-nem-ellenőrizve.”(n-izňanský-2001,-dok.-č.-167.)-a-deportált-zsidók-visszatéréséről-panaszok-dik-a-besztercebányai-(„...megállapítottuk,-hogy-ezek-közül-4-személy-visszatért-besztercebányára,anélkül-hogy-erre-engedélyt-kaptak-volna,-ezért-a-járásí-hivatal-a-Hlinka-Gárda-segítségével-ismét-kivitte-őket-Losonc-mögé.”--[n-izňanský-2001,-dok.-č.-135.])-és-a-bártfai-járás(„az-akció-nagy-kudarccal-végződött,-mert-nem-volt-biztosítva,-hogy-a-magyar-határszaksz-elrendelt-helyén-kirakott-zsidók-ne-térhessenek-vissza-eredeti-lakhelyükre.-ennek-következtében-az-összes-kiutasított-zsidó-visszatért-k-assára,-ahol-gyűjtést-szerveztek-számukra,-ebből-felruházták-őket-s-visszaküldték-lakhelyükre.-Ilyen-módon-a-zsidók-döntő-többsége-már-visszajött-bártfára-és-a-járás-többi-településére-s-elfoglalták-eredeti-helyüket.”)¹³-a-csacai-járásparancsnoknak-arra-kellett-megoldást-találnia,-mi- legyen-a-lengyel-fél-által-befogadni-nem-kívánt-zsidókkal:-„azok-a-zsidók,-akiket-az-III-avai-Puhói-járásból-a-c-sacai-járásba,-a-lengyel-határra-tuszkoltunk,-jelenleg-s-kalité-községben-tartózkodnak-s-eddig-nem-sikerült-őket-a-határ-túloldalára-szállítani.-Mivel-a-lengyel-őrség-már-négyszer-visszairányította-őket,-át-vannak-fagyva-s-nincs-miből-élniük.”¹⁴

azoknak-a-személyeknek-a-helyzete,-akik-a-c-sehszlovákia-és-Magyarország-közi-sávban-rekedtek,-nagyon-hamar-katasztrófálissá-vált.-a-magyar-szervek-a-területek-elfoglalásakor-megkezdték-a-deportált-zsidók-visszaszállítását-a-szlovák-határra,-de-a-szlovák-fél-elutasította-befogadásukat.-Ilyen-módon-több-száz-zsidó-elképesztő-körülmények-közt-a-„senki-földjén”-találta-magát,-ahol-fokozatosan-két-tábor-jött-létre:-a-miloslavovi-(olykor-csallóközcsüörtökinek-nevezett)-és-a-nagykéri.-(n-izňanský-1999a,-50-60.-p.)-Megemlíthető,-hogy-a-n-ámesztóból-deportált-32-zsidó-1938.-november-5.-és-18.-között

12- Hlavinka-2007,-42.-p.-valószínűleg-nem-került-sor-deportálásra-a-s-ztropkói-és-a-Töketerebes-i-járásban-sem.-(n-izňanský-1999a,-65.-p.)

13- a-bártfai-járásí-parancsnok-ezt-írja-jelentésében:-„az-állambiztonsági-szervek-nagy-áldozatok-árán-megszabadultak-ettől-a-kéretlen-elemtől,-ezért-semmi-esetre-nem-tűrhetem-el,-hogy-a-szlovák-kormány-fent-említett-intézkedéseit-idegen-zsidók-kijátsszák-és-visszatérésükkel-meghiúsítsák.”-(n-izňanský-2001,-dok.-č.-138.,-139.)

14- a-Tartományi-Hivatal-telefonválasza-így-hangzott:-„az-idegen,-deportált-zsidókat-lengyel-területre-kell-átszállítani--a-deportálással-összefüggő-utazási-költségeket-hivatalunk-a-járásparancsnoknak-megfizeti.-Tehát-a-járásparancsnok-dolga-a-zsidókról-való-gondoskodás-és-átvezetésük-a-határon.-arra-a-felvetésre,-hogy-a-lengyel-szervek-ismét-visszaküldik-őket-az-itteni-területre,-utasítottam-a-járásparancsnokot,-hogy-ügy-őriztesse-a-határt,-hogy-a-zsidók-viszszavezetése-ne- legyen-megvalósítható.”-(n-izňanský-2001,-dok.-č.-142.)

szintén a „senki földjén”- tartózkodott- egy- elhagyott- öreg- malomban- a- korponai- járás demarkációs-vonalán,- amíg- nem- engedélyezték- a- n- ámestóba- való- visszatérésüket.

a- bécsi- döntés- utáni- körülményeket- a- magyar- fél- is- kihasználta,- és- szintén- az- új határ-mögé-zavarta- az- átadott- területeken- élő- zsidókat.- erről- tájékoztatta- a- Tartományi Hivatalt- november- 28- án- a- nyitrai- járásparancsnok- is.- s- zavaiból- kiténik,- hogy- a- határ mentén- százával- fordultak- meg- kiutasított- zsidók,- akikre- sem- a- csehszlovák,- sem- a magyar- fél- nem- tartott- igényt:- „Folyó- hó- 21- én- a- késő- éjszakai- órákban- a- magyar- katonaság- földutakon- csempészett- át- alsójattónál- a- demarkációs- vonalra- 72- személyt, ebből- 69- zsidót,- 2- szlovákot- és- 1- csehet.- Mind- nagyon- szerencsétlen- állapotban- voltak, éhesek,- piszkosak,- megverték.”- c- sehszlovákia- ezeket- a- személyeket- nem- fogadta- el- és visszaadta- őket- a- magyar- szerveknek.- n- éhány- nappal- később- azonban- a- n- yitrai- j- árási Hivatal- n- agykérből- átvett- csaknem- 70- személyt,- ezek- döntő- többsége- cseh- iparos- és telepes- volt,- „akiket- nyitrára- szállítottak,- a- tartományi- közkórházba,- ahol- elsősegélyben,- fürdőben,- ételben- részesültek...- valamennyien- egyhangúlag- állítják,- hogy- 7- 9 napig- le- voltak- csukva,- verték,- étlen- szomjan- hagyták,- mindenféle- sáros- utakon- kergették- őket.- Még- körülbelül- 600- személy- volt- ott,- több- országból- emigrált- zsidók- meg az- átadott- területeken- lakók- is,- ezektől- az- érsekújvári- katonai- parancsnok,- bochesa alezredes- szintén- meg- kívánt- szabadulni.- ő- ket- nem- vettük- át,- ezért- a- magyar- szervek járművekre- rakták- s- kijelentették,- hogy- koncentrációs- táborba- viszik- őket.- ezek- az emberek- is- embertelenül- kínozva,- verve,- éheztetve- voltak.”¹⁵

a- zsidók- otthonukból- történő- kizavarása- azonban- nem- korlátozódott- csak- 1938. november- 4.- és- 5.- éjszakájára,- a- következő- napokban- a- járási- hivatalok- végzés- útján utasítottak- ki- a- hivatalosan- másutt- bejelentett- zsidókat.- (n- ižňanský- 2001,- dok.- č.- 133.) ezzel- összefüggésben- meg- kell- említeni- a- Tartományi- Hivatal- 1938.- november- 8-i- rendeletét,- mely- a- zsidók- áthelyezéséről- szóló- akciót- lezárta,- ugyanakkor- részletes- jelentést- kért- a- vagyonlefgalások- eredményéről- és- azokról- a- tapasztalatokról,- amelyekre az- egyes- hivatalok- szert- tettek.- egyúttal- azt- is- elrendelte,- hogy- a- vagyontalan- kárpátaljai- zsidókat- fokozatosan- irányítsák- át- állandó- lakhelyükre.

a- deportálások- lefolyása- és- eredménye- járásonként- változó- volt.- ami- az- 500- ezer koronánál- nagyobb- vagyonnal- rendelkező- zsidók- letartóztatását- illeti,- ezt- a- hivatalok- a bánóci,- a- besztercebányai,- a- k- ésmárki,- az- aranyosmaróti,- a- s- elmecebányai,- az- Iglói- és a- s- zepesófalui- járásban- hajtották- végre.¹⁶ a- Lőcsei- járásban- például- a- tehetősebb- zsidóknak- 10- ezer- korona- kauciót- kellett- letenniük,- ha- haza- kívántak- térni.- (n- ižňanský 2001,- dok.- č.- 151.)- az- ezekkel- a- személyekkel- felvett- jegyzőkönyvek- a- zsidók- vagyonnyilatkozatát- is- tartalmazták,- tehát- a- szlovákiai- ingatlanjaikat,- az- ingóságot,- értékpapí-

15- Ša- v- n- itre- -- pobočka- n- itra,- f.- o- Ű- n- itra,- šk.- č.- 40,- 16/1939- prez.

16- a- s- zepesófalui- j- árási- Hivatal- 1938.- november- 8-i- jelentése- a- deportálással- kapcsolatban- megemlíti:- „a- telefonon- átadott- parancs- pontatlan- volt- s- nem- kellően- egyértelmű,- ezért- a- parancsot járásonként,- sőt- településenként- más- módon- hajtották- végre.- Míg- a- szomszéd- járásokban- csak néhány- milliómost- vetek- őrizetbe,- másutt- egyet- se,- mi- itt- lecsuktunk- minden- jobban- szituált- zsidót,- akiről- feltételezhető- volt,- hogy- rendelkezik- félmillió- s- vagyonnal.- Míg- a- szomszéd- járásokban ezeket- szállodákban- helyezték- el,- itt- a- parancsot- szó- szerint- hajtottuk- végre- és- a- személyeket- a bírósági- börtönben- tartottuk- fogva.”- (n- ižňanský- 2001,- dok.- č.- 169.)

rokat-s-egyebet,-beleértve-a-tartozásaikat-is.-az-illető-kötelezte-magát-arra,-hogy-„...ezt a-vagyont-s-zlovákországból-nem-viszem-ki-és-nem-mentem-át,-és-az-adóhátralékomat lehetőségeim-szerint-minél-hamarabb-rendezem.”¹⁷ a-letartóztatott-személyeket-csak-a következő- napokban- engedték- szabadon- (selmecebányán,- Lőcsén,- szakolcán- és Iglóban-november-7-én,-Poprádon-november-8-án).

a-j ozef-Tiso-féle,-1938.-november-4-i-telefonogramok-által-kiváltott-akció-sok-gondot-jelentett-a-helyi-hivataloknak,-messze-meghaladva-a-zsidók-átengedett-területekre való-elszállításának- vagy- az- állandó- lakhelyükre- való- irányításának- gondját.- Gondot jelentettek-a-lepecsételt-zsidó-házak,-lakások,-üzletek-és-műhelyek,-a-lefoglalt-értékek és- készpénz,- a- lefoglalt- gazdaság- és- a- gazdasági- állapotok.- n- em- meglepő,- hogy- több járásparancsnok-a-Tartományi-Hivatalhoz-fordult,-hogy-mi-legyen-a-lefoglalt-vagyonnal, amit-végül-a-hivatal-november-8-i-rendelete-rendezett.-a- gyorsan-romló-élelmiszerral kapcsolatos-gondokat-néhány-járásban-(pl.-az-Iglóiban-és-a-Liptószentmiklósiban)-úgy oldották-meg,-hogy-a-termékeket-hivatalos-úton,-nyilvános-árverésen-értékesítették. (n ižňanský-2001,-dok.-č.-153.,-168.)-az-elkobzott-zsidó-pénzt-a-Mártoni-és-a-bártfai járásban- a- zsidóknak- a- „meghatározott- helyre”- szállításával- kapcsolatos- kiadásokra fordították.-(n ižňanský-2001,-dok.-č.-139.)-a-csacai-járásparancsnok-ugyanakkor-ezt-a kiadást-saját-forrásból-fedezte.¹⁸ a-felmerülő-kiadások-gondja-több-járási-hivatalt-is aggasztott,-ezért-a-Tartományi-Hivatalhoz-fordultak.

a-helyi-zsidók-kiüldözése-újabb-kérdéseket-vetett-fel,-például-hogy-ki-pótolja-az-orvosokat,-fogorvosokat,-kereskedőket-s-egyáltalán:-a-sok-sok-„árja”-lakos-munkaadóját.-a zsidók-lakhelyi-illetőségükre- való-kiüzetése-olyan-bonyodalmat-is-okozott,-amilyenre-a csacai-járásparancsnok-hívta-fel-a-figyelmet:- „Másrészt-a-kis-falvak,-mint-amilyen-pl. vysoká-nad-kysucou-most-ezzel-az-átcsoportosítással-30-40-zsidót-kap,-akik-eddig Zsolnán- vagy- Trencsénben- szolgáltak,- tehát- azokban- a- városokban,- melyekben csehszlovákia-megalakulása-óta-tartózkodtak,-itt-van-az-ingatlanuk,-a-munkahelyük,-itt vállalkoznak,-folytatnak-orvosi-praxist-stb.,-amit-abbán-a-faluban-nem-folytathatnak,-s most-gondja-lesz-velük-a-falunak-is,-holott-eddig-nem-volt.”-(n ižňanský-2001,-dok.-č. 141.)-a-deportálások-gazdasági-hatását-és-átgondolatlanágát-alighanem-a-legjobban a-vágújhelyi-j-árási-Hivatal-1938.-november-6-i-jelentése-jellemzi:- „a-járási-hivatal,-latol-gatva- a- rendelet- megvalósításának- módjait,- arra- a- meggyőződésre- jutott,- hogy- a vágújhelyi-j-árásban-ennek-a-parancsnak-a-végrehajtása-olyan-áthidalhatatlan-nehézségekbe- ütközik,- nemkülönben- a- gazdaság- és- a- közélet- számára- akkora- nagyságú károkkal-jár,-hogy-az-akár-katasztrófális-is-lehet.-a-mi-járásunkban-az-ipar,-a-vállalkozások,- a- kereskedelem- és- a- mezőgazdaság- döntő- mértékben- zsidók- kezén- van. ezeknek- a- vállalatoknak,- üzemeknek,- boltoknak- és- gazdaságoknak- a- tulajdonosai többnyire-olyan-személyek,-akiknek-nem-itt-van-az-állandó-lakhelyük,-vagyis-hivatalosan-nem-ott-laknak,-ahol-dolgoznak,-hanem-az-államunk-más-településein.”-a-járásparancsnok-arra-is-rámutat,-milyen-következményekkel-járna-a-zsidó-boltok-és-vállalkozások-bezárása:- „az-a-lehetetlen-helyzet-állna-elő,-hogy-a-zsidókat,-akiknek-üzleteik, iparendelőjük,-ipari-vállalatuk-és-gazdaságuk-jelenleg-az-állami-bevételek-forrását

17- Ša-v-n itre--pobočka-n itra,-f.-o Ú-Zlaté-Moravce,-šk.-č.-28,-1769/38-prez.

18- a-Tartományi-Hivatal-megígérte-neki,-hogy-kiadásait-megtéríti.-(n ižňanský-1999a,-68.-p.)

képezik-(adó),-közpénzekből-kellene-eltartani,-tehát-az-állam-költene-rájuk,-s-rövidítene-meg-magát-ezek-adójával.”-végezetül-felhívja-a-figyelmet-a-mezőgazdaságban-érintett-zsidók-kiutasításának-következményeire:- „ki-fog-gondoskodni-a-mezőgazdasági-munkásokról,-akiknek-az-a-munkahelyük,-ki-fogja-őket-fizetni-vagy-a-járandóságukat-(tej,-zsir,-liszt-stb.)-naponta-megadni?-ezek-mind-olyan-kérdések,-melyekre-az-idézett-kusza-telefonogram-egyáltalán-nem-kínál-semmiféle-választ.-(n ižňanský-2001,-dok.-č. 155.)- a- deportálások- gazdasági- következményeire- a- selmecebányai,- a- csacai, n agryőcei-és-az-aranyosmaróti-járás-vezetői-is-felhívták-a-figyelmet.¹⁹

Levéltári- forrásokból- nyomon- tudjuk- követni- a- többségi- és- kisebbségi- lakosság- viszonyulását- a- deportálásokhoz- e- törvénytelen- eljárás- alá- zatos- végrehajtására- csak- nem- az- egész- ország- járási- hivatalai- részéről- találunk- példákat.- n- émely- járásparancsnok- még- üdvözölte- is- az- akciót,- sőt- olyan- is- akadt,- aki- kevesellte- vagy- nem- tartotta- eléggé- „következetesnek”.- a- nagytapolcsányi- járásparancsnok- például- ezt- jelentette:- „Mivel- a- zsidóság- különösen- a- fiatalabb- nemzedék- már- a- szlovák- uralom- alatt- is- kommunista- irányultságú- politikai- irányt- követett,- a- most- megvalósított- intézkedéseket- nagyon- jónak- tartom,- és- a- kommunista- hangulat- is- mérséklődött.- az- egyszerű- nép- is- nagyon- helyeselte- az- egész- akciót.- Mivel- a- végrehajtásra- az- adott- járási- hivataloknak- csak- nagyon- kevés- idejük- volt,- javasolom- az- akció- folytatását- az- összes- idegen- zsidó- teljes- eltávolításáig,- mert- a- mostani- akció- során- az- idő- rövidege- miatt- elkerülték- a- hivatalok- figyelmét,- illetve- ismeretlen- helyre- távoztak,- de- ez- ideig- mindannyian- s- szlovákiában- vannak.”-(n ižňanský-2001,-dok.-č.-170.)

Míg- az- aranyosmaróti- járásparancsnok- pár- egyszerű- szóval- értékelte- az- akciót, jelentvén,- hogy- „az- áthelyezés- simán- zajlott,- incidensek- nélkül”,²⁰ valóságos- lezajlásához- a- pöstyéni- járásparancsnok- jelentése- áll- közelebb.- a- hivatalok- gyors- eljárása- szerint- elborzasztotta- a- zsidókat,- noha- a- miniszterelnök- rendeleteinek- végrehajtása- során- a- hivatalok- részéről- „túlkapásokra”- sehol- sem- került- sor.- (Psicová- 2000, 116-118.-p.;-j amrichová-2000,-15-16.-p.;-k önözsyová-2000,-56.-p.)-n émely-járásparancsnok- jelentésében- a- „csodálkozás”- (besztercebánya)-, másutt- „nagy- riadalom- és- bizonytalanság”- (selmecebánya)- lett- úrrá- a- zsidó- közösségen- belül- az- intézkedések- miatt- --de- mindez- távolról- sem- fejezi- ki,- mit- érezhettek,- amikor- egyik- óráról- a- másikra- kizavarták- őket- az- otthonukból- és- kiszakították- addigi- életükből.

r itkán,- de- említést- tesznek- a- jelentések- arról,- miként- érzékelték- a- történéseket- a- többségi- lakosság.- Míg- k- orompán- „a- kilakoltatás- híre- nagy- zúgolódást- váltott- ki- a- szélesebb,- nem- zsidó- lakosság- körében”,-(n ižňanský-2001,-dok.-č.-146.)-a- vágbesztercei- járásparancsnok- szerint- „a- szlovák- kormánynak- a- zsidókkal- kapcsolatos- intézkedéseit- a- helyi- lakosság- nagy- egyetértéssel- fogadta,- és- nagyot- csalódott,- amikor- az- intézkedéseket- fokozatosan- visszavonták.”-(n ižňanský-2001,-dok.-č.-161.)-Liptószentmiklóson-„a- zsidók- áthelyezésének- hírére- a- keresztény- lakosság- többsége- örömmel- fogadta- s- némely- esetben- magában- a- végrehajtásba- is- segédkezett.”-(n ižňanský- 2001,- dok.- č.- 152.)- Iglón-„a- zsidók- tömeges- kilakoltatását- a- lakosság- egy- része- elégedetten- vette- tudomásul,- mások- sajnálkoztak,- de- csak- a- gyerekek- fölött.”-(n ižňanský- 2001,- dok.- č.- 167.)

19- Ša- v- n- itre- --pobočka- n- itra,- f.- o- Ű- Zlaté- Moravce,- šk.- č.- 28,- 1784/38- prez.

20- Ša- v- n- itre- --pobočka- n- itra,- f.- o- Ű- Zlaté- Moravce,- šk.- č.- 28,- 1784/38- prez.

ezzel szemben egyértelműen elítélte az akciót a szepesófalu lakosság: „a tapasztalat az, hogy az itteniek nem értenek egyet az intézkedéssel és elítélik.” (n ižňanský-2001, dok.-č.-169.) a többségi szlovák lakosságnak a deportálásukhoz való negatív viszonya a beszercebányai járási Hivatal jelentéséből is kitűnik: „Mivel a szegény és kellemetlené vált zsidókat a családjukkal együtt az esti és éjszakai órákban vették őrizetbe, és éjjel három teherautón szállították el őket a parancsnak megfelelően a magyarok által átveendő területekre -- ezt az eljárást és az ilyen megoldást keresztény körökben is nagy általánosságban emberellenesnek és kegyetlennek tartották, annál is inkább, mert éppen 4-évi 5-évi virradóan nagy hideg volt, zuhogott az eső, és a Hlinka-Gárda néhány tagja a járási hivatal határozott parancsa dacára a zsidókkal brutálisan és nem keresztényi cselekedetekre vetemedtek.” (n ižňanský-2001, dok.-č.-136.)

a zsidók érthető módon igyekeztek megtalálni annak módját, miként bújjanak ki az otthonuk elhagyására vonatkozó kötelezettség alól. az egyik lehetőség a határozat ellen benyújtott fellebbezés volt az ellen, hogy a szülőfalujukba vigyék őket. a kitudakoltaknak gyakran a rokonaik voltak segítségükre. aranyosmaróton 1938 novemberében a nyitrai H. eigner a helyi hivatalhoz fordult testvére, I. eigner ügyében: „akit minden ok nélkül kiutasítottak aranyosmarótról csak azért, mert állandó lakhelye a most Magyarországhoz tartozó deákin volt. családostul kivették őt a magyar határra, de mivel a magyarok nem akarták őt befogadni, most a családjával együtt a szabad ég alatt lakik a csallóközi c süttörtökön, kiszolgáltatva a legkegyetlenebb lelki és testi megpróbáltatásoknak. büntetve soha nem volt, mindig lojális állampolgárként és derék szlovák hazafiként viselkedett, ezért is olyan borzasztó számára, hogy a köztársaságból minden ok nélkül ki lett utasítva.”²¹ a megmenekülés lehetőségét jelentette az orvosi igazolás is, vagy közbenjárás azzal az indoklással, hogy gazdaságilag fontos személyről van szó. a vágbeszercei járásparancsnok viszont ellenezte a vojtech-Hanis és testvére számára nyújtandó kivételt azzal érvelve, hogy visszatérésük a városba „általános felháborodást keltene és a szlovák kormány tekintélye is csorbulna. n evezettek ugyanis a kommunista eszme lelkes hívei voltak. Megjegyzem, hogy a nevezett gyógyszerészek mellett szóló mindegyik intervenció befolyásos személyektől származott.” (n ižňanský-2001, dok.-č.-161.) s ikeresen végződött Morgenthau amerikai pénzügyminiszter közbenjárása n agyapolcsányban élő zsidó rokonai érdekében.²²

említésre érdemes a zsidó közösségnek abbéli igyekezete is, hogy meggyőzze az uralkodó hatalmat odaadásáról, s arról, hogy pénzügyítés szervezésével még hasznot is hajt. breznóbányán például 1938. november elején 35-300 korona gyűlt így össze: „a legégetőbb nemzeti szükségletekre, ezzel is bizonyítandó azon őszinte kijelentésünk, hogy készek vagyunk nem csak a ránk rótt kötelezéseket becsülettel teljesíteni, hanem -- amennyire tőlünk telik -- jótékonykodni is.”²³ csacán ily módon 250-000, ócsadon (c saca mellett) 15 000, beszercebányán 1-380-000 korona gyűlt össze. (n ižňanský-2001, dok.-č.-135.)

21- Ša-v n itre -- pobočka n itra, f. o Ú-Zlaté-Moravce, šk. č.-28, 1976/38-prez.

22- „a külügyminisztérium felhívja a figyelmet erre a körülményre, s kéri, hogy amennyiben lehetséges, a kiutasítási határozatokat vonja vissza.” a kormány elnökségének 1938. december 19-i válasza: „a családok a magyar területekről visszatértek n agyapolcsányba a helyi járásparancsnok jelentése szerint kiutasításukat törölték és a városban való tartózkodásukat megtűrik.” (n ižňanský-2001, dok.-č.-171.,-172.)

a-szlovák-kormány-beavatkozásai-okkal-keltettek-félelmet-a-zsidó-lakosságnak-abban-a-részében-is,-melyre-a-novemberi-deportálások-nem-vonatkoztak.-a-rendszer-önkényszerűségével-szembeni-mentesség-egyik-lehetőségének-a-keresztelés-tünt.-Zsidók-tömeges-konvertálására-aranyosmaróton,-n-agyszombatban-és-n-yitrán-került-sor.-n-agyszombatban-ráadásul-1939-januárjában-nagy-demonstrációt-rendeztek-a-zsidók-tömeges-keresztelését-megakadályozandó.-az-egyre-rosszabbodó-helyzetet-jelzi-az-emigrációs-hullám-is:-1939-ben-n-agyapolcsányból-és-Pöstyénből-emigrált-nagyobb-számban-zsidó-orvos.

a-kituszkolt-zsidók-rossz-helyzetének-orvoslásaként-1938.-november-26-án-n-agykéren-kötöttetett-szerződés,-melyet-december-1-jén-a-Tartományi-Hivatal-is-elfogadott.²⁴de-ez-az-egyezség--a-csehszlovák-és-magyar-szervek-általi-lakosságcsere--sem-tudta-teljes-mértékben-rendezeni-a-határ-menti-helyzetet.-1938.-december-8-án-ezért-a-Tartományi-Hivatal-kiadott-egy-rendeletet,-mely-kötelezte-a-járási-hivatalokat-a-szlovákországból-deportált-zsidók-visszavételére,-függetlenül-azok-állampolgársági-hovatartozásától.-azok-a-zsidók,-akik-hitelesen-igazolni-tudták,-hogy-szlovákia-valamely-településének-lakói,-ide-térhettek-vissza.-a-többiekre-(a-magyar-állampolgárokat-kivéve)²⁵gyűjtőtábor-várt.-a-rendelet-a-táborokról-kimondta:-„az-elhelyezésüket-biztosító-zárt-területen-szabad-engedélyezni-a-fogva-tartottaknak-a-családtagjaikkal,-rokonaikkal-való-kapcsolattartást,-de-csak-állandó-szigorú-rendári-felügyelet-mellett.-a-felügyeletről-az-illetékes-járási-hivatal-gondoskodik.-ezek-végrehajtó-szervei-vagy-tagjai-ügyelnek-a-zárt-területen-rendre.”²⁶a-demarkációs-vonalon-létesült-táborok-feloszlatása-után-tehát-újabb-gyűjtőtáborok-létesültek,-például-n-yitrán-vagy-a-pozsonyi-Patrongyárban.-egy-harmadikról,-az-aranyosmarótiról-a-Galgóci-j-árási-Hivatal-jelentéséből-értesülünk,-itt-néhány-internált-zsidót-helyeztek-el.-(nižňanský-s-Ineková-1996,-85.-p.)

ezek-az-intézkedések-sem-szavatolták-azonban,-hogy-a-közös-határon-békesség-lett.-1939.-január-4-én-a-Tartományi-Hivatal-figyelmeztet-arra,-hogy-a-magyar-hivatalok-ismételten-a-határra-utasítanak-ki-olyan-magyar-nemzetiségű-zsidókat,-akiknek-állandó-lakhelyük-az-átadott-területen-van.²⁷

noha-„a-zsidókérdés-megoldásának”-tragédiája-elsősorban-a-szlovák-köztársaság-létével-függ-össze,-az-ézt-megelőző,-az-autonómia-idejéből-származó-intézkedések(mindenekelőtt-az-1938.-novemberi-deportálások)-csak-előképei-voltak-annak,-ami-1939.-március-14-e-után-a-zsidó-közösségre-várt.

23- „Megértjük-a-kor-szellemét,-s-készek-vagyunk-tudásunkat-és-képességeinket-az-új-és-szabad-újraépülésre-szánt-szlovákia-rendelkezésére-bocsátani.-Tökéletesen-tudatában-vagyunk-annak,-hogy-a-hazának-szüksége-van-állampolgárai-erkölcsi,-fizikai-és-anyagi-áldozathozatalára,-ezért-kinyilvánítjuk,-hogy-minden-erőnket-befogjuk,-hogy-minden-ránk-háruló-követelések-eleget-tehessünk.”-(nižňanský-2001,-dok.-č.-140.)

24- eszerint-a-csehszlovák-hivatalok-azokat-a-zsidókat-vették-át,-akik-szlovák-állampolgárságúnak-minősültek.-a-szerződés-kitért-a-cseh,-a-morva-és-a-kárpátaljai-állampolgárookra-is.-a-Tartományi-Hivatal-azzal-a-kitéttel-hagyta-jóvá,-hogy-minden-egy-csehszlovák-állampolgárért-Magyarország-is-átvesz-egy-magyar-állampolgárt.-{Ša-v-n-itre--pobočka-n-itra,-f.-o-Ú-Zlaté-Moravce,-šk.-č.-27,-2019/38-prez.)

25- a-cseh,-kárpátaljai-vagy-lengyel-deportált-zsidókat-a-hivatalok-kötelesek-voltak-„kituszkolni”-az-illető-országba.

26- Ša-v-n-itre--pobočka-n-itra,-f.-o-Ú-Zlaté-Moravce,-šk.-č.-28,-2048/38-prez.

27- Ša-v-n-itre--pobočka-n-itra,-f.-o-Ú-n-itra,-šk.-č.-40,-47/1939-prez.

Irodalom

- Hlavinka, ján-2007.-*Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*.-bratislava. chlamtačová, k lára-1995.-*Pramienok života*.-bratislava.
- jamrichová, andrea-2000.-*Židovská otázka v Topoľčanoch v období autonómie slovenska*.-In nižňanský, eduard (ed.):-*Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie – porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku*.-bratislava.
- könözysová, Lucia-2000.-*Židovská komunita v nitre v období autonómie slovenska*.-In nižňanský, eduard (ed.):-*Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie – porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku*.-bratislava.
- nižňanský, eduard-1998.-*d eportácie Židov zo slovenska v novembri 1938 v hláseniach styčných dôstojníkov*.-In-*Studia Historica Nitriensia 7*.
- nižňanský, eduard-1999a.-*Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*.-Prešov.
- nižňanský, eduard-1999b.-*Intencionalisti, funkcionalisti, začiatky holokaustu a adolf eichmann*.-In-*Studia Historica Nitriensia 8*.
- nižňanský, eduard-2001.-*Holokaust na Slovensku. Obdobie autonómie 6.10.1938 – 14.3.1939*. bratislava.
- nižňanský, eduard-slneková, veronika-1996.-*d eportácie Židov za autonómie slovenska*.-In *Studia Historica Nitriensia 5*.-nitra.
- Psicová, katarína-2000.-*Židovská komunita v Piešťanoch v období autonómie slovenska*.-In nižňanský, eduard (ed.):-*Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie – porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku*.-bratislava.
- slneková, veronika-1996.-*„Židovská otázka“ na úrovni mesta – Trnava v období autonómie slovenska*.-In-*Studia Historica Nitriensia 5*.

(Csanda Gábor fordítása)

Mar Tina Fiamová

„Solution of The Jewish Problem“-In November 1938---dePortations of The Jews and Their Execution In The Districts of Slovakia

The slovak autonomous government and the representatives of the new power took steps to limit the local jewish community immediately after 6th october 1938. on the one hand, they implemented specific measures against the jews, on the other hand, many of these regulations were part of the general anti-democratic interventions and came hard not only on the minority but also on the majority population. The subject of the present study though is the intervention with which the autonomous government reacted on the results of the First vienna award already in the beginning of november 1938, while it did not hesitate to violate the laws then in force. Hlinka´s Slovak People´s Party (HSĽS) blamed the jewish community for the failure what the arbitration undoubtedly was and the community became target of aggressive attacks not only in the press but also in the streets, for example, in bratislava. The vienna decision also became an opportunity for the “solution of the jewish problem” in slovakia, which led to an astonishingly hard intervention affecting the jewish community on almost the whole territory of slovakia.

Mir osLav MlcHeLa a-holokauszt-komáromi-történetéhez

Mir osLav MlcHeLa
on-the-history-of-the-Holocaust-in-komárno

94(=411.16)(437.6)“1938/1945“
323.12(=411.16)(437.6)“1938/1945“
341.43(=411.16)(437.6)“1938/1945“
343.819.5

keywords:- jews- in- komárno,- First- vienna- award,- the- ghetto- in- komárno,- the- functions- of- the- komárno
fortresses,-the-arrow-cross-government.

a-szlovákia-jelenlegi-területén-levő-zsidó-közösségek-története-mindenekelőtt-a-komunizmus-bukása-óta-számít-fontos-témának-a-hazai-és-külföldi-történészek-körében. n oha-vizonylag-sok-dolgozat-jelent-meg-e-témában,-a-holokauszt-dél-szlovákiai-kérdésköre- máig- kevésbé- feldolgozott.- ez- azzal- a- ténnyel- is- összefügg,- hogy- az- 1938-1945- közötti- arbitrációs- terület- sorsával- hosszú- időszakra- visszatekintve- is- kevés- figyelmet- szenteltek.- a- témában- megjelent- könyvek- (Tilkovszky- 1972,- viator 1968)-sem-túlságosan-foglalkoznak-vele.¹ a-legismertebb-átfogó-kötet,-mely-részlete- sebben-foglalkozik- ezzel- a- témával- a- magyarországi- holokauszt- kontextusában,- aligha- nem- r- andolph- braham- amerikai- történész- egy- régebbi- monográfiája.- (braham-1997)

Hasonló-a-helyzet-a-tárgyalt-időszak-komáromjára-vagy-komárom-megyéjére-vonatkozóan-is.-a-sok-sok-összefoglaló-jellegű-mű-egyike-sem-nyújt-támpontokat-a-város-élet-ének-az-1938-és-1945-közötti-időszakára,-de-akad-néhány-régebbi-és-újabb-munka,- melyek-az-érdeklődőnek-hasznára-lehetnek.²

jelen-tanulmány-a-korabeli-sajtó-és-a-nyitrai-állami-Levéltár-nyitraivánkai-és-komáromi- fiókja- (Šan r)- hiányos- archív- forrásain- alapul.- sajnos- nem- volt- módom- az- 1938-1945-közi-időszak-teljes-anyagát-áttekinteni,-mert-a-kutatást-nehezíti,-hogy-a-fondok-leltárjegyzék-nélküliek,-valamint-úgy-tűnik,-sok-fontos-anyag-meg-sem-őrződött. n agyon-sok-pótlólagos-információhoz-jutottam-a-helyi-túlélő-zsidó-lakosság-visszaemlékezései-révén,- melyeket- a- 20.- század-90-es-éveiben-az-egyesült-államokbeli-uscshoah-Foundation-rögzített-digitális-formában.-ezek-a-dokumentumok-a-világháló-segítségével-közép-európában-is-hozzáférhetőek,-és-sok-olyan-egyedi-információval-szol-

1- kivétel:-Lang-Štrba-2006,-de-ez-a-publikáció-sem-vállalkozik-az-egész-visszacsatolt-terület-vizsgálatára.

2- Paszternák- a.-Paszternák- T.- (szerk.)- 2013;- r aab- 2000;- számadó-Turi- 2011;- braham (szerk.)- 2007.:- r istveyová-Hruboň- 2014a;- r istveyová-Hruboň- 2014b;- Hruboň-r istveyová 2014.

gálnak,- melyekhez-egyébként-nem-lehet-hozzájutni-egyéb-források-híján.-éppen-ezért nagyon-sok-esetben-az-említett-digitális-archívumot-használtam-forrásként.³

a-zsidók-komáromban

kisebb-megszakításokkal-a-római-időig-vezethető-vissza-a-térség-zsidók-általi-lakossága.-Tudjuk,-hogy-a-18.-század-végétől-a-városban-hitközségük-is-működött,-míg-a-19.-század-második-felétől-sok-zsidó-lakos-a-város-nagyra-becsült-és-befolyásos-tagjai-közé tartozott.- a - komáromi- zsidók- többsége- a- neológ- irányhoz- tartozott,- de- volt- ortodox közösségük-is.-a-közösségen-belüli-vallási-szakadásra-jelképesen-utal-az-egyik-vissza- emlékező-története-is,-mely-szerint-a-sors-szomorú-iróniájaként-a-neológ-és-az-ortodox rabbi- személyesen- először- 1944- márciusában- találkozott,- letartóztatásukkor- és auschwitzba-deportálásukkor.⁴

az-egykor-volt-történelmi-Magyarország,-majd-szlovákia-sok-városához-hasonlóan-a zsidó- lakosság- teljes- mértékben- kivette- részét- komárom- mindennapjaiból. Tevékenységüket-a-város-történetét-szervesen-alakító-jótekonysági-és-sportegyletek-is jelzik.- Három- zsidó- vállalkozó- -- Leopold- Weiss,- Leopold- Hecht- és- Ignác- Pick- – k-omárom-legnagyobb-forgalmi-adóját-fizette,-1913-ban-pedig-az-500-legnagyobb-adóból-131-volt-zsidó.-(*Encyklopédia...* 2009,-195.-p.)-a-közismert-nagyvállalkozókon, kereskedőkön-és-ügyes-kézműveseken-kívül-a-helyi-közösség-kiemelkedő-ügyvédeket, orvosokat,- újságírókat- és- művészeket- adott- a- városnak.- k-özülük- számosan- fontos funkciókat-láttak-el-a-közigazgatásban-és-a-képviselő-testületekben.

a-monarchia-első-világháborús-vereségének-és-az-ezt-követő-megszűnése-következtében-1918-után-a-d-una-új-„nemzetállamok”-határfolyójává-vált.-k-omárom-maga-is két- részre- lett- osztva.- a- jobb- parti- rész- komárom-Újvárosként- a- szomszéd Magyarországon- belül- fejlődött- tovább.- a- bal- parti- megtartotta- a- nevét,- és- a cseh-szlovák- k-öztársaság- része- lett.- ez- a- nagymértékben- magyar- régió- csaknem- szó szerint- egyik- napról- a- másira- egy- új- nemzetállam- részévé- vált,- ezen- belül- önérzetes nemzeti-kisebbségként.-emiatt-komoly-nemzetiségi-és-szociális-konfliktusok-terhelték, s- nagyban- sújtotta- az- élelmiszer-ellátás- összeomlása,- valamint- a- munkanélküliség gyors-emelkedése- -- mivel- a- háború- befejeztével- a- lőszergyár- 1600- munkásának- felmondtak.-(*Mácza-2004,-113-126.-p.*)-k-omárom-lakossága-szorosan-kötődött-a-királyi Magyarország-hagyományaihoz,-ami-a-város-léggörét-is-meghatározta,-mindenekelőtt-a '48-as-forradalmi-hagyományok-ápolása-volt-nagyon-fontos,-amit-nagymértékben-tisztelt-a-helyi-zsidó-közösség-is,-amely-magát-továbbra-is-főként-magyarként-azonosította;-magyar-volt-az-anyanyelvük,-emellett-többségük-más-nyelveket-is-beszélt.

3- Itt-köszönöm-meg-a-usc-s-hoah-Foundation-felvételeit,-melyeket-a-prágai-károly-egyetem-mellett-működő-centrum-vizuální-historie-Malach-tett-közé-(a-továbbiakban:-usc-s-hoah Foundation;-c v H-Malach).-k-utatásom-során-45-különböző-hosszúságú-olyan-beszélgést hallgattam-végig,-melyek-valamilyen-módon-a-komáromi-zsidó-hitközség-életéhez-kapcsolódtak.

4- beszélgetés-ernest-r-aabbal,-ld-10569---usc-s-hoah-Foundation;-c v H-Malach.

a csehszlovák-köz társaságon belül is folytatódott a 19. század második felében kezdődő modernizációs és emancipációs irányzat. az idő tájt komáromban több mint kétszáz zsidó üzletes volt, főként ruha- és textilárú, s körülbelül száz iparos-műhely-és üzem, valamint nyolc orvos és hat ügyvéd. (Encyklopédia... 2009, 195. p.) amint arra r aab Ferenc felhívja a figyelmet, a tény, hogy több üzlethelyiség a belvárosban volt, leginkább szombatonként látszott, amikor is például a nador utcában csak három üzlet tartott nyitva.⁵ egy 1929-es statisztika szerint a helyi ipari termelés 68%-a volt magyarok kezén, 27%-a zsidóké volt, 5%-a pedig cseheké és szlovákoké, de e két utóbbi a városi hivatalok 54%-át tudta magáénak. (Mannová-2001, 111–140. p.) a csehszlovák köz társaság idején jelentősen bővülő állampolgári jogok a zsidóság disszimilációját eredményezték, hivatalosan is önálló nemzetként ismerték el, ami melleleg szlovákiának jól jött a magyarok százalékos arányának csökkenéséhez.

amint a köztársaság más részein, komáromban is létrejöttek a cionista szervezetek, és az országos hatókörű, cionista irányultságú Zsidó Párt is viszonylag nagy támogatottságot élvezett a helyi lakosság körében -- választások idején például 689–750 szavazatot szerzett. a többi komáromi szavazat a magyar-kisgazdapárt és a szociáldemokraták között oszlott meg.⁶

a Magyar-k irálysághoz való csatolás

a náci politika következményeként közép-európában 1938-ban gyökeresen megváltozott a politikai helyzet. Megváltoztak a határok, a térségben egyre nagyobb teret hódított a radikális nacionalizmus és antiszemitizmus. a müncheni egyezmény folytatása volt az első bécsi döntés (1938. november 2.) is: Magyarországhoz csatoltak 11 927 km²-t 1 041 401 lakossal. köz ülük az 1938-as adatok szerint 879 007 vallotta magát magyarnak, 123 864 szlováknak. Zsidónak 40 552 személy vallotta magát, döntő többségük a magyart nevezte meg anyanyelvének. (sallai-2002)

1938. november 5–10. között a Magyar-k irályság hadserege elfoglalta az átadott területeket. ezeket hermetikusan lezárták, szükségállapotot hirdettek ki. az „anyaország” gal való egyesülést a lakosság nagy része lelkesen üdvözölte, mivel a magyarok nagy része az első csehszlovák köz társasághoz tartozásukat sérelemként élte meg. a „nemzetállam” mal való egyesülésnek tehát örült.

komáromban 1938. november 6-án került sor a magyar katonaság ünnepélyes fogadására, az élen Horthy tengernaggyal, aki jelképesen fehér lovon érkezett. Feldíszített város fogadta őt, valamint lelkes emberekkel teli utcák, akik Hitlert és Mussolinit éljenezték. (r istveyová-Hruboň-2014a, 100–104. p.) a magyar kormányzó ünnepélyes üdvözlésén számos zsidó is részt vett. s okan örültek, hogy visszatértek a hazájukba, de aggódtak is, mert hallottak a magyarországi antiszemitizmusról. Még ugyanazon a napon került az első atrocitásokra: csehszlovák és zsidó tulajdonok ablakait és kirakatait törték össze, megjelentek az első becsmérlő feliratok. a feszült

5- beszélgetés-František-r aabbal, ld-29124--usc-s hoah-Foundation;-c v H-Malach.

6- Šan r -pob.-kn, f.-Fond-n otářsky-úrad-komárno, kartón-2.

séget-főként-az-ún.-szabadcsapatok-nevű-nem-reguláris-katonaság-szította,-tagjai-fizikailag-bántalmazták-a-város-néhány-polgárát.-az-antiszemita-vándalok-áldozatául-esett Lipscher-Mór-hajdani-kórházigazgató-mellszobra-is--Lipscher-nemcsak-a-város-elismeret-tektélye-és-jelentős-sebésze-volt,-a-történelmi-Magyarország-területén-ő-hajtott végre-előszőr-agyműtétet,-tevékenysége-alatt,-1902-1935-között-magasra-emelte-a komáromi-kórház-színvonalát.-1944-tavasza-n-Lipscher-az-első-letartóztatott-zsidók közt-volt,-noha-akkor-már-betegsége-ágyhoz-kötötte.-de-ez-a-szomorú-tény-is-azt-igazolja,-mennyre-kivételes-egyenisége-volt-a-városnak.⁷

a-bécsi-döntés-után-több-atrocitás-is-érte-a-zsidó-lakosságot.-az-elfoglalt-területen az-ideiglenes-közigazgatás-„az-állam-ellenségei-elleni-megelőző-intézkedések”-et-rendelt-el,-ellenségnek-pedig-a-következők-számítottak:-meggyőződéses-kommunista,nemzeti-agitátor,-kártékony-tevékenységet-végző-zsidó,-cionista,-rémhírek-terjesztője,szektás,-kémtevékenységgel-gyanúsítható-egyen,-s-végül-mindenki,-aki-a-magyar-állam-ellen-agítál.-r-azziára-is-sor-került,-ennek-célja-a-beköltözött-zsidók-kilakoltatása-volt.komáromban-is-összegyűjtötték-a-lakhelyi-illetőséggel-nem-rendelkező-férfiakat,-s-eldöntötték,-hogy-családjukkal-együtt-november-15-ig-a-határra-toloncolják-őket.-ernest-r-aab-visszaemlékezése-szerint-mintegy-35-40-családról-lehetett-szó-(családtaggokkal-együtt-tehát-kb.-200-személyről).⁸c-sak-pár-személyes-holmit-vihettek-magukkal,-csak-annyit,-amennyit-a-kezükben-elbírtak.-a-tervet-azonban-a-szlovák-határőrség-meghiúsította--a-kitoloncoltakat-nem-fogadták-be.-így-aztán-a-határ-mentén-vándoroltak,-és-a-szidalmazáson-kívül-fizikailag-is-bántották-őket.-végül-n-yitrától-délre-internálták-őket,a-nagykéri-határban.-a-száműzöttek-itt-édegéltek,-mindennemű-ellátás-híján.-a-közeli-zsidó-közösségek-és-a-komáromi-ismerőseik-törődtek-velük--lefizették-a-csendőroket,hogy-ételt-vihessenek-a-hajléktalanoknak.-1938-decemberében-aztán-sikerült-elérni,hogy-minden-száműzött-hazatérhessen.⁹

1938-tól-Magyarországon-olyan-törvényi-intézkedéseket-hoztak,-melyek-fokozatosan-korlátozták-és-kiszorították-a-zsidókat-a-társadalmi-és-a-gazdasági-életből.-a-bécsi-döntés-után-e-törvények-érvényességét-a-visszacsatolt-területekre-is-kiterjesztették.-az-1938.-májusi-ún.-első-zsidótörvény-korlátozta-a-zsidók-részvételét-a-közéletben-és-a-gazdaságban,-amikor-is-20%-os-cenzust-vezetett-be-a-szellemi-munkából-élő-személyekre.-ebben-az-időszakban-a-zsidó-mint-kategória-még-vallási-alapon-volt-definiálva.1939.-május-5-én-fogadták-el-a-második-törvényt,-melynek-keretében-zsidónak-minősült-mindenki,-akinek-legalább-egyik-szülője-vagy-legalább-mindkét-nagyszülője-zsidó-származású-volt.-a-szabadfoglalkozásúak-arányát-6%-ra-csökkentették,-és-a-zsidóknak-el-kellett-hagyniuk-a-közszolgálatot.-a-zsidó-üggyédek-nem-képviselhetek-nem-zsidó-ügyfelet,-és-a-fizikai-munkát-végző-zsidók-lehetőségeit-is-szűkítették:-például-nem-dolgozhattak-a-komáromi-hajógyárban,-amely-hadiiparinak-minősült.-e-normák-következtében-az-átengedett-területeken-a-zsidó-munkavállalók-mintegy-70-80%-a-veszítette-el

7- L.- ehhez:- beszélgetés- Livia- Lüfflerrel,- ld- 23025,- ernest- r aabbal,- ld- 10569,- František r aabbal,-ld-29124,-Magda-r aabbal,-ld-29189-és-vadász-Ferencsel,-ld-2862---usc-s-hoah-Foundation;c vH-Malach.

8- Más-forrás-kb.-80-személyt-említ.-L.-d-eák-2003,-85.-p.;-r-istveyová-Hruboň-2014a,-107.-p.

9- beszélgetés-ernest-r aabbal,-ld-10569---usc-s-hoah-Foundation;c vH-Malach.-a-kérdéskörhöz-l.-még:-n-ižňanský-1998,-259-286.-p.;-n-ižňanský-1999.

iparendélyét-vagy-zárta-be-üzemét.-s ok-komáromi-vállalkozó-vesztette-el-így-a-megélhetését.-egyesek-még-próbálkoztak-azzal,-hog-keresztény-tulajdonosokra,-ún.-strómanokra-ruházták-át-üzletüket.¹⁰ bevételeiket-nagyban-befolyásolta-az-is,-hog-bizonyos áruval--cukor,-petróleum,-liszt-stb.--nem-kereskedhettek.-a fiatalok-diszkriminációját jelentette,-hog-bizonyos-szakokra-korlátozott-számú-zsidó-diák-jelentkezhetett.

1941.-augusztus-8-án-fogadták-el-Magyarországon-az-ún.-harmadik-zsidótörvényt--ez-már-rasszista-volt,-és-a-náci-zsidóellenes-törvények-szellemében-fogant.-a-házassághoz-való-jog-és-a-fajvédelem-volt-a-tárgya.-abban-az-időben-Magyarországról-a-megszállt-ukrán-területekre-(kamenyec-Podolszkij)-mintegy-17-18-ezer-állampolgárság-nélküli-zsidót-szállítottak-el-azzal-az-indoklással,-hog-a-Magyarország-területén-való-tartózkodásuk-az-állam-érdekei-szemponyjából-nem-kívánatos.-voltak-köztük-komárom környéki-családok-is.-ezeket-a-zsidókat-a-kitoloncolásuk-után-a-nácik-legyilkolták.-a tényt,-hog-a-zsidóellenes-intézkedések-sorra-szaporodtak,-alátámasztja,-hog-a-zsidóknak-megtiltották-a-megyei-vásárokra-és-a-nyilvános-strandokra-való-belépést--komáromban-történetesen-1941.-július-3-tól.-a-következő-rendelet,-melyet-gyakran negyedik-zsidótörvényként-emeletnek,-1942.-szeptember-6-án-lépett-érvénybe,-s megtiltotta-a-zsidóknak-mezőgazdasági-területek-birtoklását,-ezzel-együtt-elrendelte, hog földjeiket-az-államnak-adják-el,-s-„az-ellenértékről-később-születik-rendelet.” (székely-vértes-1997;-karsai-2004,-1285-1304-p.)

szólni-kell-még-egy-különös-intézményről,-a-katonai-munkaszolgálatról,-melynek keretében-a-18-45-év-közötti-férfiaknak-bizonyos-feladatokat-kellett-teljesíteniük-az országban-vagy-a-fronton.-ezek-a-zászlóaljok-nagyon-különbözőek-voltak,-a-helyszíntől-és-a-felettesüktől-függően,-de-közös-vonásuk-annál-több-volt:-a-rossz-higiéniai-és-élelmezési-viszonyoktól-kezdve-a-megaláztatásokig,-a-nehéz-munkával-bezárólag.-nyílt titoknak-számított-az-ide-besorozottak-magas-halandósága.-az-egyik-munkaszolgálatos emlékei-szerint-egy-hétre-egy-darab-(750-grammos)-penészes-kenyeret-kaptak,-reggelire-fekete-vizet-(kávét),-vacsorára-fekete-vizet-és-krumplit.-Hetente-egyszer-vagy-kétszer dzsemet-is.¹¹ a-munkaszolgálatosok-egyik-gyűjtőhelye-az-Igmándi-erődben-volt.-egyes--a-faji-üldözést-igazoló--dokumentumok-szerint-a-duna-bal-partján-is-volt-ilyen-tábor, az-5-ös-bástyánál.¹² Miután-mintegy-kétszáz-komáromi-férfit-állítottak-munkaszolgálatba,-a-város-zsidó-hitközségét-fokozatosan-nők,-gyermekek-és-aggok-alkották.

egynéhány-zsidó-származású-lakosnak-sikerült-kivételt-kapni-„az-idegen-megszállás alatti-érdemek”-fejében,-vagy-az-első-világháborús-hősiességért.-noha-a-kirekesztő intézkedéseket-nem-érvényesítették-teljes-mértékben-s-Magyarország-akkoriban viszonylag-nyugodt-és-békés-szigetnek-számított-a-zsidó-lakosság-szemében,-a-társadalomból-való-kiszorítások-ugyanúgy-ment-végbe,-mint-a-szomszédos-országokban.-a túlélők-közül-azonban-nem-mindenki-tapasztalta-meg-ezeket-az-intézkedéseket,-többen-arra-figyelmeztetnek,-hog-szenvedésük-csak-1944-ben-kezdődött,-egészen-addig az-ország-elégedett-lakói-voltak,-és-közvetlen-környezetükben-nem-tapasztaltak-zsidó-

10- L.- ehhez: beszélgetés-ernest-r aabbal,-ld-10569-és-František-r aabbal,-ld-29124--uscshoah-Foundation;-cvH-Malach.

11- beszélgetés-ernest-r aabbal,-ld-10569--uscshoah-Foundation;-cvH-Malach.

12- a komáromi-Zsidó-Hitközség-könyvtárában-a-következőkről-találhatók-igazolások:-ármínWilhelm,-jülius-Hecht,-Ladislav-Lichtblau,-Imrich-novák-és-František-r aab.

ellenes-gyűlölködést.-ezzel-ellentétes-tapasztalatokra-és-a-zsidóellenes-hangulat-erősödésére-hívja-fel-a-figyelmet-a-város-polgármesterének-címzett-levél-1940-novemberéből,-mely-a-zsidókérdés-gyorsított-megoldását-követeli,-olyan-értelemben,-hogy-a-zsidókat-kitiltanak-a-gazdasági-és-társadalmi-életből.-ugyanez-a-levél-vagyonrevíziót-követel,-valamint-a-harmadik-zsidótörvény-következetesebb-alkalmazását.-a-különbéle-meg-és-kiszorító-intézkedések-fokozatosan-k-omáromban-is-érvényesültek,-csakúgy,-mint-a-nem-zsidók-közi-ellenséges-hangulat.- (r istveyová-Hruboň-2014b,-104-105.-p.)-az-egyik-névtelen-levél-1942-szeptemberéből-a-zsidó-kereskedők-praktikáira-mutat-rá,-valamint-a-kormánypolitika-elégtelen-erélyességére,-s-tippeket-ad-a-megoldásra.¹³

s-bár-ez-idő-tájt-k-omárom-nem-volt-határváros,-több-lakója-csempészettel-foglalkozott,-és-segítették-a-s-zlovákiából-menekülő-zsidókat,-ahol-már-1942-márciusában-megkezdték-a-hivatalok-a-deportálást.¹⁴a-szlovák-kormány-rendeletei-kiterjedt-migrációhullámot-indított-el-dél-felé,-a-szlovák-magyar-határ-menti-területeken.-a-legújabb-kutatások-szerint-ezt-az-utat-körülbelül-ötezer-zsidó-választotta,-(Fiamová-2011,162-172.-p.)-akik-Magyarországon-kerestek-menedéket,-leginkább-budapesten,-de-k-omárom-környékén-is.-az-élet-a-Magyar-k-irályságban-akkor-elviselhetőbb-volt,-mint-az-európai-államok-többségében,-melyek-már-a-nácik-ellenőrzése-alatt-álltak.

a-komáromi-gettó

az-követően,-hogy-1944-tavasán-a-náci-hadsereg-megszállta-Magyarországot,-a-migráció-iránya-megfordult,-s-kezdését-vette-egy-viszonylag-rövid,-ám-nagyon-intenzív-gyűlekezése-és-menekülése-a-magyar-zsidóságnak-Magyarországról.-a-hivatalokban-letartóztatásokra-és-személycserékre-került-sor.-az-újonnan-kinevezett-kormány,-melynek-élére-a-volt-berlini-nagykövet,-s-ztójay-d-öme-került,-a-német-megszálló-hatalom-végrehajtó-szerve-lett.-n-agymértékben-felerősödött-a-zsidóellenes-hangulat-és-a-zsidóellenes-intézkedések-is.-a-közéletben-durva-zsidóellenes-kampány-folyt,-az-utkákat-sértő-feliratok-díszítették.-az-új-kurzust-a-sajtó-és-a-rádió-is-erősítette,-melyek-azt-hirdették,-hogy-a-zsidókérdés-gyors-megoldása-az-új-nemzeti-politika-része,-és-szükségszerű,-mert-ettől-függ-a-magyar-nemzet-jövője.

1944.-március-18-ról-19-re-virradóan-k-omárom-belvárosában-német-tankok-jelentek-meg.-n-em-messze-a-két-zsinagógától,-a-posta-épületével-szemben-telepedett-le-az-ún.-j-udenkommando-parancsnoksága.-a-nácik-a-helyi-hivatalokkal-együttműködve-már-az-első-napokban-letartóztatták-a-zsidó-hitközség-több-jelentős-tagját,-köztük-mindkét-rabbit.-a-zsidó-közösséget-nagyon-rövid-idő-alatt-megfosztották-utolsó-jogaiktól-és-vagyonuktól,-és-a-társadalom-perifériájára-száműzték.-1944.-március-24-én-a-hivatalok-mind-a-130-zsidó-üzletet-bezáratták.-a-lefoglalt-vagyont-egy-helyre-összpontosították,-ezt-részben-szétlopkodták,-részben-nyilvános-árverésre-bocsátották-vagy-elosztották.- (r istveyová-Hruboň-2014b,-106.,-109.-p.)-Zsidóknak-tilos-volt-utazniuk,-és-április-5-től-megjelölést,-sárga-d-ávid-csillagot-kellett-viselniük.-ez-utóbbi-miatt-többen-nem-is

13- Šan r -lvanka-pri-n itre,-f.-Župný-úrad-komárno,-k.-535.

14- beszélgetés-Gabriel-s chutzengellel,-ld-51692---usc-shoah-Foundation;-cvH-Malach.

léptek ki az utcára.¹⁵ Több visszaemlékező is megemlíti, hogy ekkoriban alapvetően változtak meg az emberi kapcsolatok, megtörtént, hogy a többség kerülte a zsidókat vagy megtagadta korábbi zsidó ismerőseit.¹⁶

Áprilisban létrehozták a gettót. a helyi zsidókat a hivatalok a két nagy zsinagóga környékére hívták, s itt közölték velük, hogy ezen a helyen lesznek összpontosítva, és ha az állam részére fognak dolgozni, akkor nem viszik el őket innen.¹⁷ a gettó felállításával kapcsolatos munkák 1944. június 1-jének estéig befejeződtek -- a szigorúan őrzött terület a mai hetedik lakótelepen volt, az ortodox zsinagógától a katolikus temetőig, a Zsájk, kispolgár és citrom utcákat magában foglalva, a rakpart alsó részével együtt.¹⁸ a gettót lakóházak és utcák alkották, az ezeket elhagyó nem zsidók a zsidók házába költöztek át. vihatték ide a vagyonuk egy részét is.

1944 derekán Komáromban 2170 zsidó vallású személy élt, közülük 1950-et telepítettek a gettóba. 190 fiatal férfit munkaszolgálatra vittek, 15-öt túszul tartottak fogva, 15-nek pedig sikerült átszöknie szlovákiába. (*Encyklopédia...* 2009, 195. p.) a helyiekhez még további 2500 zsidót soroltak a komáromi gettóba a megye más helyeiről, átmeneti gettókból, melyek Párkányban, Nagysurányban, Nagymegyeren, Perbetén és Gútán voltak. a nem elegendő kapacitáson azzal segítettek, hogy a gettóban felhúztak egy új fabarakkot, melynek építési költségeit a Zsidó Tanácsnak kellett állnia.¹⁹ a gettót a félelmetes hírvé katonai csendőrség, az ún. kakastollas csendőrség őrizte. a gettót csakis csendőri felügyelettel lehetett elhagyni -- s persze csak azoknak, akiket a dohánygyárban dolgoztattak.²⁰ a gettóban nem folyt munka. az étkeztetésükről maguknak az őrizeteseknek kellett gondoskodniuk, abból, ami rendelkezésükre állt vagy amit az ismerőseik átadtak nekik a drótkerítésen. általában a szabad ég alatt főztek, például az ortodox zsinagóga udvarán. az internáltak magukkal vihatték a gettóba az ingóságukat s pénzért vagy ékszerek fejében ételhez jutottak. olyan családtagok is hordták nekik az ennivalót, akik kivételben részesülve nem a gettóban laktak.

a komáromi gettó körülbelül egy hónapig működött. június elején minden lakóját áttelepítették a duna másik oldalára, az erődök közé, melyek afféle gyűjtőtáborként szolgáltak. Ide már csak a legszükségesebb személyes holmijukat vihatták, a többi vagyonuktól megfosztották őket.

a túlélő emlékezők szerint a helyiek -- kis kivétellel -- nem tanúsítottak együttérzést a gettósított társaikkal. ellenkezőleg, megtörtént, hogy egyesek kihasználták a zsidók félelmét és tanácsalanságát, anyagi okokból. Fennmaradt például egy történet, mely szerint egy tiszt az lgmáncsi erődben dolgozó munkaszolgálatosokat azzal hitegette,

15- beszélgetés etela-n aggyal, ld-31785 --usc-s hoah-Foundation; cvH-Malach.

16- beszélgetés etela-belanovával és ernest-r aabbal, ld-10569 --usc-s hoah-Foundation; cvH Malach.

17- beszélgetés Livia-Löfflerrel, ld-23025, etela-n aggyal, ld-31785 és ernest-r aabbal, ld-10569 --usc-s hoah-Foundation; cvH-Malach.

18- ehhez l-r aab-2000, valamint beszélgetés Magdaléna-baráthovával, ld-29010 --usc-s hoah Foundation; cvH-Malach.

19- Šan r -pob.-kn, f.-Municipálne mesto komárno-1938-1945,-spis-č.-11171/1944

20- beszélgetés Livia Löfflerrel, ld-23025 és anna Wohlsteinnel, ld-28920 --usc-s hoah Foundation; cvH-Malach.

hogy-kézbesíti-a-csomagjaikat-a-rokonságuknak,-mely-már-a-Monostori-erődben-várt-a-deportálásra.-a-csomagok-azonban-sosem-jutottak-el-a-címzettekhez.²¹ a Monostori erődben-az-örök-veréssel-kényszerítették-az-internáltakat,-hogy-árulják-el-az- esetleg elrejtett-tulajdonuk-helyét.²² egy-további-emlék-a-komáromi-gettóból-az-erődbe-való-átszállítás-idejéből-maradt-fenn:-ekkor-egy-nagy-dobozt-helyeztek-el-az-örök,-hogy-az-internáltak-abba-dobálják-az-értéktárgyaikat.²³ Fennmaradt-annak-a-komáromi-börkereskedőnek-az-esete-is,-aki-a-deportálások-idején-megegyezett-a-rendőrökkel,-hogy-csukják-le-őt,-s-így-menekülhessen-meg,-cserében-rájuk-hagyta-a-raktárkészletét.²⁴ a *Komáromi Lapok* 1944.-júniusi-cikke,-mely-szerint-a-városban-még-mindig-folyik-az-elrejtett-zsidó-kincsek-felkutatása,-valamint-hogy-eddig-több-millió-értékre-bukkantak, csak-árnyalja-a-korszakot-jellemző-örületet.-(*Komáromi Lapok*,-1944.-június-3.,-3.-p.)

a-komáromi-erődök-funkciója

ellentétben-a-hősiességgel,-melyek-a-komáromi-erődrendszerhez-kötődnek,-a-második-világháború-keretén-belül-e-falak-nagy-emberi-tragédiák-színtereit-határoálták.-a-csekély-számú-információt,-mellyel-rendelkezünk,-főleg-a-már-idézett-túlélőkkel-folytatott-beszélgetésekből-ismerjük.- (szita-2002)-az-internáltak-életkörülményei-valamennyi-erődben-katasztrófálisak-voltak.-Gondot-jelentettek-a-latrínák,-a-víz-és-az-ennivaló-hiánya.-Többnyire-a-föld-alatti-kazamatákban-helyezték-el-őket,-ahol-háromemeletes-fapriccseken-vagy-a-földre-terített-szalmán-aludtak.²⁵

a-jobb-oldaliak-közül-a-Monostori-erőd-volt-a-legnagyobb,-ezt-a-magyar-hadsereg-használta.-1942-től-egy-részében-lengyel-és-jugoszláv-hadifoglyokat-helyeztek-el.-1944-kora-nyarától-a-komáromban-és-környékén-lakó-zsidók-gyűjtőhelye-lett:-innen,kassán-keresztül-deportálták-őket-az-auschwitzi-haláltáborba.-a-deportálás-előtt-az-erődben-több-mint-5000-személyt-tartottak-fogva.-az-Igmándi-erőd-a-munkaszolgálatba-sorozott-zsidók-gyűjtőtábora-volt.-1939-és-1942-között-lengyel-hadifoglyokat-is-őriztek-itt,-később-ezeket-a-Monostori-erődbe-helyezték-át.-a-lengyel-emigránsoknak- viszonylag-tűrhető-életkörülményeik-voltak,-szükségeiket-a-magyar-kormány-fedezte,-és-például-mezőgazdasági-munkákra-fogta-őket.-a-háború-után-az-erőd-a-nyugatról-hazatérők-fogadótáboraként-szolgált.-a-harmadikban,-a-csillagerődben,-melyet-1939-1940-ben-lőszerraktárnak-építettek-át,-munkaszolgálatosok-voltak,-1944-őszétől-pedig-magyar-politikai-foglyok,-az-államigazgatás-tagjai,-köztük-különbféle-prominens-személyiségek,-papok,-de-zsidó-szókevények-is.-r-ajtuk-kívül-ide-került-„mindenféle-gyanús-és-államellenes-elem”,-például-idegen-állampolgárok-vagy-romák.-1944-októbertől-internálótáborként-használták-szállasi-emberei--a-vesztes-háború-után-ők-kerültek-ide-mint-foglyok.

21- beszélgetés-ernest-r aabbal,-ld-10569---usc-s hoah-Foundation;-cvH-Malach.

22- beszélgetés-k lára-k ováčovával,-ld-30944---usc-s hoah-Foundation;-cvH-Malach.

23- beszélgetés-anna-Wohlsteinnel,-ld-28920---usc-s hoah-Foundation;-cvH-Malach.

24- beszélgetés-vadász-Ferencsel,-ld-2862---usc-s hoah-Foundation;-cvH-Malach.

25- ezeket-a-tényeket-mindegyik-túlélő-megemlíti.-L.-usc-s hoah-Foundation;-cvH-Malach.

a-komáromi-zsidók-deportálására-1944.-június-12-én-és-15-én-került-sor-a-d una jobb-partján-található-vasútállomáson,-arról-a-rámpáról,-mely-a-személyállomás-és-a híd-között-húzódott.-Marhaszállító-vagonokba-rakták-őket,-körülből-60-at-egybe,-víz és-ennivaló-nélkül,-minimális-személyi-holmival-s-azzal,-hogymunkára-viszik-őket.²⁶ néhány-komáromi,-aki-hírét-vette-a-deportálásoknak,-legalább-a-távolból--a-d una-híd-ról--eljött-elbúcsúzni-a-szeretteitől.-az-ún.-Gaško-vrancsik-lista-szerint-a-kassai-vasút-állomáson-két-komáromi-transzport-haladt-át,-összesen-5463-személlyel.- (Gaško 2014)-a-lágerekben-1884-komáromi-zsidót-gyilkoltak-meg,-23-an-a-magyar-hadsereg munkaszolgálatosaiként-haltak-meg,-15-öt-magyarországi-koncentrációs-táborban kínoztak-halálra.-a-komáromi-zsidó-közösségnek-tehát-95%-át-gyilkolták-meg,-köztük két-rabbit,-19-orvost,-12-ügyvédet-és-5-mérnököt.-a-r aab-Ferenc-által-publikált-adatok szerint-a-holokausztot-mindössze-248-komáromi-zsidó-élte-túl.-(*Encyklopédia...* 2009, 195-196.-p.,-r aab-2000)

annak-ellenére,-hogym-nem-őrződött-meg-túl-sok-olyan-történet,-mely-a-nem-zsidó lakosság-önzetlen-segíteni-akarását-rögzítené,-egyetlenegy-jelképesse-vált.-alapy Gáspár,-komárom-polgármestere-azon-kevesek-egyike-volt,-akik-igyekeztek-megvédeni a-helyi-zsidó-közösséget.-a-zsidóellenes-közhangulat-idején,-a-város-polgármestereként kijelentette:- „én-eskü-tettem-rá,-hogym-minden-polgár-ügyét-egyformán-szolgálom.” Igyekezett-lassítani-a-zsidóellenes-rendeletek-hatékony-ságát,-s-kivételeket-állított-ki, amiért-nyilvánosan-a-zsidók-védelmezőjének-tartották.-Még-a-gettó-kiépítését-is-meg-próbálta-megakadályozni.-a-deportálások-után-felmentését-kérte,-s-1944.-augusztus végén-nyugdíjazták.-s-záslasi-hatalomra-jutásakor-ifj.-r ichard-Wojtowicz-lett-a-megye-fő-nők,-aki-alapyt-mint-zsidópártoló-személyt-elfogatta,-majd-a-dachaui-koncentrációs táborba-vitette.-alapy-Gáspár-itt-hunyt-el-hat-hét-múlva,-64-évesen.- (szarka-2009, 62-87.-p.)

a-nyilas-keresztesek-uralma

1944.-október-15-e,-tehát-Horthynak-a-háborúból-való-sikertelen-kiugrása-és-s-záslasi Ferenc-hatalomátvétele-után-a-zsidó-üldözés-újabb-hulláma-következett.- (szita-2002) noha-a-komáromi-zsidók-többsége-ekkor-már-auschwitzban-volt,-a-kivételeknek köszönhetően-néhányan-a-gettót-és-a-deportálást-is-elkerülték.-ezek-többségét-a-helyi nyilasok-letartóztatták-és-a-d una-híd-közeli-meggyilkolták.²⁷ k-egyetlenül-leszámol-tak-azokkal-is,-akik-a-zsidókat-segítették-ezek-közé-tartozott-a-zsidó-hitről-katolikusra áttért-Zengő-család,-akik-a-deportálások-idején-nem-hitték,-hogym-valami-hasonló-velük is-megtörténhet,-a-télen-azonban-a-családfőt-és-fiát-a-nyilasok-meggyilkolták,-a-fele-ségnek-pedig-táblát-akasztottak-a-nyakába,-mely-azt-hirdette,-hogym-így-jár-mindenki,-aki zsidókat-rejteget.-ezzel-a-táblával-kellett-végigmennie-komáromon.²⁸

26- L.-ehhez:-beszélgetés-s-erena-Feldmannal,-ld-15248-és-Miriam-alzbeta-Fischerrel,-ld-23706 --usc-s-shoah-Foundation;-cvH-Malach.

27- beszélgetés-Livia-Löfflerrel,-ld-23025,-vadász-Ferencsel,-ld-2862-és-anna-Wohlsteinnel,-ld 28920--usc-s-shoah-Foundation;-cvH-Malach.

28- beszélgetés-Livia-Löfflerrel,-ld-23025---usc-s-shoah-Foundation;-cvH-Malach.

ebben-az-időben-került-sor-a-romák-módszeres-összegyűjtésére-és-deportálására is.-a-front-közeledtével-ezek-az-intézkedések-elsősorban-az-ország-nyugati-felén-élőket érintették.-a-legfontosabb-gyűjtőhelyé-a-csillagerőd-vált,-itt-több-ezer-roma-fordult-meg.-a-romákon-elkövetett-genocídium--roma-megnevezéssel:-porajmos--áldozatainak pontos-száma-azonban-nem-ismert.-(karsai-1992)

komárom-közelségébe-a-szovjet-hadsereg-először-1945-januárjában-jutott-el,-de-a város-csak-március-végén-szabadult-fel-a-2.-u-krán-Front-és-a-szovjet-dunai-flottilla-által. 1945-tavaszán-a-városban-a-hatalmat-ideiglenes-nemzeti-tanács-vette-át,-mely-elsősorban-baloldali-érelmű-személyekből-állt.-Megkezdődött-a-romok-eltakarítása.-a-politikai-változások-eredményeként-a-magyarok-egy-részének-kitelepítésére-került-sor,-ez konkrétan-a-komáromi-járásból-6000-személyt,-magából-a-városból-1710-személyt érintett.-(vadkerty-2007,-Popély-2009,-47-66.-p.)-a-komáromi-születésű,-jelentős-kommunista-újságíró-és-író,-zsidó-származású-vadász-Ferencnek-a-szavai-szerint-a-háború után-komáromon-a-szlovák-nacionalizmus-lett-úrrá.²⁹ a-magyarokat-fasisztának-és-árulónak-nevezték.-vadász-emiatt-hagyta-el-szülővárosát.

a-világháború-befejezésével-komáromba-fokozatosan-kezdtek-visszatérni-a-túlélő zsidók.-egy-olyan-város-fogadta-őket,-melyben-sokan-már-nem-tudták-elképzelni-a-jövő-jüket.-a-közelmúlt- emlékei-súlyosbították-a-háborús-romok,-a-megbecstelenített-zsinagógák,-a-szétvert-és-kirabolt-otthonok.-Lakásukat-vagy-házukat-idegen-bérlők-foglalták el,-az-ingóságukat-szétlopkodták,-s-továbbra-is-szembesülniük-kellett-az-antiszemitizmus-megnyilvánulásaival.-az-elidegenedés-érzéséhez-nyilvánvalóan-hozzájárult-az-is, hogy-sokan-nem-beszélték-az-államnyelvet.-ennek-ellenére-a-hitközség-létszáma-fokozatosan-nőtt,-elsősorban-a-városba-beköltözőknek-köszönhetően.-1948-ban komáromban-502-zsidó-élt.-Izrael-állam-1948.-májusi-megalapításakor-a-várost-343 zsidó-lakosa-hagyta-el.-(r aab-2000)

Irodalom

- braham,- r andolph- 1997.- *A népiítés politikája. A holocaust Magyarországon.*- budapest, belvárosi-kvk.
- braham,-r andolph-(szerk.)-2007.-*A magyar holokaust földrajzi enciklopédiája.*-budapest,-Park kiadó.
- deák,- Ladislav- (összeáll.)- 2003.- *Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty zv. 2. Okupácia. (2. november 1938 - 14. marec 1939).*Martin-bratislava,-Matica-slovenská.
- Encyklopédia židovských náboženských obcí A – K (I. zväzok).*-bratislava,-s n M--Múzeum-židovskej-kultúry,-2009.
- Fiamová,- Martina- 2011.- *Ilegálne prechody židovského obyvateľstva cez slovensko-maďarskú hranicu v rokoch 1942-1944.*-In- Mitáč-ján-(szerk.)- *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 - 1945.*-bratislava,-Ústav-pamäti-národa,-162-172.-p.
- Gaško,- Mikuláš-2014.- *Nad úkrytom.*-bratislava,-slovenská-advokátska-komora.
- Hruboň,-anton-r istveyová-katarína-2014.- „Prinavrátene“ Komárno. *Prehľad spoločensko-politického vývoja mesta v rokoch 1938 - 1945 s dôrazom na menšinovú otázku.* krakov-r užomberok,-spolok-slovákov-v-Poľsku---Historia-nostra.

29- beszélgetés-vadász-Ferencsel,-ld-2862---usc-s hoah-Foundation;-cvH-Malach.

- karsai-László-1992.-*A cigánykérdés Magyarországon, 1919–1945 – Út a cigány Holocausthoz.* budapest,-cserépfalvi-könyvkiadó.
- karsai-László-2004.-*a magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1920–1944., Századok,* 6. sz.-1285–1304-p.
- Lang,-Tomáš-Štrba,-sándor-2006.-*Holokaust na južnom Slovensku (na pozadí histórie novozámockých Židov).*-bratislava,-kalligram.
- Mácza-Mihály-2004.-*az impériumváltás és következményei komáromban (1919–1938).* *Limes,* 3.-113–126.-p.
- Mannová,-elena-2001.-*konštrukcia menšinovej identity v mestskom prostredí. Maďari v komárne-a-Lučenci (1918-1938).*-In-salner,-Peter-Luther,-david-(szerk.):-*Etnicita ako faktor polarizácie mestského spoločenstva v 20. storočí.* bratislava,-Ústav-etnológie sav,-111–140.-p.
- nížňanský,-eduard-1998.-*d deportácie Židov v novembri 1938 zo slovenska v hláseniach styčných dôstojníkov.*-In-*Studia historica Nitriensia* 7,-259–286.-p.
- nížňanský,-eduard-1999.-*Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte.*-Prešov, universum.
- Paszternák-andrás-Paszternák-Tamás-(szerk.)-2013.-*Mozaikok a komáromi zsidóság történetéből.*-komárom,-komáromi-Zsidó-Hitközség.
- Popély-árpád-2009.-*Plány na vysídlenie maďarského obyvateľstva v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.*-*Fórum spoločenskovedná revue,* 5.-47–66.-p.
- rab-Ferenc-2000.-*A komáromi zsidók múltja és jelene.*-komárom,-kT-kiadó.
- ristveyová,-katarína-Hruboň,-anton-2014a.-*spoločensko-politický vývoj komárna v rokoch 1938-1945. o d- revízie po stabilizovaní nového režimu.*-In-*Historický zborník,* 23/1. 95–114.-p.
- ristveyová,-katarína-Hruboň,-anton-2014b.-*spoločensko-politický vývoj komárna v rokoch 1938-1945. o d- stabilizovania maďarského režimu do opätovného pričlenenia k Československu.*-In-*Historický zborník,* 23/2.-94–111.-p.
- sallai-Gergely-2002.-*Az első bécsi döntés.*-budapest,-osiris.
- számadó-emese-Turi-Zsolt-2011.-*Komárom, 1938–1945. A Felvidék visszacsatolása és komáromi következményei a korabeli sajtó és dokumentumok tükrében.*-komárom, komáromi-közgyűjteményi-alapítvány.
- szarka-László-2009.-*starosta komárna Gáspár-alapy (1880–1945) – oboje maďarského nacizmu.*-The-Mayor-of-komárna-Gáspár-alapy (1880–1945) – victim-of-Hungarian-nazism. In-Žiak,-Miloš-nížňanský,-eduard-snopko,-Ladislav-krajmerová,-eva-(eds.):-*Park ušľachtilých duší* 3. bratislava,-Izraelská-obchodná-komora-na-slovensku.-62–87.-p.
- székely-Gábor-vértes-róbert-(szerk.)-1997.-*Magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1938–1945.* budapest,-Polgár-kiadó.
- szita-szabolcs-2002.-*A komáromi deportálás 1944 őszén.*-budapest,-Magyar-auschwitz-alapítvány,-Holocaust-dokumentációs-központ.
- Tilkovszky,-Lóránt-1972.-*Južné Slovensko v rokoch 1938-1945.*-bratislava,-vydavateľstvo slovenskej-akadémie-vied.
- vadkerty-katalin-2007.-*A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről.* bratislava,-kalligram.
- viator,-Martin-1968.-*Dejiny okupácie južného Slovenska 1938-1945.*-bratislava,-sav.

(Csanda Gábor fordítása)

Mir osLav MicHeLa

On The HisTory of The HoLocausT In koMárno

The history of Jewish communities on the territory of the present-day Slovakia represent a major topic in the field of domestic and foreign historical production mainly since the fall of communism. Despite the fact that quite a number of works have been published, the issue of the Holocaust in southern Slovakia still remains very slightly processed. It is also related to the fact that, in the long-term horizon, there was relatively little attention paid to the fate of the arbitration territory in the years between 1938–1945. The situation in the same period is similar also in the context of the history of the town of Komárno, respectively of the Komárno county. Neither do the existing synthetic works provide basic data on the life of the town in the years 1938–1945. The present text has been written on the basis of fragmental archival sources stored in the state archives in Nitra (and its branches in Ivanka pri Nitre and Komárno) and of the periodical press of the time. These are funds without inventory, respectively it seems that many important materials have not been preserved at all. Therefore the author cannot offer a comprehensive review, rather only some new information. A large amount of additional information piecing out the situation in the town in detail from the perspective of the surviving Jewish inhabitants, has been taken out from the digitalized interviews made with observers in the 1990s.

„...-olyan-ez-a-kép,-mintha-egy-összetört-
tükör-volna-a-magyar-társadalom,-
illetve-a-magyar-lélek”.-
Hokky-károly-(1883-1971)-élete-és-tevékenysége¹

CsILLa FedInec

94(477.87)

„...This-picture-is-such-as-if-the-Hungarian-society-and-the
Hungarian-soul-have-been-broken-mirrors”.-The-life-and-activities-of
károly-Hokky-(1883-1971)

316.022.4(=511.141)(477.87)-
32-051-

keywords:- history-of-Transcarpathia,- the-first-czechoslovak-republic,- revision,- emigration,- the-Hungarian-national-minority,-ethnic-Hungarians.

1919.- május- 8-án- Párizsban- megszületett- a- döntés- arról,- hogy- kárpátalját csehszlovákia- kapja- meg,- amit- az- 1919.- szeptember- 10-i- saint-germaini- szerződésbe foglaltak- bele.- ugyancsak- május- 8-án,- ungváron- az- ügynevezett- központi- r- uszin nemzeti-Tanács-kinyilvánította,-hogy-csatlakozni-kíván-a-formálódó-csehszlovák-államhoz.-azonban-ugyanígy-voltak-hívei-kárpátalján-a-Magyarország-kötelékében-maradásnak-és-főként-a-máramarosi-részen-pedig-a-polgárháborús-oroszországból-kiszakadni akaró,-formálódó-ukrán-államhoz-tartozásnak.-a-nemzetközi-politika-szintéren-azonban-csak-a-csehszlovák-opcióval-foglalkoztak,-s-kárpátaljának-csehszlovákiához-csatolása-által-megteremtődött-a-közvetlen-összeköttetés-az-1920-1921-ben-létrejött-ún. kisantant-szövetség-államai-(csehszlovákia,-románia,-jugoszlávia)-között,-melynek-legfőbb-célja-Magyarország-esetleges-reviziós-törekvéseinek-megakadályozása-volt.

az-új-helyzetben-a-kárpátaljai-(Podkarpatszka-rus-)-magyar-közösségnek-meg kellett-szerveződnie.-a-közösség-egyes-tagjai-önként-vagy-kényszerűségből-a-trianoni-Magyarország-területére-költöztek,-a-helyben-maradók-számára-pedig-a-legfontosabb az-alkalmazkodás-volt.-a-legkomolyabb-törésvonalat-az-első-években-az-jelentette,-hogy a-közhivatal-titkároktól,-állami-alkalmazottaktól-megkövetelték-a-hűségeskü-lételeit-a-csehszlovák-államra.-ugyanígy-komoly-problémákat-jelentett,-hogy-a-csehszlovák-állampolgárság-nem-járt-automatikusan,-ami-szintén-számos-sérelmet-okozott.

az-1919-utáni-kárpátaljai-magyar-politikusok-zömmel-újoncok-voltak-a-politikai pályán,-s-némelyek-számára-kényszerű-váltást-jelentett.-közük-tartozik-Hokky-károly, aki-tanári-pályáját-kényszerült-feladni,-amihez-soha-többé-nem-tért-vissza,-de-az-okta-

1- készült- a- bolyai- jános- kutatási- Ösztöndíj- támogatásával.- külön- köszönetem- fejezem- ki- ayklerné-Papp-Zsuzsának,-Hokky-károly-unokájának,-aki-a-család-által-megőrzött,-a-nyilvánosság-előtt-mindeddig-ismeretlen-dokumentumokat-a-rendelkezésemre-bocsátotta.

tásügy-szívének- kedves-terület- maradt.- Hokky- ugyan- kényszerből- váltott- pályát,- de végül-elhivatott-politikus-lett.

Magyarul-Hokky-károly,-„csehszlovák”-változatban-károly-Hokky,-károly-Hokky,-károly-Hokky,-angolosan-charles-j.-Hokky.-az-egyik-legismertebb-kárpátaljai-politikus-a-két világháború- közötti- időkben- -- helyi- politikai- tevékenységén- túl- az- 1920-as- évek végétől,-az-1930-as-években-tagja-volt-a-prágai-parlamentnek,-majd-a-szenátusnak,-a revízió- után- pedig- a- magyar- parlamentnek- -- mégis- viszonylag- keveset- tudunk- róla.- a különböző-forrásokban-elszört-információ-összegyűjtésére-ugyan-korábban-is-lett-volna mód,-ám-a-kisszámú,-mégis-igen-fontos-családi-dokumentumok,-illette-emlékek-nélkül ez-mégsem-volt-reális-feladat.-csehszlovák-időszakbeli-szenátorságára-volt-a-legbüszkébb,-és-általában-a-csehszlovákiai-magyar-politikusi-lét-meghatározó-volt-az-életében: küzdelem-a-magyarságért-az-első-kisebbségi-korszakban.-Mindent-megváltoztatott-a revízió,-és-mindent-megváltoztatott-a-kényszerű-emigráció-is.-kisebbségi-politikusként elsősorban-az-oktatásügy-szolgálatát-tartotta-szem-előtt.-az-etnikai-különbözőségeket a-kulturális-különbözőségekből-vélte-felismerni,-legfőbb-magyar-értéknek-a-sajátos magyar-kultúrát-tartotta.

„Hogy-nagy-nép-vagyunk-e,-azt-nem-mi-állapítjuk-meg,-hanem-mások.-de-éppen-azért, mert-kis-nép-vagyunk,-a-kultúráért- nekünk-sokkal-többet-kell-áldoznunk,-mint-más-népeknek.-a-népek-óceánjában- nekünk-szellemi,-erkölcsi-és-jellembeli-értékeket-kell-hordoznunk.”²

„Magyarok,-vigyázzatok-a-kultúrátokra,-tanuljatok,-mert-ha-nem-tanultok,-beteljesedik-a nagy-széchenyi-mondása:-elvész-a-népem,-mert-tudomány-nélkül-való.”-(Hokky-2004, 114.-p.)

a-Monarchiában

Hokky-károly-1883.-január-31-én-született-az-abauj-Torna-vármegyei-szepsiben (Moldava-nad-bodvou).-a-kassai-egyházmegye-szepsi-római-katolikus-egyházközségének³keresztelési-anyakönyvéből-1908.-június-27-én-készült-kivonat-szerint-a-törvényesen-született-fiúgyermeket-1883.-február-16-án-keresztelték-károly-jános-névre.-apja Hokky-Gyula-kereskedő,-anyja-varga-Teréz-ágostai-vallású.⁴a-későbbiekben-a-második keresztnevet-nem-használta,-de-nevének-angol-változatában-innen-van-a-j.-(charles-j. Hokky).

a-gimnáziumot-rózsnyón-végezte,-majd-a-budapesti-Tudományegyetemen-és-a kolozsvári-Magyar- királyi-Ferenc-józsef-Tudományegyetemen-tanult-tovább.- (Plachý 2012,-120.-p.)-a-kolozsvári-országos-középiskolai-Tanárvizsgáló-bizottság-földrajzból és-történelemből-képesítette.-Tanári-pályafutását-budapesten,-a-vii.-kerületi damjanich-utcai-gimnáziumban-kezdte,-majd-a-vallás-és-közoktatásügyi-miniszter

2- az-országgyűlés-képviselőházának-338.-ülése-1943.-november-17-én.-*Képviselőházi napló*, 1939,-xvii.-kötet.-353.-p.

3- a-műemléki-római-katolikus-templom-látképe-a-város-mai-hivatalos-honlapján: <http://www.szepsi.sk/virtualtour/>-(2015-01-28)

4- családi-iratok.-susan-M.-Papp,-kanada.

1908. október-17-én-kelt-118.886-sz.-rendeletével-a-kassai-állami-Felső-kereskedelmi Iskolában⁵ folytatta.-a-m.-kir.-vallás-és-közoktatásügyi-miniszter-1911.-július-13-án-kelt 82.412.-számú-leveleiben-szeptember-1-jétől-felső-kereskedelmi-iskolai-rendes-tanárrá nevezte-ki.-Földrajzot,-történelmet,-magyar-nyelvet-és-irodalmat,-kereskedelmi-földrajzot-tanított.⁶

az-első-világháborúban-a-cs.-kir.-34.-gyalogezred-(Markó-Lányi-Lindner-bialoskorski-1937)⁷ 4.-menetszázadában-főhadnagy-rangban-szolgált-az-orosz-fronton.-az-1914.-november-25-én-kiadott-100.-számú-„Hírek-a-sebesültekről-és-betegekről”-lajstrom-szerint-haslövést-kapott,-és-a-kassai-leányiskolában-elhelyezett-tartalék-kórházban gyógykezelték.-ezután-szolgálati-viszonyon-kívüli-állományba-került,-belgrádban,k-rajován-(c-raiova,-románia)-és-udinében-teljesített-szolgálatot.-1916-ban-megkapta-a-bronz-katonai-érdemérem-(katonai-érdemkereszt-szalagján)-kardokkal⁸ kitüntetését.

a-csehszlovák-kárpátalján

a-csehszlovák-időszak-első-éveiben-kassán-maradt.-egy-a-kassai-állami-felső-kereskedelmi-iskola-igazgatóhelyettese-által-1919.-október-30-án-kiadott-„Működési bizonyítvány”-szerint-„kiváló-tanár,-magatartása-mindenkor-teljesen-kifogástalan-volt”.⁹ Tanári-állásából-azonban-még-abbán-az-évben-elbocsátották,-amit-súlyos-sérelemként élt-meg.-az-elbocsátás-nyilvánvalóan-azzal-volt-összefüggésben,-hogy-számos-sorstársához-hasonlóan-nem-tette-le-a-hűségesküt-a-csehszlovák-államra,-nem-kapott-állampolgárságot-sem.-1936.-december-14-i-prágai-szenátusi-beszédében-az-állampolgárság-rendezetlenségét-még-mindig-a-legfontosabb-problémák-közé-sorolta:

„de-nemcsak-az-autonómia-miatt,-hanem-egyéb-okok-miatt-is-bizalmatlanok-vagyunk-a-kormánnyal-szemben,-mert-a-közigazgatásnak-majdnem-minden-ágában-alkotmányes-elvekkel-találkozunk.

csaknem-minden-miniszterünk-állandóan-azt-hangoztatja,-hogy-itt-a-magyarságnak-a-legjobb-dolga-van-és-hogy-itt-a-magyarságnak-megadtak-minden-jogot.-én-erre-csak-azt-felelhetem,-ha-már-olyan-erős-meggyőződéssel-mondják-ezt,-hogy-én-azt-kívánom,-hogy

5- az-iskola-épülete-képeslapon.-szlovákiai-Magyar-adatbank.-Id:-174573.-<http://adatbank.sk/kepeslap/kassa-73/>-(2015-01-28)

6- családi-iratok.-susan-M.-Papp,-kanada.

7- kodály-Zoltán-1916-ban-a-cs.-és-kir.-34.-gye.-legénységétől-gyűjtötte-a-kassai-laktanyában-a-„Galíciában-megszóltalt-a-rézagyú.-Harmincnégyes,-mért-vagy-olyan-szomorú?”-kezdetű-katonadalt.-(szalay-2014,-44.-p)

8- *Personal Verordnungsblatt.* 1916,-48.-sz.-1379.-p.;-családi-iratok.-susan-M.-Papp,-kanada. a-katonai-érdemérmét-l.-Ferenc-józsef-alapította-olyan-tisztek-részére,-akik-kiváló-szolgálatokért-békében-vagy-háborúban-„Legfelsőbb-elismerés”-ben-részesültek,-békében-piros-szalagon,-háborúban-szerzett-érdemekért-a-katonai-érdemkereszt-szalagján.-első-alkalommal bronz,-ismételt-alkalommal-ezüstérmét-adományoztak.-a-kiváló-vezetésért,-illetve-hősies,vagy-eredményes-magatartásért-adományozott-kitüntetés-szalagjára-kerültek-kardok.[http://rendjel.myhunet.com/hu/a-kiegyezestol-az-l.-vilaghaboru-vegeig-\(1867-1918\)/signum-Laudis/](http://rendjel.myhunet.com/hu/a-kiegyezestol-az-l.-vilaghaboru-vegeig-(1867-1918)/signum-Laudis/)-(2015-01-28)

9- családi-iratok.-susan-M.-Papp,-kanada.

ugyanannyi-joguk-és-olyan-jó-dolguk-legyen-nekik-és-gyermekeiknek,-mint-amilyen-jó-dolgunk-van-nekünk-és-gyermekeinknek.
az-állampolgár-legelső-és-legfontosabb-joga-állampolgárságának-elismerése.-ez-a-gyöke-re-minden-más-jognak.”-(Hokky-2004,-381.-p.)

k assán-1924.-augusztus-14-i-keltezéssel-adta-ki-a-városi-közjegyző-az-igazolást,-hogy 1919.-december-17.-óta-k-ošice-községben,-azaz-k-assán-„bir-honi-illetőséggel”.¹⁰ az 1921.július-26.-és-1938.-november-2.-közötti-időszak-„tényleges-szolgálatban-nem-töltött-ideje”.-azonban-ezt-a-„17-év-3-hónap-és-6-nap”-hosszúságú-időszakot-az-1939.-évi 9.910.-M.-e.-rendelet¹¹ alapján-1941.-szeptember-10-én-kelt-16.048/1940.-eln.-sz. pénzügyminisztériumi-levéllel-„a-nyugdíjba-beszámított-szolgálati-idejéhez”-hozzászámították.¹²

Hokky-1923-ban-költözött-n-agyszőlősre-(ma:-vynohradiv-ukrajnában;-az-alföldre kilépő-Tiszához-közel,-a-Fekete-hegy-lábánál-terül-el,-közel-a-magyar-román-ukrán-hármas-határhoz¹³)-a-nagszőlősi-házassági-anyakönyv-szerint-a-római-katolikus,-nőtlen tanító,-Hokky-karel-1925.-június-9-én-vette-feleségül-az-1906.-március-18-i-születésű k rasznay- Margit- (k rasznayova- Markéta)- háztartásbeli,- református- hajadont.- a nagszőlősi-járás-főszolgabírája-nagszőlősön-1942.-január-14-én-kelt,-94/1942. számú-végelhatározatában-utasította-a-helyi-anyakönyvvezetőt,-hogy-a-házassági-anyakönyvben-„a-megjelölt-alapbejegyzésnél-és-kiigazítások-rovatában-jegyezze-fel:-a-vőlegény-foglalkozása-nem-tanító,-hanem-középiskolai-tanár.”-a-kiigazítás-indoka,-hogy-„a-foglalkozás-tévesen-nem-a-tényeknek-megfelelően-lett-bejegyezve”.-1926.-február-22-én-született,-református-hitben-keresztelt-katalin-nevű-lányuk,¹⁴ 1928.-május-19-én pedig-a-nagszőlősi-római-katolikus-plébánián-István-Géza-névre-keresztelt-fiúk.¹⁵

„az-1918-as-államfordulatot-követően-az-új-állam-hatóságai-a-magyar-nyelvű-sajtó zömét-megszüntették.-k-evés-volt-azoknak-a-lapoknak-a-száma,-melyek-régi-vagy-módosított-néven-meg-tudták-őrizni-az-egzisztenciájukat-[...]a-régi-sajtó-nagy-részét-likvidá-

10- Honi-illetőségi-bizonyítvány,-38694/1924.-ikt.-sz.,-903/924.-jkvi.-sz.-családi-iratok.-susan-M. Papp,-k anada.-

11- 9.910.-M.-e.-sz.-a-Magyar-szent-koronához-visszacsatolt-felvidéki-területeken-volt-magyar, illetőleg-volt-cseh-szlovák-közszolgálati-alkalmazottak-és-nyugdíjasok,-valamint-a-m.-kir.-hónvédség-és-a-m.-kir.-csendőrség-volt-tagjai,-úgyszintén-mindezek-özvegyei-és-árvái-ellátásának szabályozásáról.-k el-t-1939.-október-30.-Magyarországi Rendeletek Tára. 73.-évf.-1939.-I. kötet.-budapest,-M.-k ir.-belügyminisztérium,-1940.-1976-2003.-p.

12- családi-iratok.-susan-M.-Papp,-k anada.

13- a-város-mai-hivatalos-honlapja:-<http://rada.vynogradiv.com.ua/>-(2015-01-28)

14- 1947-ben-ment-férjhez-dr.-Papp-Gáborhoz-(Máramarossziget,-1915--cleveland,-2011)-,akivel-1951-ben-együtt-érkeztek-clevelandbe.-négy-lányuk-született:-éva,-k lára,-Gabriella-és Zsuzsa.-(*Jó munkát! Clevelandi Magyar Cserkész Értesítő.* 30.-évf.,-1.-szám.-2011.-augusztus.-13.-p.)-a-ma-k-anadában-élő-ayklerné-Papp-Zsuzsa-(susan-M.-Papp)-bocsátotta-rendelkezésemre-a-tanulmányban-idézett-dokumentumokat.-életrajza:-<http://www.postmod.ca/whoarewe.php>-k árpátaljai-vonatkozású-dokumentumregénye:-Papp,-susan-M.-: *Outcasts: A Love Story.* Toronto,-d undurn-Press,-2009.-Magyarul:- *Megtagadva – Egy szerelem igaz története.* budapest,-apoztróf-k iadó,-2010.-2011-ben-izraelben-héberül-is-kiadták.

15- családi-iratok.-susan-M.-Papp,-k anada.-

lő-csehszlovák-polgári-rendszer-elvileg-nem-állt-útjában-annak,-hogy-új-lapok-keletkezzenek,-s-így-a-két-világháború-közi-időben-ki-is-bontakozott-a-többretegű-és-rendkívül-sok-lapegységből-álló-kisebbségi-sajtó.”-(Turczel-1981,-299.-p.)-c-sehszlovákiában-min-tegy-600-különbféle-magyar-lapot-adtak-ki-hosszabb-rövidebb-ideig,-ebből-körülbelül-70-et-k-árpátalján.-ezek-egyike-volt-a-*Határszéli Újság*,-a-lap-1908-és-1930-között-jelent-meg-ungváron.-1921.-május-8-tól-lett-a-k-árpátaljai-k-eresztényszocialista-Párt-hivatalos-lapja-Hokky-szerkesztésében.

a-c-sehszlovákiához-csatolt-k-árpátalján-a-lakossága-kivételes-aktivitással-vetette-bele-magát-az-egyesületek-és-pártok-alapításába.-a-politikai-pártok-„nemzeti”-(ruszofil, ruszin,-ukrán,-magyar,-zsidó,-német-és-etnikai-tényezőktől-független)-és-területi-(országos-párt-regionális-szervezete-vagy-regionális-párt)-tagolódása-már-1919-ben-végbe-ment.-ennek-megfelelően-szerveződtek-a-„magyar-nemzeti”-irányvonalat-képviselő-pártok-is.-az-1920-as-évek-elején-még-két-regionális-pártja-volt-a-helyi-magyaroknak:-a-r-uszinszkoí-Magyar-jogpárt-és-a-Podkarpatszka-r-uszi-őslakosok-autonóm-Pártja.velük-párhuzamosan-alakult-ki-két-nagy-országos-párt,-az-országos-keresztényszocialista-Párt-(okP)-és-az-országos-Magyar-kisgazda,-Földműves-és-kisiparos-Párt-k-árpátaljai-kerülete.-az-évtized-közepétől-azonban-már-csak-az-okP¹⁶-és-a-kisgazdapárt-(1926-tól-Magyar-nemzeti-Párt-néven)-van-jelen-1936-ig,-amikor-a-két-párt-egybeolvadt-egyesült-Magyar-Párt-(eMP)-néven,-j-aross-andor-elnökletével.¹⁷ az alapelvek-a-nemzeti-eszme,-keresztény-valláserkölcsi-felfogás,-szociális-igazságosság, demokrácia.-az-okP,-majd-az-eMP-k-árpátaljai-prominense-volt-Hokky-k-ároly.-az-eMP-1936.-június-21-i-érsekújvári-alakuló-ülésén-Hokky-jelentette-be-a-k-árpátaljaiak-csatlakozását,-fenntartva-az-országrészi-politizálás-további,-addig-is-működő-önállóságát:

„a-k-árpátaljai-országos-magyar-pártszövetség-részéről-ünnepélyesen-jelentem-be-csatlakozásunkat-[...]annak-biztosítottága-mellett,-hogy-k-árpátalja-eddig-elismert-és-gyakorolt-belső-adminisztratív-és-szervezeti-autonóm-önállóságát-továbbra-is-az-egységes-keretben-minden-vonatkozásban-fenntartja.”¹⁸

az-országos-keresztényszocialista-Párt-k-árpátaljai-kerülete-hivatalosan-1920-augusztusában-alakult-meg.-a-párt-1919-ben-kiadott-programja¹⁹ szociális-és-gazdasági-köve-

16- L.-többek-között:-Hokky-k-ároly:-a-k-árpátaljai-keresztényszocialista-Pártról.-In-Hangel-László (szerk.):-*Mit élt át a Felvidék?* budapest,-Felvidéki-volt-Politikai-Fogyók-országos-érdekvédelmi-szövetsége,-1938.-48-52.-p.;-*A felvidéki magyarság húsz éve 1918-1938.* budapest, egyetemi-ny.,-1938;-angyal-béla:-*Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez.* (Fontes- historiae- Hungarorum,- 1.)- somorja- -- dunaszerdahely,- Fórum kisebbségkutató-Intézet--Lilium-aurum-k-önyvkiadó,-2004.

17- „...a-két-párt-egyesülésének-nem-voltak-mélyebb-világnézeti-akadályai-(hisz-mind-a-két-párt-hangsúlyozottan-keresztény-alapon-állott),-a-kétpárt-rendszer-gyakran-súlyos-bajok-fölött-volt-kénytelen-szemethúyni.-[...]a-kétpárt-rendszer-minden-jóakarató-igyekezet-ellenére-vég-eredményben-pártideológiára-nevelt”.-(Ölvedi-1936,-384.-p.)

18- *Az Őslakó*, 1936.-június-27.;-*Kárpáti Magyar Hírlap*, 1936.-június-25.

19- *A Keresztény Szocialista Párt programja.* kiadja-az-uzhorodi-ker.-szocialista-Párt.-uzhorod, 1919.

teléseket-fogalmazott-meg,-a-keresztény-szellemiség-jegyében.-a-kárpátaljai-kerületi elnök-kereskes-István,-ügyvezetője-(„politikai-elnöke”)-pedig-nagy-kálmán.-Miótán 1921.-április-végén-megszűnt-a-párt-addigi-hivatalos-lapja,-a-Kárpáti Napló,-helyét-a Határszéli Újság vette-át.²⁰ Hokky,-az-új-pártlap-felelős-szerkesztője-együttal-a-párt-főtít-kára-is-lett,-1928-tól-pedig-átvette-nagy-kálmán-helyét.-a-párt-„központja”-Hokky-váro-sa--n-agyszőlős.-ugyancsak-1928-ban-tartománygyűlési-(kárpátaljai-megyei)-képviselő-választották.

csehszlovákiában- a- kétkamarás- nemzetgyűlésben- a- képviselői- és- a- szenátori helyeket- a- pártok- választási- listáira- leadott- szavazatok- arányában- osztották- el.- a- képviselőház- 300,- a- szenátus- 150- tagú- volt.- kárpátaljának- 9- képviselői- és- 4- szenátori helye- volt,- ebből- minden- alkalommal- egyet-egyet- sikerült- megszerezniük- a- magyar nemzeti-pártoknak-(országosan-a-magyar-ellenzéki-pártok-9-10-mandátummal-rendel-keztek).- kárpátalja- területén- négyszer- voltak- nemzetgyűlési- választások:- 1924-ben, 1925-ben,- 1929-ben-és-1935-ben.- 1929-ben-az-„autonomista-Pártszövetség”-listájá-ról- Hokky- lett- a- parlamenti- képviselő,²¹ 1935-ben- pedig- „az- országos- keresztény-szocialista-Párt,-a-Magyar-nemzeti-Párt,-az-őslakos-nemzetek-Pártja-szlovén-szlovák-és-Podkarpatszka-ruszban,-szudétánemet-választási-szövetség”-listájáról-szenátor.²² különösen-szenátori-tevékenysége-kapott-széles-körű-visszhangot-a-különböző-sajtó-organumokban.²³

Hokky- a- prágai- törvényhozásban- elsősorban- a- magyar- iskolaügyet- szorgalmazta. Felpanaszolta-többek-között,-hogy-kárpátalján-keves-a-magyar-óvoda,-azok-többsége is-felekezeti-fenntartású;- a- magyar- iskolák- száma- nem- felel- meg- a- magyar- lakosság népszámlálás-szerinti-arányának;-szóvá-tette,-hogy-csupán-a-beregszászi-ruszin-gim-náziumnak-van-magyar-tagozata;-interpellált-a-volt-ungvári-katolikus-magyar-gimnázium-

20- *Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1921.-november-8.

21- 1929.- október- 27-től- 1935.- május- 18-ig- parlamenti- képviselő.- Poslanecká- sněmovna Parlamentu- České- republiky,- <http://www.psp.cz/sqw/detail.sqw?org=291&id=1552&l=cz> (2015-01-28)

22- 1935.-június-18-tól-1939.-január-20-ig,-a-kárpátaljai-politikai-pártok-feloszlatásáig-szenátor. senát-Parlamentu-České-republiky,-<http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=82>-(2015-01-28)

23- a- kárpátaljai- sajtón- kívül- I.- czecho-rumanian- conflict- due- to- frontier- incident.- *Danubian Review*, vol.- 2.- n.o.- 4.- (september- 1935.-) 17.- p.-; The- situation- of- the- hungarian- schools; autonomy- of- largest- town- in- r- uthenia- suspended- for- last- two- and- a- half- years.- *Danubian Review*, vol.- 2.- n.o.- 5.- (október-1935.-) 19.- p.-; The- situation- in- r- uthenia.- *Danubian Review*, vol. 2.- n.o.- 12.- (Máj-1936.-) 22.- p.-; Political- mosaic.- *Danubian Review*, vol.- 6.- n.o.- 10.- (Máj-1939.-) 57.- p.-; Why- are- hungarian- artists- forbidden- to- give- performances- in- slovakia? *Danubian Review*, vol.- 4.- n.o.- 3.- (auguszt-1936.-) 15.- p.-; Ölvédi-jános:- Magyar- kisebbség csehszlovákiában.- *Magyar Szemle*, 1935,-XXV.-köt.-3.-sz.-281-284.-p.- Ölvédi-jános:- Magyar- kisebbség- csehszlovákiában.- *Magyar Szemle*, 1937,- XXIX.- köt.- 3.- sz.- 284-289.- p.- stb. Politikai- beszédeinek,- interpellációinak- szövegét- I.- Fedinec- 2004,- 112-114.,- 341-342., 348-352.,- 355-361.,- 381-404.,- 433-439.- p.-; a- cseh- iskolapolitikához...- *Magyar Kisebbség*, 13.-évf.-1934.-április-16.-; *Mit élt át a Felvidék?* 1938,-i.-m.-64-70.,-155-157.-p.-; spoločná-česko-slovenská-digitální-parlamentní-knihovna.-d-okumenty-českého-a-slovenského-parlamentu.- <http://www.psp.cz/eknih/index.htm>-(2015-01-28)-k-épvisezőként-és-szenátor-ként-is-különösen-sokat-foglalkozott-a-magyar-oktatásüggyel.-v.-Fedinec-2002.

um-visszaadása,-a-nagyszülősi-magyar-polgári-iskola-megnyitása-ügyében;-aláírásgyűjtést- szervezett- annak- érdekében,- hogy- magyar- tanítóképző- nyíljon- „arra- alkalmas városban-s zlovenszkó-vagy-kárpátalja-területén”.-s zerinte-a-kárpátaljai-magyarság-már azzal- is- elégedett- lenne,- ha- annyi- magyar- óvodája,- elemi,- polgári- és- középiskolája lenne,-mint-ahány-cseh/szlovák-van-a-tartományban.-(vö.-Fedinec-2007,-92.-p.)-Hokky két-lábbal-járt-a-földön,-amikor-például-védelmébe-vette-a-megélhetési-csempészést:-

„a- kárpátaljai- magyar- határmenti- lakosság- ínsége- közismert- tény.- az- esztendők- óta ismétlődő- rossz- termés- folytán- a- lakosság- megélhetése- nincs- biztosítva.- [...] - a- munka- nélküliek- hatalmas-tömege- [...] - a- legsúlyosabb- nyomorral- küzd.- kárpátalja- népének- harmadrésze- ellátatlan,- akik- minden-igyekezetük- mellett- sem- képesek- munkához,- kereset- hez- jutni- [...] - a- [...] - lakosság- egy- része- [...] - a- szükség- kényszerének- nyomása- alatt- a- szomszédos- magyar- területekről- hoz- át- élelmiszereket- [...] - elismerem,- hogy- a- kárpátaljai- ínségek- , amikor- ily- módon- gondoskodnak- magukról,- nem- járnak- a- törvény- útján,- de- cselekedetük- nem- jelent- oly- veszélyt- az- állam- érdekeire,- hogy- ezért- életükkel- kelljen- fizetniük. Márpedig- a- kárpátaljai- határmenti- lakosság- ínségei- közül- nem- egy- nyomorgó- életét- otlotta- ki- a- pénzügyőrök- golyója”.-(Fedinec-2004,-341-342.-p.)²⁴

Hokky-többször-járt-Magyarországon.-eközben-kapcsolatba-került-többek-között-s zekfű Gyulával,-a- *Magyar Szemle* szerkesztőjével.²⁵ 1934-márciusa-áprilisa-folyamán- rövid levelezést-is-folytattak.-ebből-kiderül,-hogy-s zekfű-felkérte,-írjon-a-lapba-„olykor-egy-egy cikket”.-Hokky-úgy-vélte,-hogy-a- csehszlovák-posta- nem- megbízható,-a- leveleket- cenzúrázzák.-s-átoralja-újhelyen-április-26-án-kelt-levéleiben-így-fogalmazott:

„n- agyon- köszönöm- nb.- soraidat,- s- mindig- megtisztelők- voltak.- s- sajnos- azonban- minden- levelünket- cenzúrázzák.
Legutóbbi- leveledet- pl.- amelyet- ápr.- 14- adtál- fel,- április- 25-én- kaptam- meg.- azalatt- amerikából-is- kaphatnék- választ- levelemre.
arra- kérnélek,- ne- írj- nekem,- mert- a- Magyar- s- zemle- vörös- posztó- a- szemükben.- ellenben- engedd- meg,- hogy- valahányszor- budapestre- megyek,- személyesen- felkereshesselek...
Legközelebb- egy- ártatlan- cikket- küldök- be- a- saját- nevem- alatt,- de- máskor- csak- o- a- s- jel- zéssel- közöld- a- cikkemet.- Ha- nb.- lapodnak- meg- nem- felelnének- ne- közöld.- viszontlátásig- őszintén- tisztelő- híved.”

bár-egy-korábbi,-április-14-i-levéleiben-s zekfű-biztatta-„-„,Legutóbbi-szíves-soraidat-kíséretében-megküldött-cikkedet-köszönettel-kézhezvettem-és- legyen-szabad-jelentenem, hogy- azt- a- legközelebbi- folyóiratban- közölni- fogom”-„,-a- *Magyar Szemle* repertóriumában- nem- szerepel- tőle- írás- sem- valós- nevén,- sem- „o- a”- szignóval.- (s- aád- [összeáll.] 1989.-1-2.-k.)

24- vö.-Fedinec-2007,-92-93.-p.-L.-még:-r ychlik-2014,-37-45.-p.

25- „s- századunk- magyar- konzervatívizmusának- megítélésében- természetesen- vannak- árnyalatok- és- koncepcionális- eltérések.- abban- viszont- valószínűsíthető- az- egyetértés,- hogy- a- Magyar- s- zemle- a- hazai- konzervatívizmus- legszínvonalasabb,- legtágabb- kisugárzású- fóruma- volt,- s- a- folyóiratnak- máig- szóló- mondandója- van:- ma- is- élő- szellemi- hagyományaink- része.” s- aád-(összeáll.) 1989,-5.-p.-a- levelezést- l.- os Zk- k- ézirattár,- Fond-7/787.

adolf-Hitler-kancellár,-valamint-Horthy-Miklós-kormányzó-és-Imrédy-béla-miniszterelnök-1938.-augusztus-23-i-kieli-találkozója-után-Magyarország-számára-nem-volt-kétséges,-hogymegérett-a-helyzet-a-határrevízióra.-j-aross-andor,-az-egyesült-Magyar-Párt-elnöke,-aki-ígéretet-kapott,-hogybudapest-nyíltan-támogatni-fogja-a-magyar-párt-nyilatkozatát,-szeptember-17-ére-Pozsonyba-összehívta-az-eMP-parlamenti-klubját.-szülő Géza- és- Hokky- károly- kivételével- mindenki- jelent- volt- és- megszavazta- a dokumentumot,- amely- húsz- év- után- először- nyíltan- bejelentette- a- „csehszlovákiai magyar-népcsoport”-igényét-az-önrendelkezési-jogra.- (simon-2010, 172-173.-p.)-de Hokky-egyétértett-az-iránnyal,-1937.-június-26-i-szenátusi-beszédeben-leszögezte,-hogya-ruszinok-alig-kaptak-valamit,-így:

„k önnyen-elképzelheti-ezek-után-mindenki,-hogymennyit-fogunk-kapni-mi,-magyarok. Pedig-mi-is-részt-kérünk-az-autonómiából,-mert-az-a-kárpátoktól-déle-eső-terület-népeinek- adatott.- -- r uszinszkó- magyarsága- már- több- ízben- nyújtott- át- a- kormányzatnak komoly-autonómia-javaslatot.-de-az-mindig-papírkosárba-került,-mint-általában-mindaz, amit-az-ellenzék-benyújtott,-lett-légyen-az-bármily-okos,-helyes-és-az-állam-érdekében-is célszerű.-Minket-csalódás-nem-érhet.-Mi-nem-is-várhatunk-itt-semmit,-amíg-ézt-a-fojtó-légkört-meg-nem-szüntetik-körülöttünk.-amíg-nem-kapunk-valódi-és-nem-csak-világgá-kürtölt-jogokat,-addig-itt-a-helyzet-meg-nem-változik[...]”²⁶ 1938.-március-elején-pedig-szenátusi-felmondásban-óvott-a-háborús-fenyegetéstől:-„ne-azt-hangoztassa-[Milan]-Hodža miniszterelnök-úr,-hogylegyözhetetlenek-vagyunk-és-a-vezérkari-főnök-úr-se-verje-olyan nagyon-mellét,-hogy-állig-fel-vagyunk-fegyverkezve,-mert-akkor-[Hermann]-Göring-még-nagobbat-üt-a-kardjára.-ez-pedig-nagyon-emlékeztet-1914-re.”²⁷

1938- őszi- a- kárpátaljai- Magyar- nemzeti- Tanács- vezetőségének- lett- a- tagja.- a nemzeti-Tanács,-másik-két-tagjával,-k-orláth-endrével,-r.-vozáry-aladár-együtt-rövid-ideig-ott-volt-komáromban-az-1938.-október-9-13.-között-a-müncheni-egyezmény-alapján-a-területi-revízióról-zajló-magyar-csehszlovák-tárgyalások-idején.-a-hivatalos-tárgyalásokon-nem-vettek-részt,-de-azok-szünetében-r.-vozáry-átnyújtotta-Teleki-Pál-miniszterelnöknek-a-kárpátalja-magyarlakta-területeire-és-annak-határaitra-vonatkozó- emlékiratot.²⁸ ennek-további-sorsáról-nem-tudni,-de-gyakorlati-jelentősége-egészen-biztosan-nem-is-volt.

Újra-Magyarországon

1938.-november-2-án-németország-és-olaszország-döntést-hozott-a-cseh-szlovákia-és-Magyarország-közötti-államhatár-etnikai-alapú-módosításáról,-melynek-eredményeként kárpátalja-magyarlakta-sávja-is-ismét-Magyarország-részévé-vált.-a-visszacsatolt-területeken-nem-tartottak-képviselőházi-választásokat,-hanem-behívták-a-képviselőket:

26- Hokky-károly-beszéde-a-csehszlovák-szenátusban-kárpátalja-jogi-helyzetéről.-Prága,-1937. június-26.- (Fedinec-2004,-404.-p.)

27- Hokky-károly-szenátor-beszéde-Milan-Hodža-miniszterelnök-expozéja-kapcsán.-Prága,-1938. március-9.- (Fedinec-2004,-438.-p.)

28- *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938.-október-19.

1938.-december-5-én-vonultak-be-a-magyar-parlamentbe-a-felvidéki-képviselők,-valamennyien-az-egyesült-Magyar-Párt-tagjai.-a-k árpátaljáról-behívott-hat-magyar-képviselő-egyike-volt-Hokky-k ároly.-a-kárpátaljai-és-felvidéki-képviselők-együtt-alkották-a-„felvidéki-képviselők-csoportját”.²⁹ az-eMP-később.-1940.-március-15-ével-beleolvadt-a-magyarországi-kormánypártba,-a-Magyar-élet-Pártjába.-egy-képviselőházi-vita-során-Hokky-ekkel-kapcsolatban-így-fogalmazott:

„[...]a-felvidéki-magyarország-két-pártba-tömörült,-a-nemzeti-pártba-és-a-keresztényszocialista-pártba.-[...]k-elsőbb-azután,-amikor-a-két-párt-egyesült,-a-nemzeti-keresztény-és-szociális-gondolat-volt-túlsúlyban--természetszerűleg--a-pártban-és-így-ennek-természetes-ű-folytatása-a-Magyar-élet-Pártja,-nem-pedig-a-nemzeti-szocialista-párt.”³⁰

kárpátalja-ruszinlakta-területrészének-1939.-márciusi-katonai-visszafoglalása-után-sem-voltak-itt-választások.-a-revízióval-visszaszerzett-területek-mindegyike-rendre-kimaradt-a-választásokból.-Miatán-1939.-június-22-én-elfogadták-a-6.200/1939.-sz.miniszterelnöki-rendeletet-a-(ruszin)-kárpátaljai-terület-közigazgatásának-ideiglenes-rendezéséről-és-az-1939.-vi.-törvényeket-a-kárpátaljai-területeknek-az-országgal-való-egyesítéséről,-a-képviselőházba-tíz-kárpátaljai-ruszin-képviselőt-hívtak-be.-1939.-december-31-én-hirdették-ki-az-1939.-évi-XVIII.-tc.-t-„a-Magyar-szent-koronához-visszacsatolt-felvidéki-területeken-és-a-Magyar-szent-koronához-visszatért-kárpátaljai-területen-országgyűlési-képviselők-választásáról”,-melynek-alapján-kárpátalján-11-mandátumot-töltenek-be-(ennyi-járása-volt-a-ruszinlakta-területrésznek,-azaz-ekkor-már-kárpátaljai-kormányzóságnak).-a-törvényeket-azonban-nem-hajtották-végre,-1940.-június-19-én-Teleki-Pál-miniszterelnök-parlament-i-felzárkózásában-kitért-arra,-hogy-kárpátalján-június-30-ig-meg-kellett-volna-tartani-a-választásokat,-de-a-háborús-viszonyok-miatt-ezt-bizonytalan-időre-elhalasztják,-a-behívott-képviselők-mandátumát-meghosszabbították.³¹ ez-a-helyzet-a-háború-végéig-nem-változott.-Hokky-továbbra-is-n-agyszőlősön-lakott,-mely-az-időszakban-nem-tartozott-a-ruszin-etnikai-régiót-összefogó-kárpátaljai-kormányzóság-területéhez,-hanem-ugocsa-vármegye-székhelye-volt.-ezzel-a-helyzettel-Hokky-is-egyetértett,-1941.-december-1-jén-a-parlament-alsóházában-elhangzott-felzárkózásában-így-fogalmazott:

„Például-abbán-nincs-igazam,-amikor-azt-mondom,-hogy-a-múltkor-a-képviselő-urak-itt-azt-kívánták,-hogy-ungvárt,-Munkácsot,-vagy-n-agyszőlőst-csatolják-oda-kárpátaljához? engedelmet-kérek,-van-e-itt-az-urak-közül-egyetlenegy-is,-aki-nem-tudja,-hogy-ungvár,-Munkács,-n-agyszőlős-mindig-történelmileg-magyar-városok-voltak?(Úgy-van! Úgy-van!) azért,-hogy-a-20-esztendő-s-uralom-alatt-behoztak-oda-rengeteg-sok-zsidót-és-egy

29-a-magyar-parlamentben-elhangzott-beszédeit-I.-Képviselőházi-naplók(1927-1944).(országgyűlési-dokumentumok.-naplók-és-irományok-1861-1990.)-<http://mpgy.ogyk.hu/>(2015-01-28)

30-az-országgyűlés-képviselőházának-228.-ülése-1941.-december-1-én.-Képviselőházi-napló,1939,-XII.-kötet.-229.-p.

31-Fedinec-2010,-162-164.-p.-Hokky-hivatalos-életrajza-és-fotója:-Haeffler-István-(szerk.):-Az-1939-44.-évi-országgyűlésről.-budapest,-1940.-189-190.-p.-http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/a1939_44.pdf-(2015-01-28)-az-itt-közölt-életrajz-nem-pontos.

csomó-szlávot-és-ezzel-elvették-annak-a-városnak-magyar-jellegét,-azt-nem-lehet-már ruszin-városnak-tekinteni!-(*Úgy van! Úgy van!*)³²

1939.-március-közepétől-Teleki-Pál-miniszterelnök-határozott-lépéseket-tett-a-ruszin-autonómia-megvalósítása-érdekében,-de-ebben-a-törekvésében-magányos-maradt,nem-talált-politikai-szövetségesekre.-1940-júliusában-a-ruszin-autonómia-ügye-végképp-lekerült-a-napirendről.³³ Hokky-1939.-december-7-i-képviselőházi-felszólalásában az-autonómiával-kapcsolatban-így-fogalmazott:

„Fenntartom-azt-a-meggyőződésemet,-hogy-amíg-a-két-lélek,-a-ruszin-és-magyar-lélek össze-nem-forr,-addig-nekünk-nem-lehet-az-autonómiát-megcsinálni.-amikor-össze-fog forni,-amikor-úgy-lesz,-mint-ahogyan-volt-1914-előtt,-amikor-a-ruszság-és-a-magyarság egy-szívben-dobbant-össze,-akkor-igenis-meg-kell-adni-az-autonómiát.-Meg-kell-adni-azért, mert-megígértük,-meg-kell-adni,-mert-a-magyar-ember-ígéretét-betartja-és-meg-kell-adni azért,-mert-a-hűseget-a-magyar-ember-mindig-hűséggel-jutalmazza.”³⁴

Hokky-is-azok-közé-tartozott,-akiket-Teleki-szakértői-csapata-megkeresett,-hogy-nyilvánítson-véleményt.-egyed-István--Telekinek-a-ruszin-autonómia-ügye-vitájának-koordinálásával-megbízott-jogásza--1939.-április-24-i-összefoglalójában-ismertette-„az-eddig-beérkezett-javaslatok-lényegét”.-Hokky-álláspontját-a-következő-pontokban-foglalta-össze: „széleskörű-nyelvi-jogok-kenyérkérdés-elintézése.-Tiszta-és-nyilvános-tisztviselőket-egyetlen-magyar-gyermekek-ne-írjanak-ruszin-iskolába-erőszakkal.-a-vegyesajku-helyekre-a-legjobb-tanítókat.-Tiszta-ruszin-vidéken-ne-állítsanak-fel-magyar-iskolát.-a-ruszin-egyetemi-hallgatókat-d ebrecenbe-küldjék.³⁵ [...] Le-kell-építeni-a-sok-polgári-iskolát.³⁶ [...] alföldi-munkára-minél-több-embert-levinni.-állattenyésztést-fejlesztetni.-élelmet-csak-munkáért-kell-adni.”-ezenkívül-felhívja-a-figyelmet-arra,-hogy-adjanak-lehetőséget-a-ruszin-értelmiségnek-az-érvényesülésre,-illetve-a-ruszin-és-a-magyar-intelligenciát-„közelebb-kell-egymáshoz-hozni-társadalmilag”.-„nagykármányok,-nagyoroszok-eltávolítandók.-Zsidóság-fokozatosan-kiszorítandó.-Pravoszláv-kérdést-bölcsen-megoldani.”³⁷ e-megítélés-háttérére-fontos-kitérnünk.-a-csehszlovák-időszakban-jelentékeny-mértékben-átrendeződtek-a

32- az-országgyűlés-képviselőházának-228.-ülése-1941.-december-1-én.-*Képviselőházi napló*, 1939,-XII.-kötet.-230.-p.

33- a-kérdésről-legújabbban:-vasas-Géza:-az-elaltatott-alkotmány:-a-kárpátaljai-vajdaság-ügye 1939-1940-ben.-In-Fedinec-2014,-71-88.-p.

34- az-országgyűlés-képviselőházának-64.-ülése-1939.-december-7-én.-*Képviselőházi napló*, 1939,-III.-kötet.-758.-p.

35- a-ruszin-egyetemi-hallgatók-főként-a-d ebrecenben,-budapesten-és-Pécsett-tanultak.-1941.május-22-én-d ebrecenben-alakult-meg-a-kárpátaljai-r uszin-egyetemi-és-Főiskolai-Hallgatók egyesülete.-vö.-Fedinec-csilla:-*Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből, 1938-1991.* (officina-Hungarica,-8.)-budapest,-n HK,-1999.-<http://mek.oszk.hu/07400/07493/>-(2015-01-28);-Fedinec,-2002,-374.-p.

36- Polgári-iskolákat-nagy-számban-avgusztin-volosin-kormány-idején,-1938-39-fordulóján-állítottak-fel-a-vidéken.-(Fedinec-1999)

37- egyed-István-hagyatékában-a-kárpátaljai-önkormányzatára-vonatkozó-javaslatok,-hozzászólások,-törvénytervezetek-stb.-MTA-k-ézirattár.-Ms-10.734/19.-az-1939.-április-24-én-kelt,-aláírás-nélküli,-18-oldalas-összefoglaló-10-11.-oldalain-találhatók-a-Hokkyra-vonatkozó-részek.

kárpátaljai-etnikai viszonyok,- többek között- annak- következtében,- hogy- megjelent- egy több-összetevős-emigráns-réteg-is-kelet-felől:- az-oroszországi-események-elől-menekülő oroszok,- a- lengyel- területekről- illegálisan- átszivárgó- ukránok,- valamint- az- elsősorban Galíciából- származó- zsidók.- az- illegális- bevándorlás- ellen- változó- sikerrel- léptek- fel- a csehszlovák- hatóságok,- illetve- esetleg- szándékosan- voltak- elnézőek- a- helyi- ruszin- és magyar-etnikai-közösség-fellazítása-érdekében.- (Magocsi-2005)-a-zsidók-az-ortodox,-nem magyarul-beszélő-közösségeket-gyarapították,-az-oroszok-és-az-ukránok-pedig-egyes-képviselőik- politikai- szerepvállalása- miatt- kerültek- középpontba,- különösen- 1938- 1939- kapcsán- vádolták- őket- azzal,- hogy- kívülről-ként- szóltak- bele- a- helyi- eseményekbe, behozták-az-„ukránizmust”-a-ruszinokkal-szemben.-Hokky-szavai-mögött-a-fenti-megfontolásokat-kell-sejtenünk.

ugyancsak-az-egyed-iratokból-is-merjük-még-Hokky-véleményét-a-helybeli-szláv-lakosság-népnevével-kapcsolatban-is-„a-nép-elnevezése-szempontjából-megint-több-megoldás-áll-rendelkezésre.-a-világháború-előtt-és-alatt-általában-a-rutén-elnevezés-volt-a-hivatalos.[...]a-cseh-szlovák-uralom-alatt-jött-szokásba-az-orosz,-kisorosz-szóhasználat,-de-újabban-az-ukrán-elnevezést-is-be-akarják-csempészni.”-Legújabban-is-több-elképzelés-létezik, ezek-közül-Hokky-a-ruszin-népnévvel-ért-egyed.³⁸ ezt-a-véleményét-az-országgyűlésben-is-kinyilvánította:„én-ugyan-azt-hiszem,-hogy-a-ruszin-nép-magát-ruszinnak-nevezi,-[...]tehát-azt-hiszem,-hogy-ez-az-elnevezés-olna-a-leghelyesebb,-de-erre-maga-az-oroszország-illetékes.”³⁹ egyed-szerint:„a-nép-elnevezés-szempontjából-a-nemzetközi-helyzetnek-is-jelentősége-lehet.-amiképpen-már-csak-Lengyelországra-való-tekintettel-is,-vagy-egy-esetleg-létesülő-ukrajna-miatt-nem- lenne-kívánatos-az-ukrán-szó-használata--véleményem-szerint-épügy-megfontolandó-az-orosz-szónak- valamilyen-változatban- való- alkalmazása- is. nekünk-azt-kell-kidomborítani,-hogy-ez-a-nép-egy-teljesen-külön-nyelvet-beszélő,-más-népektől-független-nép,-s-ebből-a-szempontból-a-háború-előtti-rutén-elnevezésnek-sok-előnye-van;-rutének-ti.-más-országokban-nincsenek.-a-magyar-orosz-elnevezés-vizsont-a-magyar-néppel-való-testvériséget-juttatja-kifejezésre.”⁴⁰

Hokky-Horthy-Miklós-kormányzó-1939.-június-26-ával-tanügyi-főtanácsossá-nevezte-ki.-ezen-a- napon-letette-a-következő-hivatali-esküt-a-vallás-és-közoktatásügyi-miniszteriumban-annak-egyik-tisztviselője-előtt:„én-Hokky-károly-esküszöm-a-mindentudó-és-mindenható-Istenre,-hogy-Magyarországhoz,-annak-alkotmányához-és-Magyarország-kormányzójához-hű-leszek,-Magyarország-törvényeit-és-törvényes-szokásait,-valamint-az-alkotmányos-rendeleteit-megtartom,-hivatali-előljáróimnak-engedelmeskedem,-a-hivatali-titkot-megőrzöm-és-hivatali-kötelességeimet-pontosan,-lelkiismeretesen-teljesítem.-Isten-engem-ugy-segéljen.”⁴¹

Hokky-károly-tanügyi-főtanácsos,-behívott-országgyűlési-képviselő-1940.-augusztus-25-i-n-agszólról-írt-levelet-Incze-Péter-miniszterelnöki-titkárnak,-melyben-így-fogalmazott:

38- egyed-István-hagyatékában...-MTa-k-ézirattár.-Ms-10.734/23.-az-1939-1944-közötti-időszakban-végül,-függetlenül-az-autonómiáról-szólo-vitáktól,-a-„magyarosz”-népnév-állandósult-a-6.200/1939.-M.-e.-rendelet-fogalomhasználata-alapján.-

39- az-országgyűlés-képviselőházának-64.-ülése-1939.-december-7-én.-*Képviselőházi napló*, 1939,-III.-kötet.-756.-p.

40- egyed-István-hagyatékában...-MTa-k-ézirattár.-Ms-10.734/23.

41- saját-kezüleg-aláírt-„Igazolvány-hivatali-esküről”.-családi-iratok.-s.usan-M.-Papp,-kanada.

„Ha-erdélybe---Isten-segítségével---bevonultok,-ügy-két-dologról-gondoskodjatok.-Legyen készen-azoknak-a-névsora,-akik-a-magyar-ságért-20-évig-dolgoztak,-szenvedtek,-börtönt ültek.-[...]Gondoskodjatok-arról,-hogy-csak-olyan-könyveket-szabad-árulni,-amelyeket-a kormány-megenged-vagy-tiltsa-be-az-ügynökök-útján-való-könyveladást-legalább-½-évig. o ly-gyalázatosan-éltek-vissza-evvel-k-árpátalja-felszabadítás-idején...”⁴²

Hokky-maga-ekkorra-már-több-igazolással-is-rendelkezett.-a-„szövetkezeti-igazgatósági tagság-érvényesítése-céljára”-szüksége-volt-a-n-agyszőlős-község-előljárósága-által 5284-225.-számmal-1939.-július-4-én-kiadott-„Hatósági-erkölcsi-bizonyítvány”-ra, melynek-egyszövege-szerint-személye-„erkölcsi-és-politikai-tekintetben-kifogás-alá nem-esik,-ellene-bűnvádi-eljárás,-vagy-borhamisítás,-kivándorlás-közvetítése,-állam elleni,-erkölcsrendészeti,-nyereségvágyból-elkövetett-kihágás-miatt-birói,-illetve-rendőri büntető-eljárás-folyamatban-nincs,-bűnvádi-uton,-vagy-a-fentemlitett-kihágások-miatt büntetve-nem-volt,-rendőri-felügyelet,-erkölcsrendészeti-ellenőrzés,-körözés-vagy-állam-ellenes-cselekmény-gyanuja,-csőd-és-gondnokság-alatt-nem-áll,-kifogástalan-magavi-seletü-és-politikailag-megbízható.”⁴³

ezen-túlmenően-a-M.-k-ir.-Miniszterelnökség-II.-osztályán-kiadott,-1939.-december 28-án-budapesten-kelt,-Pataky-Tibor-államtitkár-által-aláírt-„Igazolvány”-szerint:-„Hokky károly-ny.-m.-kir.-tanügyi-főtanácsos,-országgyűlési-képviselő-1920.-évtől-kezdve-a cseh-szlovák-impérium-egész-ideje-alatt-a-kárpátaljai-területek-1939.-március-hó-15-én történt-visszatéréséig-e-területen-és-ezzel-kapcsolatban-a-magyar-ügy-szolgálatában állott-s-a-magyar-ság-érdekében-ott-kifejtett-igen-értékes-működésével-kiváló-érdeme-ket-szerzett-az-öntudatos-magyar-ság-megszervezése-körül.”⁴⁴ egy-k-assán,-1940.-janu-ár-16-án-kelt-hitelesített-nyilatkozat-pedig,-melyet-a-polgármester-helyettes-és-két-nyu-galmazott-őrnagy-írt-alá,-azt-mondta-ki,-hogy:-„Hokky-károly-úr,-volt-k-assa-i-lakós,-tanár, jelenleg-n-agyszőlősy-i-lakós,-országgyűlési-képviselő-a-kommunizmus-idején-semmi-féle-állást,-hivatalt-vagy-egyéb-szerepet-nem-vállalt,-abban-soha-részt-nem-vett,-hanem nemzethü-magyar-emberhez-illően-viselkedett.”⁴⁵

a-korszakban-a-hatalom-mindvégig-megfigyelés-alatt-tartotta-az-ellenzékinek-tekintett-politikai-vagy-civil-jellegű-csoportokat,-illetve-személyeket.-vonatkozott-ez-az-ún. anyaországi-területre-is,-de-nagyobb-mértékben-a-frissen-visszaszerzett-országrészek-re.-a-rendőrség-megfigyelés-alatt-tartotta-többek-között-a-ruszin-parlamenti-képviselőket.-ezenkívül-egyes-kárpátaljai-képviselőktől-rendszeresen-hangulatjelentéseket-kértek-be.-az-igazolási-eljárás-során-többször-előfordult,-hogy-közismert-kárpátaljai-politikusokat-kérdezett-meg-a-belügyminisztérium-vagy-a-Miniszterelnökség-egy-egy-igazo-landó-személy-korábbi-magatartásáról.-a-megkérdezettek-között-volt-Hokky-is,-(n-ecze 2004,-143.-p.)-nyilván-szoros-összefüggésben-azzal,-hogy--a-fenti-igazolásokból-kitű-nik--megbízhatóságához-nem-fért-kétség. ő- maga- nem- emlegette,- de- a- felesége mesélt-a-családnak-történeteket-arról,-hogy-parlamenti-képviselőként-egyebek-között nagy-számban-hivatalos-iratokkal-segítette-a-zsidókat.

42- a-levélrészletet-közli:-s-zavári-2011,-196.-p.-17.-jegyzet.

43- családi-iratok.-s-usan-M.-Papp,-k-kanada.

44- családi-iratok.-s-usan-M.-Papp,-k-kanada.

45- családi-iratok.-s-usan-M.-Papp,-k-kanada.

Hokky-felismerte-a-különbséget-a-reviziós-Magyarország-különböző-országrészei között.-1942.-november-11-én-így-fogalmazott-a-képviselőházban:

„Megvallom,-hogy-évek-óta,-mióta-visszatértünk,-bizonyos-aggodalommal-szemlélem-azt, hogy-a-magyar-léleknek-sokféle-hasadását-lehet-megállapítani.-a-visszatért-kárpátalja, Felvidék,-erdély,-bácska-mind-más-és-más-életszemléletet-hozott-magával-a-huszonkét-éves-rabságból,-viszont-a-törzsrország-életszemlélete-is-egészen-más,-mint-ezé-a-négy-fel-szabadult-területé.-a-ma-visszatért-embernek-olyan-ez-a-kép,-mintha-egy-összetört-tükör volna-a-magyar-társadalom,-illetve-a-magyar-lélek.-n-ekünk-igen-fontos,-sőt-elsőrendű kötelességünk,-hogy-az-ifjúságon-keresztül-egy-egységes-nemzeti-lelket,-egységes-nemzeti-öntudatot-és-egységes-nemzetszemléletet-alakítsunk-ki.”

„a-lényeg-az,-hogy-a-nemzet-kulturális-örékek-a-nemzet-kultúrájának-üterén-kell-tartania mindenütt-a-kezét-és-elsősorban-a-magyar-lélek-nevelését-kell-előmozdítania.”⁴⁶

s zálasi-Ferenc-kormánya-a-működésképtelenné-vált-országgyűlés-helyett-megalakította-a-Törvényhozók-n emzeti-s zövetségét.-Hokky-még-részt-vett-a-n emzeti-s zövetség 1945.-januári-és-februári-soproni-ülésein.⁴⁷ a-családi-hagyomány-szerint-mindig-is-úgy érezte,-nem-s zálásira,-hanem-a-Magyar-szent-koronára-esküdött-fel,-a-magyar-ügyet szolgálta,- amíg-erre-bármiféle-lehetőséget-látott.-számára-a-hazafiság-kérdése kárpátalja-és-népének-szolgálatát-jelentette.-ez-visszaköszönt-az-emigrációban-is.

az-emigrációban

a-szovjet-előretörés-külföldre-kényszerítette,-az-amerikai-egyesült-államok-o hio-államában,-clevelandben-telepedett-le.⁴⁸ ltt-élt-haláláig.-r endszeresen-publikált-különböző sajtókiadványokban.⁴⁹

46- az-országgyűlés-képviselőházának-304.-ülése-1942.-november-11-én.-*Képviselőházi napló*, 1939,-Xv.-kötet.-208.-p.

47- v.ö.:Törvényhozók-n emzeti-s zövetsége-s opronban-tartott-üléseinek-jegyzőkönyve,-1944.-I. kötet.- [http://www3.arcanum.hu/onap/a101223.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=k n-1944_1_Tn s Z&pg=0&l=hun-\(2015-01-28\)](http://www3.arcanum.hu/onap/a101223.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=k n-1944_1_Tn s Z&pg=0&l=hun-(2015-01-28))

48- a-clevelandi-magyarokról-l.-s usan-M.-Papp:-Hungarian-americans-and-Their-c ommunities-of cleveland- (with- an- Introduction- by- joe- esterhas).- [http://www.magyar szemle.hu/cikk/20020901_nagydobrony-\(2015-01-28\)](http://clevelandmemory.org/hungarians/index.htm-(2015-01-28);-uő.- Hungarians- -- The- encyclopedia- of- cleveland History.-http://ech.cwru.edu/ech-cgi/article.pl?id=H7-(2015-01-28)-stb.-Hokky-nevét-össze-függésbe-hozták-egy-legenda-elterjesztésével,-miszerint-a-szovjetek-az-egyik-kárpátaljai-falut, n agydobronyt,- már- a- háború- után,- békeidőben- a- földdel- tettek- egyenlővé- (az- ún.- forosz-bomba-támadás).-balla-d.-k ároly:-n agydobrony,-a-20.-századi-k arthágó.-http://bdk.blog.hu/2006/12/23/nagydobrony_legendaja-(2015-01-28);-balla-Gyula:-n agydobrony- -- egy-falu, amely-a-térképen-is-megtalálható.-Magyarságkutatás, 1988.-299-313.-p.;-s kultúty-c saba: n agydobrony- -- egy- legenda- kérdőjelekkel.- <i>Magyar Szemle</i>, 2002.- október.- <a href=)

49- cikkeinek- gyűjteménye- megtalálható:- Hokky,- károly:- *Papers (1954-1970)*.- c oollection- Id: IHr c902.- Immigration- History- r esearch- center,- college- of- Liberal- arts,- university- of Minnesota.

az USA-ban a „hivatalos magyar emigráció”⁵⁰ politikai-képviselőt a New York-i székhelyű, Varga Béla „le nem mondott házelnök (s mint ilyen, ideiglenes államfő)”⁵¹ által vezetett Magyar Nemzeti Bizottmány (MNB) látta el. A tagok elsősorban az 1939-ben és az 1945-ben megválasztott és 1947-során emigrációba kényszerült parlamenti képviselők, politikusok voltak. Történetek kísérletek a kisebbségi-magyarok összefogásának megszervezésére is, ezt az integrációt azonban nem sikerült megvalósítani.⁵² Az önálló szervezeteket alapító emigráns kisebbségi magyarok úgy vélték, hogy az MNB azzal, hogy nem veti fel a revízió-kérdését, igazából lemond az elszakított területekről és az ott élő magyarokról. Egyebek között 1951-ben Münchenben jött létre a Csehszlovákiai Magyarok Nemzeti Bizottmánya Szilassy Béla elnökletével, 1952-ben az Ohio állambeli Clevelandben az amerikai Erdélyi Szövetség Teleki Béla, illetve a Kárpátaljai Magyarok Szövetsége Hokky Károly elnökletével. „Hokky szervezetének közjogi alapja a magyarok által 1919-ben összehívott szjejm-határozatának⁵³ végrehajtása volt, Kárpátalja és népeinek felszabadítása érdekében.” Szilassy és Hokky szervezetei „az egyesült nemzetekhez és a nyugati kormányokhoz intézett memorandumokkal igyekezett a nemzetközi figyelmet a csehszlovákiai és a Kárpátaljai magyarok sorsa iránt felkelteni”.⁵⁴

Hokky-felvételét az MNB-be Padányi Gulyás-jenő⁵⁵ javasolta, azonban „Hokky belépése feltételül azt kívánta, hogy az MNB határozatban szögezze le, hogy az egész

50- csicsery-rónay István: emigrációban. *Rubiconline*, 2008. 1. sz. - <http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/emigracioban/> (2015-01-28) a magyar politikai emigráció kialakulásáról a második világháború után. I. baráth Magdolna: Támogatni vagy bomlasztani? Adalékok a magyar hivatalos szervek emigrációs politikájának változásához. *Betekintő*, 2011. 3. sz. http://www.betekinto.hu/2011_3_barath/ (2015-01-28); Puskás Julianna: elvándorlások Magyarországról 1945-óta és a magyar diaszpóra néhány jellegzetessége az 1970-es években. In: *Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről*. Kossuth-kiadványok, 1985, 236-259. p.; Papp Zoltán: A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete néhány demográfiai, társadalmi jellemzője. *Kisebbségkutatás*, 19. évf. 2010. 4. szám. 621-638. p.

51- csicsery-rónay István, 2008. i. m.

52- Hermann Gabriella: az amerikai Erdélyi Szövetség története, 1952-1977. *Magyar Kisebbség*, Xvi. évf., 2011. 3-4. (61-62.) sz. 7-11. p., különösen 9-11. p.

53- Nagyvalószínűséggel az első ruszin parlamentről van szó. „1919. március 4. berinkei dénes miniszterelnök és szabó oroszt ruszin miniszter rendelete nyomán ruszka krajnában tartományi választást tartottak. A tartománygyűlés először 1919. március 12-én ült össze Munkácson. Követelte, hogy 8 napon belül állapítsák meg az autonóm terület pontos határait, a hatalmat adják át a tartományi vezetésnek. 1919. április 8-án szabó oroszt személyes részvételével alakult meg Munkácson a tartománygyűlés legfelsőbb szerve: ruszka krajna kormánytanácsa. 1919. április 17-én került sor a 3. (és utolsó) ülésre, melyet a munkácsi városi direktórium felfegyverzett polgárokkal oszlatott fel. Ez volt az első ruszin parlament.” (Fedinec 2002, 50. p.)

54- Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza, 1945-1985*. Hága, Hollandia: Mikes International, 2006. 116. p. (eredeti kiadvány: Bern, európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1985.)

55- Padányi Gulyás-jenő 1900-ban született Técsőn. 1923-ban a budapesti Műszaki Egyetemen szerzett építész mérnöki diplomát. Fő foglalkozása mellett az 1930-as évek egyre jobban befolyt a politikába. 1939 és 1941 között parlamenti képviselő is volt. Gömbös Gyula, majd

magyarságot-képviseli,-tekintet-nélkül-a-trianoni,-illette-a-párizsi-határookra".-az-Mn b ennek-nem-tett-eleget,-ezért-Hokky-először-elutasította-a-belépést.⁵⁶ 1950-ben-azonban-már-a-tagok-között-találjuk.-(borbándi-2006,-61.-p.)

a-kárpátaljai-szövetség-megalakítására-szilassy-biztatta.-a-program-megalkotásában-Hokky-segítségére-volt-balla-Pál,⁵⁷ aki-tagja-volt-az-Mn b-nek,-ám-erre-az-időre-már eltávolodott-tőle.-Hokky-széles-körű-levelezést-folytatott,-hogya-világban-szétosztan élő-kárpátaljaiakkal-felvegye-a-kapcsolatot.-(Homonnay,-1971,-13-14.-p.)-1954-ben-a szövetség-társelnöke-lett-Mészöly-elemér,⁵⁸ alelnökei-csorba-jános-és-szilgyártó sándor,-főtábornok-omán-endre.-ugyanebben-az-évben,-júniusban-kállay-Miklós-volt miniszterelnök-clevelandbe-látogatott-és-megígérte-Hokkynak,-hogya-az-Mn b-támogatni-fogja-kárpátaljai-kiadványait.-Hokky-ekkor-kezdett-hozzá-kárpátaljai-történetének megírásához.-Hokky-1955-ben-elhagyta-az-Mn b-t,-a-kárpátaljai-Magyarok-szövetsége is-„lényegében-feloszlott”.-Homonnay-elemér⁵⁹ visszaemlékezése-szerint:-„magára maradt-és-még-hosszú-éveknek-kellett-eltelniük,-amíg-Hokky-károly-visszatérhetett oda,-ahová-léleken-mindig-tartozott:-a-nemzeti-emigráció-táborába.”-(Homonnay 1971,-16.-p.)

Imrédy-béla-tanácsadója.-1944-ben-a-szélsőjobbhoz-csatlakozott,-emiatt-emigrált.-az egyesült-államokban-élt,-aktív-tervezőmérnök-volt-1982-ben-bekövetkezett-haláláig.-jelentős szakíró-is.-*Magyar nagylexikon. XIV. (Nyl-Pom).* Főszerk.-bárány-Lászlóné.-budapest,-Magyar nagylexikon-kiadó,-2002.-403.-o.;-Merényi-György:-az-ismeretlen-Padányi-Gulyás-jenő.-2012. [http://hg.hu/cikkek/varos/14136-az-ismeretlen-padanyi-gulyas-jeno-\(2015-01-28\)](http://hg.hu/cikkek/varos/14136-az-ismeretlen-padanyi-gulyas-jeno-(2015-01-28))

56-Homonnay-elemér:-13.-p.

57-balla-Pál(?,-1894--victory-Mills,-usa,-1969)-az-1930-as-években-a-külgazdasági-minisztériumban dolgozott,-utána-a-Miniszterelnökség-II.-osztályának-délszláv-referense,-majd-a-külföldön-élő magyarok-nemzeti-gondozására-vonatkozó-ügyekkel-foglalkozó-II/b.-Ügyosztályának-vezetője 1944-ig.-a-háború-után-kanadában,-majd-az-usa-ban-élt.-a-clevelandi-délmagyarország Felszabadító-Tanácsa-egyik-alapító-tagja.-sereg-attila:Márton-áron-és-a-kisebbségi-reciprocitás kérdése-a-magyar-román-kapcsolatokban.-Magyar-diplomáciai-iratok-1940-1943.-*Limes*, 2011,-2.-sz.-76-95.-p.,különösen-93-94.-p.;-a-sajti-enikő:*Impériumváltások, revízió és kisebbség.* budapest,-n-árvilág-kiadó,-2004.-153-317.-p.-az-egy-életrajzzal-kapcsolatban-itt-és-a továbbiakban-lásd:-Petőfi-Irodalmi-Múzeum.-<http://www.pim.hu/>-(2015-01-28);-ancestry.com (online-resource-for-family-history)-<http://www.ancestry.com/>-(2015-01-28)

58-Mészöly-elemér-(Máramarosziget,-1898--Philadelphia,-1980)-1917-ben-végzett-a Ludovikán,-tüzértiszt,-vezérőrnagy,-a-Magyar-Harcosok-bajtársi-közösségének-központi-vezetője.-vő.-Magyar-fegyveres-erők.-[59-Homonnay-elemér-\(Isaszeg,-1910--cleveland,-1986\)-gimnáziumi-tanár,-mérnök,-történész. Művei:-Homonnay-elemér:-*Atrocities, Committed, by Tito s Communist partisans in Occupied Southern Hungary.*-cleveland,-council-for-Liberation-of-southern-Hungary,-1957;-*Elszokott magyarság.* \[Homonnay-elemér,-szilassy-béla,-Zathureczky-Gyula-tanulmányával\]-buenos aires,-1957;-\[FÓRUM Társadalomtudományi Szemle, XVII. évfolyam 2015/2, Somorja\]\(http://www.clevelandmemory.org/hungarian/manuscripts.html#d-\(2015-01-28\)-L.-még:-a-cseh-szlovákiai-Magyarok-nemzeti-bizottmányának-\(cleveland\)-kronológiája. http://www.watson.sk/-\(2015-01-28\)</p>
</div>
<div data-bbox=\)](http://www.hungarianarmedforces.com/kozlony/1944/3/87jPG-(2015-01-28);-Halottaink.-Bajtársi Levél. A M. Kir. Csendőr Bajtársi Közösség Központi Tájékoztatója. 1980,-2.-sz.-161.-p.</p>
</div>
<div data-bbox=)

a Magyar Felszabadító bizottság⁶⁰ évekig nem állt szóba Hokkyval, helyette kárpátaljai-képviselőre a Pazuhanics-Páncélos-Mihály⁶¹ vezette kárpátaljai-r uszinok szabadságmozgalmát hívták meg. az MFb végül Hokkyt 1965-ben hívta meg, aki ekkor már súlyos beteg volt. az MFb addig is és utána is próbálkozott, hogy a kárpátaljai emigráns magyarokat és ruszinokat egy szövetségbe szervezze, azonban Pazuhanics-Páncélos szintén beteg volt, a felkért Marina-Gyula⁶² és Petrick-István⁶³ pedig nem reagáltak pozitívan.

két tudományos igényű írt munkájáról tudunk. az egyik egy kollektív mű a csehszlovákiai-magyarságról.⁶⁴ ezenkívül Hokkynak az eltelt évek alatt *Kárpátalja, lán-dzsahegy Nyugat felé* címmel elkészült egy „több százoldalas” kézírata, amit sosem adtak ki.⁶⁵ k ivonatos rövid változata („e kéziratának csak egy kis része”) jelent meg angol nyelven 1966-ban a Wass-albert által indított könyvsorozatban.⁶⁶ a *Ruthenia – Spearhead Toward the West* angol fordítása meglehetősen rossz, de így is kiolvasható,

60- 1955-ben-n ew-yorkban alakult meg több-amerikai-magyar-emigráns-érdekvédelmi-szervezeteként. elnökévé szilassy-bélát, a csehszlovákiai-Magyarok-n emzeti-bizottmánya-elnökét választották.

61- Pazuhanics-Páncélos-Mihály-(Munkács,-1912---n orth-olmsted,-usa,-1987)-, „r uszin-émlék-irat”-ában-így-fogalmazott: „az-1918-tól-1939-ig-terjedő-idők,-valamint-az-1944-et-követő-gyász-os-események-tanulságait-levonva,-a-legteljesebb-mértékben-bizalmatlanok-vagyunk-a-cseh,-ukrán-és-orosz-politikával-s-azoknak-vezetőivel-szemben.-Mivel-tisztában-vagyunk-azzal,-hogy-kárpátalja---különösképpen-akkor,-ha-azt-csakis-a-ruszin-többségű-vidékre-korlátozzuk---önmagában-életképtelen-volna,-vissza-óhajtunk-térni-a-magyar-állam-keretébe,-a-d-una-medence-természetes-egységébe.”-ldézi:-n-emes-váradi-1969,-367-368.-p.

62- Marina-Gyula-(Lonka,-Máramaros,-1901- --Perryopolis,-usa,-1983)-görög-katolikus-pap,miniszteri-tanácsos.-1945-től-ausztriában,-majd-olaszországban,-1949-től-az-usa-ban-élt.clevelandben,-majd-Perryopolisban-pap.-a-state-university-of-new-york-at-buffalo,-majd-a-Lislei-Teológiai-akadémia,-végül-a-Pittsburgh-i-byzantine-r-ite-college-tanára.-1960-ig-az-amerikai-Magyar-szövetség-keleti-osztályának-elnöke,-1975-től-a-kárpátaljai-Felszabadító-bizottság-tiszteletbeli-elnöke.-Petőfi-Irodalmi-Múzeum,-emigráns-írók-és-műveik.<http://opac.pim.hu/>-(2015-01-28);-Marina-1977-(első-kiadás.)

63- Petrick-István-([ungvár?]-1894---Lorain,-usa,-1964)-görög-katolikus-lelkész.

64- Wagner,-Francis-s.- --Holota-k.,-john- --Hokky,-charles-j.- --r- evay,-stephen- --broganyi,coleman:-*Hungarians in Czechoslovakia*. new-york,-r-esearch-Institute-for-Minority-studies-on-Hungarians-attached-to-czechoslovakia-and-carpatho-ru-thenia,-1959,-166-p.-a-csehszlovákiaiához-és-kárpát-országhoz-csatolt-kisebbségi-Magyarok-kutatóintézetének-egyéb-tevékenységéről-nincs-tudomásunk.

65- Homonnay-1971,-15.-p.-az-unoka,-ayklerné-Papp-Zsuzsa-szerint-az-eredeti,-magyar-nyelvű-kézirat-elveszett.

66- Hokky,-charles-j.,-senator,-Former-Member-of-the-czechoslovakian-Parliament:-*Ruthenia – Spearhead Toward the West*. (Problems-behind-the-Iron-curtain-series,-2.)-78-p.-a-könyv-teljes-szövege-elérhető:-<http://www.hungarianhistory.com/lib/ruth/ruth00.htm>-(2015-01-28) „[Wass]-kiadválalatot-hozott-létre,-könyvterjesztéssel-foglalkozott-azzal-a-céllal,-hogy-országa-»image«-át-helyrehozza---pontosabban-országáról-helyes-képet-terjesszen.-az-erdélyi-mintájára-a-megszületett-az-Amerikai Szépművés Czéh.-[...]”-első-kiadványuk-Zathureczky-Gyula *Transylvania, Citadel of the West* (erdély,-nyugat-védőbástyája)-című-munkája-volt,-melyben-a-szerző-tömören-és-könnyedén-tárta-a-világ-elé-erdély-»igazolható,-adatokon-épülő-történel-

hogya a szerző a magyar nemzeti sérelmek mentén írja le kárpátalja helyzetét a csehszlovák-időszakban.⁶⁷

Hokky-Wass-alberttel-már-működött-együtt-a-szász-béla-kezdemenyezésére-1952-ben- clevelandben- alapított- és- 1966-ig- működő- kossuth- kiadóban,- melynek- nyíró józsef-és-Wass-albert-voltak-az-elnökei,-később-pedig-Flórián-Tibor-borbándi-Gyula-szerint-ügyvezetője-mindvégig-szász-béla-volt-(borbándi 1992,-202.-p.)-a-csicsery-rónay István-által-Washingtonban-szerkesztett-*Hírünk a világban* 1957.-július-szeptemberi számának-mellékletében-viszont-arról-olvashatunk,-hogya-Hokky-a-kiadó-ügyvezető-alelnöke.⁶⁸

Hokky-1971.-január-16-án-halt-meg.-Homonnay-rá- emlékező-írásában-úgy-fogalmazott,-hogya-„halálával-végleg-lezárult-kárpátalja-ügyének-emigráns-szolgálatá”.⁶⁹

mét, földrajzát-és-kultúráját«.[...]s-bár-évről-évre-az-előfizetők-száma-hétszáz-maradt,-a-könyveket-továbbra-is-kiadták.-Hokky-károly *Ruthenia* című-munkájából-300-példányt-osztottak ki- a- kongresszus- tagjai- között.- szemák- Antal- könyve,- a *Living History of Hungary* (Magyarország-jelenkori-története)-két-kiadást-is-megért.-Wass-albert-tanulmánya,-az-*Our Hungarian Heritage* (Magyar-örökségünk)-három-kiadást-ért-meg,-a-*Transylvania and the Hungarian-Romanian Problem* (erdély-és-a-magyar-román-nézeteltérés)-pedig-kongresszusi dicséretet-is-kapott.--ám-elképzelésük,-mely-szerint-a»magyar-igazság«ot-angol-nyelven,-az amerikai-magyarok-által-terjesszék,-megbukott.-nem-értették-meg-a-vállalkozás-célját,-hogya-magyaroknak-kell-terjeszteni-ezeket-a-könyveket-szomszédaik,-ismerőseik-között,-nekik-kell elvinniük-az-iskolákba,-könyvtárakba,-ha-azt-akarják,-hogya-megtudják-az-igazságot.-az-amerikai-magyaroknak-nem-kellett-az-angol-nyelvű-könyv,-mely-országuk-nyomorúságát-tárja-fel. --vegyék-meg-az-amerikaiak--érveltek,-nekik-pedig-írjanak-magyar-nyelven-szórakoztató könyveket.”-balázs-2013,-138.-p.-<http://mek.oszk.hu/11400/11450/>-(2015-01-28)

67- r észlet-a-könyv-záró,-összefoglaló-fejezetéből:-„Today,-it-would-be-ridiculous-even-to-propose a-plebiscite-for-a-solution-of-the-ruthenian-problem.-The-proper-time-for-this-would-have-been after-World-War-I,-when-the-right-to-self-determination-was,-at-least-in-theory,-the-leading-principle-of-re-organization.-since-then,-however,-ruthenia-has-gone-through-the-most-tragic-period-of-her-long-history.-Forty-five-years-of-harassment,-abuses-and-terror-have-taken-a-heavy toll-on-the-social-and-ethnic-structure-of-the-population.-The-number-of-the-Hungarians-was first-reduced-by-the-czechs,-then-by-the-killings,-imprisonments-and-deportations-carried-out by-the-soviet-union.-ruthenians-suffered-in-the-same-way.-Those-who-were-lucky-immigrated to-the-united-states,-canada-and-many-other-countries,-all-over-the-globe.-The-less-fortunate-were-forced-to-surrender-their-national-pride-and-culture,-and-become-obedient-slaves-of-soviet-imperialism.--a-Westerner-can-hardly-grasp-the-immense-psychological-pressure-to-which-the-population-of-ruthenia-was-subjected.”-<http://www.hungarianhistory.com/lib/ruth/ruth12.htm>-(2015-01-28)

68- Magyar-könyvkiadók-számúzetésben.-*Bibliográfia. a Hírünk a világban* (vll.-évf.-7-9.-sz. 1957.-július--szeptember)-melléklete.-I.-évf.-1.-sz.-1957-ős.-2.-p.

69- Homonnay-1971,-17.-p.

Irodalom

- balázs-Ildikó-2013. *Magyar sajtókarrier. Válogatott publicisztika* 2. budapest,-Magánkiadás.
- borbándi Gyula:-*Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. budapest,-HITel,-1992.
- borbándi- Gyula- 2006.- *A magyar emigráció életrajza, 1945–1985*. Hága,- Hollandia,- Mikes International,- 116.- p.- (eredeti- kiadvány:- bern,- európai- Protestáns- Magyar szabadegyetem,-1985.)
- Fedinec-csilla-2002.-*A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája, 1918–1944*. (nostra-tempora,-7.)-Galánta---d unaszerdahely,-Fórum-Intézet---Lilium-aurum.
- Fedinec-csilla-2004.-*Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*. (Fontes- Historiae- Hungarorum,- 2.) somorja–d unaszerdahely,-Fórum-kisebbségkutató-Intézet–Lilium-aurum-könyvkiadó.
- Fedinec- csilla- 2007.- Magyar- pártok- kárpátalján- a- két- világháború- között.- *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 1.-sz.-92.-p.
- Fedinec-csilla-2010.-a-kárpátaljai-autonómia-kérdése--Teleki-Pál-kísérlete.-In-Fedinec-csilla--vehes- Mikola- (szerk.):- *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. budapest,-argumentum,-MTA-etnikai-nemzeti-kisebbségkutató-Intézete.
- Fedinec-csilla-(szerk.)-2014.-*Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. (r egio-könyvek.)-Pozsony,-kalligram.
- Hokky-károly-2004a.-Hokky-károly-felzólalása-Munkácson-a-Magyar-nemzeti-kongresszuson 1923.-május-6-án.-In-Fedinec-csilla:-*Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*. (Fontes- Historiae- Hungarorum,- 2.)- somorja–d unaszerdahely,- Fórum- kisebbségkutató Intézet–Lilium-aurum-könyvkiadó.
- Hokky-károly-2004b.-Hokky-károly-szenátor-beszéde-a-költségvetést-tárgyaló-ülésem-kárpátalja gondjairól.-Prága,-1936.-december-14.-In-Fedinec-csilla:-*Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*. (Fontes- Historiae- Hungarorum,- 2.)- somorja–d unaszerdahely,- Fórum kisebbségkutató-Intézet–Lilium-aurum-könyvkiadó.
- Homonnay-elemér-1971.-
- Magocsi,-Paul-r obert-2005.-*Short history of Jews in Transcarpathia. Brief Historical Outline*. carpatho-r usyn-r esearch-center.
- Marina-Gyula-1977.-*Ruténsors. Kárpátalja végzete*. Toronto,-Patria-Publishing-co.-Ltd.
- Markó-árpád–Lányi-Lindner-sándor–bialoskorski-Ödön-1937.-*A cs. és kir. 34. magyar gyalogezred története 1734–1918*. budapest,-Patria.
- necze-Gábor-2004.-kárpátalja-az-állambiztonsági-jelentések-tükrében.-In-Fedinec-csilla-(szerk.): *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közélet*. (r egio- könyvek.) budapest,-Teleki-László-alapítvány.
- nemes-váradi-Imre-1969.-*Mérlegen. A magyarországi nemzetiségek rövid története*. Garfield,-n. j.,-Turán-Printing.
- Ölvedi-jános-1936.-Magyar-kisebbség-csehszlovákiában.-*Magyar Szemle*, április.
- Plachý,-jiri-2012.-k-činnosti-některých-negativistických-stran-na-Podkarpatské-r usi-v-roce-1938. *Slovenský přehled. Review for the History of Central, Eastern and Southeastern Europe*,-1–2.-sz.-120.-p.
- r ychlik,-jan-2014.-Határrezsim-kárpátalján-1919–1939-között.-In-Fedinec-csilla-(szerk.):-*Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. (r egio könyvek.)-Pozsony,-kalligram,-37–45.-p.
- saád-józsef (összeáll.) 1989.-*Magyar Szemle: repertórium és tartomelemzés*. (Magyar-szociológiai-történeti-füzetek,-3.)-budapest,-Fővárosi-szabó-erwin-könyvtár–eLTe-szociológiai Intézete,-1.-k.

- simon-attila-2010. *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban.* (nostra-tempora,-16.) somorja,-Fórum-kisebbségkutató-Intézet, 172–173.-p.
- szalay-olga (vál.)-2014.- „...Eljött az idő: visznek katonának”. *101 magyar katonadal a Nagy Háború idejéből 1914–1918.*-MTa-bTk-ZTI,-nemzeti-közszolgálati-egyetem.
- szavári-attila-2011.- Teleki Pál-erdély-politikájáról:-értekezletek-erdélyben.- *Magyar Kisebbség*, 3–4.-sz.
- Turczel-Lajos-1981.- a csehszlovákiai magyar-sajtó-fejlődése-1919-és-1945-között.- *Magyar Könyvszemle*, 97.-évf.,-4.-szám.

Csilla Fedinec

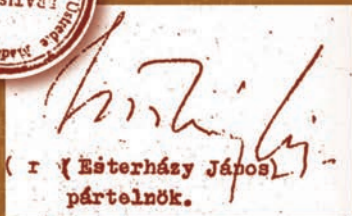
„...This Picture is such as if the Hungarian society and the Hungarian soul have been broken mirrors”.-The Life and activities of Károly Hokky (1883–1971)

after-Transcarpathia-was-in-1919-incorporated-to-the-newly-established-czechoslovak-republic,-the-local-Hungarian-minority-community-had-soon-produced-its-own-political-elite.-one-of-its-prominent-personalities-was-Károly Hokky,-member-of-the-Prague-national-assembly,-later-its-senator,-and,-in-the-revision-period,-the-co-opted-representative-of-the-Hungarian-parliament.-In-the-end-of-the-second-World-War-he-emigrated-to-the-united-states,-where-he-known-as-Charles-J.-Hokky,-continued-his-activities-in-the-field-of-minority-protection,-as-far-as-conditions-allowed-it-in-the-circumstances-of-emigration.-This-study-follows-his-personal-and-political-life-path.

ESTERHÁZY JÁNOS ÉS A SZLOVENSZKÓI MAGYAR PÁRT

Iratok a szlovákiai magyarok
történetéhez (1938–1945)

Szerkesztette
Simon Attila

Fórum Kisebbségkutató Intézet

adalékok-besztercebánya-etnikai-változásaihoz, alkalmazkodási-stratégiák-egy-értelmiségi- asszimilációs-életpálya-tükrében

László Bóna

data-on-the-ethnic-changes-in-besztercebánya-(banská-bystrica).

adaptation-strategies-in-the-light-of-the-assimilation-life-path-of-an-intellectual

394(437.6)

316.7(437.6)

314.148(437.6)

78.071.1(437.6)

keywords:-banská-bystrica,-besztercebánya,-assimilation,-ethnic-changes,-diary,-Figusch,-Figuš,-identity.

kutatásom-a-mai-szlovákia-szívében-fekvő-besztercebánya-dualizmus-kori-és-„triano-
ni”-nemzetiségi-változásainak-történeti-demográfiai-vizsgálatára-irányul.¹a
szlovák-magyar-etnikai-kontaktuszónától-messze-északra-fekvő-város-a-dualizmus-kez-
detén-kevesebb,-mint-hétezer-lelket-számláló-bányavárosnak-számított.-az-1880.-évi
népszámlálás-szerint-szlovák-többségű,-ámde-mintegy-20-százalékban-magát-német
és-16-százalékban-magát-magyar-anyanyelvűnek-valló-népességével-tipikus-három-
nyelvű-felvidéki-város-volt.-a-dualizmus-évtizedeiben-gyors-ütemben-nőtt-a-magukat

1- a város-jelentőségét-jól-mutatja,-hogyan-egyik-legismertebb-kutatója,-Paulinyi-o-szkar-a-magyar-
ország-városok-legrégebbi-rétegéhez-sorolta:-„a-több-mint-félszáz-árpád-kori-»város«-közül
alig-ha-féltucatnyi--Pest,-buda,-esztergom,-Győr,-Pozsony-és-a-bányavárosok-közül-talán
selmec-és-besztercebánya--került-bele-már-a-XIII.-század-folyamán-a-gazdasági-értelemben
vett-város-fogalmát-megközelítő,-előrehaladottabb-fejlődés-sodrába.”-(Paulinyi-1993)-a-város
lv.-b-éla-által-elrendelt-thüringiai-német-betelepítése,-majd-városi-joggal-való-felruházása-óta
kisebb-nagyobb-mértékben-mindig-is-vegyes-nemzetiségű-településnek-számított,-amit-a
helység-német,-magyar-és-szlovák-névváltozata--neusohl--besztercebánya--banská
bystrica--is-tükröz.-s-ajnos-napjainkig-nem-jelent-meg-a-város-magyar-nyelvű-átfogó-törté-
nete,-amit-jurkovich-emil-szakképzett-történész-több-mint-két-évtizeden-át-írt,-csupán-az-első
világháború-után-készült-el.-j-urkovich-monográfiája-több-mint-2000-gépelt-oldalt-tesz-ki,
melynek-kézirata-az-oszK-ban-található.-a-teljes-kiadás,-a-szlovák-nyelven-2005-ben,-a3-as
méretben,-kiszérvével-is-mintegy-550-oldalon,-hiánytalanul-lett-kiadva.-j-urkovich-munkájánál
érzékeltető,-hogyan-a-valamikor-német-várost-valamiképp-integrálja-a-magyar-államiságba.
Mivel-ő-maga-is-a-királyi-Magyarország-alkalmazottja-volt-(besztercebányai-gimnáziumi-igaz-
gató,-iskolai-felügyelő-stb.),-nyilván-valamilyen-szinten-védte-is-munkaadója-eszmeiségét,-az
asszimilációt-pedig-természetesként-értékelt.-s-őt,-a-szepességi-(Letanovce)-születésű
j-urkovich-csehszlovákiát-is-elhagyta,-és-Magyarországon-hunyt-el-1936-ban.-„Igyekeztek
(lpoly-arnolddal-együtt)-megszabadulni-a-romantizmus-konceptióktól-[...].-j-urkovich-a-város
történetének-megírásában-végül-is-nem-állt-hozzá-nemtörődömséggel-a-szlovákok-felé.”
(skladný-1999)

magyar-anyanyelvűnek-vallók-aránya.-az-1910-es-népszámlálás--legalábbis-papíron--már-relatív-többségben-találta-a-magyar-anyanyelvű-népelemet,-49%-nyi-magyart mutatva-ki.² Tanulmányunk-súlypontját-az-értelmiségiek-asszimilációs-életpályájának vizsgálata-jelenti,-ami-a-korabeli-felvidéki-városok-egy-részében-meghatározóan-jellemző-folyamat-volt.-a-többlépcsős,-jórészt-befejezetlenül-maradt-értelmiségi-magyarosodás-egyszerre-jelentett-a-helyi-közösségek-feltörekvő-polgári-rétegei-számára-mintát, egyszersmind-jelentős-mértékben-hozzájárult-ahhoz,-hogy-a-korábban-évszázadokon-át nem-magyar-többségű-városokban-a-20.-század-elején-a-magyarság-számára-kedvező népszámlálási-adatok-születtek.³

kutatási-módszerek

besztercebánya-városának-városelmézése-a-készülő-doktori-disszertációm-egyik-fontos alfejezete,-mely-során-egy-népszámlálási-adatokat-tartalmazó-access-adatbázis-elemzésből-három-tipikus-felvidéki-várost-vizsgálunk-meg.-besztercebánya-azokat-a-városokat-hivatott-fémjelezni,-ahol-a-magyarok-aránya-a-lakosság-növekedését-is-meghaladóan-növekedett.-a-kutatást-a-társadalmi-gazdasági-fejlődését-vizsgáló-szlovák-és-magyar-szakirodalom-elemzésével-kezdtem.-a-tényleges-kiindulópont-azonban-a-korabeli-város-társadalmi,-etnikai,-gazdasági-és-oktatási-szerkezetének-feltérképezése jelentette.-a-várossal-kapcsolatos-okiratok,-iskolai-felügyelői-jelentések,-minisztériumi fel-és-leiratok,-polgármesteri-és-megyei-levelezések,-orvosi-jelentések,-rendőrségi jelentések,-városi-szabályrendeletek,-házassági-szerződések,-szabálysértési-eljárások, felvételi-kérvények,-egyesületek-szabályzata,-a-városban-székelő-16.-gyalogezred,-gazdasági-iratok,-vasút,-valamint-a-helyi-Felvidéki-Magyar-közművelődési-egyesület (FeMk e)-tevékenységét-is-megvizsgáltam,-elsősorban-a-besztercebányai-Levélárban található-iratok-segítségével.-a-helyi-sajtó-rendkívül-sokszínű-volt,-a-gyakran-egymást váltogató,-rövid-életű-lapok-könyvtári-példányai-hiányosak,-ritkán-maradtak-fenn-teljes évfolyamok.

az-asszimilációs-folyamat-egyéni-érvényesülésének-és-értelmezésének-bemutatására-egy-konkrét-értelmiségi-életpályát-is-megvizsgáltam.-a-terjedelmes-anyag-ugyanakkor-lehetetlenné-teszi,-hogy-egy-rövidebb-tanulmányban-minden-tényezőre-kitérjek.ezért-itt-most-csupán-a-legalapvetőbb-statisztikai-adatokat-ismertetem,-elemzem-a-hadsereg,-a-munkavállalók-helyzetét.-a-városi-közkerkölcökre-és-a-gazdasági-helyzetre vonatkozó-források-elemzése-mellett-egy-értelmiségi-naplójával-foglalkozom-részletebben.⁴

2- a-németek-aránya-8,2%-ra-esett-vissza.

3- Pl.-Pozsonyban,-kassán,-Trencsénben,-n-agyszombatban,-n-yitrán,-sőt-budapesten-is-többé-kevésbé-hasonló-módon-zajlott-a-magyarosodás.

4- a-19.-századi-szlovák-nemzetépítés-városát,-a-hivatalok-és-egyesületek-nyelvváltását,-az-iskolákat,-a-FeMk-é-t,-a-pánszlávizm-üldözését,-a-helyi-politikát,-illetve-a-legkülönbözőbb-statisztikákat-korábban-egy-tanulmányban-mutattam-be.-(bóna-2014)

besztercebánya-nemzetiségi-változásai-a-dualizmus-évtizedeiben

a-városnak-a-19.-század-közepén-mintegy-5-ezer-lakosa-volt.-a-dualizmus-végére-ez-a szám-több-mint-kétszeresére-nőtt.-k-ét-hullámban-érkeztek-a-betelepülők-a-kiegyezést követően.-az-1890-es-évektől-kezdve-tízévenként-több-mint-1-500-fővel-gyarapodott-a település-lakossága.-a-magyar-elem-növekedése-alig-marad-el-ettől,-sőt,-1900-és-1910 között-meg-is-haladta-ezt-a-mértéket.-k-étségtelen,-hogy-a-legalább-2100-fős-magyar gyarapodáshoz-sok-nyelvváltó-egyen-és-család-járulhatott-hozzá.-azt-is-figyelembe-kell venni,-hogy-a-város-lakosságának-dualizmus-kori-önreprodukciója-az-1880-as-években rendkívül-alacsony-volt,-évenként-mintegy-10-20-fővel-születtek-többen,-mint-mennyi-en-meghaltak.⁵

1. táblázat. besztercebánya-nemzetiségi-összetétele-1851-1930-között⁶

Év	Forrás	Népesség	Magyar	%	Szlovák	Izraelita	Német
1851	Fényes Elek	5228	-	-	-	-	-
1857	Osztrák népsz.	5243	44	0,8	4221	-	978
1869	Osztrák népsz.	5950	-	-	-	247	-
1880	Magyar népsz.	7159	1165	16,3	4342	561	1396
1890	Magyar népsz.	7485	1799	24,0	4229	-	1389
1900	Magyar népsz.	9264	3132	33,8	4852	1025	1179
1910	Magyar népsz.	10 776	5261	48,8	4338	1260	879
1919	Karol Fremal	10 734	1565	14,6	8265	1092	406
1921	Cssz. népsz.	10 587	890	8,4	8222	1146	454
1930	Cssz. népsz.	11 347	435	3,8	9250	-	483

a-magyar-nyelvismeret-és-a-magyarok-számarányának-növekedését-egymás-mellé-téve feltételezhető,-hogy-az-1880-ban-magyarul-tudók,-ám-magukat-még-más-anyanyelvű-nek-vallók-egy-része-1910-ben-már-a-magyar-anyanyelvű-lakosság-számát-növelte, ugyanakkor-tény,-hogy-a-magyar-nyelvismeret-a-20.-század-elejére-általánossá-vált-a városban.

2. táblázat. a-besztercebányai-népesség-magyar-nyelvismerete:-1880,-1900,-1910⁷

Év	Népesség	Magyar anyanyelvűek	Magyarul tudók összesen	Magyarul tudók összesen, %-ban
1880	7159	1165	2583	36,1
1900	9264	3132	5442	58,4
1910	10 776	5261	7992	74,2

5- Šabb,-MMbb-30.-doboz.-1887.-évi-38.-szám.-887.-k-özegezségügyi-jelentés.-1887.-február-14.

6- a-magyar-népszámlálások-az-etnikai-hovatartozást-az-anyanyelv,-míg-a-csehszlovák-népszámlálások-nemzetiségi-bevallás-szerint-regisztrálták.

7- népszámlálási-digitális-adattár,-<http://konyvtar.ksh.hu/neda>.

3. táblázat. a-besztercebányai-népesség-főbb-felekezeti-adatai:-1880,-1900,-1910⁸

Év	Népesség	Írni-olvasni tud	Rk. (latin)	Ágostai (Ágostai hitv. ev.)	Helvét
1880	7159	4507	4222	2300	65
1900	9264	7376	5386	2684	69
1910	10 776	9039	6235	2814	248

Főképp-a-német-elit-és-a-jiddis--ezért-a-népszámlálásokban-német-anyanyelvűként regisztrált- -- zsidó- polgárság- asszimilálódott,- mely- lassan,- de- biztosan- nemcsak- a magyar-politikai-nemzet-részeként,-hanem-a-„grammatikai-asszimiláció”-révén-is-mindinkább- magyarrá- vált.- a- kivándorlás- kevésbé- érintette- besztercebánya- városát,- az 1910-es-állapotok-szerint-a-lakosság-alig-0,2%-a-tartózkodott-külföldön-(303-idegen-és mindössze- 20- külföldön- lévő- 1910-ben).- a- szlovák-magyar-etnikai-kontakuszónától messze- levő- Zólyom- megye- ennek- ellenére- a- dualizmus- végig- megtartotta- markáns szlovák-jellegét,-a-magyarosodás-több-mint-„69%-át-egyébként-a-megye-három-rendezett-tanácsú-városa,-úgynevezett-modernizációs-központja--köztük-besztercebánya--adta”.⁹ a-város-a-szabadságharc-utáni-szlovák-nemzetépítés-egyik-legígéretesebb-központjaként-Zólyom-megye-székhelyeként-a-FeMk-e-féle-magyarosító-politizálásban-is fontos-szerepet-kapott.-a-szlovák-regionális-környezet-gazdasági,-társadalmi-modernizációjának-kiemelt-jelentőségű-helyszíne-így-vált-a-helyi-magyar,-szlovák,-német-és zsidó-elitiek-közt-konfliktusok-színterévé.

közösség,-erkölcsi-normák,-rendeletek

a-bányavárosi-erkölcsi-előírások,-szabályrendeletek-mindig-is-a-szigorúbbak-közé-tartoztak,-a-városi-tanács-következetes,-részletes-és-pontosan-definiált-rendeletei-gyakorlatilag-szokáskialakítóak-voltak.-bár-a-19.-század-végére-már-sokat-módosultak,-enyhültek,-mégis-tetten-érhetőek-a-város-életében,-sőt-a-városi,-hivatali,-rendőrségi,-valamint-egyéb-forrásokat-végigkutatva-megállapítható,-hogy-összességében-a-nemzetiségi-kérdés-a-városi-ügyintézésben-harmad,-vagy-csupán-negyedrangú-a-város-gazdasági,-általános-ügyei-mellett.-Ilyenek-főképp-az-erdőgazdálkodási-ügyek,-az-erkölcsi,-sőt-a-munkásmozgalmi,-szociáldemokrata-mozgalmak-ügyei-is.-a-dualizmus-első-felében-rendkívül-nagy-számban-fordultak-elő-a-bűnbundák,-illetve-körözött-személyek-elleni-intézkedések-a-város-környékén.-a-mindenkori-alispán-és-a-polgármester-közötti-levelezésekben-azonban-prioritást-élvezett-a-nemzetiségi-ügy-és-a-sajtóban-is-nagyobb-figyelmet-szenteltek-a-kérdésnek.-Mindez-arra-utal,-hogy-a-nemzetiségi-viszonyok-kezelése-valószínűleg-már-akkor-is-főként-informális-keretek-közt,-a-szöbeli-utasítások,-beszámolók-szintjén-történt.-Másképp-a-város-magyar-és-szlovák-közössége-közt-lát-hatatlan-határvonalak-nem-feltétlenül-jelentek-meg-a-hivatalos-városi-ügyvitelben,-azok-többnyire-megmaradtak-a-személyközi-kapcsolatok-szintjén.

8- 1910-ben-az-r k.-„latin”-néven,-míg-a-helvét-helyett-csak-„református”,-ágostai-helyett-„ágostai-hitvallású-evangélikus”-kategória-szerepel.

9- L.-Papp-józsef-2013,-46.-p.

annak-kiderítésére,-mit-jelentett-a-19-20.-század-fordulóján-jó-városi-közalkalmazottnak,- illetve-polgárnak-lenni,- a-városi-hivatal-döntési-jogkörébe-tartozó-munkahelyekre-jelentkezők-kérvényeit-vizsgáltam-meg.-a-városi-hivatal-jelképezte,- illetve-testesítette-meg-a-magyar-állam-helyi-közigazgatását.-az-alábbi-kérvényeket-annak-megfelelően-kell-értelmezni.-Húsz,-1898-1905-közötti-állásfelvételi-kérelmet-elemeztem.¹⁰

ezek-közül-kilenc-magasabb-funkcióba-jelentkezett-(rendőrfőkapitány,- aljegyző stb.).-Mind-a-kilenc-fő-az-iskoláit,-bizonyítványait,-ajánlóleveleit,-vagy-ha-volt,-korábbi-tapasztalatait-taglalta,-egyikük-sem-utalt-sem-magyar,-sem-pedig-szlovák-vagy-német-nyelvismeretére.-a-tizenegy-alacsonyabb-rangú-tisztségre-(rendőr,-szolgabíró)-jelentkezők-kérvényei-azonban-máris-más-képet-tárnak-elénk.-ezek-kivétel-nélkül-rövidebbek,-egyoldalusak,-illette-mindannyian-erkölcsi-magatartásuk-kifogástalanságával-érveltek. k-ilenc-fő-nyelvismeretével-(is)-érvelt:-„a-magyart-írásban-és-szóban-is-jól-bírom”-majd-nyolc-fő-katonai-könyvével,-a-jelentkezők-alig-negyede-valamilyen-korábbi,-jobbára-hasonló-munkahelyi-tapasztalataival.-c-supán-egyetlen-jelentkező-jelöli-meg-vallását-is. Mindez-arra-enged-következtetni,-hogy-az-előkelőbb-pozíciókra-vágyók-számára-teljesen-természetes-volt-az-államnyelv-ismerete,-ám-a-„közember”-számára-az-erkölcsi-bizonyítvány-és-a-nyelvismeret-volt-mérvadó,-míg-a-vallásosság-gyakorlatilag-teljesen-a-háttérbe-szorult-ez-esetben.-az-erkölcsi-megfelelést-vagy-szóban,-vagy-a-hadseregben-eltöltött-évek-szolgálati-bizonyítványának-makulátlanságára-hivatkozva-prezentálták-a-jelentkezők.-a-20.-század-eleji-háromnyelvű-város-nyelvi-viszonyainak-ékes-bizonyítéka-a-több-állásra-jelentkező-kérvényében-is-megtalálható-formula:-„magyarul,-tótul-jól,-németül-megfelelően-beszélek...”¹¹ bár-a-legtöbb-kérvényben-inkább-már-csak-a-szlovák-és-magyar-nyelvismeret-szerepelt.-a-nyelvismeretet-egyébként-a-rendőrség-szolgálati-szabályzata-is-megkövetelte:-„[...] írástudás-fogalmazás,-képzettség-magasabb-foka,-nevezetesen-különbé-nyelvek-tudása.”¹² emellett-a-szolgálati-ruhának-mindekkor-tisztának-és-csinosnak-kellett-lennie,-a-hajat-röviden-viselve,-csak-a-körszakáll-megengedett,-de-az-is-röviden.-Továbbá-szolgálatban-dohányozni-nem-szabad,-szolgálaton-kívül-sem-szabad-az-utcán-pipázni,-csakis-a-szivarozás-engedélyezett,-illette-az-erkölcsi-kódex-hiánytalan-betartása-kötelező.¹³

az-erkölcsi-kódex-betartását-nem-csak-elvárták,-hanem-ellenőrizték-is.-Ha-valamilyen-panasz-érkezett,-azt-nyilván-kivizsgálás-követe,-és-ha-az-eset-ismétlődött,-általában-megrovás,-majd-pénzbüntetés,-harmadszorra-pedig-rendszerint-elbocsátás-lett-belőle.-Panasz-természetesen-szép-számmal-érkezett,-a-vád-többször-is-csupán-ennyiből-állott:-„jellemtelen”.-a-legnagyobb-gondot-természetesen-besztercebányán-is-az-alkohol-okozta.-a-városi-gazdák,-kocsisok,-tűzoltók,-toronyőrök,-sőt-rendőrök-is-számos-esetben-voltak-kivizsgálás-célpontjai,-és-elbocsátásokra-is-akadt-példa.-n-émely-állásra-jelentkező-jellemét-még-a-főispán-is-írásban-ellenőrizte-a-polgármesternél,-hogy-kikérje-véleményét,-az-illető-magaviseletéről,-erkölcsi-állapotáról,-megbízhatóságáról

10- Šabb,-MMbb,-38-doboz.

11- Šabb,-MMbb,-38-doboz.-k-nopp-jenő-levele-a-rendőrkapitánynak.-1905.-november-3-án, Úrvölgye,-(besztercebányai-városrész)

12- Šabb,-MMbb,-31-doboz.-besztercebánya-sz.-kir.-városi-rendőrség-szolgálati-szabályzata 1887,-266sz.-5-cikkely.

13-uo.

stb.-a-korrupcióra-utaló-nyomokat-is-rendkívül-szigorúan-megvizsgálták.-Többször-előfordultak-besztercebányán-a-városi-erdők-és-a-városi-tanácsosok-tűzifaigénylése-körüli-visszaélések,-mely-ügyek-végén-több-tanácsost-megrovással-és-fizetésmegvonással büntettek.-a-panaszok-között-azonban-egyetlen-nyíltan-a-nemzetiségre-utaló-feljelentést-sem-találtam,-annál-több-aratás-környéki-szociális-ügyet,-amelyet-azonban-néhol kihasználtak-nemzetiségi-izgatásra-is.

erkölcsi-romlásra-talán-minden-korszakban-találunk-utalást,-nem-volt-ez-máshogy ekkoriban-sem:-1880-ban-„azon-előforduló-esetek-alkalmából,-miszerint-az-éjjeli-őrjáratokat-a-városban-eszközölő-hajdúinkat-kicsapongó-egyének-részéről-bántalmaztat- tak”,-lőfegyverrel-lettek-ellátva,-illette-rá-két-évre-fegyverhasználati-szabályrendeletet-is alkottak.¹⁴ egyébként-a-dualizmus-kori-városi-sajtóban-rendszeresen-megjelentek-a-per- tudósítások,-bíróági-ítéletek,-a-nevek-teljes-feltüntetésével.

ami-a-beszélt-nyelvet-illetti,-a-18-19.-században-„nem-illett”-a-városi-polgárságnak szlovák-könyvet-vagy-újságot-olvasni,-sőt-szlovákul-sem-„mondokolni”-az-utcán,-és-a köszönetnél-is-kizárólag-a-németet,-majd-később-egyre-inkább-a-magyart-használták. ezt-inkább-a-vagyonosabb-polgárok-vagy-azok-közé-tartozni-vágyók-praktizálták,-a-szlo- vák-nyelv-ugyanis-a-munkások,-parasztok-és-koldusok-nyelve-volt,-perifériára-szorulva. a-19.-században-szóban-és-írásban-is-anekdoták-keringtek-a-városban.-Míg-a-helyi magyar-hivatalnokok-inkább-a-környékről-származó-szlovák-cselédlyányokat-alkalmaz- tak-a-háztartásban,-a-vagyonosabb-zsidó-családok-„zipser-deutsch”-lányokat-fogadtak a-szepességből.-a-helyi-patinás-szórakozóhelyek,-vendéglők-tulajdonosai-is-főképp magyarok-és-magyar-öntudatú,-ám-többségében-németül-beszélő-zsidók-voltak.-Úgy tűnik,-a-szlovák-nyelv-használatának-a-gondolatával-a-legnehezebben-a-szlovák-szár- mazású-középréteg-szembesült,-amely-saját-nyelvét-nem-tekintette-elégg-é-úrinnak. (bitušiková-1996,-15.-p.)-a-helyi-sajtó-mellett-erről-Terézia-vansová-szlovák-író-vissza- emlékezései-is-tanúságot-tesznek.-n-emzeti-értelemben-a-dualizmus-kori,-sőt-a-húszas évek-utcája-is-relatív-toleráns-volt,-ám-nem-konfliktusmentes.-bár-a-sajtó-tudósít néhány-perpatvarról,-ezek-azonban-korántsem-olyan-súlyosak,-mint-a-harmincas-évek zsidó-és-csehellenes-lakossági-reakciói.-(bitušiková-1996,-17.-p.)-ez-alól-egyedüli-kivé- tel-az-1880-as-évek-zsidóellenes-megmozdulásai.

a-hadsereg

a-besztercebányai-székhelyű-16.-gyalogezerd-szerves-része-volt-a-városnak,-és-a-hábo- rús-években-nagyban-meghatározta-a-városi-hátország-életét,-hiszen-hadifogolytábor, kórház-és-katonai-gyakorlótere-is-aktívan-működött.-a-nemzetiségi-adatok,-bár-nem csupán-a-városból-toborozták-a-katonákat,-segítségünkre-lehetnek.-a-hivatalos-nem- zetiségi-statisztikák-adatai-a-háború-első-évéből:-56%-magyar,-41%-szlovák,-3%-egyéb, a-háború-végére,-négy-év-múlva-viszont:-magyarok-55%,-szlovákok-22%,-románok-12%, németek-8%,-szerbek-és-horvátok-2%,-ruszinok-1%.-(c-horvát-2003,-75-86.-p.)

14- Šabb,-MMbb,-218-doboz.-1880-évi-november-2-án-tartott-városi-közgyűlésen,-városi-kapi- tány.

n nyilvánvaló, hogy a háború-előrehaladtával a fokozatos feltöltések és a csapatátcsoportosítások más, nem Zólyom megyei illetőségű katonát is besoroztak az ezredbe. Sokkal inkább valóságához közelebbi értékeket kapunk az 1900-as, békeidőből származó legénységi anyanyelvi statisztikákból: magyarok 21%, szlovákok 62%, németek 11%, ruszinok 1% és 5% egyéb. (d angl- 2006) az háborús adatokhoz képest látványos a különbség a szlovák anyanyelvű katonák javára.

a hadsereg az iskola mellett talán a második olyan intézmény, amely a leghatékonyabban elősegítette a magyarosodási folyamatot. a helyi FeMk e könyvtárhálózat „projektjét” a katonaság már 1895 óta aktívan támogatta, hiszen a gyalogezred kaszárnyáiban létesült, ahol a főtisztek legalább egy része támogatta a magyarosító törekvéseket: „oldhatatlan bennem a vágy, hogy e téren az eddiginél több eredményt érjek el, s mire csak úgy számíthatok, ha megfelelő olvasmány nyújtása [...] mellett hazafias tárgyú, a legénységi szobákban és a folyosókon kifüggesztendő képek és képeslapok legyenek.” az alezredes azt írta levelében, hogy besorozáskor „a legénység egy részét anyanyelvű [...] (a szolgálat második felében) habár csak kevés, de legalább beszéljenek, legalább értenek magyarul.”¹⁵ a könyvtár csupán a legénységi állomány tagjai számára volt hozzáférhető, a legénységnek ingyenesen, míg a tiszteknek egy kötet egy filléres kölcsönzési díj ellenében. az ezt követő könyvtári jelentések szerint a könyvtárat használó „tót legénység, míg az év elején alig, hogy olvasott, beszéde az év végén már sokkal tisztábban és helyesebben beszélt”. Továbbá: „gyakorolja magát magyar nyelv kiejtésében hangos olvasás által.” az 1913-as jelentésben pedig ezt olvashatjuk: „hatását még fokozza, (hogy) a legénység között a tót nyelven való társalgás meg van tiltva [...] kényszerítve vannak magyar nyelven társalogni.”¹⁶

az éves jelentések egyébként az olvasók számáról és a kötetek kölcsönzéséről is tartalmaznak adatokat, ezek alapján azonban nem vonnék le messzemenő következtetéseket: mégis, az olvasók száma és a kölcsönzött művek száma csökkenő tendenciát mutat.¹⁷

a katonaság ily módon a környék asszimilációs tengelyévé vált. Míg a katonaság esetében erőszakos asszimilációról (nyelvük tiltása miatt), addig a polgári városban inkább természetes, ámde kormányzat és helyi szervezetek által befolyásolt, támogatott és elvárt (ügyintézés) asszimilációról beszélhetünk.

Gazdasági helyzet

beluszky Pál funkcionális városhierarchia rendszerében besztercebánya, a teljes körű funkciókkal rendelkező megyeszékhely kategóriájába sorolva, a 23. legjelentősebb magyarországi településként szerepel, míg a szomszédos Zólyom, a megye korábbi köz-

15 s n a-b, FeMk e-24.-doboz, Molnár-dezsdő alezredes levele a FeMk e titkárnak a könyvtár ügyében, 1907. október-2.-besztercebányán

16 s n a-b, FeMk e-24.-doboz, FeMk e-könyvtári jelentések 1908-1913.

17 1908:-215-olvasó,-2950-(sic!) kötet;-1909:-172-olvasó,-365-kötet;-1910:-105-olvasó,-130 kötet;-1912:-188-olvasó,-245-kötet.-k érdecs, mekkora hitelt adhatunk Minder-r óbert-honvéd hadnagynak, aki a könyvtár-gondozója volt.-

pontja-és-névadója-csupán-a-133.-lett-ebben-a-sorrendben.-n-yilván-ebben-nagy-szerepet-játszott-a-vármegyei-hivatalok-besztercebányára-költözése,-ám-a-különbőség-mégis-rendkívül-jelentős.-a-város-gazdasági-helyzete-egyébként-a-kezdeti-19.-századi-hanyatlás-után-a-dualizmus-kezdetétől-egyre-pozitívabb.-az-1850-es-években-a-kisiparosok-és-alkalmazottaik-aránya-28:46,-1857-re-drámaian-lecsökken,-440-kisiparosra-csupán-432-segéd-jut-a-városban.-Hiába-a-céheket-tiltó-minisztériumi-rendelet-(1850.-március-26.),-majd-1857-ben-a-szabadalomkiadatás-eltörlése,-„bár-jogilag-megszűntek-az-iparosok,-még-évtizedekig-meghatározták-a-város-ipari-életét”.- (chromeková-2006, 43-64.-p.).

a-következő-évtizedben-kezdték-a-zsidók¹⁸ nagyobb-számban-betelepülni-(1860.-jan. 10-i-rendelet),-bár-két-három-mesterség-is-megszűnt-a-városban,-az-üzletek-száma--a-zsidó-tőke-segtségével--28-ról-78-ra-nőtt.-n-agy-üzletek-azonban-még-nem-alakultak. 1872-ben-újabb,-határozottabb-hangnemű-törvény-született-a-céhek-tiltására,-így-azok-valamennyien-egyletekbe-tömörültek,-némi-módosítással,-de-gyakorlatilag-folytatják-tevékenységüket.-a-szakták-száma-folyamatosan-nőtt,-szakosodás-ment-végbe,-és-a-kíméletlen-verseny-az-azonos-szaktakaleik-számát-egyre-jobban-lecsökkentette.-1891-re-389-kisiparosra-már-427-segéd,-illetve-424-tanonc-jutott.- (chromeková-2006, 43-64.-p)

Pénzintézet-viszonylag-korán,-már-1845-ben-Zólyomi-Takarékpénztár-néven-alakult-a-városban.-1863-ban-modernizálták-a-harmanci-papírgyárat,-ugyanakkor-állandó-postakapcsolatot-kapott-a-város.-egy-évtized-múltán-a-vasút-is-bedübörög-a-városkába-Zólyom-felől,-bár-vasúttállomásra-egészen-1891-ig-kellett-várniuk-a-besztercebányaiaknak.-1893-ig-végállomás,-majd-szárnyvonal-épült-Podbrezóba,-1898-ban-pedig-Harmancba.-az-utak-azonban-még-elhanyagoltak,-sőt-még-1898-ban-is-vámkötelesek-voltak.-Még-ekkor-is-úszatták-a-fát-a-Garamon.-Paradoxon,-de-a-vasútvonal-a-várost-eleinte-gazdaságilag-kedvezőtlenül-érintette,-mert-a-vám-elesett,-amelyet-az-utakon-szedtek-a-heti-vásárra-érkező-kereskedőktől.-ez-azonban-hamar-kompenzálódott-a-vasút-nyújtotta-lehetőségekkel.-az-1890-es-években-bécsi-befektetők-érkeztek-a-városba,-székgár-(Gustáv-Harnisch)-majd-gőzmalom-(Hertzka,-engel,-Weiss)-is-alakul.-a-besztercebányai-Takarékpénztár-1869-71-ben-beténővekedést-mutat,-míg-1872-ben-a-krisis-következtében-megnövekedett-kölcsönigénylésről-tanúskodik-a-városban. 1872-ben-a-besztercebányai-bankegylet-nagyobb-beruházásokkal-próbálkozott,-de-csődbe-ment.-a-legnagyobb-gyár,-a-már-említett-Harnisch-féle-székgár-1893-ra-elérte-a-697-főnyi-munkásszámot.-a-második-legnagyobb-üzem-170-főt-alkalmazott.-a-bányászat-azonban-már-csak-vegetált,-egyetlen-aknában-dolgoztak-még-1893-ban,-a-„homokiban”-de-mindösszesen-négy-munkás.-Tehát-az-1890-es-évekre-tehető,-hogy-a-város-aktívan-beszállt-a-kereskedelmi-és-ipari-életbe-(fűrésztelep,-vízvezetékrendszer,-tégla-gyár,-mészkő-stb.)-és-a-pénzintézetek,-bankok-is-stabilizálódtak.-a-városban-ekkoriban-egyébként-a-rendkívül-sok-tűzeset-állandó-problémát-okozott.¹⁹

18- az-első- említés- 1847-ből- származik- bizonyos- samu- és- Hermann- kohn,- abraham- k ö n i g ,
r u d o l f - a b e l e s , - s a m u - k l e i n . - (M a r k o v - 1 9 7 3 , - 2 7 1 . - p .)

19- s n k M , - L a - a - X X I v / 4 - 2 - n a p l ó . - 1 8 9 0 .

adminisztráció²⁰

a-besztercebányai-városi-elöljáróság-19-főt-tett-ki,-szavazati-joga-azonban-csupán-a-polgármesternek,- a- főjegyzőnek,- a- rendőrfőkapitánynak,- a- tanácsnoknak,- az- „első”- és „másod.”-jegyzőnek,-az-ügyésznek,-a-pénztárnoknak,-a-főszámvevőnek,-a-főorvosnak, a-mérnöknek-és-az-erdőmesternek-volt.-az-elöljárósági-segéd-személyzet-tehát-hét-főből állt.- besztercebányának- a- 20.- század- elején- tizenkét- főből- álló- altiszti- személyzete, illetve- a- 35- fős- szolgásközösség- állt- a- rendelkezésére.- ezek- a- következők:- 13- rendőr, 5- vámőr,- 6- hivataloszolga,- 7- tűzoltó,- 3- toronyőr,- 1- gyepmester.- Természetesen- a- főorvos mellett- több- orvos- is- volt- a- városban,- elsősorban- a- közkórházban,- illetve- vármegyei állatorvos,- és- három- vármegyei- szülész-nő.- a- városnak- már- különféle- szakközösségek- is- voltak.- ami- a- béreket- illeti,- négy- fizetési- fokozat- volt- felállítva,- a- kereset- évben- volt- megadva.- a- polgármester,- a- főjegyző,- a- rendőrfőkapitány,- a- mérnök- éves- bére- 6600- és 4800-korona-között- sorban- fokozatosan- csökkenő- bevétellel- rendelkezett.- 4800-koronától-3200-ig- kapott- az- erdőmester,- a- tanácsnok- és- a- számvevő- 4000- és- 2400,- míg- az- ügyész- a- főorvos- és- a- pénztáros- évi- 3300- és- 2400-korona-között- vihetett- haza.- a- gyepmester- és- a- raktárőr- 1100- és- 800- koronát,- egy- rendőr,- erdőőr,- hivataloszolga,- vámőr vagy- tűzoltó- évi- 900- és- 600-korona-közötti- összeget,- míg- egy- szülész-nő- 400-koronát keresett.- az- 1870-as- években- még- volt- bánya-felügyelő,- a- 20.- század- elején- már- nem- volt- a- városban- efféle- tisztség.- n- emely- tisztséghez- lakás- is- tartozott.

érdekes- megvizsgálni- a- több- mint- három- évtizeddel- korábbi- állapotokat- is:²¹ a- polgármester- éves- fizetése- 1600-forint,- a- városi- kapitányé- és- a- főjegyzőé- 1300,- a- tanácsnokoké- 1000,- az- ellenőré,- gazdasági- felügyelőé,- bánya-felügyelőé,- erdő-felügyelőé- 900-800-forint,- a- főorvosé- 750,- a- vásári- és- rendőri- ügyelőé- 350,- a- szülész-nőé- 150,- a- szolgálkáké- pedig- 200-300-forint- volt.- a- hajdúk- fizetése- azonban- rendkívül- magasnak- mondható-- kivéve- a- kapuőrét-- 700- és- 900-forint- között- kerestek.- a- vármegyei- elithez- viszonyítva- eltörpülnek- ezek- az- összegek:- a- 107- legtöbb- éves- adót- fizető- listáján- 57- személy- volt- besztercebányai- illetőségű.²² a- városban- koncentrálódott- tehát- a- vármegyei- elit, hiszen- az- első- tíz- listáján- hat,- az- első- ötven- adófizető- közül- 31- fő- volt- besztercebányai- az- 1884-as- évben.²³

20 besztercebánya-szabad-királyi-és-bányaváros-szervezeti-szabályrendelete.-1906-alapján.

21-Besztercebánya szab. kir. és bánya város törvényhatóságának szervezete.-1872-[1873]-alapján.

22-Šabb,-MMbb,-30-doboz.-besztercebányai-1883-szv--kétnyelvű-hirdetvény,-szeptember-12.-„Zólyomgye-legtöbb-adót-fizetőknek-ideiglenes-névjegyzéke-1884-ik-évre”

23- a-tíz-legelőkelőbb-helyen-levők:-(csak-a-besztercebányaiak):-2.-Ipolyi-arnold-püspök-5907-Ft., Herritz-r esző-nagyiparos-2864-Ft,-stadler-Tófor-gyártulajdonos-2198-Ft,-r advánszky-jános nagybirtokos-1791-Ft,-r advánszky-károly-földbirtokos-1325-Ft,-Halassy-Gyula-orsz.-képviselő-1168-Ft.-az-első-húsz-között,-tehát-előkelő-helyen-szerepel-Turzó-Lajos-„pánszláv-ügyvéd”, a- szumrák- testvérek;- a- lista- vége- felé- található- az- akkori- alispán,- Lamer-ágost,- illetve- pár zsidó- származású- kereskedő- és- Machold-Fülöp-könyvnyomdász.- ő- zárja- a- listát- évi- 203-Ft- adóval.

a-városi-értelmiségiek-asszimilációs-életpályája

a-besztercebányai-értelmiség-asszimilációs-alkalmazkodását-Figusch-vilmos,-avagy-viliam Figuš-bystrý-életútjának-végigkövetésével-kívánom-szemléltetni.-a-választás-több-okból-is esett-éppen-őrá.-a-tanár-és-zeneszerző-Figusch-életének-több-mint-két-évtizedét-élte-le besztercebányán,-és-ekkoriban:-„ambiciózus-zeneszerzőként-munkáját-magyar-szellem-ben,-és-az-akkori-zenei-élet-részeként-végezte”-(Muntág-2002,-5-14.-p.)-a-dualizmusban számos-magyar-költő-versét-megzenésítő-zeneszerző-a-két-világháború-között-a-szlovák kulturális-értelmiség-egyik-országosan-is-elismert-alakjává-vált.-emellett-az-evangélikus egyház-orgonistájaként,-a-zenei-élet-szervezőjeként-és-magántanárként-is-tevékenykedett.

asszimiláció- és- diszsimiláció- -- avagy- a- történelem- identitásformáló szerepe

a-turócszentmártoni-szlovák-nemzeti-könyvtárban-található-a-viliam-Figuš-(Figusch vilmos)-zeneszerző-naplójának-eredeti,-1920-ig-magyar-nyelven-írt-kézirata. bejegyzéseit-gyakorlatilag-napi-bontásban-írta-több-mint-négy-évtizeden-át.²⁴ Figusch megértéséhez,-úgy-vélem,-a-gyermekkora-jelenti-a-kulcsot,-az-őt-ért-hatások-nyomán-a nyelvi-kulturális-prioritások-akkor-alakultak-ki,-s-ezek-végigkísérték-életét.-k-orán-érte-őt az-anyagi-bizonytalanság,-éppen-ezért-rendkívül-sok-munkát-vállalt-az-ország-különböző,-egymástól-távol-eső-területein.-a-több-mint-40-éven-át-írt,-59-füzetből-álló-napló-teljes-olvasása-és-feldolgozása-kutatásunk-keretei-közt-nem-volt-vállalható.-ezt-sem-az anyag-terjedelme,-sem-pedig-kutathatósága-nem-tette-számomra-lehetővé.²⁵ ezért-úgy döntöttem,-hogy-középiskolás,-személyiségformáló-éveit,-illette-azokat-a-részeket-dolgozom-fel,-melyekben-az-életrajzírók,-Marianna-bárdiová-és-emanuel-Muntág-nemzeti-ségi-jellegű-bejegyzésre-utalnak.-(Muntág-1973,-326.-p.;-bárdiová-2002,-66.-p.)-nem maradtak-ki-természetesen-a-történeti-jelentőségű-események-sem,-mint-például-a háború-kitörése,-vagy-a-miniszterelnök-besztercebányai-látogatása.-az-alábbiakban ennek-tükrében-próbálom-meg-bemutatni-életét.

Gyermekkora

Figusch-vilmos-1875.-február-28-én-született-besztercebányán,-s-amuel-Figusch-és Františka-Heinlein-legidősebb-fiaként.-anyja-valószínűleg-német,-míg-apja-szlovák-származású-volt.-az-apa-halála-miatt-bekövetkezett-anyagi-válság-következtében-tanító-képzőbe-iratkozott-be-s-elmezbányára.-Itt-kezdte-el-írni-naplóját.-s-elmezbányán-gyakran-gondolt-családi-környezetére,-az-otthonra:-„...bármilyen-rosszak-a-körülmények-otthon,-és-bármilyen-jók-a-távolban,-mégsem-bírja-elfeledtetni-az-embert-az-otthontól.”²⁶

24- s n k M, -La, -a-Xlv/4, -59-napló. -1889-1936.

25- az-anyag-csak-helyben-olvasható-állandó-felügyelet-mellett.-

26- s n k M, -La, -a-XXlv/4-1-napló.-dátum-nélkül.-s-elmezbányán-egy-meg-nem-nevezett-„bácsinál” lakik.-k-ét-három-havonta-járt-haza-szülővárosába,-besztercebányára.

d iákéveiben-többször-előfordul-olyan-naplóbejegyzés,-hogy-kevés-a-pénze,-vagy-épp éhség-gyötri.-ekkor-már-erős-szociális-érzéssel-is-bír.-n-aplójában-érzékeltően-fogékony mások-bajaira,-és-foglalkoztatják-az-emberi-sorsok.²⁷ r-acionális-gondolkodásmódja-már ekkor-is-nyilvánvaló-volt,-elutasította-a-túlzott-álmodozást,-verne-Gyula-köteteiről-is-azt-írja, szép,-csak-nem-igazak.-Magyarul-ekkor-már-kitűnően-tudott,-hiszen-szülei-egy-évre Pásztóra-küldték-a-népi-iskola-negyedik-osztálya-előtt.²⁸ „édesapám-ekkor-azon-elhatározásra-jutott,-hogy-miután-magyarul-tudni-jó-dolog,-tehát-annál-fogva-engem-valami-magyar helységbe-ad-egy-évre.”-vilmos-14-évesen-írta-pásztói-tapasztalatairól:-„eleinte[...]nem tudtam-az-ő-nyelvökön-beszélni[...]később-úgy-megtanultam,-hogy-a-szomszédok-nem-is akarták-hinni,-hogy-én-tót-anyanyelvű-vagyok.”²⁹ a-fiatal-vilmos-itt-még-inkább-tótként-definiálta-magát-a-„kedves-pásztói-élet,-isten-veled”-mondattal-búcsúzott-naplójában-a-színmagyar-nyelvet-területen-szerzett-émlékeitől.³⁰ n-émetül-valószínűleg-nem-jól-vagy-alig-tudott, ezt-bizonyítja-otthonra-küldött-német-nyelvű-kepeslapja,-melyet-mással-fordított-le.³¹ nyilvánvalóan-anyjának-szeretett-volna-annak-anyanyelvén,-„származási-nyelvén”-kedveskedni,-vagy-német-nyelvben-elért-előrehaladását-bizonyítani.-a-selmecebányai-tanítóképzőben-heti-két-német-és-„tót”,-három-történelem-és-magyar-óraban-részesült-a-szaktantárgyak-és-egyebek-mellett.-Úgy-tűnik,-a-besztercebányai-almgimnáziumban-és-a-selmeci-tanítóképzőben-sikeresen-megalapozták-a-fiatal-Figusch-későbbi-magyar-nemzetiségi-orientációját,-nyíltan-vállalt-magyar-identitását.³² a-helyi-Petőfi-k-örnek-is-tagja-volt,-amely-igazi-önképzésen-alapult.-a-selmeci-Petőfi-k-ör-tevékenysége-saját-versek-felolvasásában,-szavalásában-és-a-magyar-himnusz-éneklésében-merült-ki.³³ a-diákságot-egyébként-is-megmozgatták-a-közös-énekek.-a-vonaton-a-napló-szerint-a-„ballag-már-a-vén-diák”-kezdetű-diákbúcsúztató-volt-az-igazi-kedvenc.-d-iákéveiben-mindig-is-nagy-érdeklődéssel-és-készülődéssel-várta-március-15-ét.-„Felvirradt-a-nap[...]a-magyar-szabadságharcot-méltán-megünnepelni-minden-magyar-nak-legszebb-kötelessége.”³⁴

a-fiatal-Figusch-konfliktuskerülő-személyiség-volt.-ez-cselekedeteiben-is-kirajzolódik,-illette-ő-maga-is-hasonlóképp-határozta-meg-magát.-„...nem-szeretek-senkivel-sem-haragudni...”³⁵

27- Pl.-: „Gondoljon-a-koldusokra[...]akiknek-nem-ízlik-a-kenyér.”-s-n k M,-La,-XXlv-napló.-dátum nélkül.

28- 1884- júniustól- 1885-ig- volt- Pásztón,- özv.- augusztinovicznál,- aki- fiát,- Győzőt- adta besztercebányára-egy-évre-Figusch-szüleihez.

29- s n k M,-La,-a-XXlv/4-1-napló.-apjának-nyilván-volt-affinitása-a-magyar-nyelv-felé,-valószínűleg tudott-is-magyarul.-Testvére-budán-élt.

30- később,-még-felnőtt-korában-is-meglátogatta-az-özvegyet-Pásztón.

31- s n k M,-La,-a-XXlv/4-1-napló.-1889.-augusztus.-30.

32- s n k M,-La,-a-XXlv/4-1-napló.-1889.-szeptember-22.-egy-magyar-címert-is-találunk-naplójában-rajzolta,-melyet-egy-émléktábláról-másolt.-Pár-hónappal-később-egy-ismeretlen-1848-49-es-honvéd-sírhát-rajzolta-le-fél-oldal-helyet-elve,-azzal-a-megjegyzéssel,-hogy „remélhetőleg-feljavítsák”.-s n k M,-La,-XXlv-napló.-n-incs-dátum.-1890-nyarán-600-magyar-nemzeti-dalt-tartalmazó-dalokönyvet-kért-kölcsön-a-nyárra.

33- Petőfi-sándor-Talpra-magyarja-és-berzsenyi-dániel-a-magyarokhoz-ódaja-is-népszerű-volt.-s n k M,-La,-a-XXlv-1-napló.-1889.-szept.-13.

34-s n k M,-La,-a-XXlv/4-1-napló.-1889.-március.-15.

35-u.o.-Pontos-dátum-nélkül.

Mint volt-szó-róla,-a-családi-tragédia-miatt-nagyon-szerényen-élt,-néha-kopplásban is-volt-része.-ennek-okán-1890-ben-az-is-megfordult-fejében,-hogya-sopronba-megy tanulmányait-folytatni,-egyrészt-a-több-tapasztalat-reményében,-illetve-azért,-merthogy ott-„olcsóbb-az-élet.”³⁶ Pénz-híján-önkéntesként-dolgozott-az-evangélikus-egyháznál, bejárta-a-szélesebb-környék-(szlovák-és-színmagyar)-megyéit.³⁷ erre-a-nyári-„supplicanus-koldulás”-kínált-alkalmat,-amely-a-tanítóképzős-diákok-egyházuk-helyi-lelkészeinél való-vándoréjszakázását-jelentette.-1890-ben-a-Tisza-vidékén-járva-ezt-írta: „mennyit fogok-tapasztalni,-s-kedves-hazám-mennyi-szép-vidékét-fogom-látni!”³⁸ Figuschnak különösen-kedvére-volt-1891-es,-nem-magyar-ajkú-vidéken-való-utazása.-ennek-során már-érzékeny-volt-a-nyelvi-tematikára,-naplójában-többször-is-panaszkodott.-bártfán például-„magyarul-csak-a-pap-tudott,-így-tótra-fordították-a-(német)-beszédet.”³⁹ s-őt,-az-erdélyi-besztercén-tett-látogatása-során,-anyai-felmenői-nyelvét-már-teljesen-idegennek érezte: „[...]csakis-német-beszédet-hallottam,-úgy-éreztem-magam,-mintha-idegen-földön-járnék.”⁴⁰ k-eserőségéhez-nyilván-hozzájárult-az-is,-hogya-helyi-pap-nem-adott-neki szállást,-„pláne-még-magyarul-is-alig-tud.”⁴¹ n-aplójában-egyébként-szinte-kizárólagosan magyarul-írt,-itt-ott-német-szavakat-használt,-melyek-a-gyermekkorában-szállóigék-voltak-besztercebányán.-Ilyen-pl.-a-„k-risztkindli”-a-karácsonyfahozó-ember-stb.-s-zlovákul csupán-egyes-helyneveket-írt,-kizárólag-idezőjelben.

Falusi-évek

1893-ban-sikeres-érettségi-vizsgát-tett-a-selmecbányai-népi-tanító-iskolában.-ezután szeretett-volna-konzervatóriumba-menni,-és-zeneprofesszorrá-válni,-de-a-mindennap kenyér-utáni-hajsza-miatt-végül-is-Pilisre-kerül,-ahol-tanítóként-dolgozik.-Innentől-kezdve-jelentkezi-a-néptanítói-pályázatra,-amely-szá számára-rendkívül-fontossággal-bírt,-ugyan-is-ezután-minden-évben-pályázik-rá.⁴² a-Pilisből-hazavágyó-fiatalember-képe-erősen-tükröződik-bejegyzéseiből.-Figusch-naplójában-ebben-az-időszakban-is-gyakran-írja,-hogya-legszívesebben-szülővárosában,-besztercebányán-dolgozna,-ahol-anyjának-és-testvéreinek-tudna-segíteni,-illetve-honvágyat-érez-szülővárosa-gyönyörű-vidéke-után.-a-falusi-életet-azonban-valóban-nem-kedvelte.-ugyanakkor-figyelemre-méltó,-hogya-Pilis-akkoriban-szlovák-többségű-falunak-számított,-illetve-további-munkahelyei-is-inkább-szlovák többségűek-lesznek.⁴³

Pályája-kezdetén-tehát-magyar-balladákat,-nemzeti-énekeket,-magyar-költők-verseit-műveit-zenésítette-meg,-vagy-írta-zongorára,-kicsit-később--pár-évre-rá--mindezekkel-párhuzamosan-pedig-szlovák-népi-dallamokat-kezdett-gyűjteni.-Munkásságát-tehát

36-s n k M,-La,-a-XXIV/4-2-napló.-Pontos-dátum-nélkül.

37-egert-1890.-június-27-én-látogatja-meg.-„Igen-tetszett-a-város,-különösen-a-székesegyház-és a-lyceum-épülete.”-s n k M,-La,-a-XXIV/4-3-napló.-1892.-június.-27.

38-s n k M,-La,-a-XXIV/4-2-napló.-1890.-április.-27.

39-s n k M,-La,-a-XXIV/4-2-napló.-Pontos-dátum-nélkül.

40-s n k M,-La,-a-XXIV/4-4-napló.-1892.-július-18.

41-s n k M,-La,-a-XXIV/4-4-napló.-1892.-július-18.

42-s n k M,-La,-a-XXIV/4-7-napló.-1893.-október.

43-az-1880-as-években-Pilis-ezer-lakosából-több-mint--700-fő-szlovák-anyanyelvű.

magyar-szellemben-kezde-el.-ez-Figusch-számára-magától-értetődő,-hiszen-gyermekkorától,-nem-definiáltan,-de-gyakorlatilag-magyarnak-vallja-magát.-az-1893-as-évet tehát-Pilisben-töltötte,-1893-tól-pedig-két-éven-keresztül-osztrolúkn-dolgozik. 1895-1903-között-Zólyomszalatnyán-egyházi-tanítóként-dolgozott.-„saját-maga-az-anyanyelvhez-húz,-ámde-az-állam-lakosai-a-rend-érdekében-a-kormány-nyelvét,-az-adminisztratív-többségét-kéne,-hogym-használják,-tehát-csak-és-csak-a-magyart.”⁴⁴

ezzel-kapcsolatban-Fábry-barátjáról-írja--aki-szlovák-dalainak-helyesírását-ellenőrizte --,-hogym-nem-támogatta-a-magyarosítást,-ámde-mégsem-heves-pánszláv,-és-jobban-tud-szlovákul,-mint-ő.-ebből-következik,-hogym-nem-tudott-saját-bevallása-szerint-túl-jól-szlovákul,-főképp-ha-a-népi-énekek-nyelvjárási-sajátosságaira-gondolunk.-ezzel-kapcsolatban,-és-általánosan-is-definiálható,-hogym-felnőttként-ismét-tudomásul-vette-szlovák-szármaszát,-ám-inkább-magyarként-tekintett-magára.-a-következő-években-formálódó-párkapcsolata-körül-található-a-legtöbb-bejegyzés.-anyjával-és-legkisebb,-beteges-öccsével-él.-ahhoz,-hogym-el-tudja-őket-tartani,-magánórát-kell-adnia-zongorából.-ugyanekkor,-a-magyar-szabadságharc-50.-évfordulójakor-panaszkodott-naplójában,-hogym-nem-volt-a-faluban-semmiféle-ünnepszeg⁴⁵ elenának-d-obronyán-egyébként-kitartóan,-öt-éven-keresztül-udvarolt.⁴⁶

1900-ban- végre- megkérte- a- lány- kezét.- ekkor- készítette- arany- jános- r- ákóczi- asszony- című- versének- megzenésítését,- amelyet- a- magyar- közvélemény- dicsérettel- fogad.- a- *Budapesti Zenei Füzetek*-ben- is- közöltek- róla- pozitív- kritikát.- Zólyomszalatnyáról-ekkor-távozott-három-évre,-már-családjával-együtt.-Ismét-szláv-közegbe,-a-bácskai-szlovák-nyelvszigetre,-ahol-egy-kis-faluban-tovább-dolgozott-zenei-művein.-a-távozásnak- szintén- anyagi- okai- voltak.- Gyermeket- vártak,- és- kevés- volt- a- pénzük.- ott- nagyobb-lakást-és-magasabb-fizetést-ígértek.

besztercebányán

a-besztercebányai-állást,-melyre-talán-a-legjobban-áhitózott,-nehezen-szerezte-meg. 1906-december-30-án-végre-szülővárosának-a-tanára-lett.-„13-éves-falusi-száműzetésnek-vége,-nem-voltam-sosem-falura-teremtve,-nem-tudtam-sosem-teljesen-beleélni-magam-a-falusi-környezetbe-[...]a-város-az-én-igazi-léggköröm.”⁴⁷

1907-ben-tehát-szülővárosába,-besztercebányára-költözött,-ahol-a-város-híres-evangélikus-iskolájának-új-tanítója-lett.⁴⁸ ekkor-már-három-gyermek-van.-1910-márciusában-az-új-főispán-székfoglaló-beszédét-„bombasztikusként”-írja-le,-ám-a-„díszmagyar-ruhás-urak”-felvonulására-már-nem-ment-el.⁴⁹ „az-egyházküldöttségbe-én-is-megvoltam-hívva,-de-nem-szeretvén-a-politikai-nagyságok-előtt-való-hajlongást,-egyszerűen-nem-vettem-részt-a-tisztelgésen.”⁵⁰ Figusch- vilmos- egyébként- a- '48-as- Függetlenségi- és

44-s n k M,-LHM,-a-XXIV/4-7-napló.-1895.-november.-30.

45-s n k M,-La,-a-XXIV/4-10-napló.-1898.-március.-15.

46-s v k bb.-LHM,-vFb-II./4-Životopis--viliam-Figuš-bystrý.-ez-a-1960-as-években-született-napló-erősen-torzítja-a-valóságot.

47-Švk bb.-LHM,-vFb-II./4-Životopis--viliam-Figuš-bystrý.

48-a-besztercebányai-evangélikus-iskoláról-l.-r-osenauer-1876,-138.-p.

49-s n k M.-La,-a-XXIV/4-25-napló.-1910.-március.-6-7.

50-s n k M.-La,-a-XXIV/4-25-napló.-1910.-március.-7.

nemzeti-Párt-szimpatizánsa volt, -több-gyűlésükre-is-eljárt,- illetve-a-jelölteket-előszere-tettel-kísérgette-haza.-a-pártba-azonban-nem-lépett-be,- alapvetően-inkább-a-zene-érde- kelte,- mint-a-politika,- ám-mégis-meg-megmutatkozott-a-Függetlenségi-Párt-gyűlésein-és- akcióin.-u-gyanez-év-tavaszán-apponyi-és-Tisza-meglátogatta-besztercebányát.-apponyi- látogatását,-a-város-közönsége-oly-becsű-szeretettel-fogadta,- melyet-magam-is-bámul- tam,-s-mely-e-mindig-kormánypárti-várostól-igazán-csodáltra-méltó-jelenség-volt”.⁵¹ Még- napok-múltán-is-írt-apponyi-beszédének-hatásáról:- „a-látogatás-felejthetetlen-a-város- nak”- [...] itt-élveztem-közel-egy-óra-hosszát-apponyi-gyönyörű-ékesszólását.”⁵² n-egy- napra-rá-Tisza-István,-a-volt-és-a-jövendő-miniszterelnök-látogatását-már-„belsőleg-sze- gényesebb-fogadtatás--tehát-hűvösebb”-visszhang-kísérte.⁵³ kirívó-volt-a-két-látogatás- között-az-is,-hogy-Tiszát-a-Huder-és-r-osevame-cég-emberei-botokkal-felfegyverkezve- vették-körül,-nehogy-bántalma-essék.-a-Tisza-beszéd-fogadtatását-Figusch-hullámzó- nak,-inkább-negatívnak-írta-le,-és-kritikusan-fogalmazott-Tisza-pártjáról:- „[...]munka- párt,-több-lévén-a-pénze,-mint-a-híve-[...] (Tisza-gondolatai-ahhoz-hasonlóak,-mint) mikor-a-nemzet-vágyai-rögeszme-ként-kezd(enek)-működni.”⁵⁴

a-nagy-háború

1914-ben-a-trónörökös-meggyilkolásának-híre-besztercebányán-is-központi-témává- vált.-Fekete-zászlók,-plakátok-lógtak-mindenütt,-és-„bárkivel-akadt-össze-az-ember,- csak-a-rettentő-esetről-folyt-a-szó.”⁵⁵ Figuschnak-volt-kapcsolata-a-városban-pánszláv- ként-ismert-Thurzó-j-ánossal,-alias-j-án-Thurzóval,-s-naplójában-többször-említi-a-vele- kapcsolatos-híreket.-ezek-azonban-jobbára-nem-politikai-jellegűek,-legalábbis-a-napló- ban-nem-írt-róluk.-a-háború-kitörésekor-házkutatásokat-rendeltek-el,-és-Figusch-tartott- tőle,-hogy-belekeveredik,-„Thurzóéknál,-mint-tót-vezérembernél-házkutatás-van,-meg- hogy-valami-gyanús-levelet-kapott-amerikából.-utóbbi-engem-is-berángathat-[...] amerikai-ügyemet-Thurzó-sürgette.-de-bosszantó-a-véletlenek-ilyen-összejátszása.”⁵⁶ egy-napra-rá-vanszáéknál-is-házkutatást-tartottak.⁵⁷ Figusch-tudakolódott-Thurzónál,-és- kiderült,-hogy-neve-benne-volt-az-ominózus-amerikai-levéiben.-ugyanazon-a-napon-az- általános-mozgósítás-híre-„hideg-zuhanyként-hatott,-hangos-tüntetés-nem-volt,-ez-most- már-komoly-dolog”.⁵⁸ k-az-élettől-fogva-a-háborúval-szemben-fogalmazta-meg-álláspont- ját,-de-nem-nyelvi-nemzeti-kiindulópontból,-hanem-kulturális-és-emberi-szempontról. Innentől-kezdve-a-napló-rendkívüli-nagy-részében-a-háborúval-vagy-annak-városa

51-s n k M.-La,-a-XXIV/4-25-napló.-1910.-május.-7.

52-u.o.-1910.-május.-7-8.

53-u.o.-1910.-május.-11.

54-u.o.-1910.-május.-11.

55-s n k M.-La,-a-XXIV/4-31-napló.-1914.-június.-29.

56-u.o.-1914.-július.-30.

57-j-ános-vans-(1846-1922),-1911-és-1918-között-a-város-szlovák-evangélikus-lelkésze-volt.

Felesége,-Terézia-vansová-a-modern-szlovák-női-irodalom-egyik-nagy-tehetségű-képviselője- ként-fejtett-ki-a-városi-szlovákság-körében-szerveződő-munkát.

58-s n k M.-La,-a-XXIV/4-31-napló.-1914.-július.-31.

vonatkozó- következményeivel- foglalkozik,- egyértelműen- pacifista- és- szociális- hang- nemből.⁵⁹

ugyanakkor- nagy- nyomás- nehezedett- rá- a- házkutatások- és- az- „amerikai- levél” miatt,- ezért- úgy- döntött,- elmegy- a- hivatalba- és- tisztázza- magát.- az- ügyésze- és- a- rendőrség- „teljes- nyíltsággal- előadtam- az- én- tót- népdalaim- ügyét”- majd- másnap- a- papnál,- illetve- a- vizsgálóbírónál- is- járt.⁶⁰ végül- is- ebből- az- ügyből- nem- származott- tovább- jogi- következmény- az- érintettek- számára.

a- besztercebányai- házkutatások- ügye- azonban- --d- ula- Máté,- a- szlovák- nemzeti- Párt- elnökének- panasza- révén- -- eljutott- Tisza- István- miniszterelnökhöz- is,⁶¹ sőt,- „a- nagy- zajjal- és- lármával- végrehajtott- letartóztatások- [...] alkalmasak- arra,- hogy- a- tót- nemzeti- ségű- polgártársak- ellen- elkeseredést- és- gyűlöletet- szítsanak- [...] dr.- Thurzó- Iván- nejét,- aki- férje- sorsán- aggódva- besztercebányán- a- kapitányságra- tudakozódn- ment,- az- utca- népe- lábáról- leverte,- ruháját- leszaggatta- [...] ablakbeverésig,- vagonrongálásig- és- tett- leges- insultusig- elfajult- tüntetések- voltak.”⁶²

ugyanebben- a- hónapban- Figusch- elintézte,- hogy- ne- kelljen- bevonulnia:- „[...] az- orvosban- volt- annyi- humanitás,- hogy- egész- más,- rajtam- sohasem- tapasztalt- betegsé- get- hoztak- fel- mentő- okul.”⁶³ ez- később- ki- is- derült,- ugyanis- 1915- ben- budapesten- volt- orvosi- kivizsgáláson,- mikor- is- feljelentették,- hogy- szándékosan- kihúzta- magát- a- kato- naság- alól.- Figusch- számára- kiderült,- hogy- az- iskolája- igazgatójáról- volt- szó,- akivel- lát- szólag- barátok- voltak.⁶⁴ az- orvosi- kivizsgáláson- elbukott,- ám- kilenc- és- fél- hónapos- szol- gálat- után- visszatérhetett- az- iskolába- tanítani.- a- szolgálatát- r- adványban- töltötte,- mint- fegyvertelen- őr,- tehát- nem- vitték- frontra.

Figusch- magánlevelezéséből- Paul- Gálnak- írt- levelei- figyelemre- méltóak,- ugyanis- ezeket- már- szlovákul- írta,- és- itt- j- án- bystrýként- írta- alá- magát.⁶⁵ ezek- a- levelek- a- nagy- háború- éveiből- valóak.- az- írás- tartalmaz- jó- pár- magyar- szót- is,- melyekről- Figusch- egyik- levelében- magyarázódóan- így- írt:- „besztercei- szlovák- nyelvjárás.”⁶⁶ Levelekben- hábo- rúellenes,- a- leveleket- végig- magyarul- címezte,- a- borítékok- erről- tanúskodnak.

59- az- orosz- betörés- idején,- 1914.- október- 6- án- írja- egyetlen- nemzetiséggel- közvetve- összekap- csolható- bejegyzését,- miszerint- „csak- bárgyú- újságírók- [...] kik- azt- hiszik,- hogy- az- ő- é- melygős,- »hazafias«- cikkeiktől- rögtön- kéjgörcsöt- kapunk...”

60- s- n- k- M.- La,- a- XXIV/4-31- napló.- 1914.- augusztus- 1- 2.- amerikából- pénz- és- leveleket- várt- a- ki- adott- népdalokért.

61- d- ula- Máté- beadványa- gr.- Tisza- István- miniszterelnökhöz- a- szlovák- sérelmekről- és- a- *Slovenský denník* betiltásáról.- 1914- augusztus- 25.- (kemény- 1999,- 77- 79.- p.)

62- uo.- d- ula- Máté- beadványa- gr.- Tisza- István- miniszterelnökhöz- a- szlovák- sérelmekről- és- a- *Slovenský denník* betiltásáról.- 1914- aug.- 25.

63- s- n- k- M.- La,- a- XXIV/4-31- napló.- 1914.- augusztus.- 24.

64- Švk- bb.- LHM,- v- Fb- II./4- Životopis---viliam- Figuš- bystrý,- 37.- p.

65- s- n- k- M.- La,- Figuš,- v.- b.- levelei- Paul- Gallónak,- 16- levél.- 3a23.

66- s- n- k- M.- La,- Figuš,- v.- b.- levelei- Paul- Gallónak,- 16- levél.- 3a23.- „urlanbovaný- népfölkelő- bystrická- slovenčina,- Teraz- k- tomu- absoltne- nemám- „hangulat“- stb.- 1914.- december- 13.- kelt- besztercebányán.

r égi-kocsma-ez,-új-címerrel

Lássuk,- mit ír- naplójában- az- államfordulatról.- 1918.- október- 20-án- kósza- hírek- ter- jengnek- a- városban- „[...] biztosra- azonban- mindenki- veszi- [...] -hogy- a- régi,- egységes Magyarországnak-vége,- nagyszájú-»hazafias«-politikuskok-juttatták-ennyire,- mi-különb- en- nem-baj,- ha- egyik- nemzet- a- másikat- nem- nyomja- el,- hanem- mindenki- szabadon- fej- lesztheti- nyelvét,- kultúráját.”⁶⁷ r á-két-napra-már-ezt-a-bejegyzést-írta:- „mindenki-szá- mol- azzal- a- körülménnyel,- hogy- vidékünkön- a- magyar- uralomnak- már- vége.- [...] Mindenki- aggódik- [...] különösen- azok,- akik- a- tót- nyelvet- megtanulni- nem- tartották- érdemesnek.- én- nyugodtan- nézek- a- jövőbe,- mert- eddigi- áramlatokkal- sohasem- rokon- szenvedtem,- azért- is- tartottak- engem- a- nagy-»hazafiak«-»pánszlávnak«.”⁶⁸ az-önigazolás,- ön-meghatározás-keresése-e-napokra-jellemző-Figusch-naplójára.- október-23-án-már- kétségeit- helyezi- kilátásba,- miszerint- „a- megjédesen- alapuló- engedményeknek- nem- sok-értéke- van.”⁶⁹

1918.-október-27-28-án-már-a-budapesti-lapok-elmaradoztak-a-városból,-vagy-sok- üres- helyvel- jelennek- meg.- n ovember- 2-án- pedig- az- „osztrák- magyar- közösség- némi- látható- nyomait- ma- tüntették- el- az- utcákról.”⁷⁰ n ovember-11-én-taníthatott-először-szlo- vákul- az- iskolában.- a- naplóban- ezen- a- napon- a- következő- bejegyzés- található:- „1918. november-11-én-tótul-is-taníthatunk,-[...]most-veszik-elő-a-jobbik-eszűket.”⁷¹

Figusch-1918-december-1-jén-olvasta-az-újságban,-hogy-a-szlovák-nemzeti-Tanács- átveszi- az- irányítást- a- szlovák- állam- felett.- ekkor- ezt- írta- barátjának,- Gál- Pálnak:- „a- nemzeti- tanácshoz- én- is- jelentkezni- akarok,- de- nem- közvetlenül,- hanem- közvetten,- rajtad- keresztül,- akinek- biztos- jobb- kapcsolatai- vannak- vele- (a- Tanácscsal).”⁷² Látszik,- hogy- még- bizonytalan- a- csehszlovák- államisággal- szemben,- mégis- szeretné- magát- közelebb- érezni- az- egyre- jobban- „lángoló- tűzhelyhez”.- Még- ugyanebben- a- levélben- megemlíti,- hogy- zenetanári- állásra- szívesen- jelentkezne,- hiszen- az- a- régi- vágya,- ám- besztercebányáról- nem- szívesen- távozna,- főleg- nem- valami- kisebb- városba.- ennek- okát- három- pontban- adta- meg:- elsőként,- hogy- a- besztercieiek- nem- mozdulnak.- Másodszor- anyja- és- testvére- miatt,- harmadszor,- mert- akkori- lakását- nehezen- fizették- ki.- egy- másik- levélben- sürgősen- szlovák- könyveket- kért- ismerősétől.- Úgy- tűnik,- kapott- az- alkalmon- és- nagyon- hamar- alkalmazkodott,- hiszen- 1918-novembere- után- -- mint- megfigyeltem- -- még- a- magyar- hangulatszavakat- is- elhagyta- leveleiből.- d-ecember-első- napján- a- főtéren- a- szlovák- mellett- még- a- magyar- himnusz- is- eléneklik,- Figusch- szerint- „ez- mutatta,- hogy- vége- a- sovén- uralomnak.”⁷³ d-ecember- elején- a- városban- kezdik

67- s n k M.- La,- a-XXlv/4-37-napló.-1918.-október.-20.

68- uo.-1918.-október.-22.

69- uo.-1918.-október.-23.

70- uo.-1918.-november.-2.

71- uo.-1918.-november.-11.

72 s n k M.- La,- Figuš,- v.- b.- levelei- Paul- Gallónak,- 16- levél,- 3a23.- 1918.- december.- 1.- kelt- besztercebányán.

73- s n k M.- La,- a-XXlv/4-37-napló.-1918.-december.-1.

eltüntetni a magyar nemzeti jelképeket, „hihetetlen, mégis előttünk lefolyó valóság, amint egy 1000 éves állam épülete roskadozik vezetőinek rövidlátása miatt. [...] a hadsereg tegnap és ma ment el.”⁷⁴ Tizenkilenc nappal később futottak be az első „megszálló” csapatok, „ezért tehát bennünket is elért az ország romlás folyamata”.⁷⁵ Figyelemre méltó, hogy míg az első napokban Figusch Vilmos rendkívül megkönnyebbüléssel vette tudomásul a háború végét, és annak lehetséges következményeit, a következő hetekben mégis több ízben sajnálattal írja – mint ahogyan az idézetekben is láthatjuk –, hogy a régi stabil rend összeomlik, és valami új, valami ismeretlen következik utána. „az egész invázió közönséges hatalomátadásnak tűnik, hiába hivatkoznak a csehek önrendelkezésre.”⁷⁶ a cseh csapatokról mint megszállókról ír, és innentől kezdve hangsúlyosabb számára a cseh–szlovák ellentét, hiszen „régi kocsmá ez, új címerrel.”⁷⁷

1919-ben, miután Besztercebányán maradt, panaszkodva írja barátjának, hogy „egészen biztos forrásból hallottam [...] valamiféle Tamás befeketített Prágában, hogy »októberi szlovák« vagyok, ezért majd kivágnak. d rága barátom! Ha én októbrista volnék, akkor ma magas székben ülhetnék, hiszen látok én itt olyan urakat, kik jó pozícióban nyújtózkodnak, és akik előttem beszéltek, hogy ha csak két hétig »főispánok« lehetnének, az összes besztercei pánszlávot (sőt név szerint emlegették) akasztófára küldenék. [...] ugyanezek most minden »madarónt« akasztanának.”⁷⁸

a naplót egyébként egészen 1920. január 1-jéig magyarul írta, „az újévet az én imádozott anyanyelvemen kezdem írni, eddig erre nem azért nem gondoltam, mert oly kevésre tartanám (anyanyelvemet), hanem inkább az iskolai hatás, utána pedig az egyszerű begyökerezett megszokás, mindenféle magyar nacionalista hangnem nélkül...”⁷⁹ a cseh–szlovák ellentét végigkíséri ezeket az éveket: „ki nem volna magyarón (nagy magyar), akinek a helyére egy cseh akarna ülni?”⁸⁰ a trianoni békeszerződés aláírásának napján ezt találhatjuk, most már újra Fíguš Vilám naplójában: „Hallani, hogy a magyarok aláírták a békét, ezzel tehát a szerencsétlen Magyarországnak feldarabolása formálisan is elintéztetett. csak az a szegény, hogy ennek tartósságában senki sem hisz.”⁸¹ a fordulat idején a nemzeti tanácshoz beadott zeneprofesszori kérvénye egyébként csupán 1921-ben teljesült, mikor is felvételt nyert a besztercebányai tanítóképzőbe. a húszas években megkomponálta az első szlovák operát, a *Detvant*, melynek premierje 1928-ban Pozsonyban volt. k ésőbb a Matica slovenská néprajzi kutatásaiban is részt vett. besztercebányán hunyt el 1937-ben.

74-uo.-1918.-december.-3.

75-uo.-1918.-december.-22.

76-uo.-1918.-december.-22.

77-s n k M.-La, a-XXIV/4-38-napló.-1919.-március.-19.

78-s n k M.-La, Fíguš, v. b.- levelei- Paul- Gallónak, - 16- levél, - 3a23.- 1918.- december.- 3.- kelt besztercebányán.

79-s n k M.-La, a-XXIV/4-39-napló.-1920.-január.-1.

80-uo.-1920.-január.-4.- (a szerző fordítása szlovákból.)

81-s n k M.-La, a-XXIV/4-39-napló.-1920.-június.-4.

Összegzés

az adatokat elemezve elmondható, hogy a technikai fejlődés, a demográfiai olló-szétnyílása, a vasút, a gazdaság modernizálása és ezek együttes gazdasági előnyei kéz a kézben járva, egymást erősítve indította el a magyarosodás folyamatát. ehhez csatlakozott az állami iskolaügy és a hadsereg erőteljes asszimilációs politikája. ugyanakkor az állami és főképp a megyei hivatalok nyomása is rendkívül erősen éreztette hatását a városban. ahhoz, hogy valaki a városi elithez – vagy legalább annak környezetébe – tartozzék, kétségkívül szükséges volt a magyar nemzet és állameszme nyílt támogatása, elismerése.⁸² Legalábbis a közvélemény ezt magától értetődőnek gondolta. a gazdasági, kulturális, családi és karrierszempontok jelentősen függtek attól, hogy megbízható magyar embernek tartották-e az illetőt.

a vizsgált naplóból látható, hogy Figusch személyét tekintve megfelelt a gazdasági túlélési stratégiáknak, hiszen talán a legfontosabb annak tudatosítása volt, hogy a dualista Magyarország a benne élőknek stabil, évezredes valóságot jelentett. az ország 1916-ig semmi jelét nem mutatta felbomlásnak. Megtagadta volna Figusch a szlovák nemzetiségét? Tisztában volt szlovák eredetével, de önmagát inkább magyarnak vallotta, egyfajta francia állampolgári nemzetelfogással. szlovák népzenei gyűjtése és munkálkodása elárulta, hogy nem zárta el magát származásától. Mint ahogy az 1918. évi fordulat után feldolgozott magyar versei arról árulkodnak, hogy nem volt híve a kirekesztő, sovinizta eszméknek. az államfordulatkor azonban minden lehetőséget megragadott céljai elérésében, amelyek jobbára kimerültek abban, amire a legtöbben vágytak, egy jobban fizető munkalehetőség elnyerésében. ebben a koordináta rendszerben legfőbb szempontnak a társadalmi mobilitás és a gazdasági előnyök összefüggése, a konfliktuskerülés és a környezet-mintaadó, illetve domináns nemzeti-kulturális közegének a szerepe volt. a Figusch-életút rámutat arra, hogy a kétnyelvűség vagy többnyelvűség egyértelműen hasznosítható volt, a „szerencsésebbek” már gyermekkorukban, szüleik jóvoltából vagy az iskolában jól megtanultak magyarul. a nyelvtudást és a nemzeti életet aztán a társadalomban elfoglalt helyük alapján gyakorolták, és Figusch esetében is világosan látható, hogy az identitás megvállása erősen szituatív jellegű. az adatok, valamint az egyéni és intézményi történetek elemzésével arra a végkövetkeztetésre jutottam, hogy az asszimiláció a dualizmus kori beszercebányán komplex és korántsem befejezett, vagy egyirányú folyamat volt. egy-egy családon belül akár többször, többféleképpen is elkezdődhetett és végbemehetett. ezeknek a tényeknek a tudatosítása nélkül a statisztikai adatok statikus és determinált valóságként való kezelése, kanonizálása elfogadhatatlan.

az 1930. évi csehszlovák népszámlálásból kikövetkeztethető, hogy a ténylegesen nyelvet és identitást váltó, azaz „befejezett” asszimilációjú, magyar anyanyelvűvé és tudatúvá vált németek, zsidók, szlovákok – ebben a sorrendben! – a város lakosságának alig 12–13%-át adták. ennél jóval többen – a lakosság 30–35%-a – többes identitásának köszönhetően gyorsan disszimilálódtak, és könnyen integrálódhattak az új csehszlovák államalakulatba, illetve a helyi szlovák nemzeti többségbe. a

⁸²bár mintegy tucatnyi polgár, Thurzó István ügyvéd és köre ennek ellenkezőjét bizonyítja.

magyar-statisztika-nyelvismereti-adatai-alapján-ezenfelül-20–25%-nyi-városi-lakost-ért a-világháború-az-asszimilációs-folyamat-kezdeti-fokozatában,-azaz-annak-a-megkezdett nyelváltási-szakaszában.

a-besztercebányai-magyar-lakosság-történeti-és-dualizmus-kori-rétegei-a-20.-második-felére-gyakorlatilag-teljesen-felszívódtak--elszlovákosodtak-vagy-elvándoroltak.-az inkább-magyar-kultúrájú-zsidó-lakosság-második-világháborús-megpróbáltatásai-után megszűnt-a-magyar-kultúra-jelenléte-besztercebányán.-a-város-mai-magyar-szörványát alig-300-fő-alkotja.-ő k-elsősorban-a-besztercebányai-kerület-déli-magyar-részeiből-„felvándorolt”-munkavállalók.-az-egykor-háromnyelvű-város-összetett-etnikai-összetétele ma-már-alapvetően-múlttá-vált:-csupán-az-épületek-és-a-képeslapok-őrzik-a-19.-századi-nemzeti-sokszínűség-emlékeit.

Irodalom

- bárdiová,-Marianna-a-kol.-2002.-*Viliam Figuš Bystrý. Život a dielo (1875–1937)*. banská-bystrica, Štátná-vedecká-knižnica-v-banskej-bystrici--Literárne-a-hudobné-múzeum-v-spolupráci-s-Parkom-kultúry-a-oddychu-v-banskej-bystrici.
- Besztercebánya szabad királyi és bányaváros szervezeti szabályrendelete* 1906. besztercebánya,-Machold-ny.
- Besztercebánya szab. kir. és bánya város törvényhatóságának szervezete* 1872 [1873]. besztercebánya,-Machold-ny.
- bitušiková,-alexandra-1996.-Pohostinské-zariadenia-a-zábavné-podniky-ako-miesta-spoločenskej komunikácie.-In-d arulová,-j olana-(szerk.):-*Banská Bystrica. Sociokultúrne obrazy a portréty*. banská-bystrica,-univerzita-Mateja-bela-v-banskej-bystricy,-9–25.-p.
- bóna-László-2014.-besztercebánya-etnikai-változásai-a-19.-és-a-20.-század-fordulóján.-városi asszimilációs-folyamatok-történeti-demográfiai-elemzése.-In-*Közösség és identitás a Kárpát-medencében. Határhelyzetek VII.* budapest,- balassi-Intézet- Márton-áron szakkollégium,-2014.-34–59.p.--
- c horvát,-Peter-2003.-banskobystrický-16.vlastibranecký-peší-pluk-v-rokoch-1.-svetovej-vojny. *Vojenská história* 3,-75–86.-p.
- c hromeková,-valéria-2006.-s-priemyselňovanie-banskej-bystrice,-stav-a-vývoj-malovýroby-v-druhej-polovici-19.-storočia.-In-*Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice II*. banská bystrica,-katedra-história-FHv-uMb--Štátna-vedecká-knižnica-v-banskej-bystrici, 43–64.-p.
- d angl,-vojtech-2006.-*Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia*. bratislava,-veda.
- kemény-Gábor-1999.-*Iratok a nemzetiség kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1914–1916*. budapest.
- Markov,-j ozef-1973.-*Odras politických zápasov v obecnej správe Banskej Bystrice v 16-19. storočí*. bratislava,-vydavateľstvo-s-lovenskej-akadémie-vied.
- Muntág,-emanuel-2002.-viliam-Figuš-bystrý-v-premenách-času.-In-bárdiová,-Marianna-a-kol.: *Viliam Figuš Bystrý. Život a dielo (1875–1937)*. banská-bystrica,-Štátná-vedecká-knižnicav-banskej-bystrici--Literárne-a-hudobné-múzeum-v-spolupráci-s-Parkom-kultúry a-oddychu-v-banskej-bystrici.-5–14.-p.
- Muntág,-emanuel-1973.-*Viliam Figuš-Bystrý – Život a dielo (1875–1937)*. Martin.-Tematický-katalóg-hudobnej-tvorby-a-bibliografia-o-živote-a-diele-slovenského-skladateľa.-Matica-slovenská.
- n épszámlálási-digitális-adattár.-<http://konyvtar.ksh.hu/neda>.

- Papp-józsef-2014.-Počet-obyvateľov-a-etnické-pomery-Zvolenskej-župy-v-zrkadle--štatistických-údajov.-*Acta Historica Neosoliensia*, 16,- 38-54.- p.- <http://oaji.net/articles/2014/629-1394954853.pdf>
- Paulinyi-ószkár-1993.-In-domanovszky-sándor-(szerk.):-*Magyar művelődéstörténet II.* budapest. r osenauer-károly-1876.-a-besztercebányai-á.-H.-ev.-Gymnázium-története.
- skladný,- Marián- 1999.- vonkajšie- a- vnútorné- dejiny- banskej- bystrice.- In- Šovčíková,- darina (szerk.):-*História Banskej Bystrice. Dielo a význam Emila Jurkovicha.*-banská-bystrica, 16-23.-p.
- slovenská- národná- knižnica,- Martin,- Literárny- archív- (s n k M,- La)- a- XXIV/4-59- naplő. 1889-1936.
- slovenský- národný- archív,- bratislava,- (s n a-b),- Felvidéki- Magyar- közművelődési- egyesület (FeMke)-24.-doboz.
- slovenská- národná- knižnica,- Martin,- Literárny- archív- (s n k M,- La),- Figuš,- v.- b.- levelei- Gallovi Paulovi,-16-listov-3a23.-1914-1920.
- slovenská-vedecká-knižnica-v-banskej-bystrici,-Literárne-a-Hudobné-Múzeum-(svk bb,-LHM),-v Fb II./4-Životopis--viliam-Figuš-bystrý.
- Štátny-archív-v-banskej-bystrici-(Šabb),-Magistrát-mesta-banská-bystrica-(MMbb)-30,-31,-38 doboz.

László Bóna

data on the ethnic changes in besztercebánya (banská bystrica).-adaptation stories in the light of the assimilation life path of an intellectual

This study is devoted to the ethnic changes during dualism. In the course of my research work, I attempted to map the functioning of the city in a complex way, to explore the aspects of its economic situation, administration, with special regard to the 16th Infantry Regiment of the city and the state of community standards. The focus of the study lays on the assimilation career of an intellectual. The diary and other personal sources of teacher and composer Vilmos Figusch (in Slovak Viliam Figuš-bystrý), are designed to show the adaptation of the contemporary intelligentsia to the all-time situation, but the study, besides of this, also shows the process of assimilation-dissimilation within one generation.

üttörő-munkásságának-a-fokozatos-felismerése és- belátása,- másrészt- czambel- születésének százötvenedik-évfordulója-(2006),-illette-halálának- centenáriuma- (2009)- törte- meg- a- jeget. ekkor- nemcsak- nyelvészeti- tudományos- szimpóziumokat-szerveztek⁶,-hanem-a-szövegfolklorisztikában- elért- eredményei- is- egyre- nagyobb nyilvánosságot-kaptak.⁷

katarína-Žeňuchová,-a-s-zlovák-Tudományos-akadémia- ján- stanislav- szlavisztikai- Intézetének-a-munkatársa,-aki-már-több-korábbi-résztanulmányában,-illette-egy-átfogó-monográfiában foglalkozott- czambel- s- am- a- nyelvjárás- kutatás- és- szövegfolklorisztika- határmezsgyéjén mozgó- munkásságával,- most- a- neves- szlavista nyelvész- terepkutatásai- során- lejegyzett- népi próza- szövegeinek- kritikai- kiadására- vállalkozott.- a- vaskos- kötetet- nyitó- bevezető- tanulmányban- (ami- teljes- joggal- vázlatos,- hiszen- ezt- a- szerző- fentebb- már- említett- vaskos- monográfiája alapozta- meg)- ismerteti- egyrészt- czambel- terep- munkamódszerét,- másrészt- a- lejegyzett- szövegek- czambel- általi- gondozásának- a- szempontjait,- továbbá- a- jelen- kiadás- során- követett- szerkesztési- elveket.

Hangsúlyozni- kell,- hogy- czambel,- noha- kifejezetten- nyelvészeti- érdeklődés- vezérelte- terep- munkája- során,- egyértelmű,- hogy- szövegfolklorisztikai- szempontból- is- felkészült.- a- Magyarországi- néprajzi- Társaság- harmadik- felolvasó- ülésén,- 1890.- január- 11-én- tartott- előadása- legalábbis- ezt- látszik- alátámasztani.- a- szöveg- még- ugyanabban- az- esztendőben magyarul⁸ és- egy- év- elteltével- németül⁹ is- meg-

jelent.- ebből- a- d- obšinský(ék)- szövegközlési- módszerét- (is)- bíráló- szövegéből- egyértelműen- kiolvasható,- hogy- czambel- milyen- célratörően- indult- neki- 1892- ben- első- nyelvjárás- gyűjtő- útjának- a- mai- kelet- s- zlovákia- területén.- autentikus,- nyelvileg- és- tartalmilag- is- hiteles,- az- adatközlő- által- elmondottakat- a- lehető- legteljesebb- hűséggel- visszatükröző- lejegyzésekre- törekedett,- s- abból,- hogy- a- korábbi- népmeseközlések- hitelességét- elemezte,- feltételezhetjük,- hogy- a- nyelvjárás- érdeklődés- mellett- tudatosan- törekedett- a- prózai- szöveges- népköltészet- egyes- műfajai- helyi- variánsainak- a- rögzítésére- is.- és- azt,- hogy- czambel- a- nyelvi- sajátosságok- rögzítése- mellett- kifejezetten- törekedett- a- prózai- szövegfolklor- rögzítésére,- az- is- bizonyítja,- hogy- az- összes- dialektológiai- példaszövege- a- népi- elbeszélések- valamilyen- műfaját,- pontosabban- azoknak- egy- egy- variánsát- képviseli.- aki- látott- már- dialektológiai- szempontból- lejegyzett- szöveget,- tudhatja,- hogy- ezek- általában- rendkívül- széles- palettán- mozognak- az- egykori- tollfosztók- vagy- disznóölések- leírásával- kezdve,- a- saját- lakodalom- bemutatásán- át- egészen- a- különféle- „igaz- történetekkel”,- életrajzi- momentumok- elbeszélésével- bezárólag- -- és- csak- viszonylag- ritkán- szerepelnek- köztük- a- klasszikus- prózai- népköltészet- kategóriájába- sorolható- műfajok.¹⁰ ezzel- szemben- czambel- samu- dialektológiai- gyűjteménye,- ahogy- azt- már- említettem,- egy- szövegegységben- (szepesváraljáról)- közreadott- hat- találós- kérdést- leszámítva,- kizárólag- prózai- szöveges- folklor- műfajokból- áll,- minden- egyes- szövegnél- feltüntetve,- hogy- pontosan- hol,- mikor

6- a- budapesten- 2009- ben- megrendezett- nemzetközi- konferencia- előadásai,- tanulmányok- formájában, Zsilák- Mária- szerkesztésében- könyv- alakban- is- hozzáférhető- (Žiláková- 2010).

7- katarína- Žeňuchová- már- néhány- évvel- korábban- is- megjelentetett- egy- egy- czambel- folklorisztikai- jelentőségét- méltató- tanulmányt- (vö.- Žeňuchová,- katarína:- samuel- c- ambel- a- jeho- zbirky- folklornych- naratívov- v- kontexte- výskumu- ľudovej- prózy- na- slovensku.- *Etnologické rozpravy* 15,- 2008/2,- 30- 41.- p.),- ám- lényegi- áttörést- itt- is- a- centenárium- körüli- időszak- jelentett.- vö.- Žeňuchová,- katarína:- *Samuel Cambel na pomedzí vedných disciplín. Zberateľské dielo Samuela Cambela v kontexte výskumu ľudovej prózy na Slovensku*.- bratislava- Martin,- slavistický- ústav- j- ána- stanislava- sav- Matica- slovenská,- 2009.

8- czambel- samu:- a- tót- népköltészet- kiadványok- kritikájához.- *Ethnographia* 1 (1890),- 131- 137.- p.

9- czambel,- samuel:- Zur- kritik- der- editionen- slowakischer- volksdichtungen.- *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* 2 (1891),- 18- 21.- p.

10- csak- találomra- emeltem- le- a- polcomról- egy- vajdasági- magyar- dialektológiai- olvasókönyvet,- amelynek- kilencven,- különböző- gyűjtők- által- lejegyzett- szövegéből- egyetlen- sem- sorolható- a- prózai- népköltészet- bármelyik,- műfajilag- meghatározható- kategóriájába.- vö.- silling- István:- *Vajdasági magyar nyelvjárás olvasókönyv. Egyetemi segédlet*. Újvidék- s- szabadka,- Forum- könyvkiadó- Újvidéki- egyetem- Magyar- Tannyelvű- Tanítóképző- kar,- 2010.

és-kitől-jegyezte-fel-a-gyűjtő-az-adott-szöveget. Žeňuchová-egy-helyen-megemlíti-(14.-p.),-hogyan-ebben-az-időben-nem-volt-magától-értendő-dolog-a-terepkutatókon-nyert-adatokat-pontosan-lokalizálni,-illette-az-informátorra-vonatkozó-adatokat-feltüntetni.-Idézi-is-c-zambel-egy-1906-os-megjegyzését,-miszerint-„Sberatelia často podávajú svoje práce pod všeobecným názvom: zo Spiša, zo Šariša, zo Zemplína apt. Kto z toho zmuďrie?” (1906,-201.-p.).-nos,-leemeltem-a-polcról-a-Magyar-Nyelvőr-legelső-évfolyamát-(1872),-ahol-valóban-ez-a-gyakorlat-egy-további-kötet,-ami-a-kezembe-akadt,-az-1884-es-esztendő-füzetei,-ám-ott-már-szinte-minden-egyes-népnyelvi-közlés,-így-a-meseszövegek-alatt-pontos-helymeghatározás-szerepel.-Mintát-volt-tehát-honnan-vennie,-az-akkor-már-budapesten-élő,-a-magyar-királyi-miniszterelnökség-fordítói-osztályán-dolgozó-c-zambelnek,-miközben-az-is-igaz,-hogya-nevezett-nyelvészeti-szaklapban-az-informátorok-pontos-beazonosítása-még-jóval-később-sem-lett-következetes-gyakorlat.r-áadásul,-s-ez-szintén-c-zambel-javára-írandó,-noha-nem-következetesen,-de-olykor-a-beszélgetőpartner-vallására-(római-katolikus,-görög-katolikus,-református-és-zsidó-vallású-informátorokat-is-emleget),-illette-egyéb,-a-nyelvhasználatának-alakulására-kihatással-lévő-körülményre-(például-más-születési-hely)-is-utal.szinte-következetesen-jelzi-az-adatközlői-életkorát,-ami-már-csak-azért-is-figyelemre-méltó,-mivel-van-köztük-10-éves-kislány-és-94-éves-aggastyán-egyaránt.-Lehet,-hogynem- lenne-érdektelen-az-elmondott-történeteket-egyszer-akár-ilyen-szemponctokból-is-elemzés-alá-vetni.az-is-megjegyzendő-továbbá,-hogya-czambel-(akkurátus-ember-lévén)-több-esetben-is-visszatért-egy-egy-előző-gyűjtési-helyére,-ahol-ellenőrizte,-korrigálta-a-korábban-ugyanott-lejegyzetteket.-ez-a-módszer-felvet-bizonyos-folklorisztikai-kérdéseket,-például-a-variánsok-egybemosásának-veszélyére-figyelmeztet.Folklorisztikai-szemponctól-nem-szerencsés-egy-adott-időben-lejegyzett-szöveget-egy-későbbi-időpontban,-akár-ugyanattól-az-adatközlőtől

(számítógépes-kifejezéssel-élve)-felülírni.szerencsésebb-(és-tanulságosabb)-megoldás-a-két,-különböző-időben-lejegyzett-variáns-egy-más-mellett-való-közreadása.

ahogy-fentebb-már-volt-róla-szó,-összesen-166-adatközlőtől-származó-247-szöveget-tartalmaz-ez-a-gyűjtemény,-ebből-125-textus-kelet-szlovákia-és-kárpátalja-75,-illette-3-településéről,-valamint-122-prőzai-szöveg-közép-szlovákia-62-településéről.-Maga-a-jelenlegi-szövegközlés-(a-c-zambel-által-életében-közreadott,-illette-a-hagyatékban-kéziratban-maradt-szövegvariánsok-egybevetésével)-földrajzi-alapon-történik,-külön-a-kelet-és-külön-a-közép-szlovákiai-anyag-(előbbibe-néhány-jelenleg-ukrajna-területére-eső-település-is-bekerült),-azokon-belül-megyei-bontásban-sorjáznak-falvanként-(véltetően,-térképen-nem-néztem-utána,-valamilyen-geográfiai-logikát,-úthálózatot-követve)-az-egyes-szövegek.-a-szövegközlés-után-a-kötet-mutatókkal-zárul.-segítségükkel-az-érdeklődő-az-adatközlők,-illette-a-gyűjtési-helyek-alapján-tud-tájékozódni-a-kötetben.

a-valóban-rendkívül-gondos-szövegközlésért-csak-hálás-lehet-a-szövegfolklorisztika-(meg-nyilván-a-nyelvészet-is!)-az-összeállítónak,-szerzőnek,-katarína-Žeňuchovának.-egyetlen-hiányérzetem-volt-(van)-a-kötet-lapozgatása-közben,-ami-aztán-egyre-inkább-erősödött-is.-az-tudniillik,-hogya-szívesen-látnék-a-kötet-végén-egy-típusmutatót,-amely-a-nemzetközi-katalógus-rendszerébe-helyezi-a-gyűjteményben-közreadott-meséket,-illette-legalább-azon-részüket,-amely-behelyezhető-ebbe-a-rendszerbe.-a-mesék-közlése-során-Žeňuchová-gondosan-ügyel-arra,-hogya-feltüntesse-az-adott-mese-korábbi-publikált-változatait-(pl.-a-Polívka-féle-katalógusban-való-előfordulást),-de-az-aarne-Thompson-vagy-aTu-rendszerben¹¹-már-nem-helyezi-el.-óriási-segítség-lett-volna-pedig-a-mesekutatás-számára,-hiszen-ebben-a-formában,-ha-valaki-mondjuk-és-aaTh-1-et-keresi-benne,-csak-akkor-találja-meg,-ha-az-egész-gyűjteményt-átolvassa-(van-benne-ide-tartozó-variáns,-mégpedig-egy-kontamináció,-amely--az

11- a-nemzetközi-mesekutatás-évtizedekig,-sőt-részben-még-ma-is-használt-katalógusát-a-finn-antti-aarne-és-az-amerikai-stith-Thompson-állította-össze:-aarne,-antti-Thompson,-stith:-*The types of the folktales. A classification and bibliography.*-Helsinki,-1961-/FF-communications,-184./.-az-egyes-típuszámok-előtti-rövidítés-(aaTh)-a-szerzőpáros-vezetéknevének-kezdőbetűire-utal.-a-német-Hans-J-uther-az-eredfor-

aaTh-1-et,-2-t-és-41-et-tartalmazva--konkrétan a-85.-számú-szöveg),-de-azt-is-csak-úgy-lehet megtudni,-hogy-például-az-aaTh-440-szerepel-e benne,-ha-ismét-végigolvassuk-az-egészet,-illetve-hát-addig,-amíg-meg-nem-találjuk,-miközben-azt-sem-tudhatjuk,-hogy-nincs-e-benne-ugyanannak-a-típusnak-még-egy-vagy-kettő-további variánsa-(szintén-van,-mégpedig-a-137.-számú történet).-...és-a-sort-folytathatnám.-k-ülönben-a szerző,-fentebb-már-említett-korábbi-monográfiájában-maga-is-hiányolja-a-c-zambel-féle-szövegek-nemzetközi-besorolását,-ami-egyszermind a- nemzetközi- kutatás- számára- is- hozzáférhetőbbé-tenné-ezt-az-értékes-gyűjteményt,-de-úgy látszik,-ennek-a-munkának-az-elvégzésére-még várni-kell.-(*Žeňuchová 2009,-108.-p.*)

ezt- a- kis- szépséghibát- leszámítva- a- kötet szerzője,-katarína-Žeňuchová-óriási,-a-filológiai apróságokra-is-ügyelő,-néhány-árván-maradt-feljegyzést-gondos-detektívmunkával-utólag-lokalizálni-megkísérlő,-c-zambel-samuhoz-méltó,-megbízható,-a-magyar-folklorisztika-száma- sem érdektelen¹² munkát-tett-le-az-asztalra.

Liszka József

bárány-erzsébet-csernicskó-istván-(szerk.): Українсько-угорські-міжмовні-контакти: минуле-і-сучасність/az-ukrán-magyar-nyelvi kapcsolatok- múltja- és- jelene.- Матеріали міжнародної-наукової-конференції/ nemzetközi- tudományos- konferencia- előadásai. **ungvár,-v.-Pagyak-kiadója,-2014,-360-p.**

a- közelmúltban- látott- napvilágot- a- II.- r- ákóczi Ferenc- kárpátaljai- Magyar- Főiskolán- 2012. október-18-19-én-*Az ukrán- magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene* címmel-megrendezett nemzetközi- tudományos- konferencia- 30- előadását- tartalmazó- kötet,- melyet- bárány-erzsébet,- a- II.- r- ákóczi- Ferenc- kárpátaljai

Magyar-Főiskola-tanára-és-csernicskó-istván,-a főiskola- bázisán- működő- Hodinka- Antal nyelvészeti- kutatóintézet- igazgatója- szerkesztett.- a- konferencia- jellegéből-fakadóan- a- kötet magyar,- ukrán- és- orosz- nyelvű- tanulmányokat egyaránt-tartalmaz.

amint-azt-az-előszóból-megtudhatjuk,-a-konferencián- hat- plenáris- előadás- hangzott- el.- a plenáris-előadásokat-követően-pedig-5-szekcióban-folyt-a-munka:- „az-első-szekció-(szabadoslván-professzor-úr,-a-nyelvtudományok-doktora elnökletével)-a-következő-kérdésekkel-foglalkozott:- a- régi- ukrán- magyar- nyelvi- és- nyelvjárási kapcsolatok,- magyar-elemek-a-XIV-XVII.-századi-ukrán-írott-émlékekben,-illetve-e-kapcsolatok kutatástörténete.-a-második-szekció-előadásai (cs.-j-ónás-erzsébet-elnökletével)-a-fordítástudomány-elméleti-és-gyakorlati-problémáit,-a-két-és-többnyelvűséget-fedték-le.-a-harmadik-szekció-munkája-(Lebovics-viktória-elnökletével)-a-következő-témákat-érintette:- módszertani- alapok- az- ukrán- és- magyar- nyelv- külföldiek- számára- való- tanításához,- ukrán- magyar- és magyar-ukrán- lexikográfia,- az- ukrán- nyelv magyarok-általi-tanulása.-a-negyedik-szekció-(T. károlyi- Margit- elnökletével)- a- nyelvi- kapcsolatok,- a- kétnyelvűség-és- a- nevek- más- nyelveken való-átadásának-problematikájával-foglalkozott. a- konferencia- elsősorban- a- nyelvészeti- kérdések- megvitatására- fókuszált,- ugyanakkor- a- szervezők-úgy-döntöttek,-hogy-egy-külön-szekciót-hoznak-létre-(o-lekszander-k-ordonec-elnökletével)- azoknak- az- előadásoknak,- melyek- „az ukrán--magyar-irodalmi-kapcsolatokkal,-illetve a-két-nép-folklorjában-megmutatózó-kölcsönhatásokkal-foglalkoznak”.-(*14.-p.*)

a- kötet- törzsanyagát- képező- tanulmányok sorát-a-plenáris-előadások-anyagai-nyitják-meg. нимчук-vasyl- Угорці-в-Києві-та-на-Київщині-(кінець-IX-р-початок-XII-ст.) címet viselő- tanulmányában- a- 9.- századi- kijevi- kör-

duló-környékén-masszív-nemzetközi-együttműködések-eredményeként- ezt- a- katalógust- aktualizálta, részben-átdolgozta.- uther,-Hans-jörg:- *The types of international folktales. A classification and bibliography. Based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson.*-Helsinki,-academia-scientiarum-Fennica, 2004.-vol.-1:-animal-tales,-tales-of-magic,-religious-tales,-and-realistic-tales,-with-an-introduction.-vol.-2: Tales-of-stupid-ogre,-anecdotes-and-jokes,-and-formula-tales.-vol.-3:-appendices-/FF-communications 284-286./- uther-katalógusának-típuszámai-aTu-(=aarne-Thompson-uther)-rövidítéssel-kezdődnek.

12- egy,-c-zambel-samu-által-feljegyzett-mese-magyar-kapcsolódásaihoz-lásd:-Liszka-j-őzsef:-r-ozpráva-bratov-Grimmovcov-Žabí-král-(aTu-440)-v-interetnickom-kontexte.-*Slovenský národopis* 63 (2015),-7-24.-p. főleg:-16-17.-p.

nyéki-magyar-jelenlét-kérdését-járja-körül,- felhívva-a figyelmet-arra,- hogy-ezt-több-írásos-forrás-is- alátámasztja.- ezek-közül- megemlíti n-esztor-a-r-égi-idők-története-címet-viselő-neves munkáját,- illetve- a- 11-12.-század- fordulóján keletkezett- uszpejszkij- Gyűjteményben- fellelhető-borisz-és-Gleb-legendát,- mely-részletesen beszámol-Magyar-György-borisz-volodimirovics herceg- oldalán- folytatott- harcairól,- és- a- hercegéért-vállalt-hősi-haláláról-is.

Zoltán-andrás-Слов'яно-угорські етимології (угор. seb¹ 'рана' i застар., регион. seb² 'швидкість') című-tanulmányában-a-máig-tisztázatlan-eredetűként-számon-tartott-magyar-seb¹-és-az-elavult-regionális-seb²'gyorsaság'-etimológiai-vizsgálatai-alapján-új-etimológia-elfogadását-javasolja.-a-szerző-véleménye szerint-e-szavak-ugyanis-szláv-kölcsönzésnek tekintendők.-Illetve-azt-is-megjegyezi,-hogy-a-szó-második-jelentése-valószínűsíthetően-már-magyar-nyelvben-alakulhatott-ki.

kocsis-Mihály-Hány XVI. századi ukrán egyházi kézirat van Magyarországon c.-tanulmánya a-Magyarországon-található-16.-századi-ukrán egyházi-kéziratok-számának-és-nyelvezetének-a-kérdését-igyekszik-tisztázni.-a-szerző-az-általa vizsgált-kéziratok-művekkel-kapcsolatban-megjegyezi,- hogy- azok- túlnyomó- többségét- az- országos- széchenyi- könyvtár,- a- nyíregyházi- szent- atanáz- Görög- katolikus- Hittudományi Főiskola- könyvtára,- illetve- a- debreceni- és- szegedi- tudományegyetem- könyvtárai- őrzik.- véleménye-szerint-az-e-korból-származó-kéziratok-számának-a-pontos-meghatározását-azokkal-a-dokumentumokkal-kell-kezdeni,- amelyeket-az-országos-széchenyi-könyvtár-Hodinka-antaltól-vásárolt,- illetve- kapott-ajándékba,- de- mindenképpen-meg-kell-vizsgálni-az-eddig-feldolgozatlan-rutén-és-moldvai-kéziratok-szövegeit-is.

a-kárpátukrán-állatnevekben-jelentkező-ukrán-magyar-interferencia-kérdésével-foglalkozik-sjus'ko-Muchajlo-Українсько-угорська інтерференція в сфері карпатоукраїнського зоонімікону című-tanulmánya.-a-szerző-„élő-nyelvi-tények,-valamint-írásos-bizonyítékok-alapján-tárja-fel-a-tartós-ukrán-magyar-nyelvi-kapcsolatok-eredményeként-a-tulajdonnevek-szintjén,-azon-belül-pedig-az-állatnevek-osztályában-jelentkező-hatásokat”-(38.-p.)-a-munka-során-azokat-a-magyar-nyelvi-kölcsönzés-ként-elterjedt

állatneveket,- illetve- magyar- nyelvi- lexémákat- vizsgálja,- melyek- már- az- ukrán- nyelvi- talajon- járultak-hozzá-az-új-állatnevek-megjelenéséhez.

csernicskó-István-Мовна політика і мовний ландшафт сучасного Закарпаття в історичному плані (1900-1944 pp.) című-tanulmánya-az-1900-1944-közötti-időszak-kárpátaljai-nyelvpolitikáját-és-a-nyelvi-tájkép-alakulását- vizsgálja,- felhívva- a- figyelmet- arra,- az,- hogy- kárpátalja-épp-melyik-államalakulathoz-is-tartozott-(osztrák-Magyar-Monarchia,- csehszlovák- köztársaság,- kárpát-ukrajna,- Magyar- királyság)-, meghatározta-a-régióban-hagyományosan- beszélt- nyelvek- (ukrán/ruszin,- magyar,- orosz,- román,- csehszlovák,- német- stb.)- státuszát,- s- ezzel-együtt-körülhatárolta-azok-használhatóságát-is.

a-konferencián-elhangzott-előadásokat-a-szerkesztők-nem-sorolták-tematikai-csoportokba.-ehelyett-a-tanulmányok-a-szerzők-nevének-ábécérendje-szerint-követik-egymást.-a-további-akban-e-tanulmányok-pár-mondatos-bemutató-sára-teszek-kísérletet.

antoniv-oleksandra-Модульний курс української мови для іноземців як тип нового підручника címét-viselő-írása-az-ukrán-nyelv-idegen-nyelvként-való-oktatásához-készült-tan-könyv-általános-koncepcióit,- képzési-céljait,- illetve-az-ahhoz-kapcsolódó-nyelv-és-beszéd-gyakorlatokat-mutatja-be.

bárány-erzsébet-Динаміка вивчення українського мовознавства та угорсько-українських мовних контактів в Угорщині című-tanulmánya-az-ukrán-magyar-nyelvi-kapcsolatok- magyarországi- kutatástörténetét- mutatja- be- dóhovich- bazil,- csopely- László,- bonkáló- sándor,- baleczky- emil,- d- ezső- László,- udvari- István,- Zoltán- andrás- és- kocsis- Mihály- tudományos-munkásságán-keresztül.

beregszászi-anikó-Угорська мова як (друга) іноземна у загальноосвітніх навчальних закладах Закарпаття írása-a-kárpátaljai-nem-magyar-nyelvű-oktatási-intézmények-5-9.-osztályaiban-második-idegen-nyelvként-tanítható-magyar-nyelv-tanterv-jellegzetes-ségeit-mutatja-be.

буцько-Zynovij-az-Іншомовна лексика в наддністрянському говорі української мови című-írásában-a-d-nyeszter-melléki-ukrán-nyelv-járásokban-meghonosodott-idegen-nyelvi-elemeket- vizsgálja.- a- szerző- felhívja- a- figyelmet

arra,- hogy- ezek- elsősorban- lengyel,- német, román,-török-eredetű-szavak.

Gazdag-vilmos-A *szovjet éra hatásának tükröződése a kárpátaljai magyar nyelv szókészletében* című-írása-a kárpátaljai-magyar-nyelvjárásokban- meghonosodott- szovjetizmusokat vizsgálja.- a- szerző- a- korábbi- véleményekkel egyetértve- hangsúlyozza,- hogy- a- kárpátaljai magyar- nyelvjárásokat- ért- szláv- nyelvi- hatás kétségtelenül- a- szovjet- érában- volt- a- legerősebb.

Huszi-Ilona-és-Fábián-Márta-Az *ukrán és angol nyelv tanításának összehasonlító elemzése beregszászi magyar iskolákban végzett kutatások alapján* c.-írásukban-a címben- említett két-nyelv-oktatása-kapcsán-kiemelik-azt,-hogy-a „vizsgált- tanulók- nyelvtudása- egyik- nyelvből sem- kielégítő”,- illetve- hogy- „a- szókincs- mellett nagyobb-figyelmet- kell- fordítani- az- alapkészletek-fejlesztésére”.-(117-118-p.).

karmacsi-Zoltán-*Vizuális kétnyelvűség: az új nyelvtörvény adta lehetőségek* című- tanulmánya- azt- vizsgálja,- hogy- miként- jelenik- meg- a magyar- nyelv- a- kárpátaljai- magyar- települések vizuális- nyelvhasználatában- (pl.- települések névtábláin,- az- utca- és- térnevek- feltüntetésében,- a- közigazgatási- intézmények- névtábláin- és- a- közigazgatási- tájékoztatásokban).- a- szerző emellett- kitér- a- nemzeti- szimbólumok- (pl.- zászló,- címer- stb.)- megjelenésére- is.

káprály- Mihály- *Vенгерские языковые единицы в речи жителей села Великие Лазы Ужгородського району* című- írásában- az ungvári-járás- magyar- településeivel- közvetlenül határos- nagyláz- településen- gyűjtött- magyar nyelvi- elemeket- ábécérendbe- szedve,- az- orosz jelentésük- megadásával- és- használatukat bemutató- szókapcsolatokkal- illusztrálva- tárja az- olvasók- elé.

a- nyagovai- posztilla- gyónási- szövegeiben fellelhető- tárgyas- típusú- kapcsolatot- kifejező összetett- mondatok- elemzésével,- illetve- a- strukturális- és- szemantikai- osztályozás- lehetőségeinek- a- vizsgálatával- foglalkozik- kovalčuk Muchajlo- *Складні речення з перехідними типами зв'язку в збірці проповідей „І#âîâîèèâ îî-âîè#”* címet- viselő- tanulmánya.

kordonec- olekszander- *Богдан Лепкий і Угорщина* című- tanulmányában- bohdan- Lepkij magyarországi- tartózkodása- alatt- az- első- világháború- eseményei- hatására- született- aranyhárs

(Золота-липа) című-gyűjtemény-főbb-motívumainak- az- elemzése- mellett- kitér- az- írónak- a magyar- és- az- ukrán- nép- között- betöltött- közvetítői- szerepére- is.

a- Magyarországon- az- utóbbi- évek- során megjelent- kétnyelvű- kulturális- szótárak elemzése- mellett- Ladányi-erzsébet- *До проекту створення українсько-угорського культурологічного довідника* című- tanulmánya- révén- az olvasók- egy- ukrán- magyar- kulturális- szótár- létrehozásának- a- kezdeti- fázisába- is- bepillantást nyerhetnek.

Lebovics-viktória- *Проект створення нового учбового матеріалу* címet- viselő- tanulmányában- az- alapszintű- ukrán- nyelvi- ismeretekkel már- rendelkező- tanulók- számára- készült- (és készítenő)- modern- oktatási- anyagok- felhasználási- lehetőségeit- az- u- krajna- állami- szimbólumai- című- oktatófilm- és- a- hozzá- kapcsolódó- feladatok- segítségével- mutatja- be.

az- egyetemi- oktatás- keretein- belül- is- használt- nyelvi- játékokat- és- azok- használati- lehetőségeit- mutatja- be- Lyavinecz- Mariann- *Рецепти «боротьби» з нудью на заняттях (використання ігрових ситуацій на заняттях української мови як іноземної)* című- tanulmánya.- a- szerző- felhívja- a- figyelmet- arra- is,- hogy- az ilyen- játékok- nagymértékben- hozzájárulnak- a tananyag- megértéséhez- és- memorizálásához- is.

a- kárpátaljai- magyar- lakosság- szökölcsonzési- indítékait,- illetve- a- szökölcsonzéshez- való viszonyát- és- attitűdjeit- vizsgálja- Márku- anita- *„По Зákárpátszki” kétnyelvűségi jelenségek (lexikai kölcsönzések) a kárpátaljai magyarok körében* című- tanulmánya,- melyben- a- szerző kitér- a- kölcsönsvavak- tipológizálási- lehetőségeire- és- a- szófaji- vizsgálat- jelentőségére- is.

Molnár- anita- *Az óvodai tannyelv választással kapcsolatos szülői motivációk beregszászi óvodákban* című- tanulmánya- a- szülőkkel- kitöltött- szociolingvisztikai- kérdőívek- eredményei alapján- elemzi- a- kisebbségi- környezetben- élő lakosság- óvodai- tannyelv- választását- befolyásoló- tényezőket,- felhívva- a- figyelmet- arra- is,- hogy az- általa- kapott- eredmények- felhasználhatók- a nyelvi- tervezés- folyamatában- is.

a- *Язикаи межэтнической коммуникации в закарпатском Солотвине в XX-ом веке: венгерский, русский, украинский* című- tanulmányában- Palágyi- angela- a- négy- nyelvű- kárpátaljai- aknaszlatina- kommunikációs- modelljeit

vizsgálja.-a-szerző-kiemeli,-hogya-helyi-magyar és-román-nyelvű-lakosság-az-etnikumközi-kommunikációban-az-orosz-nyelvet-egyfajta-regionális-lingua-francaként-használja.

Pilipenko- Gleb- a *Второязычная речь закарпатских венгров: социолингвистической и структурный аспект* címet-viselő-tanulmányában- az-orosz-és-ukrán-nyelvek-a-kárpátaljai-magyar-lakosság-mindennapi-kommunikációjában-betöltött-szerepét-vizsgálja,-hangsúlyozva,hogya-szláv-nyelvek-használati-mértéke-szorosan-összefügg-az-adott-település-etnikai-összetételével-és-számos-más-szociológiai-tényezővel-is.

sabadoš- Ivan- a *Склад мадяризмів та використання їх у сучасній українській закарпатській говірці* című-tanulmányában egy-olyan-kárpátaljai-ukrán-nyelvjárás-lexikai-hungarizmusait-vizsgálja,-amely-a-magyar-nyelv-területtel-nem-áll-közvetlen-szomszédságban.-a-szerző-több-mint-500-magyar-nyelvi-kölcsönző-elemzését-végezte-el,-külön-figyelmet-fordítva-az-ukrán-irodalmi-nyelv-hatására-végbement-használati-változásokra.

T.-károlyi-Margit,-P.-Lakatos-Ilona-és-Iglai-edít-Szláv(ukrán-ruszin)jövényszavak társadalmi és területi disztribúciója a hármasthatár mentén címet-viselő-közös-tanulmánya-a-magyar-ukrán-és-magyar-román-hármasthatár-két-oldalán-fekvő-kutatópontokon-gyűjtött-szláv-eredetű-lexikai-elemek-területi-megoszlását-és-az-életkorral,-iskolai-végzettséggel-összefüggő-disztribúcióját-vizsgálva-rávilágít-arra-is,-hogya-egyes-lexémák-elterjedtsége-összekapcsolódik-a-nyelv-ügynevezett-kulturális-dimenziójával-is.

Tóth-Péter-Fodó Sándor, a *kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv jövényszavainak kutatója* című-tanulmánya-a-leginkább-a-politikai-tevékenysége-révén-ismertté-vált-Fodó-sándor-kárpátaljai-nyelvész-közel-két-évtizedes-szakmai-életútját-és-az-e-korszakban-született-nyelvészeti-tárgyú-munkáit-tekinti-át.

Hodinka-antal-életútját-mutatja-be-Turjanica-jurij- Антоній Годинка - учений в роакадемічного рівня (до 150-річчя з дня народження) című-tanulmánya.-a-szerző-első-sorban-Hodinka-antal-néprajzkutatói-tevékenységét-igyekszik-kidomborítani,-de-emellett-a-történelem-és-a-nyelvtudomány-területén-elért-eredményeinek-a-fontosságát-is-hangsúlyozza.

a-Magyar-kölcsönzések-a-bojko-nyelvjárások-lakodalmi-szókincsében címet-viselő-tanul-

mányában-c-hibeba-n-atalija-arra-a-következtetésre-jut,-hogya-az-említett-nyelvjárás-lakodalmi-szókincsében-körülbelül-3%-ot-ér-el-a-különböző-nyelvekből-(lengyel,-magyar,-orosz-stb.)-átvett-kölcsönyszavak-aránya.-a-szerző-külön-hangsúlyt-fektet-az-általa-adatolt-lexikai-hungarizmusok-jelentéstani-változásainak,-illette-az-új-szavak-képzésében-mutatott-produktivitásuknak-a-vizsgálatára.

A-keleti-szláv-irodalom-magyar-tolmácsolói-című-tanulmányában-cs.-jónás-erzsebet-a-tizenkilencedik-századtól-egészen-a-napjainkban-is-alkotó-műfordítók-fordítói-világát-(arany-jánostól-spiró-Györgyig)-,illette-Gogol,Turgenyev,-Puskin-és-Lermontov-műveinek-a-fordítási-lehetőségeit-mutatja-be.-végül-pedig-csehov-drámáinak-a-magyar-fordításain-keresztül-szemlélteti-a-fordítói-figyelemirányítás-és-a-perspektíva-által-kínált-lehetőségeket.

csonka-Tetyána-az-irodalmi-szövegek-összehasonlító-elemzési-lehetőségeiben-rejlő-oktatási-nevelési-elvek-megvalósíthatóságát-vázolja-fel-a-Реалізація-принципу-поєднання-навчання-і-виховання-під-час-вивчення-української-літератури-у-школах-з-угорською-мовою-навчання címet-viselő-tanulmányában.

jastrems'ka-Tetjana-A-hucul-nyelvjárások-hungarizmusai című-tanulmánya-a-pásztor-szókincs-példáján-keresztül-mutatja-be-az-említett-nyelvjárásban-meghonosodott-magyar-lexikai-elemeket.-a-szerző-az-általa-adatolt-szavakhoz-készült-szócikkekben-az-etimológiai-adatokon-túl-feltüntet-i-azok-hangtani,-alaktani-és-jelentéstani-változatait-is,-hangsúlyozva,-hogya-szavak-adaptációját-jól-mutatja-a-szóképzésben-való-aktív-részvétel-és-a-szármaezszo-k-létre-jötte-is.

a-kötet-zárásaként-a-szerzőkkel-kapcsolatos-információk-(munkahely-és-e-mail-cím)-két-nyelvű-adatbázisát-találhatjuk-meg.

a-fent-bemutatott-kötetet-haszonnal-forgathatják-a-nyelvészettel,-néprajzzal,-irodalom-és-a-történelem-tudományokkal-foglalkozó-szakemberek,-főiskolai-és-egyetemi-hallgatók,-de-azok-is-érdekes-és-hasznos-olvasnivalót-találhatnak-benne,-akik-laikusként-érdeklődnek-az-ukrán-és-a-magyar-nép-közötti-kapcsolatok, valamint-az-e-kapcsolatok-nyomán-jelentkező-nyelvi-és-kulturális-hatások-iránt.

Gazdag Vilmos

s zámunk-szerzői

Bóna László (1988)
doktorandusz-(eszterházy-károly
Főiskola,-eger,-Magyarország)

Fedinec Csilla (1968)
történész-(MTa-Társadalomtudományi
kutatóközpont-kisebbségkutató-Intézet,
budapest,-Magyarország)

Martina Fiamová (1977)
történész-(szlovák-Tudományos
akadémia,-Történettudományi-Intézet,
Pozsony,-szlovákia)

Gaucsík István (1973)
történész-(Pozsonyi-városi-Múzeum,
Pozsony,-szlovákia)

Gazdag Vilmos (1984)
doktorandusz-(eötvös-Loránd
Tudományegyetem,-szláv
nyelvtudományi-Program,-budapest,
Magyarország)

Kerényi Éva (1981)
történész-muzeológus;-doktorandusz
(Gömör-kishonti-Múzeum,-rimaszombat,
szlovákia;-eötvös-Loránd
Tudományegyetem,-budapest,
Magyarország)

Lanstyák István (1959)
nyelvész-(comenius-egyetem,-Pozsony,
szlovákia)

Liszka József (1956)
etnológus-(Fórum-kisebbségkutató
Intézet-etnológiai-központja,-komárom;
selye-jános-egyetem,-komárom,
szlovákia)

Miroslav Michela (1978)
történész-(szlovák-Tudományos
akadémia,-Történettudományi-Intézet,
Pozsony,-comenius-egyetem,-Pozsony,
szlovákia)

Eduard Nižňanský (1955)
történész-(comenius-egyetem,-Pozsony,
szlovákia)